

УДК 81+821]=521

Розглядаються актуальні питання мовознавства та літературознавства на матеріалі східних мов і літератур.

Для науковців, викладачів, аспірантів і студентів.

The present issue is devoted to the analysis of the topical matters of linguistics and literary criticism, based on the oriental languages and literatures.

For research and teaching staff, Ph. D. students and students.

Рассматриваются актуальные вопросы языкознания и литературоведения на материале восточных языков и литератур.

Для научных сотрудников, преподавателей, аспирантов и студентов.

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР	Т. К. Комарницька, канд. філол. наук, доц. (Україна)
РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ	О. В. Мазепова, д-р філол. наук, доц. (заст. голов. ред.) (Україна); К. М. Тищенко, д-р філол. наук, проф. (Україна); І. П. Бондаренко, д-р філол. наук, проф. (Україна); В. С. Рибалкін, д-р філол. наук, проф. (Україна); Р. Бадрі, д-р габіліт., проф. (Німеччина); О. О. Хамрай, д-р філол. наук, ст. наук. співроб. (Україна); І. В. Прушковська, д-р філол. наук, доц. (Україна); Д. В. Цолін, д-р філол. наук, доц. (Україна); Н. С. Ісаєва, д-р філол. наук, доц. (Україна); В. Аракелова, д-р філософії, доц. (Вірменія); Т. Ф. Маленька, канд. філол. наук, доц. (Україна); І. В. Сівков, канд. філол. наук, доц. (Україна); К. Ю. Комісаров, канд. філол. наук, доц. (Україна); К. В. Довбня, канд. пед. наук (Україна); А. О. Букрієнко, канд. філол. наук (Україна); О. І. Мазніченко, канд. філол. наук (відп. секр.) (Україна)
Адреса редколегії	Інститут філології (кімн. 125), 6-р Тараса Шевченка, 14, Київ-601, 01601 ☎ (38044) 239 31 83
Затверджено	Вченою радою Інституту філології 25 лютого 2020 року (протокол № 8)
Атестовано	Вищою атестаційною комісією України. Постанова Президії ВАК України № 1-05/6 від 12.06.2002
Зареєстровано	Міністерством юстиції України. Свідоцтво про Державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації КВ № 24332-14172Р від 24.01.2020
Засновник та видавець	Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет" Свідоцтво внесено до Державного реєстру ДК № 1103 від 31.10.2002
Адреса видавця	кімн. 43, 6-р Тараса Шевченка, 14, Київ-601, 01601 ☎ (38044) 239 31 72, 239 32 22; факс 239 31 28

BULLETIN

TARAS SHEVCHENKO NATIONAL UNIVERSITY OF KYIV

ISSN 1728-242x

ORIENTAL LANGUAGES AND LITERATURES

1(26)/2020

Established in 1997

UDC 81+821]=521

The present issue is devoted to the analysis of the topical matters of linguistics and literary criticism, based on the oriental languages and literatures.

For research and teaching staff, Ph. D. students and students.

Розглядаються актуальні питання мовознавства та літературознавства на матеріалі східних мов і літератур.

Для науковців, викладачів, аспірантів і студентів.

Рассматриваются актуальные вопросы языкознания и литературоведения на материале восточных языков и литератур.

Для научных сотрудников, преподавателей, аспирантов и студентов.

EDITOR-IN-CHIEF	Dr. Tamara Komarnytska (Ukraine)
EDITORIAL BOARD	Dr. Olena Mazepova (Deputy Editor-in-Chief) (Ukraine); Prof. Kostiantyn Tyshchenko (Ukraine); Prof. Ivan Bondarenko (Ukraine); Prof. Valeriy Rybalkin (Ukraine); Prof. Roswitha Badry (Germany); Prof. Alex Khamray (Ukraine); Dr. Iryna Prushkovska (Ukraine); Dr. Dmytro Tsolin (Ukraine); Dr. Natalia Isaieva (Ukraine); Dr. Victoria Arakelova (Armenia); Dr. Tetyana Malenka (Ukraine); Dr. Ivan Sivkov (Ukraine); Dr. Kostiantyn Komisarov (Ukraine); Dr. Katerina Dovbnya (Ukraine); Dr. Andrii Bukriienko (Ukraine); Dr. Olha Maznichenko (Executive Secretary) (Ukraine)
Editorial address	Institute of Philology (office 125), 14 Shevchenka Blvd, Kyiv, 01601 ☎ (38044) 239 31 83
Approved by	the Academic Council of the Institute of Philology February 25, 2020 (Minutes # 8)
Certified by	the Higher Attestation Board (the State Commission for Academic Degrees and Titles), Ukraine Edict # 1-05/6 issued on 12.06.2002
Certified by	the Ministry of Justice of Ukraine State Registration Certificate # 24332-14172P issued on 24.01.2020
Founded and published by	Taras Shevchenko National University of Kyiv, Publishing center "Kyiv University" State Certificate # 1103 issued on 31.10.2002
Address of publisher	Office 43, 14 Shevchenka Blvd, Kyiv, 01601 ☎ (38044) 239 31 72, 239 32 22; Fax 239 31 28

ЗМІСТ

МОВОЗНАВСТВО

Комарницька Т.	
Етапи "американізації" японської мови в соціокультурному контексті	6
Кучеренко А.	
Молодіжний сленг у йорданських спільнотах Facebook (на матеріалах гумористичних публікацій)	14
Мазепова О.	
Максими ввічливості в контексті комунікативної поведінки носіїв перської мови	19
Мазніченко О.	
Неасимільовані французькі лексеми у словнику туніського діалекту арабської мови	23
Пирогов В.	
Концептуально-філософське і лінгвокультурологічне обґрунтування трансформацій при перекладі поетичного тексту з англійської мови японською і китайською: порівняльно-типологічний аспект	27
Сопільняк С.	
Лінгвопрагматичний потенціал перських народних прикмет і забобонів	31
Тищенко К.	
Сирійський пласт топонімії України візантійського часу	37

ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

Величко М., Братель О.	
Роль андалузької поезії у процесі становлення та розвитку лірики провансальських трубадурів	45
Вечоринська Т.	
Знайомство з сино-американською літературою: феномен Емі Тан	48
Довбня К.	
Види поетичних фігур (шабдаланкар) у поезії Мірі Баї	55
Кузьменко Ю.	
Феномен "економічного дива" та японська література 1960-х років	58
Левчин І.	
Специфіка революційної поезії Хасана Хосейні	66
Тун Лілі	
Теорія соцреалізму в історії сучасної китайської літератури: процес розвитку й реалізації на практиці	70

CONTENTS

LINGUISTICS

Komarnytska T.	
The stages of the "Americanization" of the Japanese language in the socio-cultural background.....	6
Kucherenko A.	
Youth slang in Jordanian Facebook communities (on the materials of humorous posts)	14
Mazepova O.	
Maxims of politeness in the context of the communicative behavior of Persian native speakers.....	19
Maznichenko O.	
Non-assimilated French lexemes in the vocabulary of Tunisian Arabic	23
Pyrogov V.	
Conceptual-philosophical and linguocultural substantiation of transformations in translating a poetical text from English into Japanese and Chinese: a comparative-typological aspect	27
Sopilniak S.	
Linguo-pragmatic potential of Persian omens and superstitions.....	31
Tyshchenko K.	
The Syrian stratum of the Ukrainian toponymics (the Byzantine time).....	37

LITERATURE

Velychko M., Bratel O.	
The role of Andaluzian poetry in the formation and development of the lyrics of the Provencal troubadours	45
Vechorynska T.	
Introduction to Chinese American literature: Amy Tan phenomenon.....	48
Dovbnya K.	
Types of poetry figures (shabdalankar) of Mira Bai's poetry	55
Kuzmenko Yu.	
Phenomenon of "the economic miracle" and Japanese literature of the 1960s	58
Levchyn I.	
Specificity of revolutionary poetry of Hasan Hoseini	66
Tong Lili	
Theory of social realism in modern Chinese literature history: practice and development.....	70

СОДЕРЖАНИЕ

ЯЗЫКОВЕДЕНИЕ

Комарницкая Т. Этапы "американизации" японского языка в социокультурном контексте	6
Кучеренко А. Молодежный сленг в иорданских сообществах в Facebook (на материалах юмористических публикаций)	14
Мазепова Е. Максимы вежливости в контексте коммуникативного поведения носителей персидского языка	19
Мазниченко О. Неассимилированные французские лексемы в словаре тунисского диалекта арабского языка	23
Пирогов В. Концептуально-философское и лингвокультурологическое обоснование трансформаций при переводе поэтического текста с английского языка на японский и китайский: сравнительно-типологический аспект	27
Сопильняк С. Лингвопрагматический потенциал персидских примет и суеверий	31
Тищенко К. Сирийский пласт топонимии Украины византийского времени	37

ЛИТЕРАТУРОВЕДЕНИЕ

Величко М., Братель Е. Роль андалусской поэзии в становлении и развитии лирики провансальских трубадуров	45
Вечоринская Т. Знакомство с сино-американской литературой: феномен Эми Тан	48
Довбня К. Виды поэтических фигур (шабдаланкар) в поэзии Миры Баи	55
Кузьменко Ю. Феномен "экономического чуда" и японская литература 1960-х годов	58
Левчин И. Специфика революционной поэзии Хасана Хосейни	66
Тун Лили Теория соцреализма в истории современной китайской литературы: процесс развития и реализации на практике	70

ЕТАПИ "АМЕРИКАНІЗАЦІЇ" ЯПОНСЬКОЇ МОВИ В СОЦІОКУЛЬТУРНОМУ КОНТЕКСТІ

Проаналізовано запозичення з американського варіанта англійської в японській мові в діяхронічному аспекті у зв'язку з історичними і соціально-культурними процесами, що відбувалися в Японії. Запропоновано періодизацію хвиль проникнення таких запозичень до системи японської мови з огляду на соціокультурні зрушення в японському суспільстві. До першої хвилі, яку можна датувати кінцем XIX ст. – 1930-ми рр., належать перші запозичення-американізми, проникнення яких до японської мови пов'язане з першими систематичними контактами між Японією та США, а також гуманітарною допомогою США Японії після Великого землетрусу 1923 р. Другу хвилю пропонуємо датувати 1940–1980-ми рр., коли в умовах повоєнної американської окупації Японію накрило захоплення американською масовою культурою, а відтак – поширення власної масової культури, створеної на основі американської. У системі японської мови цей етап характеризується лавиноподібним збагаченням лексичного шару ґайрайґо запозиченнями-американізмами з подальшим "перетравлюванням" іншомовних слів і глибокою інтеграцією їх до системи національної мови шляхом створення псевдоангліцизмів васейейґо, а також активізацією аббревіації. У сфері мовознавства другий етап характеризується початком наукового осмислення значення запозичень-американізмів у японській мові й аналізу деструктивної ролі цих одиниць для культури мови. Третя хвиля проникнення запозичень з американського варіанта англійської, як вважаємо, пов'язана з поширенням мережі Інтернет, головною мовою якої є англійська; відповідно, цей етап можна датувати 1990-ми рр. і дотепер. Головною рисою останньої хвилі є адаптація запозичень до потреб і норм національної мови, результатом чого є активізація гібридного словотвору і творення мішаних одиниць, які складаються або з японського кореня і запозиченого афікса, або навпаки, або усічених основ іншомовного і японського слів (гібридна аббревіація).

Ключові слова: ґайрайґо, васейейґо, аббревіація, гібридні одиниці, масова культура.

Роль англійських запозичень (ґайрайґо) у японській мові та й культурі важко переоцінити, адже вони породили цілий культурний пласт, змінили японську культурну парадигму. Майже всі сучасні поплісні мають у тексті чи заголовку англійські слова: ラブ・イズ・オーバー, エスカレーション, 恋はサマー・フィーリング, 天国のキス [Dougill, 2008, p. 17]; запозиченнями-англіцизмами рясніє реклама і сторінки модних журналів. Як пише японістка О. Л. Катасонова, якщо багато народів бояться втратити свою ідентичність, запозичуючи якісь елементи із інших культур, то в Японії такого страху нема [Катасонова, 2012, с. 131]. Ввійшовши до системи національної літературної мови, запозичення вплинули і на японську літературу. Зокрема, Нумано Міцуюші у своїй статті "Японська мова на шляху до світової літератури" зазначає: "Деякі японські письменники у своєму творчому самовираженні звертаються не до рідної, а до іноземної мови. Я хочу сказати, що чітко окреслені раніше кордони існування "японської" літератури виявилися дещо розмитими" [Нумано, 2002, с. 44]. Романіст Мідзумура Мінае створив унікальний для японського письменника роман, герої якого розмовляють як японською, так і англійською [Нумано, 2002, с. 45], а Танака Ясуо – роман-бестселер за назвою 「なんとなくクリスタル」, у якому виноски з поясненням ужитих англійських слів розташувалися аж на 40 сторінках [Dougill, 2008, p. 17]. Таке засилля запозиченої лексики і західних культурних маркерів впливає на японське суспільство і спонукає до переосмислення місця Японії в сучасному світі. Якщо нобелівська лекція Кавабати Ясунарі (1968 р.) мала заголовок "Красою Японії народжений", то нобелівський виступ Кендзабуро Ое (1994 р.) уже називався "Невідомо якою Японією народжений" [Нумано, 2002, с. 44]. Тож, як справедливо зазначають дослідники японської історії та народу, японське суспільство переповнене тривоги і невпевненості у своїй ідентичності та місці у світі [Goto-Jones, 2009, p. 140], що і спостерігаємо в японській лексиці та словотворі, які не спроможні встояти перед натиском американських масово-культурних зразків.

Лінгвісти вже давно звернули увагу на запозичення ґайрайґо в японській мові, проте мовознавчі праці з цього питання здебільшого обмежуються оглядовим характером (В. М. Алпатов, Хонна Нобуюкі, Ішівата Тошіо). У своїх працях автори зазвичай констатують наявність слів, запозичених із різних мов, зазначаючи, що найбільше їх прийшло із американського варіанта англійської (С. В. Неверов, Акасу Каору, Асао Коджіроо, Фукуда Ейічі, Фукуда Юуджі). Окрім цього, у загальних рисах більш-менш розроблена періодизація етапів проникнення ґайрайґо до японської мови від найдавніших до сучасних (Екуні Шіґеро, Івабучі Ецутаро, Мацуока Коока). Однак детальнішого аналізу етапів запозичень бракує, адже кожний такий етап можна розбити ще на декілька періодів. Особливо здивувало нас те, що, незважаючи на неабиякий інтерес до запозичень-американізмів як з боку звичайних шанувальників сучасної японської попкультури, так і з боку фахівців-японістів, ніхто досі не розробив їхню періодизацію (принаймні у одному джерелі, що їх ми опрацювали, нам вона не трапилася). Отже, гадаємо, що, запропонувавши власне бачення етапів запозичення американізмів-ґайрайґо, ми зробимо наш невеликий внесок у науковий опис цього феномена. Виокремити хвилі цієї американської експансії в японську мову нам допоможе аналіз історичних подій і культурних рухів, які, на нашу думку, вплинули на поширення американізмів-ґайрайґо у японській мові, адже дійсно розвиток мови тісно пов'язаний із розвитком культури країни та її історичним поступом. Окрім цього, як пише О. Л. Катасонова, реалії сьогодення диктують необхідність приділити достатню увагу аналізу впливу Заходу і його культурних зразків на процес становлення багатьох жанрів масової літератури й мистецтва Японії, і це особливо важливо у світлі глобалізаційних процесів, що стрімко розвиваються [Катасонова, 2012, с. 9].

Тож метою дослідження є окреслення нашого бачення етапів проникнення запозичень-американізмів у японську мову та їхнього соціокультурного підґрунтя. Відповідно, завдання перед собою ставимо такі: 1) пояснити соціокультурні та історичні причини проникнення

запозичень-американизмів до японської мови; 2) виділити три "хвилі" засвоєння запозичень з американського варіанта англійської мови японською мовою; 3) описати процеси гібридного словотвору, які свідчать про глибинну інтеграцію запозиченого елемента до системи японської мови. Об'єктом нашого дослідження є запозичення з американського варіанта англійської в японській мові, а також група лексем васейейго і слова гібридного типу. Відповідно, предметом дослідження є інтеграція запозичень-американизмів до системи японської мови та її зв'язок із соціокультурними процесами, що відбуваються в Японії. Методами нашого дослідження є: порівняльний, лінгвістичний описовий, а також метод компонентного аналізу. Наукова новизна дослідження полягає в тому, що в ньому ми пропонуємо власний погляд на періодизацію етапів проникнення американизмів до системи японської мови, обґрунтовуючи його соціокультурними процесами, що відбувалися в Японії.

Як нам видається, можна виділити три хвилі "американизації" японської мови (або, точніше, її лексики). Першу хвилю назвати саме "хвилею" доволі складно, оскільки це був період спорадичного проникнення американської лексики до японської мови, яке відбувалося в результаті перших американсько-японських контактів. Як відомо, у липні 1853 р. до Японії прибуває американська флотилія під орудою Командора Метью Перрі [Goto-Jones, 2009, p. 14]. Перрі був відомим у морських колах прихильником модернізації, батьком "пароплавного флоту", і японська влада пішла на безпрецедентний крок, дозволивши йому зійти на берег і зачитати листа від Президента США Мілларда Філлмора з вимогою відкрити Японію для торгівлі зі Штатами [Goto-Jones, 2009, p. 15]. Повернувшись до Японії у лютому 1854 р., Перрі домігся підписання Канаґавського договору, за яким Японія відкрила порти Шімода і Хакодате та дозволила США мати свого консула на її території [Goto-Jones, 2009, p. 16]. Так і відбулася історична зустріч Японії та США, яка згодом переросла у фанатичну ненависть часів Другої світової війни, а відтак – патологічну прив'язаність, наслідування і фактично залежність, особливо в гуманітарній сфері, хоча й у військовій також.

До другої хвилі пропонуємо відносити період різкого поширення в японській мові американизмів-гайрайго (外来語, запозичення), яке почалося після Другої світової війни разом із поширенням американської масової культури і загальної американизації японського суспільства під впливом окупаційної влади. Піком цієї хвилі, на нашу думку, можна назвати період створення васейейго (和製英語, японська англійська) і скорочень (аббревіатур) із засвоєних раніше американизмів.

Третя хвиля американизації, як нам видається, пов'язана зі створенням гібридних одиниць мішаного морфологічного типу, що складаються з японської основи й запозиченої словотвірної морфеми або ж навпаки, іншомовної основи та питомо японського афіксу. Такий спосіб творення гібридних мовних одиниць з'явився ще в другій половині періоду Мейджі (1868–1912) (найдавнішими зафіксованими одиницями є エンビる *засдрити* і バイオる *порушувати*, що їх у 1903 р. в одному зі своїх творів ужив новеліст Косугі Тенґай) [米川, 1989, 頁 112], коли саме все "західне" і ввійшло в моду, проте піку своєї продуктивності, як нам здається, набув саме зараз, а, може, і взагалі ще тільки набуває, оскільки одним із основних джерел поповнення гібридного лексикону є Інтернет-комунікація у соціальних мережах, асортимент яких невпинно зростає. Розглянемо кожну хвилю "американизації" японської лексики детальніше, приділивши увагу

також соціокультурним процесам, які збіглися у часі з кожною хвилею.

Акіхіко Йонекава вважає, що перша хвиля американизмів потрапляє до японської мови ще в 1920-х рр., а саме, після Великого землетрусу 1923 р., коли США допомагали Японії з реалізації плану відновлення країни від наслідків катаклізму. Відповідно, у цей час американизми захоплюють японські міста, які просто-таки наповнюються англійською мовою [米川, 1989, 頁 159]. Саме цей період дослідник і називає періодом "першої хвилі американизації японського словника" [米川, 1989, 頁 159]. У цей самий час свідомою частиною японської інтелігенції починає звертати увагу на надмірне захоплення американськими культурними зразками. Основним приводом для критики ґайрайго, які почали наповнювати мову, стало те, що вони вступають у конфлікт із питомо японською лексикою [米川, 1989, 頁 160]. Перші вияви занепокоєння серед мовознавців датуються ще повоевними роками після закінчення Першої світової війни, коли лінгвісти з тривогою зазначили поширення запозичених термінів спорідненості パパ *tama* і ママ *мама* замість питомих 父 (お父さん) і 母 (お母さん) [米川, 1989, 頁 162–166]. Дискусія виявилася жвавою, оскільки це питання насправді зачіпає глибинні культурні пласти, національні традиції й особливості концептуалізації дійсності в мові. Мовознавець Ішігуро Рокей у "Дослідженні ґайрайго" 1932 р. пише, що "нічого не варти" ґайрайго є загрозою народній мові й не можуть викликати нічого, окрім роздратування, тож він їх щиро ненавидить [米川, 1989, 頁 160]. Двома роками пізніше, у 1934 р., він закликає до обмеження кількості ґайрайго, зазначаючи, що більшості з них не місце в сучасній японській мові, і що мова не має піддаватися комерціалізації. У цей самий період іще один дослідник ґайрайго, Аракава Собеє на-впаки, захищає ґайрайго, пишучи, що питомо японська лексика порівняно з ними програє, і перш ніж наводити лад у запозиченнях, слід спочатку впорядкувати власне японський лексикон [米川, 1989, 頁 160–161]. Свою працю мовознавець промовисто назвав "Поразка мови перекладу" (「翻訳語の敗退」).

Отже, гадаємо, що перший етап проникнення запозичень-американизмів до японської мови датується кінцем XIX ст. – 30-ми рр. XX ст., принаймні на це вказують історичні джерела і тогочасні мовознавчі праці.

Наступна історична епоха, яка нас цікавить, почалася після поразки Японії в Другій світовій війні. У період після завершення Другої світової війни в умовах американської окупації Японію наповнюють американські культурні зразки, що ознаменувало собою завершення формування масової культури в Японії [Катасонова, 2012, с. 56]. Післявоєнна Японія, як зазначає у своїй монографії О. Л. Катасонова, була готова до сприйняття всіх західних культурних новинок, з якими вона познайомилася ще в довоєнні роки і вже почала їхню національну адаптацію [Катасонова, 2012, с. 56]. Паралельно з кардинальними зрушеннями в масовій культурі й соціальній свідомості відбуваються і зміни в мові, яка, природно, покликана задовольняти нагальні потреби суспільства й обслуговувати всі його новітні запити. Тому одночасно з усюдишущим проникненням зразків американської поп-культури японську мову накриває справжня хвиля запозичень-американизмів. Власне, особливістю ґайрайго, які прийшли в японську мову після війни, і є те, що їхня абсолютна більшість була запозичена з американського варіанта англійської мови (на відміну від попередніх етапів проникнення запозичень до японської мови, джерелами яких були також португальська, голландська, німецька

цька, французька і британський варіант англійської), наприклад: サッカー *футбол* (явний американізм, оскільки саме в американському варіанті англійської спостерігаємо розрізнення понять football *американський футбол* і soccer власне *футбол, європейський футбол*); キラー *найманий убивця* (англ. killer, до японської мови слово, найвірогідніше, потрапило під впливом Голівуду, який "оспіває" цю своєрідну професію; пор. укр. *кілер*); アパート *квартира* (в американському варіанті англійської apartment, у британському – flat); バケーション *канікули* (в американському варіанті англійської vacation, у британському – holidays) тощо. Та і власне сам феномен масової культури, що формується у післявоєнній Японії під впливом американських зразків, теж дістає американське найменування マス・カルチャー *масова культура* (від англ. mass culture), хоча в японській мові на той час уже був термін-калька 大衆文化. І ситуація, за якої американізм потрапляє до японської мови, незважаючи на те, що в ній уже побутує відповідне слово на позначення цього самого поняття, виявляється доволі звичною. Причому, японська мова безболісно засвоює слова インシデント *випадок* (за наявності відповідника 事件), カラーレス *безбарвний* (еквівалент 無色の), クロコダイル *крокодил* (за наявності питомого 鱷), ナイス *хороший* (відповідник 良い) тощо. І таких прикладів величезна кількість. Про запозичення такого типу, що потрапили до японської мови і закріпилися в ній не пізніше 1970-х рр., свідчить наявність таких ґайрайґо у Великому японсько-російському словнику за редакцією М. Й. Конрада, який датується 1970 р., проте був зданий у набір ще раніше – у 1966 р. На його сторінках натрапляємо на цілу низку американізмів, що прийшли в японську мову не на позначення нових, невідомих досі понять, а як данина моді: ニュース・ペーパー *газета* (що має відповідник 新聞), シンガー *співак* (еквівалент 歌手), ファイト *бійка* (відповідник 喧嘩), ファッション *мода* (еквівалент 流行) [Большой японско-русский..., 1970, т. 1, с. 720; т. 2, с. 90, 374]. Та що там ці слова, коли у словнику наявне навіть несподіване サンデー *неділя* (замість звичного 日曜日) [Большой японско-русский..., 1970, т. 2, с. 30]! Тобто вже в 1960-ті рр. японська мова була просто-таки переповнена американізмами, чимало з яких являли собою абсолютно невмотивовані запозичення. Чи засмічували ці лексеми мову? Напевне, що так, хоча на той момент, імовірно, ще не прийшло усвідомлення небезпеки розмивання мовних норм від хвилі невмотивованих запозичень, а тому ґрунтовні лінгвістичні праці, присвячені цьому питанню, з'являються аж у 1980-х рр., тобто наукове осмислення проблеми приходить уже пізніше.

Масштабне проникнення американізмів до японської мови відбувається на тлі тотального захоплення всім "американським", тому з початку 1960-х рр. із тривогою заговорили про стрімку "американізацію" японської культури, що сприяє формуванню якісно нової свідомості молодого покоління країни й якісно нової культури – масової. Зокрема, зазначає О. Л. Катасонова, йшлося про лавиноподібне проникнення до Японії зразків американської культурної індустрії через канали засобів інформації, кіно, літературу тощо [Катасонова, 2012, с. 16]. Навіть Чарлі Чаплін, побувавши в Японії, сказав, що там "багато кока-коли і всього з цим пов'язаного" [Катасонова, 2012, с. 16]. Японський лінгвіст Тоґо Йошіо про цей період пише: "після поразки у Другій світовій війні до Японії потрапляє величезна кількість запозичень з американського варіанта англійської мови, і вони досі буквально переповнюють мову" (в оригіналі 氾濫している – букв. "виходити з берегів, наводнювати") [東郷, 1988, 頁 48–49].

Починаючи з 1980-х рр. розгорається жвава дискусія щодо місця ґайрайґо-американізмів у системі японської мови і доцільності запозичень. Газета "Майнічі" від 27 серпня 1984 р. помістила на своїх шпальтах статтю від редакції з заголовком 「おいしく食べよう外来語」 ("Апетитні ґайрайґо"). У статті у метафоричній формі йшлося про те, що дискусії щодо доцільності ґайрайґо в мові вже лишилися в минулому, і лунали заклики до їхнього активнішого вживання: 「外来語を積極的に摂取して、自分の栄養にしていましよう」 ("Активно споживаймо ґайрайґо і включаймо їх до свого раціону"), 「日本語を豊かに大きく太らせて」 ("Відогудймо і збагатімо японську мову") тощо [米川, 1989, 頁 161]. Натомість про категоричне несприйняття ґайрайґо йдеться у праці Ішіно Хірото (1983) "Роздуми над сучасними ґайрайґо" (「現代外来語考」).

На піку запозичень американських культурних і мовних зразків починається їхнє своєрідне "перетравлювання", намагання пристосувати до національної традиції й актуальних для японського суспільства реалій. І ці процеси, як нам видається, відбуваються паралельно в нещодавно сформованій японській масовій культурі та мові, а саме, з кінця 1960-х рр. і до 1980-х. У масовій культурі це "перетравлювання", на нашу думку, представлене появою і розквітом японського аніме на противагу завезеним раніше зразкам анімації Діснея (тут своєрідну "анімаційну революцію" у 1960-х рр. здійснив Тедзука Осаму), попідолів (1970-ті рр.), виконавців у жанрах J-rock (1980-ті рр.) на противагу американським музичним зіркам, японських субкультур 太陽族 тайо-дзоку (1960-ті рр.), 竹の子族 такеноко-дзоку і 暴走族 босо-дзоку (1970-ті), а також クリスタル族 курісутару-дзоку (1980-ті), що виростили на зразках американської попкультури, але пізніше стали продукувати власні. Усі ці елементи японської масової культури спиралися на масову культуру США, але пристосовували її до японських реалій, створивши, так би мовити, "гібридний продукт" для внутрішнього споживання. Таке саме "перетравлювання" запозиченого американського елемента спостерігаємо у цей період і в мові, де лексеми ґайрайґо почали розвиватися незалежно від мови-джерела, утворюючись шляхом поєднання раніше запозичених слів чи елементів. Серед ґайрайґо цього періоду спостерігаємо слова, яких немає в мові-джерелі запозичення, а також запозичені слова, що набули нових значень, яких вони не мали в мові-джерелі. Так з'являється феномен 和製英語 васейейґо – псевдоанґліцизмів, тобто слів і словосполучень, схожих за своєю формою на запозичення з англійської мови, однак не наявних у словниковому складі останньої [Врубель, 2009, с. 18]. Паралельно з'являється поняття "японська англійська" – створення нових слів і словосполучень з уже наявних коренів чи окремих слів іноземної мови [Маевський, Рысина, 2000, с. 37]. Такі одиниці, як було вже зазначено, творяться лексико-семантичним, морфологічним і (рідше) морфолого-синтаксичним способами словотворення [Комарницька, Комісаров, 2012, с. 130]. Наприклад, у межах лексико-семантичного способу спостерігаємо: 1) появу нового значення, напр., ファンデーション *крем під пудру* (англ. foundation *основа*), フィーチュア *бойовик, сенсаційний номер програми* (англ. feature *риса, особливість*), インパクト *сильний вплив, що його справляє реклама на споживача* (пор. англ. impact *удар*); 2) звуження значення, напр., スマート *стильний* (пор. англ. smart 1) *чистий*, 2) *стильний*, 3) *розумний*), シーズン *хороший сезон* (англ. season *будь-який сезон*); 3) розширення значення, напр., ジュース *безалкогольний*

напій (англ. juice сік), ヨット невелике судно (англ. yacht яхта) [Алпатов, 2003, с. 47; Врубель, 2009, с. 19; Комарницька, Комісаров, 2012, с. 130]. У межах морфологічного способу застосовують словоскладання: ライブハウス ресторан із живою музикою (утворене шляхом складання запозичених лексем live і house); アンコール・アワー повтор телепрограми на прохання телеглядачів (утворене поєднанням англійських слів encore, hour); カメラフェース обличчя на знімку (слово є результатом складання англійських слів camera, face); エンゼルママンя, яка приходить до дитини-інваліда на час відсутності батьків (слово утворене шляхом складання лексем angel, mama). Подібних поєднань слів в англійській мові немає, вони були утворені вже в японській мові [Врубель, 2009, с. 19; Маевський, Рысина, 2000, с. 38–43]. Дещо менш активним способом творення васейейго є своєрідна конверсія, коли англійське слово однієї частини мови, увійшовши до словникового складу японської мови, набуває іншого частиномовного статусу: オーバーな перебільшений (пор. англ. over над) [Врубель, 2009, с. 19].

Проте найпоширенішим засобом творення васейейго, напевне, є скорочення (аббревіація): ストライク страйк (від ストライキ, strike), ドッグ хотдог (від ホットドッグ, hot-dog), アイス морозиво (від アイスクリーム, ice-cream), オーバー пальто (від オーバーコート, overcoat), エネトピア проєкт виробництва електроенергії без завдавання шкоди довкіллю (від エネルギー・ユートピア, energy utopia), セロテープ скоч (від cellophane + tape), アジ・プロ агітація і пропаганда (англ. agitation, propaganda) [Алпатов, 2003; Комарницька, Комісаров, 2012, с. 131]. Скорочення запозичених основ стало настільки популярним, що, гадаємо, не буде перебільшенням сказати, що цей особливий вид морфологічного способу словотвору глибоко проник до японської мови і міцно вкоренився в ній. Приміром, складноскорочені одиниці カラオケ караоке (утворене від складання слів 空 порожній та オケストラ оркестр із подальшим скороченням останнього), タマゴチ тамагочі (від 卵 яйце й останньої морфеми усіченого 友達 друг), ポケモン покемон (скорочення слів ポケット кишеня й モンスター монстр), コスプレ косплей (початкові частини コスチューム преї костюмована гра), アニメ аніме (скорочене アニメーション анімація) відомі далеко за межами самої Японії, і їх можна віднести до категорії брендів, ключових слів-маркерів, за якими Японію знають за кордоном і з якими ця країна стійко асоціюється у далеких від японістики людей. А отже, скорочення для японської мови є настільки важливим способом словотвору, що навіть типові уявлення про Японію у світі вербалізуються у скорочених словах.

Власне, феномен скорочення запозичених до цього іншомовних одиниць і є другим знаковим явищем для японської мови періоду становлення масової культури, яке, на наш погляд, ознаменувало собою завершення другої хвилі "американізації" японської лексики, коли за своїм раніше американізмів пройшли процес пристосування до японських реалій. Скорочення і сьогодні поширені в межах запозиченої лексики.

Такою в нашому уявленні постала друга хвиля "американізації" японської масової культури і мови. Третя хвиля, на нашу думку, почалася в 1990-х рр. і пов'язана з поширенням Інтернету, завдяки якому істотно зріс обсяг інформації і пришвидшився обмін нею, вивівши користувачів мережі на глобальний рівень. Не таємниця, що

більша частина Інтернет-ресурсів представлена англійською мовою, і що саме ця мова (в її американському варіанті) стала глобальною лінгва-франка у всесвітній мережі. Тож не дивно, що паралельно з поширенням Інтернету (тобто з кінця 1990-х рр.) світом поширюється і чергова хвиля експансії американських культурних та мовних зразків. І в Японії, де вже склалася традиція завоювати американські запозичення, набирає обертів новий феномен – "перезасвоєння" американізмів, за якого вони стають словотвірним матеріалом для поповнення гібридного словникового складу. Тобто можна стверджувати таке: коли в інших мовах (напр., в українській) завдяки поширенню Інтернету кількість запозиченої лексики з американського варіанта англійської тільки починає стрімко збільшуватися, в японській мові, оскільки величезну кількість американізмів мова вже засвоїла на попередньому етапі, обертів набирає гібридний словотвір, у межах якого творяться слова мішаного складу, де корінь японський, а словотвірні морфеми англійські, або ж навпаки (заради справедливості нагадаємо, що до такого виду словотвору спорадично вдавалися ще з кінця XIX ст., однак у всі попередні періоди гібридна деривація не мала системного характеру і лише подеколи траплялася в ідіостилях окремих письменників). Отже, знову-таки за нашими припущеннями, японська мова неначе випереджає інші мови світу в процесі засвоєння американських запозичень, перейшовши на новий етап цього процесу, у той час як інші мови ще перебувають на попередньому. Чи слушні наші міркування, зможемо переконатися через кілька років, коли стане зрозуміло, чи почнуть активно відбуватися гібридні словотвірні процеси на основі, скажімо, української мови із залученням англійських морфем, як це зараз відбувається в японській.

Створення мішаних, гібридних одиниць, що складаються як із японських (ваго чи канго), так і запозичених з англійської компонентів, на словотвірному рівні є фактично крайнім виявом тенденції зробити своє мовлення "моднішим" і "молодіжнішим". Аналіз прикладів таких одиниць показує, що запозиченими компонентами можуть бути як словотвірні морфеми, що приєднуються до питомо японського слова, так і корені, до яких допасовують японські афікси. Розглянемо кожен випадок детальніше.

Вживання запозичених афіксів, що належать до лексичного шару ґайрайго, безперечно, є новітньою тенденцією японського словотвору, яка з'явилася як відповідь на глобалізаційні процеси і застосування американської попкультури в сучасному світі. Такий тип афіксації дуже екзотичний і чужий для японської дериваційної традиції, але активно функціонує, приміром у сленгу: 困りング проблема, 眠りング сонний (суфікс -і́нг, що походить від англ. -ing, за допомогою якого творяться іменники); 根拠レス безпідставний, 元氣レス млявий (суфікс -レス, що походить від англ. -less і вносить у новостворену одиницю значення "браку" чогось); ディスる ненавидіти, колоквіалізм утворений повністю зі службових морфем – англійського префіксу dis- зі значенням заперечення / чогось негативного і японського дієслівного суфікса -る. Афіксація з використанням нетипових афіксів, запозичених з англійської мови, відображає прагнення мовців надати слову звукового вигляду, близького до англійського мовлення, зробити його "модним" і "молодіжним", що цілком природно, оскільки сьогодні основним творцем і споживачем масової культури Японії є молодь [Катасонова, 2012, с. 183].

Більш поширеним видом гібридних слів є одиниці, утворені від запозиченого кореня і питомо японського

словотвірного суфікса, завдяки якому іншомовне слово пристосовується до морфологічних особливостей японської мови й набуває необхідного частиномовного статусу. Наведемо приклади таких мішаних одиниць, що їх ми відшукали на сторінках модного журналу Cosmopolitan Japan і в текстах популярних пісень виконавців MAGIC BOYZ, AISHA, Idol College: Чоїсして, ストックして, ケアすれば, カバーする, ミックスした, トライした, Flyしたい (усі дієслова утворені з іншомовного слова шляхом додавання до нього дієслівного суфікса -する відповідно до граматики японської мови); lady の, daddy の (утворення родового відмінка від іншомовних іменників за допомогою японського відмінкового форманта の); クリーンな, フィットな, セクシーな, ナチュラルな, キュートな, エレガントな, ピュアな, ラフな (утворення з іншомовного прикметника напівпредикативного прикметника за правилами граматики японської мови); MAX に, イージーに, スピーディに (утворення прислівника із запозиченого шляхом додавання до нього японського форманта に). Окрім творення гібридних одиниць суфіксальним способом, можливими також є префіксальний спосіб і словоскладання: 高ポイント, 超リアルな (утворення похідного слова префіксальним способом шляхом додавання японського префікса до англійського слова), ラブ運 (утворення складного слова з англійського та японського простих слів шляхом словоскладання). Найбільше таких одиниць виявилось на сторінках модного журналу Cosmopolitan Japan, де чужомовний елемент повсякчас "уплітається" до японського тексту, надаючи йому "модного" (як і належить модному журналові) забарвлення. Наведемо декілька уривків із журнальних статей, у яких ужито такі гібридні мовні одиниці:

10 頭身の美ボディを持つモデルの香川沙耶さんに、毎日のバスタイムでのフェイス&ボディケアについて質問! – в цьому уривку спостерігаємо мішану мовну одиницю: 美ボディ *гарне тіло*, утворену шляхом словоскладання;

セクシーなことも、性的なことなかったんだ。頬と唇にピュアな血色感をプラス – гібридні мовні одиниці – напівпредикативні прикметники *セクシーна сексуальний* і *ピュア чистий*, утворені із запозичених прикметників *セクシー* і *ピュア* із додаванням японського суфікса для напівпредикативних прикметників;

オーダーメイドの「カスタムバービー人形」が超リアル! – в уривку наявна гібридна мовна одиниця *超リアル надреальний*, утворена від іншомовної основи *リアル* префіксальним способом.

女心も春気分もアガるサクラの香りとともにケアすれば、もっちりとしたスベスベ感を両立した究極の触りたくなる肌に♡ – мішане дієслово *ケアすれば якщо доглядати*, утворене із запозиченої основи і формального дієслова-суфікса *する* в умовній формі;

週に一度のフェイススクラブは、洗顔の後のクリーンな肌に使うことが大切なんです。洗顔とスクラブを併用し始めてから、なんだか肌がクリアになったように感じています♡ – в уривку вжито напівпредикативний прикметник *クリーン чистий*, утворений із запозиченого прикметника *クリーン* з додаванням японського суфікса для напівпредикативних прикметників.

У вживанні "модних" мішаних одиниць у своїх текстах не відстають і популярні співаки, що цілком природно, адже вони прагнуть якомога більшої популярності, особливо серед молоді, якій так до вподоби все "західне".

Наведемо декілька уривків ліричних текстів популярних японських співаків:

エイ baby you know how we do

言わせないぜオレを誰々風?

門限あっても定めない限界

物差しじゃ計り知れないくらい Flyしたい? (пісня гурту Magic boyz; гібридне дієслово Flyしたい);

生まれたての

ピュアな気持ち

指で触れて感じて (пісня гурту Idol college; гібридний прикметник *ピュア*на).

Оскільки, як ми припустили, поширення гібридних одиниць пов'язане з розвитком Інтернет-комунікації, то такі слова будуть наявні у великій кількості у блогах, твітах і коментарях користувачів соцмереж. Дійсно, почитаючи коментарі дописувачів японської версії Інтернет-каналу Youtube, ми виявили в них велику кількість слів мішаного типу, які складаються як з японських, так і з англійських компонентів, наприклад:

ボカロ=キモイってのをやめて欲しいって皆が言ってる
コメ欄によくそんな事言えたな... – у наведеному уривку наявне гібридне слово *コメ欄* *рядок для коментаря*, утворене шляхом словоскладання усіченої основи запозиченого слова *コメント* *коментар* і японського *欄* *рядок*;

どこにエロい要素があんだし! w 久々に聞こうと思ったらww – фрагмент містить колоквалізм *エロい еротично-дивний* – предикативний прикметник гібридного типу, утворений від усіченої основи запозиченого *エロチック еротичний* і японського прикметникового суфікса *-い*;

やばいやばい、最近の曲はなんか軽い、こういう曲作ってくれるPさん、また復活しないかな... オワコン化に、歯止めを... – в уривку вжито гібридне слово *オワコン化* *втрата популярності продукту*, яке являє собою сполучення абревіатури *終わった* *контенз* *продукт*, який *втрачає популярність*, і суфікса *-化*, за допомогою якого створюються складні слова (здебільшого термінологічного характеру) на позначення процесу;

クリエイティブな気持ちにさせてくれる大好きな曲。 – у фрагменті використано гібридний напівпредикативний прикметник *クリエイティブ*на *креативний*, утворений від запозиченого слова і японського прикметникового суфікса *-な*.

Окрім гібридних слів Інтернет-комунікація також пошукується різноманітними невмотивованими запозиченнями з англійської, які дублюють значення питомих японських слів, однак потрапляють до ідіостилю користувачів мережі Інтернет через свою "модну", "західну", "молодіжну" конотацію. Наприклад:

私の父の知り合いがオリンピック関係者なのですが、開会式などのアーティストをはじめ、予算がかかってくる事柄はオリンピック委員会関係者（高齢の男性ばかり）だけで決めるらしいのでそもそも候補に「初音ミク」というワードすら出ないと思います – запозичені слова *アーティスト* (від англ. artist) *артист*, *ワード* (англ. word) *слово*, які мають японські відповідники *芸術家* і *一言*;

ボカロってクールジャパンですよ – запозичення *クールジャパン* (англ. cool Japan) *крута Японія*;

日本人は否定的な意見が多いと思いますが、海外の人は「さすが日本人! 最高にクレイジーだな!」といった意見になるとされますよ。海外での日本人像はオタクのようなのですからね。 – запозичене з англійської мови слово *クレイジー* *божевільний* (в оригіналі crazy), відповідником якого в японській є *狂い*.

Окремий механізм творення гібридних слів, зокрема дієслів, спостерігаємо у сленгу: тут вони творяться здебільшого шляхом додавання до запозиченої основи (нерідко скороченої) японського дієслівного форманта -る, який, на відміну від згаданого вище する, притаманний не дієсловам-китаїзмам (канго), а питомо японським дієсловам (ваго): タクる *їхати на таксі* (скорочений варіант запозиченого タクシー + формант -る), マクる *їсти* у "МакДональдс" (скорочений варіант マクドナルド + формант -る), オケる *їти в караоке* (скорочення від カラオケ, утворене шляхом усичення першої частини слова + る), コンパる *бути компанійським* (від コンパニオン + る), ミスる *помилятися* (ミス + る), ググる *гуґлити* (Google + る), コピる *списувати* (コピー + る). Чи не найвідомішим із дієслів цього типу, вживання якого вже вийшло за межі суто молодіжного середовища, є サボる *прогулювати* (утворене від додавання до скороченого サボタージュ форманта -る). Із найновіших гібридних дієслів, що поповнюють лексикон молоді, можна згадати フイバる *божеволіти* (англійське слово fever, увійшовши до лексикону японської молоді, спершу набуло дієслівних характеристик завдяки приєднанню формального дієслова する, від чого утворився колоквіалізм フイバーする, який відтак зазнав скорочення, що набуло вигляду フイバる). Ще одним дієсловом мішаного типу, популярним серед молоді, є コスる *грати в костюми*, утворене шляхом скорочення запозиченого слова コスチューム *костюм* і приєднання до нього питомо японського дієслівного форманта -る.

Такий механізм творення мішаних одиниць почав застосовуватися і щодо класу прикметників. Закінчення питомо японських предикативних прикметників -い може утворювати гібридну одиницю, приєднуючись до деяких запозичень: ナウい *сучасний, модерновий* (англ. now + い); エモい *вражаючий, який бере за душу* (англ. emotion + い) [Комісаров, 2017, с. 113]. Окрім цього, у молодіжному жаргоні також відбуваються словотвірні процеси творення іменників із запозичених слів за допомогою японських іменникових суфіксів: ワイルドさ *дикість* (запозичений прикметник wild + японський іменниковий суфікс さ), クレイジーさ *божевільня* (запозичений прикметник crazy + японський іменниковий суфікс さ). Популярність таких гібридних одиниць у молодіжному середовищі, як ми вважаємо, свідчить про їхній високий стилістичний потенціал і вкотре доводить думку про те, що американська культура видається для японців престижною, сучасною, такою, яку хочеться наслідувати. Вживання гібридних мовних одиниць, безперечно, допомагає японцям відчувати себе моднішими, прогресивнішими, усвідомити свою належність до глобального "західного" світу. Водночас, розвиваючи здатність до поєднання з питомими основами національної мови і до творення слів-гібридів, запозичені слова входять до системи мови і засвоюються у словотвірній системі мови завдяки утворенню від них афіксальних похідних [Клименко, 2005, с. 180]. Проте наявність у мові гібридних слів свідчить про глибинний ступінь засвоєння запозичених елементів у мові [Клименко, 2005, с. 184].

Кажучи про третю хвилю "американізації" японської лексики і про глибоке проникнення запозичених елементів до словотвірної системи японської мови, не можемо не зупинитися детальніше на явищі гібридної аббревіації, яке останнім часом набуло надзвичайного поширення у

молодіжному варіанті японської мови. Інформаційне суспільство і сучасний ритм життя вимагають від мови максимальної інформативності за мінімальних часових затрат, і ці тенденції відображаються, зокрема на словотворчому рівні, підвищуючи продуктивність аббревіації (скорочення) як ефективного способу використання мовної економії, що уможливорює значне збільшення темпу мовлення. Зміна ритму життя сучасної людини, її психологічний стан в умовах сучасного суспільства і стає основним екстралінгвістичним чинником поширення аббревіатур рясують, і механізм поступової лексикалізації аббревіатур уже став однією з тенденцій сучасної японської мови [Кудоярова, 2009, с. 5]. Водночас більшість новітніх аббревіатур є скороченнями гібридного типу, що складаються з усічених основ японського й англійського слів.

Якщо екстралінгвістичні причини поширення аббревіатур у японській мові цілком очевидні, то внутрішньомовні ще потребують уточнення. Перше, що можна припустити, – це взаємозв'язок продуктивності аббревіації як способу словотвору із середньою довжиною слів у мові: що більшої протяжності в середньому слова у мові, то частіше мовці вдаватимуться до аббревіації задля економії мовних зусиль і підтримання швидкого темпу комунікації. Приміром, дослідження середньої довжини слів у англійській мові показали, що вона становить лише 4,74 знаки [Левицкий, 2012, с. 228]; відповідно, скорочення слів у цій мові не стане продуктивним способом словотвору. Дослідження на матеріалі російської мови дали результат у 7,9 знаків [Меркулова, 2014, с. 100], що дає більше передумов для поширення аббревіації. Щодо японської мови, то проблема визначення середньої довжини слів полягає у наявності в мові великої кількості складних злитих композитів, які складаються з двох, трьох чи навіть більше самостійних слів, але за своїми характеристиками ближчі до слів, ніж до словосполучень. Неоднозначність трактування цих одиниць, а також відмінкових формантів (чи вважати їх самостійними одиницями, а чи лиш суфіксами) ускладнює можливість підрахування середньої довжини японських слів, щоб обґрунтувати внутрішньомовні причини поширеності аббревіації. Приміром, Джін Мінчже (Jin Mingzhe), дослідивши середню довжину слів у творах кількох японських новелістів, дійшов висновку, що найчастотнішими в усіх творах виявилися однознакові слова [金, 1996, 頁 14], але це аж ніяк не свідчить про те, що більшість японських слів короткі, а радше про те, що дослідник ураховував також відмінкові форманти. Наші ж суб'єктивні спостереження свідчать про значну довжину японських слів, набагато більшу, ніж в англійських. Відповідно, як нам видається, прагнення до економії мовних ресурсів для японської мови стоїть гостро, що і сприяє вражаючому поширенню аббревіації як способу словотвору. Зокрема, за нашими підрахунками з 2536 неологізмів-колоквіалізмів, що ввійшли до онлайн-словника сучасного японського просторіччя 日本語俗語辞書, 968 одиниць (38 %) виявилися аббревіатурами (скороченнями) різного типу [日本語俗語辞書], що свідчить про надзвичайну потужність цього способу словотвору в сучасній японській мові. Серед сленгових мішаних (гібридних) одиниць, які утворилися шляхом скорочення (аббревіації), можемо назвати, наприклад, такі: えもい *неприємний тип, який вважає себе сексі* (від запозиченого エロチック *еротичний* (англ. erotic) та японського просторічного きもい *стрьомний*); パーベキ *ідеально* (від запозиченого パーフェクト *ідеально* (англ. perfect) та японського 完璧 *ідеально*); バイナラ *бу-*

вай (від усиченого バイバイ бай-бай (англ. bye-bye) і скороченого японського さよなら до побачення); ヒャクパー 100 % (від 百パーセント сто відсотків, де перша частина представлена японським числівником 百 сто, а друга – запозиченням パーセント відсоток (англ. percent)); アク禁 доступ заборонено (усичені основи запозиченого アクセス доступ (англ. access) і японського 禁止 заборона); 合コン компанія, колективне побачення (від 合同コンパニオン, де перша частина 合同 спільний є японською, а друга コンパニオン компанія – запозиченням (англ. companion)); エロ可愛い еротично-милий (від エロチック可愛い, де перша частина エロチック еротичний є запозиченням (англ. erotic), а друга – питомо японським словом 可愛い милий).

Описані вище процеси творення псевдоангліцизмів і гібридних слів свідчать про глибоку інтеграцію іншомовного елемента до системи японської мови, що є доказом масштабності впливу американської масової культури на Японію. У зв'язку із цим цікаво згадати, що в 2000 р. заснована японським урядом комісія з "Цілей Японії у XXI ст." оприлюднила звіт, у якому окреслила проблеми та перспективи Японії в новому тисячолітті. Зокрема, комісія звернула увагу на надмірне захоплення Заходом і вказала, що Японії в новій ері слід визначити свою власну самостійну роль, не в бащенні Заходу, насамперед США [Goto-Jones, 2009, p. 141]. За цих обставин країні слід опиратися на свою особливу історично-культурну спадщину, а не на прагнення бути зрозумілою для Заходу [Goto-Jones, 2009, p. 142]. Отже, у японських інтелектуальних колах чітко усвідомлюють загрозу надмірного захоплення Заходом, зокрема Америкою. Але водночас у своєму критичному звіті Комісія написала так: "Якщо є "американська мрія", то має бути і "японська мрія" [Goto-Jones, 2009, p. 142], тобто, навіть критикуючи американські впливи, японці вже не в змозі обійтися без суто американських стереотипів і концептів.

Висновки. Узявши до уваги соціокультурні процеси, які відбувалися в новітній історії Японії, можемо виділити три хвилі проникнення запозичень-америкнізмів до японської мови і констатувати, що для всіх трьох хвиль такої "америкнізації" лексики характерне прагнення шляхом запозичень відобразити захоплення американською попкультурою. Першу хвилю "америкнізації" пропонуємо датувати кінцем XIX ст. – 30-ми рр. XX ст., коли відбулося знайомство Японії з американськими культурними зразками, яке переросло в захоплення ними. У цей період запозичення з американського варіанта англійської починають витіснювати запозичення з інших європейських мов. Другий період "америкнізації" спостерігаємо в 1940-х – 1980-х рр., коли після поразки у Другій світовій війні та приходу американської окупаційної влади Японію накрило справжнє "цунамі" американського масово-культурного продукту і "модних" американських запозичень. Водночас характерною рисою другої "хвилі" стає адаптація запозичень, яка виявляється у створенні лексем типу васейей'го. Третю "хвилю" пропонуємо датувати від 1990-х рр. і дотепер. Розпочавшись у зв'язку з поширенням Інтернету, ця "хвиля" характеризується перезасвоєнням запозичених раніше америкнізмів і їхньою глибшою інтеграцією до системи японської мови. Відповідно, у цей період морфологічний спосіб словотвору в японській мові набуває нового вигляду через залучення запозичених англійських елементів, у результаті чого творяться гібридні мовні одиниці, які в уявленні мовців є "модними" і "сучасними", що особливо важливо у спілкуванні за посередництва електронних пристроїв

зв'язку, за якого немає змоги безпосередньо бачити співрозмовника. Тенденція до прискорення темпу комунікації й економії мовних зусиль на тлі гібридизації словотвору знаходить відображення у зростанні продуктивності гібридного скорочення (аббревіації) (скорочені слова вже становлять 38 % усіх колоквиалізмів, що ввійшли до словника 日本語俗語辞書).

Отже, виклики глобалізованого суспільства вимагають від мови прискорення темпу комунікації, відображення у мові популярності американської культури та її новітніх постулатів. І на тлі впливу американських культурних маркерів до національних мов спостерігається прагнення "приспосувати" запозичений елемент для потреб національної мови, "вплести" його у словотвірну систему мови. Подальші дослідження словотвірних процесів японської мови мають потенціал, оскільки вона, з одного боку, достатньо ізольована від інших мов, не маючи близькосторідних мов, а отже, на її матеріалі можна спостерігати незалежні, не нав'язані сусідніми мовами, процеси; проте, з іншого боку, вона як мова країни-союзниці США не може не всотувати в себе частку американської культури, що виявляється, зокрема, і на словотворчому рівні.

Список використаних джерел

1. Алпатов В. М. Япония: язык и общество. Москва: Муравей, 2003. 208 с.
2. Большой японско-русский словарь / под ред. Н. И. Конрада. Т. 1. Москва: Советская энциклопедия, 1970. 807 с.
3. Большой японско-русский словарь / под ред. Н. И. Конрада. Т. 2. Москва: Советская энциклопедия, 1970. 919 с.
4. Врубель О. "Васейей'го" як феномен запозиченої лексики у японській мові. *Мовні і концептуальні картини світу*. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2009. Вип. 27. С. 18–20.
5. Катасонова Е. Л. Японцы в реальном и виртуальном мирах: очерки современной японской массовой культуры. Москва: Восточная литература, 2012. 357 с.
6. Клименко Н. Ф. Гибридизация слів як прояв аналогії у словотворенні. *Мовні і концептуальні картини світу*. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2005. Вип. 16. Книга 1. С. 179–184.
7. Комарницька Т. К., Комісаров К. Ю. Сучасна японська літературна мова: Теоретичний курс. Т. 1. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2012. 318 с.
8. Комісаров К. Ю. Головні особливості емоційно-оцінної концептуалізації дійсності на словотвірному рівні японської мови. *Мовні і концептуальні картини світу*. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2017. Вип. 59. С. 110–117.
9. Кудоярова Т. Н. Словообразовательные процессы в современном японском языке на примере лексикализации аббревиатур РЯКУГО: дис. ... канд. филол. наук: 10.02.22 / Санкт-Петербургский гос. ун-т. Санкт-Петербург, 2009. 161 с.
10. Левицкий В. В. Семасиология: монография. 2-е изд. Винница: Нова Книга, 2012. 512 с.
11. Маевский Е. В., Рысина Н. Г. Гайрайго. Японская транскрипция иностранных слов. Москва: Муравей, 2000. 48 с.
12. Меркулова И. Квантитативные характеристики русской лексики на общеславянском фоне. *Вестник ВГУ. Серия: лингвистика и межкультурная коммуникация*. 2014. № 3. С. 98–105.
13. Нумано Мицуюси. Японский язык на пути к мировой литературе. *Япония. Путь мисти и мечи*: научно-популярный журнал. 2002. № 3. С. 44–46.
14. Dougill J. Japan and English as an alien language. *English Today*. 2008. Vol. 24, no 1. P. 18–22.
15. Goto-Jones C. Modern Japan: A Very Short Introduction. New York: Oxford University Press, 2009. 159 p.
16. 米川明彦. 新語と流行語. 東京: 南雲堂, 1989. 244 頁.
17. 日本語俗語辞書. URL: <http://zokugo-dict.com> (アクセス日付: 20.09.2019).
18. 金明哲. 日本語における単語の長さの分布と文章の著者. *Sapporo Gakuin University*. 1996. Vol. 5, no. 2. P. 13–21.
19. 東郷吉男. 国語と表現. 京都: 三和書房, 1988. 180 頁.

References

- Alpatov, V. M., 2003. *Japonija: jazyk i obshchestvo*. Moscow: Muravej.
Dougill, J., 2008. Japan and English as an alien language. *English Today*, 24(1), pp. 18–22.
Goto-Jones, C., 2009. *Modern Japan: A Very Short Introduction*. New York: Oxford University Press.
Ionekawa, A., 1989. *Shingo to riuukougo*. Tokyo: Nagumodou.
Jin, M., 1996. Nihongo ni okeru tango no nagasa no bunpuu to bunshou no chosha. *Sapporo Gakuin University*, 5(2), pp. 13–21.

Katasonova, E. L., 2012. Japoncy v real'nom i virtual'nom mirah: ocherki sovremennoj japonskoj massovoj kul'tury. Moscow: Vostochnaja literatura.

Klymenko, N. F., 2005. Hibrydzatsiia sliv yak proiav analohii u slovotvorenni. *Linguistic and Conceptual Views of World*, 1(16), pp. 179–184.

Komarnytska, T. K. and Komisarov, K. Yu., 2012. *Suchasna yaponska literaturna mova: Teoretychnyi kurs*. Kyiv: Vydavnychi dim Dmytra Buraho. Vol. 1.

Komisarov, K. Yu., 2017. Main features of emotional and axiological conceptualization of reality on the derivational stratum of the Japanese language. *Linguistic and Conceptual Views of World*, 1(59), pp. 110–117.

Konrad, N. I. ed., 1970. *Bol'shoi iaponsko-russkii slovar'*. Moscow: Sovetskaja jenciklopedija. Vol. 1.

Konrad, N. I. ed., 1970. *Bol'shoi iaponsko-russkii slovar'*. Moscow: Sovetskaja jenciklopedija. Vol. 2.

Kudojarova, T. N., 2009. *Slovoobrazovatel'nye processy v sovremennom japonskom jazyke na primere leksikalizacii abreviatur RJAKUGO*. Ph. D. Saint Petersburg State University.

Levitskii, V. V., 2012. *Semasilogiia*. 2nd ed. Vinnitsa: Nova Knyha.

Maevskij, E. V. and Rysina N. G., 2000. *Gajrajgo. Japonskaja transkripcija inostrannyh slov*. Moscow: Muravej.

Merkulova, I., 2014. Kvantitativnye harakteristiki russkoj leksiki na obshheslavjanskom fone. *Vestnik VGU. Lingvistika i i mezhkul'turnaja kommunikacija*, 1(3), pp. 98–105.

Nihongo-zokugo-jiten, n.d., [online]. Available at: <<http://zokugo-dict.com>> [Accessed 20 September 2019].

Numano, M., 2002. Japonskij jazyk na puti k mirovoj literature. *Japonija. Put' kisti i mecha*, 1(3), pp. 44–46.

Tougou, I., 1988. *Kokugo to hiougen*. Kyoto: Sanwashobou.

Vrubel, O., 2009. "Vaseieigo" yak fenomen zapozychenoi leksyky u yaponskii movi. *Linguistic and Conceptual Views of World*, 1(27), pp. 18–20.

Надійшла до редколегії 01.12.19

T. Komarnytska, Ph. D. in Philology, assoc. prof.
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine
t.komarnytska@knu.ua

THE STAGES OF THE "AMERICANIZATION" OF THE JAPANESE LANGUAGE IN THE SOCIO-CULTURAL BACKGROUND

The paper analyzes the loanwords from the American English the Japanese language considering the diachronic perspective in relation to historical and socio-cultural processes that took place in Japan. The periodization of the waves of penetration of such borrowings into the Japanese language system considering socio-cultural shifts in Japanese society is offered. The first wave, which can be dated from the end of the XIX cent. till 1930s, consists of the first borrowings-Americanisms, the penetration of which into the Japanese language is connected with the first systematic contacts between Japan and the USA, as well as the humanitarian aid of the USA of Japan after the Great earthquake of 1923. The second wave can be dated from 1940s till 1980s; during these years in the context of post-war American occupation, Japan became obsessed with American mass culture and, consequently, spread its own mass culture created on the basis of an American one. In the Japanese language system, this stage is characterized by an avalanche-like enrichment of the gairaigo lexical layer by borrowings-Americanisms, followed by the "digestion" of foreign words and their deeper integration into the system of the national language through the creation of pseudo-English words called waseieigo, as well as the spread of abbreviation. In the field of linguistics, the second stage is characterized by the beginning of scientific understanding of the significance of borrowings-Americanisms in the Japanese language and the analysis of the destructive role of these units for the language culture. The third wave of penetration of American-English borrowings is believed to be related to the proliferation of the Internet, the main language of which is English; accordingly, this stage can be dated to the 1990s until now. The main feature of the last wave is the adaptation of borrowings to the needs and norms of the national language, resulting in the activation of hybrid word formation and the creation of mixed units consisting of either a Japanese root and a borrowed affix, or vice-versa, or shortened foreign and Japanese words (hybrid abbreviation).

Keywords: gairaigo, waseieigo, abbreviation, hybrid units, mass culture.

T. Комарницкая, канд. филол. наук, доц.
Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев, Украина
t.komarnytska@knu.ua

ЭТАПЫ "АМЕРИКАНИЗАЦИИ" ЯПОНСКОГО ЯЗЫКА В СОЦИОКУЛЬТУРНОМ КОНТЕКСТЕ

Проанализированы заимствования из американского варианта английского языка в японском языке в диахроническом аспекте в связи с историческими и социально-культурными процессами, происходящими в Японии. Предложена периодизация волн проникновения таких заимствований в систему японского языка, учитывая социокультурные сдвиги в японском обществе. К первой волне, которую можно датировать концом XIX в. – 1930-ми гг., принадлежат первые заимствования-американизмы, проникновение которых в японский язык связано с первыми систематическими контактами между Японией и США, а также гуманитарной помощью США Японии после Большого землетрясения 1923 г. Вторую волну предлагаем датировать 1940–1980-ми гг., когда в условиях послевоенной американской оккупации Японии накрыло увлечение американской массовой культурой, а затем – распространение собственной массовой культуры, созданной на основе американской. В системе японского языка этот этап характеризуется лавинообразным обогащением лексического слоя гайрайго заимствованиями-американизмами с последующим "перевариванием" иностранных слов и более глубокой интеграцией их в систему национального языка путем создания псевдоанглицизмов васэйэйго, а также активизацией аббревиации. В сфере языкознания второй этап характеризуется началом научного осмысления значения заимствований-американизмов в японском языке и анализа деструктивной роли этих единиц для культуры речи. Третья волна проникновения заимствований из американского варианта английского, как считаем, связанная с распространением сети Интернет, главным языком которой является английский; соответственно, этот этап можно датировать 1990-ми гг. и до сих пор. Главной чертой последней волны является адаптация заимствований к потребностям и нормам национального языка, результатом чего является активизация гибридного словообразования и создание смешанных единиц, состоящих из японского корня и заимствованного аффикса или наоборот, или усеченных основ иноязычного и японского слов (гибридная аббревиация).

Ключевые слова: гайрайго, васэйэйго, аббревиация, гибридные единицы, массовая культура.

УДК 81'276.5:378.18+811.411.21

А. Кучеренко, асист.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна
k.alina92@ukr.net

МОЛОДІЖНИЙ СЛЕНГ У ЙОРДАНСЬКИХ СПІЛЬНОТАХ FACEBOOK (НА МАТЕРІАЛАХ ГУМОРИСТИЧНИХ ПУБЛІКАЦІЙ)

Із дослідження мови молоді в йорданських спільнотах мережі Facebook проаналізовано близько 500 гумористичних публікацій, у яких яскраво відображаються прояви мовнокреативної діяльності досліджуваної вікової групи. Це пояснено тим, що учасники таких мультикультурних інтернет-спільнот, як соціальні мережі, мають потребу в засобах самоідентифікації та самовираження. Для цього активно використовується певний мовний та соціокультурний код. Розкрито специфіку функціонування усно-розмовної форми арабської мови, зокрема молодіжного сленгу, у соціальній мережі Facebook. Предметом дослідження стали лінгвістичні та соціолінгвістичні особливості мови публікацій у йорданських молодіжних інтернет-спільнотах. Розмовні варіанти арабської мови, які використовуються в нових медіа, де-факто не внесені до офіційного реєстру, тому в цій праці виявлено особливості графічної передачі сленгу в неформальному інтернет-спілкуванні. Зазначено, що демократичні настрої в суспільстві, схильність перед західною культурою та відсутність жорсткого державного контролю над онлайн-комунікацією сприяють розвитку неофіційних різновидів арабської мови в мережі Facebook. Зауважено на змішуванні мовних кодів англійської та арабської мов, інтегруванні англійської сленгової лексики в йорданській онлайн-комунікації, використанні мовної гри у словотворі та ін. Проведене дослідження засвідчило високий рівень відкритості йорданського молодіжного сленгу до іншомовних запозичень, лінгвокультурних контактів, інноваційних засобів розвитку мовного узусу. Це явище зумовлено багаторічним впливом англосовієтської культури на йорданське суспільство як у реальному світі, так і інтернет-просторі. З іншого боку, для неформального молодіжного спілкування встановлено активне вживання обценної лексики та енантіосемії, що підтверджує світову тенденцію до згубності мовлення як засобу самовираження в соціальних медіа.

Ключові слова: інтернет-спільнота, йорданський діалект, мовна гра, мовна інтерференція, молодіжний сленг, обценність, онлайн-комунікація.

У сучасній онлайн-комунікації беруть участь представники різних прошарків суспільства. У таких багатомовних спільнотах, як соціальні мережі, мова є засобом самоідентифікації [Danet, Herring, 2007]. Вербальна поведінка перетворюється на важливий критерій самовираження в умовах нестачі візуальної інформації. Арабська інтернет-комунікація становить особливий інтерес для соціолінгвістичних досліджень, оскільки розмовні варіанти мови, які активно використовуються в нових медіа, де-факто не внесені до офіційного реєстру. Окрім того, вживання цих різновидів відображає природну живу мову під впливом інтернет-технологій. Отже, ця стаття присвячена науковій проблемі соціолінгвістики, пов'язаній зі стрімким розвитком арабського мовного узусу.

У гетерогенному арабському суспільстві молодіжний сленг спирається насамперед на престижні міські соціолекти [Arabic in the City..., 2007]. Як зазначають дослідники (К. Міллер, Е. Ал-Вер, К. Зіамарі, Ш. Різк та ін.), недостатній рівень вивченості цього варіанта зумовлюється критичним ставленням прихильників панарабізму до неформальних різновидів арабської мови та з їхньою стигматизацією як небажаних відхилень і викривлень еталона [Arabic and the Media..., 2010; Arabic in the City..., 2007]. Водночас молодь належить до активних користувачів соціальних медіа, і тому розкриття специфіки функціонування цього субкоду в глобальній мережі є важливим завданням лінгвоарабістики. Отже, актуальність цієї розвідки зумовлена необхідністю вивчення особливостей використання різних варіантів арабської мови серед молодого населення в умовах динамічного розвитку її неофіційного реєстру. Новизна дослідження пов'язана з тим, що це є однією з перших спроб в українській арабістиці встановити лінгвістичні параметри йорданського молодіжного сленгу в соціальних медіа, зокрема на основі гумористичних публікацій, у яких яскраво проявляється мовна креативність інтернет-користувачів.

Зважаючи на недостатній рівень вивченості мови йорданської молоді в соціальних медіа, метою цієї статті є встановлення основних лінгвістичних особливостей студентського онлайн-спілкування в мережі Facebook. Для реалізації поставленої мети необхідно розв'язати низку завдань:

- роз'яснити доцільність вивчення гумористичних публікацій при аналізі молодіжного сленгу;
- визначити фонографічні риси молодіжного сленгу в йорданських інтернет-спільнотах;
- встановити особливості словника йорданської молоді у Facebook;
- проаналізувати засоби мовної гри в гумористичних публікаціях;
- пояснити прояви інтерференції з англійського молодіжного сленгу до йорданського контенту.

Матеріалом дослідження послуговувало понад 500 публікацій у розважальних спільнотах "Bāndā", "Essraa", "Nukat shawāri", "Semicolon"; із чисельністю користувачів від 400 000 осіб. Практичне значення цього дослідження полягає в можливості застосування його результатів у складанні спецкурсів з арабської мови, дотичних до арабської діалектології, соціолінгвістики, інтернет-лінгвістики. Методологічною основою цієї праці стали соціолінгвістичні дослідження у сфері інтернет-комунікації Я. Андроцопулоса, Б. Дейнета, С. Геррінг, Д. Крістала та ін.

Серед характерних рис мови інтернет-спільнот Я. Андроцопулос наводить:

- специфічну графічну репрезентацію стандартної розмовної вимови або нестандартні наголоси;
- синтаксичні моделі, типові для розмовної форми мови;
- маркери усного дискурсу, вживання розмовної та жаргонної лексики [Androutsopoulos, 2011].

Молодіжному сленгу притаманні мовні інновації, до яких належить творчість на лексичному рівні, специфічна для окремих груп [Arabic in the City..., 2007, p. 276]. В арабському онлайн-спілкуванні в соціальних медіа простежуються такі глобальні тенденції до змін у мові, як специфічні фонографічні засоби оптимізації комунікації, спрощений синтаксис, навмисні й випадкові помилки друку, широкий вжиток лексики соціальних мереж та інтерферентів із західних мов, інтенсифікація мовної гри тощо [Crystal, 2009; Daoudi, 2011; Dashti, 2016; 2017; Jarbou, Al-Share, 2012; Khalil, 2012]. Молодіжний та інтернет-сленг перебувають у процесі активного взаємовпливу між собою. Окрім того, сленг використовується навіть у публікаціях релігійної спрямованості [Zaki, 2017],

що вказує на його популярність і вплив на інші розмовні форми арабської мови в соціальних медіа.

Необхідність реалізації розважальної функції онлайн-комунікації в соціальних медіа зумовлює інтенсифікацію мовної гри в молодіжному сленгу. Однак гра може переростати свою роль забавляння і в такий спосіб перетворюватися на засіб оформлення інтернет-комунікації [Crystal, 2009, р. 80]. Даючи змогу користувачам виразити певний емоційний стан та досягти комунікативних цілей [Marone, 2015, pp. 61–63], гра може призводити до появи ігрових варіантів мови. Наприклад, за Л. Гоун та Дж. Воґан (див. [Gawne, Vaughan, 2011]), на основі гри, що охоплює всі системні рівні англійської мови, функціонує т. зв. LOLspeak, який начебто імітує мову котів та собак. У рунеті довгий час поширеним був "олбанський сленг". Такі форми мови, з одного боку, спричиняють комічний ефект, а з іншого, сприяють самовираженню мовців, їхньому об'єднанню в окремі групи за спільними інтересами. У неформальному інтернет-спілкуванні гумор використовується як елемент комунікативної креативності, а також задля зближення учасників комунікації [Marone, 2015]. Гумор сприяє розвитку та підтримці соціальних взаємовідносин, знижує відчуття невпевненості комунікантів і полегшує їхнє спілкування. Для розуміння жарту мовець повинен мати достатній рівень соціокультурної обізнаності, і тому гумор є невіддільною частиною молодіжного спілкування, яке тяжіє до закритості від представників інших соціальних груп. Доцільність аналізу гумористичних публікацій пояснюється тим, що вони створюють можливість для вільного вербального самовираження та креативності. Це особливо актуально в арабському диглосному суспільстві, де діють офіційні обмеження в багатьох сферах життя. Гумор у соціальних мережах дає мовцям змогу сублімувати накопичені емоції зрозумілою повсякденною мовою, а також розвивати цю мову без регулювання з боку органів влади.

Ш. Різк та К. Зіамарі у дослідженнях молодіжного сленгу в Марокко та Єгипті (зокрема каїрського) вказують на вплив масової культури, міської музики, популярних телешоу, кінофільмів на демократизацію спілкування [Arabic in the City..., 2007, р. 21]. Це призводить до розширення узусу в міських соціолектах. Однак перенесення сленгізмів до словника інших верств населення призводить до втрати популярності цих одиниць серед молодих мовців, які прагнуть зберегти існування свого лекту в закритій формі. Таким чином, молодіжний сленг перебуває у стані постійного динамічного розвитку.

Досліджені нами ресурси мають подібні риси в інформації про сторінки, де відображено основні зацікавлення адміністраторів (дописи про життя, кохання, жарти, натхнення, мотивацію тощо); вони вподобані та читаються одними й тими ж користувачами Facebook; містять посилання одна на одну; схожі формулювання основних подій / дискусійних тем; використовуються ідентичні або подібні форми арабської мови (передусім на основі машрикської групи діалектів). Попри те, що всі досліджені спільноти виконують розважальну функцію, вони мають певні відмінності в наповненні. У контенті "Essraaa", "Semicolon", "Bāndā" фігурують публікації на тему кохання й долі, містяться як жартівливі, так і серйозні дописи, на кшталт роздумів про життя; у "Nukat shawāri" (перекл. "Жарти вулиць") переважають жарти, меми та інші гумористичні публікації [Essraaa, 2019; Semicolon, 2019; Bāndā, 2019; Nukat shawāri, 2019].

Водночас усі спільноти націлені на молодіжну вікову групу, адже в контенті майже відсутні матеріали про подружнє життя, професійну діяльність, батьківство тощо.

Дописи публікуються передусім від імені спільнот, що фактично унеможливляє визначення особи автора. Публікації між собою пов'язані передусім загальною тематикою життя молоді в усіх його аспектах, однак конкретної послідовності змісту не виявлено. Актуальні зацікавлення (мода, нові музикальні альбоми, фільми тощо), прецедентні ситуації (світові та йорданські новини), душевні переживання (сесія, взаємне кохання), погода та інші елементи повсякденності спонукали адміністраторів до розміщення жартівливих повідомлень у загальному доступі.

Графічний і лексичний рівні мовної системи вважаються найбільш гнучкими. Вони першими зазнають змін. Арабська графічна система, яка відрізняється від європейських мов, у нестандартних формах на кшталт сленгу демонструє численні відхилення від норми. Це зумовлене відсутністю регулювання, контролю та жорсткої цензури в соціальних медіа [Arabic and the Media..., 2010]. На підставі аналізу зазначеного контенту [Essraaa, 2019; Semicolon, 2019; Bāndā, 2019; Nukat shawāri, 2019] було встановлено поширені *фонографічні* відхилення від норм стандартної мови. Їхня специфіка полягає у транскрибуванні безпосередньо усного мовлення на письмі та в ігноруванні орфоепічних норм:

- взаємозамінність літер *yā'* та *alif maqṣūra*. Це явище настільки частотне, що стало предметом висміювання: "*kībūrd an-nās illī bikībū al-yā' badal min al-alif al-maqṣūra (alif maqṣūra \$1.99)*" (клавіатура людей, які пишуть "*yā'*" замість "*alif maqṣūra \$1.99*") – до тексту додається зображення клавіатури із цінником;

- субституція *ta marbūta* на *alif maqṣūra* в єгипетському діалекті вважається усталеною, а заміна на *ha* в усьому арабському контенті є особливістю не тільки електронної комунікації, але загалом відображає арабське неофіційне письмо, де діакритичні знаки часто відсутні. Ця тенденція проникла й до йорданського контенту;

- літера *ha* інколи замінюється графемою *t (ta marbūta)* у кінці слова. Наприклад, "*qālat la-h*" постає у вигляді "*qālat la-t*". Це не змінює семантику, а є лише графічним відхиленням. Втім, зазначене не є випадковою помилкою друку, а навпаки, слугує засобом графічної гри в інтернет-комунікації;

- відокремлене написання сполучників *bi-* (у), *li-* (для), *fa-* (та), які за нормами сучасної стандартної арабської мови завжди пишуться разом із наступним словом;

- скорочення сполучників *fī* (у) та *alā* (на) до однієї графеми (*f* та *'* відповідно) та їхнє написання разом із наступним словом в означеному стані, тобто з артиклем *al-*;

- написання заперечної частки "*mā*" разом із дієсловами (у вигляді префікса) і сполучного прийменника *li-* зі сполучним займенником (у вигляді постфіксів), наприклад: "*mā-qala-lī*" (він не сказав мені);

- подвоєння фонем [l], виражене шаддою, як результат оптимізації запису дієслова, яке закінчується цією фонемою, у формі разом зі сполучником *li-*, наприклад: "*qallī*" (він сказав мені) / "*qallun*" (він сказав їм);

- опущення або зайві довгі голосні. Наприклад, "*qalī*" (він сказав мені), "*qūl*" (скажи), "*khūd*" (візьми), замість стандартних "*qāla lī*", "*qul*", "*khudh*";

- редуплікація довгих голосних для передачі тону, гучності, інтонації, акцентуації. Наприклад, "*shārikūūū*" (поширюйте), "*marhabaaan*" (привіт) та ін. Такі засоби використовуються для підсилення емоційності повідомлення, його наближення до реципієнта та, як наслідок, спонукання до активізації онлайн-комунікації серед учасників спільноти;

• відсутність графічного аліфа для позначення форми знахідного відмінка, що відображає усне мовлення з порушенням орфоепічних норм стандартної мови;

• використання позавербальних засобів інтернет-комунікації, на кшталт # (гештег), емотиконів (зараз популярності набули три види – *"smāyl"* – смайл, *"īmūji"* – емоджі, *"stīkir"* – наліпка, стікер) і нижнього підкреслювання *"jāyyid jiddan"* (дуже добре) та ін. Це мотивовано, по-перше, прагненням відповідати комунікативному контексту (неофіційне спілкування електронними засобами), по-друге, бажанням компенсувати емоційну експресивність, відсутню в умовах віртуальної інтеракції;

• вербальні засоби використовуються для передачі сміху (редупліковані графеми *h*, *kh*, буквосполучення *hā* та рідше – *h*). Це пояснюється зручністю передачі емоційного стану без необхідності перемикавання на інші знакові системи (на кшталт використання емоджі), коли комуніканти не бажають витратити зайвий час і зусилля на друк повідомлення.

Обсценність і грубість визначають притаманною рисою молодіжного спілкування передусім для європейських мов [Arabic in the City..., 2007]. Демократизація онлайн-спілкування в йорданському суспільстві призвела до наслідування цієї тенденції у молодіжному сленгу в мережі Facebook. Obsценізм можуть бути представлені як запозиченнями на кшталт *"shū hādā l-būlshīt"* (що це за фігня), так і питомо арабською лексикою: *"tēg li-l-'arṣ"* (познач негідника), *"ḥiz bi-d-dāyet"* (гаплик (дупа) дієті), *"menshen li #ṣadiqī-k al-kahtūt"* (познач свого жадібного друга) та багато іншого [Nukat shawārī, 2019]. Табуйовані теми також порушуються. Наприклад: *"lammā tadhkhal #jahannam wa tashuf ustādh al-islāmiyya"* (коли ти входиш до пекла та бачиш там викладача ісламістики) [Nukat shawārī, 2019]. Однак жарти, пов'язані з релігією та духовністю, в арабо-мусульманському суспільстві можливі здебільшого лише в неформальному спілкуванні.

Прагнення до згрубілості мовлення призводить до використання енантіосемії, вираженої в незвичній контекстуальній конотації. Наприклад, *"menshen ṣadiqā-k illī kharraba akhlāqā-k"* (познач друга, який зіпсував твої манери), *"anā dā'iman astashīr ṣadiqī l-muqarrab fi / kull umūr ḥayātī, wa lidhalik ḥayātī fāsida / #menshen"* (Я завжди раджуся з найближчим другом у всіх справах мого життя, і тому моє життя зіпсоване / #позначай). У наведених зразках конотація висловів *"kharraba akhlāq"* (зіпсував манери) і *"ḥayātī fāsida"* (моє життя зіпсоване) є позитивною, адже в тексті вказується на закриті інформацію: міцну дружбу, близькі стосунки з товаришем [Nukat shawārī, 2019]. Паралельно слід виділити випадки з протилежним використанням енантіосемії – для надання негативної конотації. Це стосується, зокрема, субстантивів на позначення ввічливого звертання *"ḥaḍrita-k"* (шановний пане), *"ṣayyidi"* (пане), *"muḥtaram"* (шановний) та ін. Імплицитне значення пов'язується зі зниженням статусу реципієнта ввічливого звертання.

У йорданському інтернет-контенті науковці звертають увагу на активне вживання англомовної лексики, перемикавання на англійську мову, що пояснюється поширеністю цієї західної мови у вищих навчальних закладах Йорданії [Salem, 2015]. З іншого боку, англійська мова в інтернет-просторі впливає на всі мови, що функціонують у глобальному медіапросторі [Crystal, 2009]. Тож спостерігаємо активну інтерференцію на різних мовних рівнях.

Проведене дослідження вказує на те, що на позначення повсякденних понять у йорданському молодіжному сленгу використовується або питомо арабська лексика, або засвоєні запозичення. Незасвоєні або част-

ково засвоєні запозичення використовуються оказіонально або у спільнотах, де вживання іншомовної лексики сприяє збільшенню престижу та популярності контенту. Це, наприклад, помітно виражене в досліджених нами студентських ресурсах *"Bāndā"* та *"Essrā"*, у яких сленгізми охоплюють навіть службові частини мови. Наприклад, використовуються лексеми *"blīz"* (будь ласка, англ. *please*) і *"yes"* (так, англ. *yes*), оскільки неочікуване перемикавання з арабської на англійську мову здатне викликати комічний ефект [Essraaa, 2019; Bāndā, 2019].

Вживання засвоєних запозичень зазвичай виправдане контекстом студентського життя або вищою доцільністю їхнього використання. Наприклад, у йорданських університетах нерідко деякі дисципліни або викладаються англійською мовою, або пропонують англомовну літературу як основні навчальні матеріали. Йорданія, як багато інших колишніх англійських колоній, і досі зберігає прихильність до британської та американської освіти, що визнаються одними з найкращих у світі. З іншого боку, перемикавання на англійську мову пов'язують із високим соціальним статусом у йорданському суспільстві [Arabic in the City..., 2007, p. 21].

Спируючись на контент досліджених спільнот, ми виділили поширені лексико-семантичні групи запозичень, серед яких основними є "студентське життя", "споживацька культура", "онлайн-комунікація". У спільнотах *"Essraaa"* і *"Bāndā"* [Essraaa, 2019; Bāndā, 2019] помітну позицію займають інтернаціоналізми для позначення назв навчальних та наукових дисциплін (*"byulūjiyā"* (біологія) замість стандартного *"ilm al-'ahyā"*, *"filālūjiyā"* (філологія) замість *"fiqh al-luḡa"* тощо). Утім, у студентському лексиконі загалом фіксуємо часте вживання незасвоєних лексем з англійської мови замість арабських відповідників. Наприклад: *"fāyнал"* (семестровий іспит, англ. *final*) замість *"imtiḥān nihā'iy"*, *"tirm"* (семестр, англ. *term*) замість *"faṣl"*, *"breyk"* (перерва, англ. *break*) замість *"istirāḥa"* тощо [Essraaa, 2019; Bāndā, 2019].

Споживацька культура (консьюмеризм) пов'язана з цінностями сучасного суспільства, зайнятого масовим споживанням матеріальних благ, які значно перевищують базові потреби людини. Соціальні медіа останнім часом перетворилися на платформу реклами та просування товарів і послуг, а тому словник користувача мережі активно поповнюється одиницями на позначення популярних продуктів харчування, індустрії моди та краси тощо. У дослідженому йорданському контенті зафіксовано такі поширені зразки: *"kab keyk"* (кап-кейк / кекс, англ. *cup cake*), *"jiz keyk"* (чізкейк / сирний пиріг, англ. *cheese cake*), *"hamburger"* (гамбургер, англ. *hamburger*), *"kūfi shūb"* (кав'ярня, англ. *coffee shop*), *"skrāb"* (скраб, англ. *scrub*), *"tishīrt"* (футболка, англ. *T-shirt*), *"jinz"* (джинси, англ. *jeans*), *"keb"* (кепка, англ. *cap*), *"hāskī"* (хаскі, порода собак, англ. *husky*) та ін. Зокрема, у гумористичному дописі, присвяченому темі модних страв і грайливому спілкуванню дорослої дитини з матір'ю, зустрічаємо: *"māmā anā mish buneyya adama, anā kab keyk"* (мамо, я не людське дитинча, я – кап-кейк) [Bāndā, 2019].

Деякі запозичені сленгізми тісно пов'язані зі спілкуванням у соціальних медіа: *"māsinjer"* (месенджер, додаток для обміну повідомленнями, англ. *messenger*), *"sēlfi / selfi"* ("селфі", фотографія самого себе, англ. *selfie*), *"bag"* ("баг", технічна помилка, сленгізм зі сфери інтернет-технологій, англ. *bug*), *"skrīnshūt"* ("скріншот", знімок екрану, англ. *screen shot*) тощо. Інтерференція відбувається також і з молодіжного сленгу, наприклад, *"brū"* (бро, брат, англ. *bro*), *"beybī"* (крихітка, англ. *baby*), *"ekshen"* (бо-

йовик, жанр кіно, англ. *action*), "*krāsh*" (людина-об'єкт захожаності, англ. *crush*) тощо [Essraaa, 2019; Semicolon ;, 2019; Bāndā, 2019; Nukat shawāri, 2019].

З іншого боку, активні контакти у відкритих спільнотах мережі Facebook між арабською та англійською мовами призвели до інтерференції на рівні синтагм, тобто до використання кальок на позначення понять, явищ і предметів, які не існували раніше, а виникли нещодавно: "*kāmīrā amāmiyya*" (фронтальна камера, англ. *front camera*), "*istūdiyū at-taṣwīr*" (фотостудія, англ. *photo studio*), "*akhadha ṣūra*" (робити фотознімок, англ. *take a picture*), "*masaḥa feyrūs*" (видаляти вірус, англ. *delete virus*), "*kasara rūtin*" (розбавляти буденність, англ. *break routine*, досл.: ламати рутину), "*ta'am diliferi*" (доставка їжі, англ. *food delivery*), "*ḡasīl al-mukhkh*" (промивання мозку, англ. *brainwashing*) та ін. Зазначене стосується лексичної інтерференції не тільки в молодіжному сленгу йорданських інтернет-спільнот, адже в онлайн-комунікації можна зафіксувати представників і інших арабських країн та прошарків суспільства.

Наше дослідження засвідчило, що гра в молодіжному спілкуванні здійснюється за рахунок як арабського письма, так і латиниці. Для створення експресивності та комічності використовуються всі досягні в медіапросторі засоби. З-поміж них чітких рис набуває графічна гра. Здійснюється, наприклад, навмисне опущення відступів між словами ("*shnūra'yukbih*" – що ти думаєш про це), використання збільшеного розміру шрифту, перемикання на латиницю, редуплікація графем для вираження тону / інтонації / акценту та ін.

Окремо слід згадати використання ерративів на основі орфографічних помилок та помилок друку. Останні можуть призводити до явищ омографії та паронімії. Цікаво, що використання ерративів викликає зниження стилю та вживання обценізмів, інвективів. Наприклад, "*an-net*" (інтернет) з опущеною літерою *l* в артиклі *al-* сприймається як займенник другої особи однини *anta*:

- *lēsh mā'am taḥki-nī?* (чому ти зі мною не розмовляєш);
- *li-annū anta ibn al-ḥarām* (тому що ти покидьок)

[Nukat shawāri, 2019].

У наведеному прикладі використовується підсилення комунікативного наміру адресата (вираження обурення) вживанням обценізму "*ibn al-ḥarām*" (покидьок) щодо нього. Уся розмова будується навколо помилки друку з багаторазовим використанням обценізмів "*kalba*" (собака), "*bint al-kalba*" (суча донька), "*ḥayawāna*" (тварина).

Графічна гра може включати також навмисне реаранжування графем для досягнення гумористичного ефекту. Наприклад, висміюється помилка, спричинена швидкістю друку в так званих миттєвих повідомленнях під час спілкування у режимі "онлайн". Адресант, зробивши дві невдалі спроби надрукувати англіцизм "*aylayner*" (англ. *eyeliner* – підводка для очей), втрачає терплячість, що в мовному плані відображається в описовості останнього повідомлення із додаванням обценної лексеми "*kalba*" (собака): "*uyūnu-k sūda min fawq yā kalba lēsh?*" (Твої очі знизу чорні, собако. Чому?) [Nukat shawāri, 2019].

Мовна гра проявляється також на рівні словотвору, що призводить до появи неологізмів та оказіоналізмів. Це особливо яскраво виражається на прикладі англіцизмів запозичень: "*sarbaza*" (робити сюрприз, дієслово) та "*sarbaza*" (дивування, віддієслівний іменник), утворених від запозиченої лексеми "*surbrāyz*" (сюрприз); прикметника у формі порівняльного ступеня "*absat*" (кращий) від сленгового запозичення "*al-bīst frīnd*" (найліпший друг). З іншого боку, обігрування стосується також незвичного використання непродуктивної основи: "*ḥimār*" (віслик) – "*ḥamrana*" (тупість), носії імітують утворення віддієслівного іменника

від чотирикореневого дієслова), або дієслово "*ha-yama'leshū-nī*" (умовно перекл.: "вони мене заспокоять") від діалектизма "*ma'lesh*" (нічого не вдієш) [Essraaa, 2019; Semicolon ;, 2019; Bāndā, 2019; Nukat shawāri, 2019].

Поширений розмовний принцип утворення прізвиськ, що базується на додаванні певної риси характеру, елемента зовнішності, поведінки тощо до лексеми "*abū*" (батько), мігував до медіапростору. Наше дослідження дало змогу виявити, що застосування цієї конструкції в молодіжному сленгу спирається на прецедентності або типовості поведінки, популярності певного поняття чи явища, що було б знайомим для молодого арабського населення. Наприклад, голлівудський актор Леонардо Дікапріо відомий під прізвиськом "*abū taytānīk*" (досл.: батько Титаніка): "*ishtahara bi-anna-h abū taytānīk*" (він прославився як батько Титаніка).

У молодіжних спільнотах студент, який готується до складання випускних іспитів, може називатися "*abū l-fāyūnāl*" (досл.: батько випускного іспиту). В окремих випадках може додаватися не одне слово, а словосполучення чи навіть речення глузливого змісту. Наприклад: "*abū mukhkh ḥimār*" (батько / власник мозку віслика) позначає нерозумну людину ("віслик" в арабському лінгвокультурному середовищі є частотнішим, ніж лексема "дурень"), "*abū 5 daqā'iq bkūn 'inda-k*" (любитель казати "через п'ять хвилин я буду в тебе") для позначення людини, яка завжди запізнюється (це підтверджується іконічними зображенням чоловіка, який розмовляє по телефону лежачи в ліжку) тощо [Nukat shawāri, 2019].

Іншим проявом мовної гри є навмисні іншомовні вкраплення та перемикання мовних кодів, що зумовлюють комічність повідомлення або надають йому певної експресивності, наприклад, непоодинокі вкраплення з англійської мови [Essraaa, 2019; Semicolon ;, 2019; Bāndā, 2019]:

- дієслово в заперечній формі може містити англійський інтерферент (напр., "*dūnt taṭīḥī*" (не готуйся), де "*dūnt*" є запозиченням англійського "*don't*");
- вкраплення всередині речення (додавання англійської лексеми в неочікуваний момент), наприклад: "*anta kyūt aṣlan*" (ти гарний / гарна взагалі) – запозичення "*kyūt*" від англійського "*cute*" не адаптується до правил арабської граматики, закінчення жіночого роду не додається, саме слово вважаємо молодіжним сленгом);

• вкраплення англійського слова, надрукованого латиницею, всередині речення із калькуванням англійського усталеного словосполучення (напр., "*anā fi-l-love*" (я закохався), де лексема "*love*" надрукована латиницею, а сама фраза є калькою з англійської мови "*I am in love*");

- змішування кодів усередині словосполучення (напр., "*tūū matsh hēk*" (це забагато), де "*tūū matsh*" відповідає англійському "*too much*" (забагато) та ін.).

На рівні синтаксису йорданський молодіжний сленг у мережі Facebook функціонує на основі машрикських розмовних форм арабської мови. Як і європейським мовам в неофіційній інтернет-комунікації, йому притаманна фрагментарність. Однак синтаксичні особливості йорданського сленгу, за яким він відрізняється від інших варіантів арабської мови, потребують глибшого лінгвістичного аналізу.

Отже, у нашій розвідці було встановлено, що аналіз гумористичних публікацій доцільний з огляду на те, що гумор в йорданському суспільстві сприяє розвитку та підтримці соціальних зв'язків, створює можливості для вільного вербального самовираження та креативності зрозумілою повсякденною мовою. Проведене дослідження також засвідчило високий рівень відкритості йорданського молодіжного сленгу до іншомовних запозичень, лінгвокультурних контактів, інноваційних і вже відомих засобів

розвитку мовного узусу. Це явище зумовлене багаторічним впливом англійської культури на йорданське суспільство як у реальному світі, так і в інтернет-просторі. Графічна специфіка полягає в оптимізації засобів друку, відхиленнях від усталених норм, навмисних викривленнях слів для комічного ефекту. Нерідко залучаються енантосемія, обценізм та евфемізм, що мотивовано глобальними тенденціями до згурбованості мови молоді як засобу самовираження та демократизацією спілкування арабомовних користувачів у соціальних мережах.

Йорданський молодіжний сленг у соціальній мережі Facebook позначений інтенсивним використанням студентської, мережевої та запозиченої сленгової лексики. Однак випадки перемикавання мовних кодів, що стосується насамперед синтаксичного рівня досліджуваного нами неформального варіанта арабської мови, потребують детальнішого вивчення та стануть предметом подальших лінгвістичних розвідок.

Список використаних джерел

1. Androutsopoulos J. From Variation to Heteroglossia in the Study of Computer-Mediated Discourse. *Digital Discourse: Language in the New Media*. Oxford : Oxford University Press, 2011. P. 277–298.
2. Arabic and the Media: Linguistic Analyses and Applications / ed. by R. Bassiouney. Series : Studies in Semitic Languages and Linguistics. Leiden : Brill, 2010. Vol. 57. 302 p. DOI : <https://doi.org/10.1163/ej.9789004182585.i-303>.
3. Arabic in the City: Issues in Dialect Contact and Language Variation (Routledge Arabic Linguistics Series) / ed. by C. Miller, E. Al-Wer, D. Caubet, J. Watson. London ; New York : Routledge Taylor & Francis Group, 2007. 368 p.
4. Crystal D. Language and the Internet. Cambridge : Cambridge University Press, 2009. 275 p.
5. Danet B., Herring S. The Multilingual Internet: Language, Culture, and Communication Online. Oxford : Oxford University Press, 2007. 460 p.
6. Daoudi A. Globalization, Computer Mediated Communication and the Rise of e-Arabic. *Middle East Journal of Culture and Communication*. Leiden : Brill, 2011. Vol. 4(2). P. 146–163.
7. Dashti A., Dashti F. Attitudes of Kuwaiti Students Towards English / Kuwaiti Arabic Code Switching in Kuwaiti Media. *Arab Journal for the Humanities*. Kuwait : Academic Publication Council, 2016. P. 305–326.
8. Dashti F., Dashti A. Morphological Adaptation of English Loanwords in Twitter: Educational Implications. *International Journal of Higher Education*. 2017. Vol. 6(3). P. 231–248. DOI : <https://doi.org/10.5430/ijhe.v6n3p231>.
9. Gawne L., Vaughan J. I can haz language play: the construction of language and identity in LOLspeak. *Proceedings of the 42nd ALS Conference*. Canberra : ANU Research Repository, 2011. P. 97–122.
10. Jarbou O. S., Al-Share B. The Effect of Dialect and Gender on the Representation of Consonants in Jordanian Chat. *Language at Internet*. 2012. Vol. 9, article 1. 19 p. URL : <https://www.languageatinternet.org/articles/2012/Jarbou> (Last accessed : 12.03.2017).
11. Khalil S. The Evolution of the Arabic Language Through Online Writing: the Explosion of 2011. Cairo : The American University in Cairo Press, 2012. 28 p.
12. Marone V. Online humour as a community-building cushioning glue. *The European Journal of Humour Research*. 2015. Vol. 3(1). P. 61–83.
13. Salem E. Loanwords in Jordanian Arabic : Ph. D. thesis / University of Manchester. Manchester, 2015. 366 p.

14. Zaki M. The Pragmatics of Arabic Religious Posts on Facebook: A Relevance-Theoretic Account. *Research in Language*. Lodz : Lodz University Press, 2017. Vol. 15(1). P. 37–60. DOI : <https://doi.org/10.1515/rela-2017-0002>.
15. Bāndā. Facebook. URL : <https://www.facebook.com/CutePanda77/> ('āhir al-duḥūl : 21.03.2019).
16. Essrraa. Facebook. URL : <https://www.facebook.com/essraa> ('āhir al-duḥūl : 21.03.2019).
17. Nukat shawāri'. Facebook. URL : <https://www.facebook.com/Nookaat.Shwar3> ('āhir al-duḥūl : 21.03.2019).
18. Semicolon. Facebook. URL : <https://www.facebook.com/Semicolon.Cs> ('āhir al-duḥūl : 21.03.2019).

References

- Androutsopoulos, J., 2011. From Variation to Heteroglossia in the Study of Computer-Mediated Discourse. In: C. Thurlow and K. Mroczek, eds. 2011. *Digital Discourse: Language in the New Media*. Oxford: Oxford University Press, 2011. pp. 277–298.
- Bāndā, 2019. [Facebook]. Available at: <https://www.facebook.com/CutePanda77/> [Accessed 21 March 2019].
- Bassiouny, R. ed., 2010. *Arabic and the Media: Linguistic Analyses and Applications*. Leiden: Brill. <https://doi.org/10.1163/ej.9789004182585.i-303>.
- Crystal, D., 2009. *Language and the Internet*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Danet, B. and Herring, S., 2007. *The Multilingual Internet: Language, Culture, and Communication Online*. Oxford: Oxford University Press.
- Daoudi, A., 2011. Globalization, Computer Mediated Communication and the Rise of e-Arabic. *Middle East Journal of Culture and Communication*, 4(2), pp. 146–163.
- Dashti, A. and Dashti, F., 2016. Attitudes of Kuwaiti Students Towards English / Kuwaiti Arabic Code Switching in Kuwaiti Media. *Arab Journal for the Humanities*. pp. 305–326.
- Dashti, F. and Dashti, A., 2017. Morphological Adaptation of English Loanwords in Twitter: Educational Implications. *International Journal of Higher Education*, [e-journal] 6(3), pp. 231–248. <https://doi.org/10.5430/ijhe.v6n3p231>.
- Essrraa, 2019. [Facebook]. Available at: <https://www.facebook.com/essraa> [Accessed 21 March 2019].
- Gawne, L. and Vaughan, J., 2011. I can haz language play: the construction of language and identity in LOLspeak. In: *Proceedings of the 42nd ALS Conference*. Canberra: ANU Research Repository. pp. 97–122.
- Jarbou, O. and Al-Share, B., 2012. The Effect of Dialect and Gender on the Representation of Consonants in Jordanian Chat. *Language at Internet*, [e-journal], 9(1). Available at: <https://www.languageatinternet.org/articles/2012/Jarbou> [Accessed 12 March 2019].
- Khalil, S., 2012. *The Evolution of the Arabic Language Through Online Writing: the Explosion of 2011*. Cairo: The American University in Cairo Press.
- Marone, V., 2015. Online humour as a community-building cushioning glue. *The European Journal of Humour Research*, 3(1), pp. 61–83.
- Ma'lesh, 2019. [Facebook]. Available at: <https://www.facebook.com/m3lsh97/> [Accessed 21 March 2019].
- Miller, C., Al-Wer, E., Caubet, D. and Watson, J. eds., 2007. *Arabic in the City: Issues in Dialect Contact and Language Variation (Routledge Arabic Linguistics Series)*. London – New York: Routledge Taylor & Francis Group.
- Nukat shawāri', 2019. [Facebook]. Available at: <https://www.facebook.com/Nookaat.Shwar3> [Accessed 21 March 2019].
- Salem, E., 2015. *Loanwords in Jordanian Arabic*. Ph. D. University of Manchester.
- Semicolon. 2019. [Facebook]. Available at: <https://www.facebook.com/Semicolon.Cs> [Accessed 21 March 2019].
- Zaki, M., 2017. The Pragmatics of Arabic Religious Posts on Facebook: A Relevance-Theoretic Account. *Research in Language*, 15(1), pp. 37–60. <https://doi.org/10.1515/rela-2017-0002>.

Надійшла до редколегії 10.12.19

A. Kucherenko, teaching assist.
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine
k.alina92@ukr.net

YOUTH SLANG IN JORDANIAN FACEBOOK COMMUNITIES (ON THE MATERIALS OF HUMOROUS POSTS)

This paper deals with the investigation of youth language in Jordanian Facebook communities. The analysis covered nearly 500 humorous posts containing the samples of the studied age group's language creativity online. It was also explicated that the participants of such multilingual and multicultural communities as the social media feel the urge to use specific tools of self-expression and self-identification. For this purpose, a particular language and sociocultural codes are actively utilized. The subject of investigation involves linguistic and sociolinguistic peculiarities of Jordanian youth posts in online communities. This study reveals some graphic transmission peculiarities of the slang in the informal online communication since the colloquial Arabic varieties utilized in the new media are de facto not encrypted in the official register. It is pointed out that the society's democratic aspirations, the worship of western culture and the lack of strict state control over the online communication contribute to the development of unofficial Arabic varieties on Facebook. The author focuses on the Arabic / English code mixing, the integration of the English slang lexis in the Jordanian online communication, the utilization of language play in the derivation process etc. The present study has shown the high level of openness of the Jordanian youth slang for the borrowing, language and culture contacts, innovative tools for the language change. This phenomenon is caused by the long lasting impact of the English culture on the Jordanian society both in the real world and in the web. On the other hand, it was found that the informal youth communication involving the obscene lexicon and enantiosmy preserves the world tendency to the usage of low level language as a means of self-expression in the social media.

Keywords: internet community, Jordanian Arabic, language play, language interference, youth slang, obscenity, online communication.

А. Кучеренко, асист.
Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев, Украина
k.alina92@ukr.net

МОЛОДЕЖНЫЙ СЛЕНГ В ИОРДАНСКИХ СООБЩЕСТВАХ В FACEBOOK (НА МАТЕРИАЛАХ ЮМОРИСТИЧЕСКИХ ПУБЛИКАЦИЙ)

Посвящается исследованию языка молодежи в иорданских сообществах сети Facebook. Проанализировано около 500 юмористических публикаций, в которых ярко отображены проявления языковой креативной деятельности изучаемой возрастной группы. Это объяснено тем, что участники таких мультикультурных сообществ, как социальные сети, имеют потребность в средствах самоидентификации и самовыражения. Для этого активно используется определенный языковой и социокультурный код. Раскрыта специфика функционирования устно-разговорной формы арабского языка, в частности молодежного сленга, в социальной сети Facebook. Предметом исследования стали собственно лингвистические и социолингвистические особенности публикаций в иорданских интернет-сообществах. Разговорные варианты арабского языка, используемые в новых медиа, де-факто не внесены в официальный регистр, потому в этом труде определены особенности графической передачи сленга в неформальном интернет-общении. Указывается, что демократические настроения в обществе, преклонение перед западной культурой и отсутствие жесткого государственного контроля за онлайн-коммуникацией способствуют развитию неофициальных разновидностей арабского языка в сети Facebook. Автор обращает внимание на смешивание кодов арабского и английского языков, интегрирование английской сленговой лексики в арабской онлайн-коммуникации, использование языковой игры при словообразовании и прочее. Это исследование свидетельствует о высокой степени открытости иорданского молодежного сленга к иноязычным заимствованиям, лингвокультурным контактам, инновационным средствам развития языкового узуса. Это явление вызвано многолетним воздействием англоязычной культуры на иорданское общество как в реальном мире, так и интернет-пространстве. С другой стороны, для неформального молодежного общения обнаружено активное употребление общенной лексики и знатности, что подтверждает мировую тенденцию к использованию грубой речи в качестве средства самовыражения в социальных медиа.

Ключевые слова: интернет-сообщество, иорданский диалект, языковая игра, языковая интерференция, молодежный сленг, общность, онлайн-коммуникация.

УДК 811.222.1-119

О. Мазепова, д-р філол. наук, доц.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна
mazepova.olena@gmail.com

МАКСИМИ ВВІЧЛИВОСТІ В КОНТЕКСТІ КОМУНІКАТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ НОСІЇВ ПЕРСЬКОЇ МОВИ

Розглянуто проблематику, пов'язану з максимами ввічливості та їхньою реалізацією в комунікативній поведінці носіїв перської мови. Стисло охарактеризовано історію вивчення максимум спілкування в західній лінгвістиці, представлену іменами Пола Грайса, Робіна Лакоффа, Джефрі Ліча, які заклали основи ефективної комунікації, актуальні і сьогодні. Запропонований Дж. Лічем принцип ввічливості, який складається з шести максимум спілкування, надихнув багатьох дослідників до зіставного вивчення комунікативної поведінки різних народів. Однією з них є грецька дослідниця перської системи ввічливості Софія Кутлак, яка запропонувала власний набір перських максимум спілкування, позначених яскравою етноспецифікою. Дослідниця визначає головну супермаксиму Манери, яка умовно відповідає перському поняттю ادب *adab* ('ввічливість', 'вихованість') і включає три максими: Поваги, Скромності і Сердечності. Ці три максими складають основу перського комунікативного кодексу. Зіставний аналіз максимум ввічливого спілкування Дж. Ліча і С. Кутлак засвідчив, що перські максими відрізняються більшою емоційністю, посиленням виявом уваги й емпатії до співрозмовника та реалізуються через самобутні, доволі відмінні від західних комунікативні стратегії і тактики. Водночас перська максима Поваги відповідає англійській максимі Схвалення, а перська максима Скромності, на відміну від однойменної в перекладі англійської максими, характеризується підкресленим самоприниженням на тлі суцільного підвищення статусу співрозмовника. Найбільш специфічною постає перська максима Сердечності, яка об'єднує чотири максими Дж. Ліча, а саме: Такту, Великодушності, Згоди і Симпатії і передбачає використання таких комунікативних тактик, як наполегливе пропонування своїх послуг або допомоги, різноманітні запрошення, які часто мають удаваний характер, обов'язкові відмови від запропонованого тощо. Здійснений аналіз приводить до висновку, що бажання зберегти обличчя, своє і партнера по спілкуванню, в іранській комунікативній поведінці часто невід'ємне від прагнення встановлювати й підтримувати гармонійні, тривалі дружні стосунки.

Ключові слова: перська мова, комунікативна поведінка, система ввічливості, максими спілкування, міжкультурна комунікація.

Останнім часом спостерігається невпинне зростання інтересу дослідників у галузі міжкультурної комунікації до проблем, пов'язаних зі специфічними проявами комунікативної поведінки різних народів і особливо в контексті їхніх систем ввічливості. Як теоретичне, так і практичне значення таких досліджень складно переоцінити, оскільки саме міжкультурна комунікація як порівняно новітній напрям у мовознавстві вивчає процеси спілкування людей, "які належать до різних національних лінгвокультурних спільнот, зазвичай послуговуються різними етнічними мовами, мають різну комунікативну компетенцію, яка може стати причиною комунікативних невдач або культурного шоку в спілкуванні" [Бацевич, 2007, с. 83].

Дослідження проблем спілкування в західній лінгвістиці має тривалу історію. Найвагоміший внесок у розбудову теоретичного апарату цього напрямку пов'язаний з іменами Пола Грайса, Робіна Лакоффа і Джефрі Ліча, які запропонували концепції певних поведінкових правил (або

мовленнєвих максимум), що їх повинні дотримуватися комуніканти під час спілкування, аби досягти запланованої комунікативної мети. Об'єктом дослідження у цій розвідці є комунікативна поведінка носіїв перської мови, предметом – максими спілкування в контексті перської системи ввічливості як головного регулятора комунікативної поведінки іранців. Метою статті є визначення змісту і специфіки функціонування перських максимум спілкування. Завдання статті: а) стисло схарактеризувати історію вивчення максимум спілкування в західній лінгвістиці; б) розглянути запропоновану дослідницею С. Кутлак концепцію максимум ввічливості, релевантну для перської комунікативної культури; в) зробити зіставний аналіз максимум ввічливості, запропонованих Дж. Лічем і С. Кутлак; г) визначити, у чому полягає етноспецифіка реалізації максимум ввічливості в контексті комунікативної поведінки носіїв перської мови. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю зіставного вивчення комунікативної поведінки представників різних мовно-

культурних ареалів з огляду на її важливу роль у процесах міжкультурної взаємодії. Новизна дослідження полягає в тому, що вперше в українській лінгвоіраністиці специфіка комунікативної поведінки носіїв перської мови в аспекті реалізації в ній максим увічливості стає предметом окремого наукового пошуку.

Ввічливість як невіддільна складова будь-якого спілкування давно перебуває в полі зору дослідників. Нині загально визнаним є факт, що попри універсальність самого поняття ввічливості, конкретний зміст і прояви цього феномена в різних культурах значно варіюють і характеризуються яскравою етноспецифікою. За визначенням Т. Ларіної, ввічливість – це "універсальна комунікативна категорія, яка становить складну систему національно-специфічних стратегій, що відповідають очікуванням партнерів і спрямовані на гармонійне, безконфліктне спілкування" [Ларіна, 2009, с. 168–169].

Т. Ларіна у своїй праці, присвяченій дослідженню категорії ввічливості в контексті зіставлення англійських і російських лінгвокультурних традицій, ретельно проаналізувала історію вивчення й основні концепції теорії ввічливості (див. [Ларіна, 2009, с. 149–159]). Однією з таких концепцій є концепція, заснована на дотриманні комунікантами мовленнєвих максим, або певних правил спілкування, уперше сформульованих П. Грайсом. У своїй праці "Logic and Conversation" (1975 р.) дослідник виходив із того, що, вступаючи в комунікацію, учасники повинні бути зацікавлені в ефективності передачі інформації, а тому мають співпрацювати один з одним, роблячи внесок у ефективний перебіг спілкування. Цей принцип наразі широко відомий як принцип кооперації або співробітництва (cooperative principle) і включає чотири постулати: *кількості, якості, відношення і манери мовлення*.

Сутність *максими кількості інформації* полягає в тому, що висловлювання мовця має містити не менше й не більше інформації, ніж це необхідно для досягнення цілей діалогу. *Максима якості* передбачає наявність у висловлюванні мовця істинних тверджень і складається з двох конкретних постулатів: а) "Не кажи того, що вважаєш хибним"; б) "Не кажи того, для чого немає достатніх підстав". *Максима відношення* зумовлює дотримання комунікантами теми діалогу і формулюється як "Не відхиляйся від теми". *Максима способу* стосується не того, що повідомляється мовцем, а того, у який спосіб це робиться. Головний постулат "Висловлюй свої думки ясно" включає декілька часткових постулатів, а саме: а) "Уникай незрозумілих висловлювань"; б) "Уникай неоднозначності"; в) "Будь стислим" (тобто "Уникай непотрібного багатослів'я"); з) "Будь організованим" [Grice, 1975, р. 45–49].

П. Грайс не претендував на те, що запропонований ним перелік правил мовленнєвої поведінки вичерпний, але припускав, що саме вони становлять основу "розумної", "раціональної" поведінки людини. У подальшому дослідники ставили під сумнів універсальність визначених автором максим і можливість їхнього дотримання в усіх культурах світу. Зокрема, Д. Хаймс писав про те, що в кожному суспільстві є свої уявлення про якість, кількість, релевантність і ясність мовлення [Hymes, 1986, р. 53–55]. На деякі обмеження теорії кооперативних принципів указує й Н. Кравченко (див. [Кравченко, 2012, с. 94]).

Як зауважує Н. Формановська, попри те, що постулати П. Грайса "буденні і розуміються самі собою, однак аналіз реальних текстів спілкування приводить до висновку, що комунікативні взаємодії партнерів далеко не завжди побудовані відповідно до цих правил" [Формановська, 2007, с. 98]. І дійсно, ми не завжди говоримо правду, не завжди висловлюємося стисло, уникаємо багатослів'я і дотримуємося теми, не завжди викладаємо свої думки ясно. У таких випадках порушується принцип кооперації,

проте часто це може бути виправдане наявністю якоїсь іншої мети, наприклад, необхідністю бути ввічливим.

Про наявність постулату, пов'язаного із ввічливістю, писав і П. Грайс. Він припускав, що крім запропонованих ним максим є й інші постулати – естетичної, соціальної або моральної природи, і з-поміж них – постулат "Будь увічливим" [Грайс, 1985, с. 223]. Однак детальніше цей постулат розробляли вже інші дослідники.

Однією з перших до проблематики ввічливості звернулася Р. Лакофф, яка сформулювала два основні правила прагматичної компетенції, яких необхідно дотримуватися під час комунікації: 1) "Висловлюйся чітко і ясно" (Be clear); 2) "Будь увічливим" (Be polite) [Lakoff, 1973]. Водночас, як зауважує сама дослідниця, чіткість і ясність викладу думок інколи конфліктують із ввічливістю. Якщо головне для комуніканта – донести суть повідомлення, то на перший план виходить чіткість і ясність викладу; якщо статус партнера по спілкуванню важливіший, тоді превалює ввічливість, а чіткість і ясність викладу можна певною мірою знехтувати. І дійсно, у деяких випадках надмірна ясність і чіткість інформації, що передається, можуть зашкодити "обличчю" партнера по спілкуванню і спровокувати погіршення соціальних стосунків загалом.

Як стверджує Р. Лакофф, перше сформульоване нею правило (Be clear) охоплює всі максими П. Грайса, тоді як друге (Be polite) акумулює такі три постулати: а) "Не нав'язуй і не нав'язуйся" (Don't impose); б) "Надавай варіанти" (Give options); в) "Викликай у співрозмовника приємні відчуття, будь дружнім" (Make A feel good – be friendly). Останній постулат (Make A feel good) дослідниця розуміє як головну мету комунікації, на реалізацію якої націлені всі інші правила, різниця полягає лише в тому, у який спосіб вони її досягають [Lakoff, 1973, р. 303].

Наступний крок у дослідженні правил спілкування зробив Дж. Ліч, який у своїй праці "Принципи прагматики" ("Principles of Pragmatics") запропонував власне формулювання принципу ввічливості [Leech, 1983]. Дослідник обстоює думку про те, що в багатьох випадках саме принцип увічливості, а не принцип кооперації, сформульований П. Грайсом, має визначальний вплив на перебіг комунікації [Leech, 1983, р. 82]. Отже, принцип увічливості Дж. Ліча складається із шести максим:

- *максима такту (Tact Maxim)*: зменшуйте затрати співрозмовника, збільшуйте його вигоду;
- *максима великодушності (Generosity Maxim)*: зменшуйте власну вигоду, збільшуйте вигоду співрозмовника;
- *максима схвалення (Approbation Maxim)*: зменшуйте засудження співрозмовника, більше хваліть його;
- *максима скромності (Modesty Maxim)*: менше хваліть себе, більше засуджуйте себе;
- *максима згоди (Agreement Maxim)*: зменшуйте суперечності між вами і співрозмовником, збільшуйте згоду;
- *максима симпатії (Sympathy Maxim)*: зменшуйте антипатію між вами і співрозмовником; збільшуйте симпатію [Leech, 1983, р. 16].

Як зауважує Дж. Ліч, застосування цих постулатів у різних культурах може варіюватися, і перевага при цьому буде віддаватися різним максимам.

Цікавою в цьому контексті, на нашу думку, є праця грецької дослідниці Софії Кутлакi, присвячена перській системі ввічливості *ta'arof*, у якій вона, спираючись на теорію Дж. Ліча, запропонувала власну класифікацію максим спілкування, властивих перській лінгвокультурі [Koutlaki, 1997, р. 67–132]. Розглянемо цю концепцію детальніше. На думку дослідниці, ключовими поняттями перської системи ввічливості є "повага", "скромність" і "сердечність". Саме на цих трьох "китах", вважає вона, базується так званий "перський комунікативний контракт (або кодекс)", під яким розуміється "визнання комунікантами того, що є

певний набір правил і зобов'язань, які визначатимуть, принаймні на початковій стадії, чого співрозмовники можуть очікувати один від одного" [Koutlaki, 1997, p. 67]. С. Кутлакї зауважує, що, вступаючи в комунікацію, кожен учасник спілкування має невід'ємне право бути впевненим у тому, що його обличчя буде визнаним і збереженим, і водночас має зобов'язання визнавати і зберігати обличчя свого партнера.

Дослідниця стверджує, що в основі перського комунікативного кодексу лежить супермаксима Манери, яка приблизно відповідає перському поняттю ادب *adab* ('ввічливість', 'вихованість') і складається із трьох максим, сформульованих так:

- Максима Поваги (*Deference Maxim*): "Виказуй повагу до іншого – збільшуй його повагу до себе".
- Максима Скромності (*Humility Maxim*): "Виказуй повагу до іншого – принижуй себе на знак поваги до іншого".
- Максима Сердечності (*Cordiality Maxim*): "Виказуй цікавість до справ іншого, турбуйся про його потреби, комфорт і самопочуття, висловлюй згоду, симпатію і товариськість щодо іншого".

Кожна з цих максим реалізується через низку комунікативних стратегій, в яких використовуються визначені мовні й мовленнєві засоби. Водночас перські максими певним чином корелюють із максимами Дж. Ліча. Зокрема, максима Поваги відповідає визначеному англійським ученим постулату Схвалення, проте характеризується більш суттєвим підвищенням статусу партнера по комунікації і передбачає такі рекомендації:

а) використовуйте формули ввічливості, які підвищують статус іншого, у тому числі, відповідні дієслівні форми, спеціальні вирази і кліше під час таких мовленнєвих актів, як запрошення, вибачення, підношення подарунку, частування стравами, висловлення подяки й компліментів;

б) використовуйте ввічливі займенники (форми 2 особи множини для співрозмовника і 3 особи множини для відсутньої особи, про яку йдеться у розмові, зокрема такі, як جناب *jenāb-e ālī* (букв. 'Ваша високість') для чоловіків і سرکار خانم *sarkār-e xānom* (букв. 'Високоповажна пані') для жінок;

в) використовуйте під час загальних розмов мовленнєві акти, що підвищують статус іншого, зокрема компліменти.

Перська максима Скромності досить істотно відрізняється від максими Скромності Дж. Ліча, оскільки передбачає суттєве самоприниження комуніканта і реалізується через такі настанови:

а) використовуйте "самопринижуючі" форми дієслів і займенників 1 особи однини, таких як: من *mā* 'ми') для позначення себе, спеціальні формули і клішовані фрази для відповідей на такі мовленнєві акти, як запрошення та вибачення, під час підношення подарунку, частування стравами, висловлення подяки й компліментів;

б) використовуйте "самопринижуючі" еквіваленти займенників 1 особи однини, таких як: بنده *bande* (букв. 'раб'), حقیر *haqir* (букв. 'мізерний'), مخلص *moxles* (букв. 'відданий'), چاکر *cāker* (букв. 'слуга') (тільки для чоловіків);

в) використовуйте "самопринижуючі" мовленнєві акти, зокрема вибачення.

Зауважимо, що попри те, що в перекладі максими Дж. Ліча і С. Кутлакї передані одним і тим самим словом "скромність", в англійському оригіналі це два різних слова: *modesty* і *humility* з відповідними семантичними розбіжностями, які й зумовлюють досить суттєву відмінність змісту двох максим. Наявність яскраво виражених "самопринижуючих" комунікативних тактик у складі перської максими Скромності цілком логічно корелює з підкресленим підвищенням статусу співрозмовника, реалізованим у межах максими Поваги. Детальніше про культурну схему самоприниження у перській системі ввічливості див. [Мазепова, 2016].

Перська максима Сердечності відсутня як така в системі постулатів Дж. Ліча, проте, на думку С. Кутлакї, вона охоплює чотири визначені ним максими, а саме: Такту, Великодушності, Згоди і Симпатії, і регламентує такі мовленнєві дії:

а) пропонуйте декілька разів їжу, напої, робіть настійливі запрошення залишитися на ночівлю, інші запрошення (заплановані і спонтанні);

б) дізнавайтеся про самопочуття, стан здоров'я та інші справи співрозмовника, аби засвідчити свою цікавість і увагу до нього; наполегливо пропонуйте свою допомогу, послугу, матеріальні речі тощо, щоб засвідчити свою готовність прийти на поміч, виявити турботу про інших, їхні потреби й бажання, почуття і комфорт; покажіть, що ви цінуєте зусилля інших людей;

в) для збереження власного обличчя відмовляйтесь від запропонованого вам (з переліченого вище) хоча б один раз, а краще декілька разів, навіть якщо вам дуже хочеться прийняти запропоноване; пам'ятайте, що це може створити певну незручність для вашого співрозмовника, або ж запропонована вам річ виявиться надто коштовною; інакше вас уважатимуть жадібною людиною, якій кортить заволодіти тим, що належить іншому;

г) встановлюйте приязні стосунки і загальний фон для спілкування, використовуючи звертання, які вказують на дружність у близьких стосунках, такі як: جان *jān* (букв. 'душа'), عزیز *aziz* (букв. 'дорогий'), قربانت برم *qorbān-et beram* (букв. 'стану жертвою за тебе'), та нейтральність у всіх інших стосунках, як-от: در خدمت هستیم *dar xedmat hastim* (букв. 'ми до послуг'), قربان شما *qorbān-e somā* (букв. 'жертва за вас'), خدا برکت بده *xodā barakat bede* 'Нехай Бог благословить!'.
 Стосовно наведеного варто зауважити, що так звані пропозиції і відмови, згадані як специфічні тактики реалізації максими Сердечності, є невід'ємною частиною іранського *ta'ārof*-у, причому багато з них мають вдаваний, суто ритуальний характер, метою чого є вияв дружнього, щирого ставлення до партнера по спілкуванню. Детально про особливості такої комунікативної поведінки див. [Мазепова, 2017].

Зіставний аналіз максим увічливості Дж. Ліча і С. Кутлакї призводить до висновку, що перські максими на відміну від англійських, характеризуються більшою емоційністю та посиленням виявом уваги й емпатії до співрозмовника. Зокрема, максима Поваги С. Кутлакї, якій відповідає максима Схвалення Дж. Ліча, має потужніший емоційний потенціал, оскільки перша сформульована як "Виказуйте повагу до іншого", а друга – як "Зменшуйте засудження іншого". Так само й перська максима Скромності "Принижуйте себе на знак поваги до іншого" сформульована більш радикально, ніж максима Дж. Ліча "Менше хваліть себе, більше засуджуйте себе", і передбачає властиве багатьом східним лінгвокультурам підкреслене самоприниження на тлі суттєвого підвищення статусу співрозмовника, що забезпечується максимією Поваги. Перська максима Сердечності, як видається, реалізується через найбільш етноспецифічні комунікативні стратегії і тактики, метою яких є забезпечення не просто ввічливого, а й дружнього, сердечного спілкування.

Отже, проведене дослідження дає змогу зробити висновки про те, що варіювання максим увічливості в різних культурах може мати яскравий етноспецифічний характер. Сформульовані С. Кутлакї максими засвідчують, що специфіка іранської комунікативної поведінки полягає в тому, що бажання зберегти своє обличчя й обличчя партнера по спілкуванню часто невід'ємне від прагнення встановлювати та підтримувати гармонійні, тривалі дружні стосунки. Можна припустити, що такий стан речей, принаймні почасти, зумовлений колективістським характером

іранської культури. Очевидно, саме тому комунікативні стратегії і тактики, які використовуються при цьому, настільки своєрідні і не схожі на західні.

Подальші перспективи дослідження полягають у вивченні всієї сукупності мовленнєвих актів, які забезпечують функціонування перської системи ввічливості, зокрема в аспекті застосування комунікантами стратегій зближення і дистанціювання.

Список використаних джерел

1. Бацевич Ф. С. Словник термінів міжкультурної комунікації. Київ : Довіра, 2007. 205 с.
2. Грайс П. Г. Логика и речевое общение. *Новое в зарубежной лингвистике : Лингвистическая прагматика*. 1985. Вып. 16. С. 217–237.
3. Кравченко Н. К. Практическая дискурсология: школы, методы, методики современного дискурса-анализа : практическое пособие. Луцк : Волиньполіграф, 2012. 251 с.
4. Ларина Т. В. Категория ввежливости и стиль коммуникации: Сопоставление английских и русских лингвокультурных традиций. Москва : Рукописные памятники Древней Руси, 2009. 512 с.
5. Мазепова О. В. Культурна схема ШЕКАСТЕНАФСІ (самоприниження) у складі перської системи ввічливості та'ароф. *Мовні і концептуальні картини світу*. 2016. Вип. 57. С. 241–249.
6. Мазепова О. В. Культурна схема ЗБЕРЕЖЕННЯ ОБЛИЧЧЯ у перській системі ввічливості. *Концепти і контрасти* : колективна монографія. Одеса : Изд. дом "Гельветика", 2017. С. 242–251.
7. Формановская Н. И. Речевое взаимодействие: коммуникация и прагматика. Москва : Икар, 2007. 480 с.
8. Grice P. Logic and Conversation. *Syntax and Semantics* / P. Cole, J. Morgan. New York : Academic Press, 1975. Vol. 3 : Speech Acts. P. 41–58.
9. Hymes D. Models of the interaction of language and social life. *Directions in sociolinguistics: The Ethnography of Communication* / J. J. Gumperz, D. Hymes. Oxford : Basil Blackwell, 1986. P. 35–71.
10. Koutlaki S. A. The Persian system of politeness and the concept of face in Iranian culture. 1997. URL : https://www.academia.edu/21199856/The_politeness_system_taarof_and_the_concept_of_face_in_Iranian_culture (Last accessed : 14.09.2019).

11. Lakoff R. The logic of politeness; or minding your p's and q's. *Papers from the Ninth Regional Meeting of the Chicago Linguistic Society*. Chicago : Chicago Linguistic Society, 1973. P. 292–305.

12. Leech G. N. Principles of pragmatics. London ; New York : Longman, 1983. 250 p.

References

- Batsevych, F. S., 2007. *Slovnnyk terminiv mizhkulturnoi komunikatsii*. Kyiv: Dovira.
- Formanovskaja, N. I., 2007. *Rechevoe vzaimodejstvie: kommunikacija i pragmatika*. Moscow: Ikar.
- Grice, P., 1975. Logic and Conversation. In: P. Cole and J. Morgan, eds. 1975. *Syntax and Semantics*. New York: Academic Press. Vol. 3: Speech Acts, pp. 41–58.
- Grice, P. G., 1985. Logika i rechevoe obshhenie. *Novoe v zarubezhnoj lingvistike. Lingvisticheskaja pragmatika*, 1(16), pp. 217–237.
- Hymes, D., 1986. Models of the interaction of language and social life. In: J. J. Gumperz and D. Hymes, eds. 1986. *Directions in sociolinguistics: The Ethnography of Communication*. Oxford: Basil Blackwell. pp. 35–71.
- Koutlaki, S. A., 1997. *The Persian system of politeness and the concept of face in Iranian culture*, [online]. Available at: https://www.academia.edu/21199856/The_politeness_system_taarof_and_the_concept_of_face_in_Iranian_culture [Accessed 14 September 2019].
- Kravchenko, N. K., 2012. *Prakticheskaja diskursologija: shkoly, metody, metodiki sovremennogo diskursa-analiza*. Lutsk: Volyn'poligraf.
- Lakoff, R., 1973. The logic of politeness; or minding your p's and q's. In: *Papers from the Ninth Regional Meeting of the Chicago Linguistic Society*. Chicago: Chicago Linguistic Society. pp. 292–305.
- Larina, T. V., 2009. *Kategorija vvezhlivosti i stil' kommunikacii: Sopotavlenie anglijskix i rus'kix lingvokul'turnyx tradicij*. Moscow: Rukopisnye pamjatniki Drevnej Rusi.
- Leech, G. N., 1983. *Principles of pragmatics*. London – New York: Longman.
- Mazepova, O. V., 2016. The cultural scheme of ŠEKASTENAFSI (self-abasement) in the Persian system of politeness ta'arof. *Linguistic and Conceptual Views of World*, 1(57), pp. 241–249.
- Mazepova, O. V., 2017. Kulturna skhema ZBEREZHENIA OBLICHCHIA u perskij systemi vvezhlivosti. In: *Koncepty i kontrasty*. Odessa: Izdatel'skij dom "Gel'vetika", pp. 242–251.

Надійшла до редколегії 15.11.19

O. Mazepova, Dr. of Sci. in Philology, assoc. prof.
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine
mazepova.olena@gmail.com

MAXIMS OF POLITENESS IN THE CONTEXT OF THE COMMUNICATIVE BEHAVIOR OF PERSIAN NATIVE SPEAKERS

This article explores issues connected with the maxims of politeness and their realizing in the communicative behavior of Persian native speakers. It provides brief analyses of the history of studying maxims of conversation by western linguists Paul Grice, Robin Lakoff and Geoffrey Leech who prepared the basis for effective communication, which is still valid. G. Leech proposed the principle of politeness consisting of six maxims of conversation, which inspired many researches to conduct comparative study of the communicative behavior of different nations. Among those researchers was Sofia Koutlaki, a Greek-born linguist who examined the politeness system in Persian and proposed her own set of Persian maxims of conversation, marked with bright ethnic specific features. S. Koutlaki determined one main supermaxim – the Manner, which roughly corresponds to the Persian notion of ادب adab ('politeness', 'good manners') and comprises three maxims: Respect, Humility, and Cordiality. These three make basis for the Persian communicative codes. Comparative analysis of the maxims of polite conversation done by G. Leech and S. Koutlaki proved that Persian maxims are more emotional, express attention and empathy to an interlocutor rather intensively, and use specific communicative strategies and tactics different from the western ones. At the same time, Persian maxim 'Respect' matches English 'Approbation', while Persian 'Humility' – unlike English 'Modesty' – has specific feature of self-humiliation together with considerable increasing the interlocutor's status. Persian maxim 'Cordiality' seems to be most special and includes four maxims by G. Leech, viz.: Tact, Generosity, Agreement, and Sympathy. This maxim envisages the use of such communicative tactics as persistent offer of assistance or service, all kinds of invitations (very often ostensible), obligatory rejecting anything being proposed, etc. Performed analysis allows concluding that attempts to 'keep face', both of one's own and that of interlocutor, in the Iranian communicative culture often cannot be separated from the intent to establish and keep nice long-term friendly relations.

Keywords: Persian, communicative behavior, system of politeness, maxims of conversation, intercultural communication.

E. Мазепова, д-р филол. наук, доц.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна
mazepova.olena@gmail.com

МАКСИМЫ ВЕЖЛИВОСТИ В КОНТЕКСТЕ КОМУНИКАТИВНОГО ПОВЕДЕНИЯ НОСИТЕЛЕЙ ПЕРСИДСКОГО ЯЗЫКА

Рассмотрена проблематика, связанная с максимами вежливости и их реализацией в коммуникативном поведении носителей персидского языка. Коротко охарактеризована история изучения максим общения в западной лингвистике, представленная именами Пола Грайса, Робин Лакоффа, Джеффри Лича, заложивших основы эффективной коммуникации, актуальные и сегодня. Предложенный Дж. Личем принцип вежливости, состоящий из шести максим общения, вдохновил многих исследователей на сопоставительное изучение коммуникативного поведения разных народов. Одной из них является греческая исследовательница персидской системы вежливости София Кутлаки, предложившая собственный набор персидских максим общения, отмеченных яркой этноспецификой. Исследовательница определяет главную супермаксиму Манеры, условно соответствующую персидскому понятию ادب adab ('вежливость', 'воспитанность') и включающую три максимы: Уважения, Скромности и Сердечности. Эти три максимы составляют основу персидского коммуникативного кодекса. Сопоставительный анализ максим вежливого общения Дж. Лича и С. Кутлаки показал, что персидские максимы отмечены большей эмоциональностью, повышенным вниманием и эмпатией к собеседнику и реализуются через самобытные коммуникативные стратегии и тактики, отличные от западных. При этом персидская максима Уважения соответствует английской максиме Одобрения, а персидская максима Скромности, в отличие от одноименной в переводе английской максимы, характеризуется подчеркнутым самоуничижением на фоне существенного повышения статуса собеседника. Наиболее специфичной представляется максима Сердечности, объединяющая четыре максимы Дж. Лича, а именно – Такта, Великодушия, Согласия и Симпатии, и предусматривающая использование таких коммуникативных тактик, как настойчивое предложение своих услуг или помощи, разнообразное приглашения, часто имеющие мнимый характер, обязательные отказы от предложенного и т.д. Предпринятый анализ позволяет сделать вывод о том, что желание сохранить лицо, свое и партнера по общению, в иранской коммуникативной культуре часто неотделимо от намерения установить и поддерживать гармоничные, длительные дружеские отношения.

Ключевые слова: персидский язык, коммуникативное поведение, система вежливости, максимы общения, межкультурная коммуникация.

УДК 811.411.21'282.3(611)'373.45

О. Мазніченко, канд. філол. наук, асист.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна
top121212@ukr.net

НЕАСИМІЛЬОВАНІ ФРАНЦУЗЬКІ ЛЕКСЕМИ У СЛОВНИКУ ТУНІСЬКОГО ДІАЛЕКТУ АРАБСЬКОЇ МОВИ

На матеріалі досліджених французьких складових словника туніського діалекту арабської мови встановлено непоодинокі факти відсутності ознак формальної адаптації іншомовних лексем. Шляхом вивчення фонетико-фонологічного аспекту асиміляційних процесів окреслено основні тенденції недотримання фонологічних норм туніського діалекту та з'ясовано збіги й розбіжності в освоєнні запозичень на туніському і загальноарабському ґрунті. Збереження галліцизмами своєї оригінальної звукової форми пояснено структурними особливостями туніського діалекту (розширеними вокалічною і консонантною системами, прийнятністю початкового й кінцевого кластера, наддовгих складів різних типів, збігу понад двох приголосних). Окрім фактів неарабізованих слів французького походження, окреслено також випадки "компромісного" пристосування галліцизмів до системи мови-реципієнта, тобто випадки, коли в тому самому запозиченні спостерігається як дотримання, так і порушення фонетичних норм арабської мови. Серед галліцизмів, що відбивають таку часткову адаптацію, зафіксовано, зокрема, слова, у яких механічному перенесенню одних французьких фонем протиставляється емотивоване заміщення інших, або ж субституція французьких фонем арабськими контрастус із збереженням початкового кластера чи наддовгого складу. Завдяки аналізу поведінки наголосу у французьких запозиченнях під час входження до туніського діалекту розкрито закономірності порушення канонів його акцентуаційної системи. Зокрема, виявлено, що відтворення вихідного наголосу (на останньому складі) трапляється здебільшого в словах із малозміненою або незміненою оригінальною звуковою формою, а сам окситональний наголос досить часто можна підвести під правила наголошування обох досліджуваних мовних систем.

Ключові слова: французькі запозичення (галліцизми), туніський діалект арабської мови, неарабізовані запозичення, акцентуаційна система.

Процес призвичаєння іншомовних слів до нового ареалу побутування передбачає певне їхнє видозмінювання, яке найбільш відчутне на рівні звукобудови. Якісні й кількісні характеристики цього видозмінювання цілком залежать від структурних особливостей мови-джерела і мови-реципієнта, типологічні відмінності фонологічних систем яких зумовлюють встановлення певних діафонічних відношень. Однак непоодинокі випадки, коли процес поглинання іншомовного елемента "зводиться до простого механічного перенесення слова <...> з очевидним прагненням відбити на письмі й у вимові оригінальну структуру іншомовного слова" [Белкин, 1975, с. 114].

Питання асиміляційного критерію визначення характеру запозичень висвітлюють роботи О. О. Реформатського (який серед іншомовного матеріалу виокремлює: слова засвоєні й освоєні, слова засвоєні, але не освоєні, недоосвоєні іншомовні слова як проміжну категорію між двома першими [Реформатский, 2004, с. 139–142]), Е. Хаугена (який за ступенем освоєння розрізняє запозичені слова: повністю асимільовані, частково асимільовані, неасимільовані, – об'єднуючи ці три типи терміном "власне запозичені слова", тобто слова без морфемної заміни і протиставляючи їм "запозичення-гібриди" – слова з частковою морфемною заміною [Хауген, 1972, с. 367–368]), Д. С. Лотте (який, називаючи матеріальні запозичення "оригінальними", ділить їх на буквальні, перехід яких до мови-реципієнта відбувається без суттєвих фонетичних змін, і трансформовані, інтеграція яких спричинює зміни на морфологічному рівні [Лотте, 1982, с. 10–11]), С. І. Дорошенка (який вирізняє з-поміж непитомого лексичного матеріалу запозичені слова як такі, що зазнали формальної і смислової адаптації, позбувшись іншомовного забарвлення, та іншомовні слова як такі, що не повністю пристосувалися до системи мови-реципієнта, зберігши "формальну чужорідність" [Дорошенко, 2006, с. 144–146]).

Оригінальну концепцію інтегрованості запозичень до іншомовного лінгвопростору висуває й арабська лінгвістична традиція. Поряд із поширеним серед арабських мовознавців поділом непитомих слів на арабізовані, тобто асимільовані на арабський лад, та іншомовні, тобто неасимільовані [Белкин, 1975, с. 104–105; Al-Maghribi, 1908, §. 26, 69], наявні також більш розширені

класифікації. Зокрема, Абу Хайян виділяє три категорії запозичень: слова, змінені й підведені під арабські словотвірні моделі так, що сприймаються як питомі; слова, змінені, але не підведені під арабські словотвірні моделі; слова, що ввійшли до складу арабської мови без будь-яких видозмін [Al-Andalusi, 1998, §. 146], тоді як Ібн Камал Паша – чотири: "слова, які зазнали змін і "підлаштувалися" під власне арабські парадигми; слова, які не зазнали змін і під арабські словотвірні моделі не "підлаштувалися"; слова, які змін не зазнали, але "підлаштувалися" під арабські словотвірні моделі; слова, які зазнали змін, не "підлаштувавшись" під арабські парадигми" [Рыбалкин, 2000, с. 210].

Незважаючи на те, що проблеми освоєння іншомовної лексики на загальноарабському ґрунті загалом і діалектному зокрема у своїх дослідженнях торкалися такі лінгвісти, як: А. Атавне, В. М. Белкін, А. А. Блінов, М. Гібсон, Ю. П. Губанов, Ю. М. Завадовський, Д. ЛаШаріте, Х. Наффаті, К. Параді, Ю. І. Петрова, В. С. Рибалкін, О. О. Хамрай, О. І. Чередниченко, Г. Чіфолетті та ін., недостатньо вивченим залишається пласт неасимільованих іншомовних лексем. Тому актуальність обраної теми полягає в потребі розширити наукове знання з цього питання через практичне його вивчення в конкретних часово-просторових умовах. До того ж факт існування слів іншомовного походження, які на асиміляційній шкалі займають проміжне положення між її крайніми точками – нульовим та повним освоєнням – і потенційно можуть його змінити, виправдовує доцільність синхронного підходу до дослідження ступеня асиміляції іншомовної лексики.

Мета дослідження – окреслити специфіку недотримання фонологічних норм туніського діалекту арабської мови у французьких запозиченнях. Для повної її реалізації передбачається розв'язання таких завдань: виокремлення в словнику туніського діалекту пласта неасимільованих французьких лексем, з'ясування основних тенденцій порушення фонологічних норм туніського діалекту, зіставлення характеру засвоєння галліцизмів арабською мовою загалом і її туніським варіантом зокрема, виявлення закономірностей недотримання канонів акцентуаційної системи туніського діалекту. Відповідно об'єктом дослідження є неасимільовані лексеми французького походження у туніському діалекті арабської

мови, а предметом – основні тенденції збереження ними своєї оригінальної звукової форми, що вивчається в українській арабістиці вперше.

Аналіз французьких складових словника туніського діалекту арабської мови засвідчує, що не всі запозичення зазнають суттєвої фонологічної обробки, тим самим даючи підстави констатувати два механізми інтеграції французьких слів у туніський діалект, відповідно до яких галліцизми можна типізувати як засвоєння (арабізовані галліцизми) і власне запозичення (неарабізовані галліцизми). Останнім і присвячена ця розвідка.

До випадків уникнення французькими запозиченнями асиміляції належить реалізація в них французьких голосних /e/, /el/, /ol/, /ol/, не характерних для арабської літературної мови. Таке явище знаходить пояснення в розширеній вокалічній системі туніського діалекту, яка, окрім класичних /a/, /i/, /u/, /ā/, /ī/, /ū/, містить розмовні /e/, /o/, /ē/, /ō/ (див. [Завадовський, 1979, с. 29–35; Ben Alaya, 2001, р. 13; Gibson, 2009, р. 564]): *sertifika* (фр. *certificat médical* [sɛʁtifikɑ mɛdikɑ]) – медичне свідоцтво, *frikāstē* (фр. *fricassée* [frikasɛ]) – "пиріжок із яйцями, маслинами, тунцем тощо" (у лапки беруться значення галліцизмів, переосмислені в процесі семантичної адаптації останніх), *kānāpē* (фр. *canapé* [kanapɛ]) – канапа, *trotwār* (фр. *trottoir* [tʁɔtwɑʁ]) – тротуар, *ūṭūṛūt* (фр. *autoroute* [otorut]) – автострада, *kādū* (фр. *cadeau* [kado]) – подарунок.

На відміну від вищезгаданих складових французького вокалізму, лабіалізована голосна переднього ряду низько-середнього піднесення /œ/ не має відповідників у фонологічній системі туніського діалекту, тому її відтворення спостерігається лише в іншомовних лексемах: *ʾordīnātūr* (фр. *ordinateur* [ɔʁdinatœʁ]) – комп'ютер, *klāsūr* (фр. *classeur* [klasœʁ]) – швидкозшивач, *dīstribūtūr* (фр. *distributeur* [distʁibytœʁ]) – банкомат, *klīmātīzūr* (фр. *climatiseur* [klimatizœʁ]) – кондиціонер, *kablūr* (фр. *câbleur* [kabloœʁ]) – електромонтажник, *bāskētūr* (фр. *basketteur* [basketœʁ]) – баскетболіст.

Такі французькі запозичення, як *barāz* (фр. *barrage* [baraʒ]) – загородження, гребля, *gīd* (фр. *guide* [gid]) – гід, *bʾāsḅūr* (фр. *passport* [paspoʁ]) – паспорт, *fīp* (фр. *fripe* [frip]) – вживаний одяг, *virāz* (фр. *virage* [viraʒ]) – віраж, *krāfʾāt* (фр. *cravate* [kravat]) – краватка, *šūfāz* (фр.

chauffage [ʃofaʒ]) – опалення, *bāḡāz* (фр. *bagage* [s] [bagaʒ]) – багаж, демонструють практику артикулювання не характерних арабській літературній мові приголосних /z/, /g/, /p/, /v/, замість питомих відповідно /ǧ/, /k/, /b/, /f/. Поява в галліцизмах згаданих фонем мотивована їхньою наявністю в консонантизмі туніського діалекту, причому /p/ і /v/ фіксуються переважно у словах іншомовного походження (див. [Завадовський, 1962, с. 32–35, 41–44, 49–50; 1979, с. 35–39; Ben Alaya, 2001, pp. 8–12; Gibson, 2009, pp. 563–564; Ouerhani, 2009, р. 83]).

Щодо згаданого вище запозичення *bʾāsḅūr*, то більш поширеним в арабомовному середовищі варіантом його вимови є *bāsḅūr*, який демонструє протилежний асиміляційний вектор із притаманною йому тенденцією до дотримання фонетичних норм арабської літературної мови, згідно з якими французька фонема /p/ має арабізуватися і наблизитися у вимові до /b/.

Ігнорування фонотактичного правила арабської літературної мови щодо усунення двоприголосного початку слова також виправдовується особливостями фонологічної системи туніського діалекту, а саме притаманним усім магрибським діалектам збігом декількох (від двох до чотирьох) приголосних на початку слова [Завадовський, 1962, с. 29; Gibson, 2009, pp. 564–565]: *klīnīk* (фр. *clinique* [klinik]) – клініка, *brūš* (фр. *broche* [broʃ]) – брошка, *krīz* (фр. *crise* [kʁiz]) – криза, *tyēd* (фр. *tiède* [tjɛd]) – теплий, *stād* (фр. *stade* [stad]) – стадіон, *brāšlē* (фр. *bracelet* [brasle]) – браслет, *frānā* (фр. *freiner* [frene]) – гальмувати.

Так само прийнятність для силабічної підсистеми туніського діалекту наддовгих складів (див. [Завадовський, 1962, с. 58–59]) убезпечила від фонологічної обробки запозичення на кшталт: *sīšwār* (фр. *séchoir* [seʃwaʁ]) – фен, *tāksīfūn* (фр. *taxiphone* [taksifon]) – таксофон, *kūlwār* (фр. *couloir* [kulwaʁ]) – коридор, *rūṣīsyūn* (фр. *position* [pozisjō]) – позиція, посада, *gūblē* (фр. *gobelet* [goblɛ ʒ(ə)tabl]) – одноразовий стаканчик, *nūrmālmān* (фр. *normalement* [nɔʁmalmɑ̃]) – нормально, *pātīsrī* (фр. *pâtisserie* [patisʁi]) – кондитерська, *agraf* (фр. *agrafe* [agraf]) – скоба. Наочно представити збіги й розбіжності в освоєнні іншомовних слів на туніському і загальноарабському ґрунті допоможе табл. 1.

Таблиця 1

Освоєння запозичень на туніському і загальноарабському ґрунті

Французький етимон	Діалектний варіант адаптації	Літературний варіант адаптації	Значення
<i>stade</i> [stad]	<i>stād</i>	<i>ʾistād</i>	стадіон
<i>broche</i> [broʃ]	<i>brūš</i>	<i>birūš</i> / <i>burūš</i>	брошка
<i>diplôme</i> [diplom]	<i>dīblūm</i>	<i>dīblūm</i>	диплом, атестат
<i>ascenseur</i> [asɛsœʁ]	<i>ʾasensūr</i>	<i>ʾasānsayr</i> / <i>ʾašanseyr</i>	ліфт
<i>beige</i> [bɛʒ]	<i>bīʒ</i>	<i>bayǧ</i>	бежевий
<i>ciment</i> [simɑ̃]	<i>sīmān</i>	<i>ʾasmant</i> / <i>ʾismant</i>	цемент
<i>plastique</i> [plastik]	<i>bʾlāstīk</i>	<i>balāstīk</i> / <i>blāstīk</i>	пластичний, пластмаса
<i>bourgeoisie</i> [burʒwazi]	<i>burʒwāziyyah</i>	<i>burǧuwāziyyah</i>	буржуазія
<i>prise</i> [priz]	<i>brīz</i>	<i>barīzah</i>	розетка (штепсельна)
<i>jupe</i> [ʒyp]	<i>ʒūp</i>	<i>ǧūb</i>	спідниця

Вивчаючи проблему освоєння галліцизмів у туніському мовному середовищі, неважко виявити випадки порушення одночасно декількох фонетичних канонів арабської літературної мови. Тобто в межах одного слова можна зустріти принаймні два з таких поширених відхилень від норми, як двоприголосний початок складу, неасимільовані французькі фонемі, триконсонантний кластер: *bʾlāstīk* (фр. *plastique* [plastik]) – пластмаса, *fīʒīdār* (фр. *frigidaire* [friʒidɛʁ]) – холодильник, *gīp* (фр. *grippe* [grip]) – грип, *brūnāzāz* (фр. *bronzage* [brɔzaʒ]) – засмага, *bʾānsmān* (фр. *pansement* [pɑ̃smɑ̃]) – лейкопластир, *dīksyūnīr* (фр. *dictionnaire* [diksjonɛʁ]) – словник, *resēpʾsyūn* (фр. *réception*

[resɛpsjō]) – рецепція (приймальня), *dernīrēmān* (фр. *dernièrement* [dɛʁnjɛʁmɑ̃]) – нещодавно.

Окрім неарабізованих галліцизмів, у туніському діалекті побутують також запозичення, що відбивають "компромісне" пристосування, тобто порушення одних фонетичних норм арабської літературної мови і підпорядкування другим у межах слова. Наочно представити таку часткову адаптацію можуть, зокрема, французькі слова, у яких:

- механічному перенесенню одних французьких фонем протиставляється вмотивоване заміщення інших: *šūmān* (фр. *chômeur* [ʃomœʁ]) – безробітний, *korfi* (фр. *corvée* [kɔʁve]) – наряд (на роботу, військ.), *dīfʾiz* (фр. *devise*

[dəviz]) – іноземна валюта, mūdṭi (фр. modèle [mɔdɛl]) – модель, зразок, rišū (фр. réchaud [ʁeʃo]) – нагрівач, randivū (фр. rendez-vous [rɑ̃devu]) – зустріч, побачення, tirgāl (фр. tergal [tɛrgal]) – тергаль (синтетичне волокно), vūlān (фр. volant [vɔlɑ̃]) – кермо (автомобільне);

- субституція французьких фонем арабськими контрстає зі збереженням початкового кластера та наддовгого складу типу CvCC: blūkt (фр. bloquer [blɔke]) – блокувати, frīgū (фр. frigo [frigo]) – "морозильна камера (у холодильнику)", stīlū (фр. stylo [stilo]) – авторучка, trīkū (фр. tricot [triko]) – трикотаж (верхній трикотажний одяг), trānšī (фр. tranchée [trɑ̃ʃe]) – різ, траншея, sbṭiktākl (фр. spectacle [spektakl]) – вистава, bārbrīz (фр. pare-brise [parbriz]) – вітрове скло, mūtūsīkl (фр. motocycle [mɔtɔsikl]) – мотоцикл.

Спираючись на авторитетну думку В. М. Белкіна щодо можливості неасимільованих іншомовних слів із плином часу все ж зазнати відповідної обробки задля повного злиття з питомим лексичним фондом [Белкін, 1975, с. 114], зробимо припущення, що на теренах Тунісу процес розчинення розглянутих вище французьких лексем, а також подібних їм неарабізованих галліцизмів у багатоконпонентній словниковій суміші виявиться досить тривалим, якщо не безкінечно тривалим. Цьому будуть сприяти багато чинників, серед яких: високий рівень володіння французькою мовою двомовним населенням Тунісу, непохитний престиж і функціональна значущість останньої разом із бажанням тунісців-білінгвів завдяки запозиченням підкреслити свою освіченість і надати своєму мовленню вагомості, виразності та модерновості.

У контексті вивчення фактів відсутності ознак формальної адаптації галліцизмів не зайвим було б розглянути це питання на просодичному рівні, тим самим з'ясувавши не лише поведінку французьких фонем у складі запозичень, а й особливості відтворення оригінального наголосу в іншомовних словах.

З одного боку, очевидно, що вихідні характеристики наголосу в досліджуваних мовних системах досить відмінні, аби гарантувати повне збереження місця наголосу у французьких лексемах під час їхньої інтеграції в туніський діалект. Якщо французькій мові притаманний постійний, окситональний наголос (в ізольованих словах наголошеним завжди буде останній вимовний склад, а в ритмічній групі – останній склад останнього слова) [Гак, 1976, с. 69], то туніський діалект разом із рештою магрибських діалектів характеризується "переміщенням силового класичного наголосу" [Завадовский, 1962, с. 55] залежно від силабічної структури слова (головний силовий наголос в окремо взятому слові падає на останній склад, якщо той двічі закритий (наддовгий), у решті випадків – на передостанній [Завадовский, 1962, с. 57; Gibson, 2009, р. 565]). До наддовгих складів належать комбінації або з приголосного, довгого голосного і приголосного (CvC), або з приголосного, короткого голосного і двох послідовних приголосних (CvCC) [Завадовский, 1962, с. 57]. При цьому слід зауважити, що наприкінці ізольованого слова без енкликів довгота як диференційна ознака голосних нівелюється, а фінальні голосні реалізуються як довгі лише в односкладових словах [Gibson, 2009, с. 564].

З другого боку, високий рівень знання французької двомовними тунісцями забезпечує входження до словника туніського діалекту низки галліцизмів без зміни місця наголосу, тобто з наголосом, закріпленим за останнім складом.

Серед французьких запозичень, у яких усе ж не відбулося зміни місця наголосу в процесі адаптації, можна виокремити дві групи:

- ті, що зберегли наголос на останньому складі, порушивши питомі правила наголошування:

- двоскладові слова: kādū (фр. cadeau [kado]) – подарунок, fūṭī (фр. volley [vɔle]) – волейбол, būtū (фр. poteau [pɔto]) – стовп, maṭlah (фр. matelas [mat(ə)la]) – матрац, gīšt (фр. guichet [giʃe]) – вікно (каси тощо), каса, sirkwī (фр. circuit [sirkɥi]) – круговий маршрут, система (водопостачання);

- багатоскладові слова: pātīsrī (фр. pâtisserie [patisri]) – кондитерська, fārmāsī (pharmacie [farmasi]) – аптека, kūṛdunī (фр. coordonnées [kɔɔrdɔne]) – координати, ūṛkūḃṛṭ (фр. occupé [ɔkype]) – зайнятий, sertifikah (фр. certificat médical [sertifika medikal]) – медичне свідоцтво, kāwatšū (фр. caoutchouc [kaufu]) – гума, "шланг";

- ті, у яких окситональний наголос мотивований акцентуаційними нормами туніського діалекту:

- двоскладові слова: būṣūn (фр. bouchon [buʃɔ̃]) – заглушка, втулка, корок, fīdāḥ (фр. fidèle [fidɛl]) – відданий, fūryīr (фр. fourrière [furyer]) – штрафна стоянка, alārm (фр. alarme [alarm]) – тривога, anūns (фр. annonce [anɔ̃s]) – оголошення, повідомлення, ūṛānz (фр. orange [ɔrɑ̃z]) – жовтогогарчий;

- багатоскладові слова: artīfisyāḥ (фр. artificiel [artifisjɛl]) – штучний, rīzīrṭwār (фр. réservoir [rezɛrvwar]) – резервуар, ekṣāktēmān (фр. exactement [ɛgzaktəmɑ̃]) – точно, kīlūmetr (фр. kilomètre [kilometr]) – кілометр, disbṭūnībl (фр. disponible [disponibl]) – вільний, tēlīṛkūḃmānd (фр. télécommande [telekɔmɑ̃d]) – пульт дистанційного керування.

Такими, що видаються неадаптованими до акцентуаційної системи мови-реципієнта, є односкладові слова: grūḃ (фр. groupe [grɥp]) – група, krēš (фр. crèche [kreʃ]) – дитячі ясла, tūš (фр. touche [tuʃ]) – клавіша, tūḃ (фр. tube [tyb]) – труба, трубка, grēḥ (фр. grève [greɐv]) – страйк, sūm (фр. somme [sɔm]) – "ціна".

Отже, як бачимо, окрім арабізованих галліцизмів, на теренах Тунісу побутують і неарабізовані. Одні з випадків уникнення асиміляції підпорядковуються загальним тенденціям арабської запозичувальної традиції, а інші – зумовлені структурними особливостями власне туніського діалекту арабської мови. Факти повної відсутності ознак формального освоєння французьких лексем чергуються із фактами часткової адаптації, коли в межах одного слова фіксується як дотримання фонетичних норм арабської літературної мови, так і їх порушення. Стійкість до впливу акцентуаційної системи туніського діалекту проявляють здебільшого галліцизми, які або не змінили зовсім, або мало змінили свою оригінальну звукову форму. Водночас у випадках, коли притаманний французькій мові наголос на останньому складі можна підвести й під правила наголошування, релевантні для туніського діалекту, взагалі важко встановити факт наявності чи відсутності акцентуаційної адаптації.

Перспективний напрям подальших наукових розвідок вбачаємо в порівняльному аналізі характеру і ступеня асиміляції іншомовної за походженням лексики на ґрунті арабської мови в контексті її територіального варіювання.

Список використаних джерел

1. Белкін В. М. Арабская лексикология. Москва : Изд-во Моск. ун-та, 1975. 200 с.
2. Гак В. Г. Сравнительная типология французского и русского языков. Ленинград : Просвещение, 1976. 302 с.
3. Дорошенко С. І. Загальне мовознавство. Київ : Центр навч. літ., 2006. 288 с.
4. Завадовский Ю. Н. Арабские диалекты Магриба. Москва : Изд-во вост. лит., 1962. 132 с. (Языки зарубежного Востока и Африки).
5. Завадовский Ю. Н. Тунисский диалект арабского языка. Москва : Наука, 1979. 107 с. (Языки народов Азии и Африки).

6. Лотте Д. С. Вопросы заимствования и упорядочения иноязычных терминов и терминологических элементов / отв. ред. : Т. Л. Канделаки, С. В. Гринев. Москва : Наука, 1982. 152 с.
7. Реформатский А. А. Введение в языковедение / науч. ред. В. А. Виноградов. Изд. 5-е, испр. Москва : Аспект Пресс, 2004. 536 с.
8. Рыбалкин В. С. Арабская лингвистическая традиция. Истоки, творцы, концепции. Киев : Феникс, 2000. 358 с.
9. Хауген Э. Процесс заимствования. *Новое в лингвистике* / В. Ю. Розенцвейг. Москва : Прогресс, 1972. Вып. 6 : Языковые контакты. С. 344–382.
10. Ben Alaya W. L'arabe tunisien de poche / adapt. et augm. par M. Quitout. Chennevières-sur-Marne : Assimil, 2001. X–213 p. (Langues de poche).
11. Gibson M. Tunis Arabic. *Encyclopedia of Arabic Language and Linguistics* : in 5 vol. / gen. ed. K. Versteegh. Leiden ; Boston : Brill, 2009. Vol. 4. P. 563–571.
12. Ouerhani B. Interférence entre le dialectal et le littéral en Tunisie. Le cas de la morphologie verbale. *Synergies Tunisie : La situation linguistique en Tunisie* / S. Mejri. 2009. No. 1. P. 75–84.
13. Al-Andalusī Abū Hayyān. *Irtiṣāf al-ḍarab min lisan al-'arab : fi 5 ajzā' / taḥqīq Rajab 'Uthmān Muḥammad ; murāja'at Ramaḍān 'Abd al-Tawwāb. Al-Qāhira* : Maktabat al-Khānjī, 1998. 2677 ṣ.
14. Al-Maghribī 'Abd al-Qādir. *Kitāb al-Iṣṭiqāq wa-al-ta'rib*. Miṣr : Maṭba'at al-Hilāl, 1908. 146 ṣ.

References

- Al-Andalusī, A. H., 1998. *Irtiṣāf al-ḍarab min lisan al-'arab*. Cairo: Maktabat al-Khānjī.
- Al-Maghribī, 'A., 1908. *Kitāb al-Iṣṭiqāq wa-al-ta'rib*. Cairo: Maṭba'at al-Hilāl.

- Belkin, V. M., 1975. *Arabskaja leksikologija*. Moscow: Izdatel'stvo Moskovskogo universiteta.
- Ben Alaya, W., 2001. *L'arabe tunisien de poche*. Chennevières-sur-Marne: Assimil.
- Doroshenko, S. I., 2006. *Zahalne movoznavstvo*. Kyiv: Tsentri navchalnoi literatury.
- Gak, V. G., 1976. *Sravnitel'naja tipologija francuzskogo i russkogo jazykov*. Leningrad: Prosveshchenie.
- Gibson, M., 2009. Tunis Arabic. In: K. Versteegh, gen. ed. 2009. *Encyclopedia of Arabic Language and Linguistics*. Leiden – Boston, MA: Brill. Vol. 4, pp. 563–571.
- Haugen, E., 1972. The process of borrowing. *Novoe v lingvistike*, 1(6), pp. 344–382.
- Lotte, D. S., 1982. *Voprosy zaимствования i uporyadoceniya inozazychnykh terminov i terminologicheskikh elementov*. Moscow: Nauka.
- Ouerhani, B., 2009. Interférence entre le dialectal et le littéral en Tunisie. Le cas de la morphologie verbale. *Synergies Tunisie : La situation linguistique en Tunisie*, 1(1), pp. 75–84.
- Reformatskij, A. A., 2004. *Vvedenie v jazykovedenie*. 5th ed., rev. Moscow: Aspekt Press.
- Rybalkin, V. S., 2000. *Arabskaja lingvisticheskaja tradicija. Istoki, tvorcy, koncepcii*. Kiev: Feniks.
- Zavadovskij, Ju. N., 1962. *Arabskie dialekty Magriba*. Moscow: Izdatel'stvo vostochnoj literatury.
- Zavadovskij, Ju. N., 1979. *Tunisskij dialekt arabskogo jazyka*. Moscow: Nauka.

Надійшла до редколегії 12.12.19

O. Maznichenko, Ph. D. in Philology, teaching assist.
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine
top121212@ukr.net

NON-ASSIMILATED FRENCH LEXEMES IN THE VOCABULARY OF TUNISIAN ARABIC

The analysis of the samples of French components of Tunisian Arabic showed cases of the absence of signs of formal adaptation in a number of foreign lexemes. The study of the phonetic-phonological aspect of the assimilation processes enabled us to point out basic tendencies of non-observance of Tunisian Arabic phonological norms as well as to outline similarities and differences of the development of loanwords amid the Tunisian and Pan-Arabian language arena. The preservation of the original sound form by Gallicisms is highlighted in terms of the structural features of Tunisian Arabic (extended vocal and consonant systems, acceptability of the initial and final clusters and different types of extra-long syllables, as well as admissibility of the coincidence of more than two consonants). Beside Non-Arabized words of French origin, there are also words that reflect the "compromise" adaptation of Gallicisms to the norms of the Recipient Language – that means subordination to Arabic phonetic norms and their violation within the same loanword. Among Gallicisms reflecting this partial adaptation there are, in particular, words in which the mechanical transfer of some French phonemes is opposed to the reasoned substitution of others, or words in which the substitution of the French phonemes by the Arabic ones contrasts with the preservation of the initial cluster or extra-long syllable. The analysis of the word stress aspect of French borrowings while entering Tunisian Arabic allowed us to outline the patterns of violation of the canons of its accentuation system, namely to find out that the reproduction of the original word stress (occurring on the last syllable) may be mostly seen in words with a slightly changed or unchanged original sound form, whereas the oxytonal stress itself can be fairly often subordinated to the rules of word stressing within the two studied language systems.

Keywords: French loanwords (French borrowings, Gallicisms), Tunisian Arabic, Non-Arabized loanwords, accentuation system.

O. Мазніченко, канд. філол. наук, асист.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна
top121212@ukr.net

НЕАССИМИЛИРОВАННЫЕ ФРАНЦУЗСКИЕ ЛЕКСЕМЫ В СЛОВАРЕ ТУНИССКОГО ДИАЛЕКТА АРАБСКОГО ЯЗЫКА

На материале исследованных французских составляющих словаря тунисского диалекта арабского языка установлены факты отсутствия у ряда иноязычных лексем признаков формальной адаптации. Путем изучения фонетико-фонологического аспекта ассимиляционных процессов обозначены основные тенденции несоблюдения фонологических норм тунисского диалекта, а также выявлены совпадения и расхождения в освоении заимствований на тунисской и общеарабской почве. Сохранение галлицизмами своей оригинальной звуковой формы нашло объяснение в структурных особенностях тунисского диалекта (расширенной вокалической и консонантной системах, приемлемости начального и конечного кластера, сверхдолгих слогах различных типов, совпадении более двух согласных). Кроме фактов неарабизированных слов французского происхождения, обнаружены также случаи "компромиссного" приспособления галлицизмов к системе языка-реципиента, то есть случаи, когда в одном и том же заимствовании наблюдается как соблюдение, так и нарушение фонетических норм арабского языка. Среди галлицизмов, отображающих такую частичную адаптацию, зафиксированы, в частности, слова, у которых механическому переносу одних французских фонем противопоставляется мотивированное замещение других, либо же субституция французских фонем арабскими контрастирует с сохранением начального кластера или сверхдолгого слога. Благодаря анализу поведения ударения во французских заимствованиях при вхождении в тунисский диалект раскрыты закономерности нарушения канонов его акцентуационной системы. В частности, выяснено, что воспроизведение исходного ударения (на последнем слоге) случается преимущественно в словах с малоизмененной или неизменной оригинальной звуковой формой, а само окситональное ударение довольно часто можно подвести под правила ударения обеих исследуемых языковых систем.

Ключевые слова: французские заимствования (галлицизмы), тунисский диалект арабского языка, неарабизированные заимствования, акцентуационная система.

УДК 81'255.4:82-1:003.2[811.521+811.58+811.111+811.161.2+811.161.1]

В. Пирогов, канд. філол. наук, доц.
Київський національний лінгвістичний університет, Київ, Україна
pirogov_ukremb@hotmail.com

КОНЦЕПТУАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКЕ І ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ ТРАНСФОРМАЦІЙ ПРИ ПЕРЕКЛАДІ ПОЕТИЧНОГО ТЕКСТУ З АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ ЯПОНСЬКОЮ І КИТАЙСЬКОЮ: ПОРІВНЯЛЬНО-ТИПОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Досліджено проблеми перекладу і перекладності поетичного тексту з погляду відмінностей між різноструктурними мовами з дихотомічно протилежними системами письма – буквено-фонетичного та ієрогліфічного, якими, зокрема, з одного боку, є мови індоєвропейського ареалу, а саме: англійська, українська і російська, а з другого, мови Східноазійського регіону – японська і китайська. За основу дослідження взято вірш Роберта Бернза "A Red, Red Rose", перекладений зазначеними мовами. Переклад, а точніше, інтерпретація ментального коду англійської писемної традиції і відповідно поезії засобами японської / китайської мов вимагає пошуку способу його трансляції, зокрема, в ментальний код японської або китайської поетичної традиції. Отже, пропонується методика трансляції концептів європейської ментальної культури у формат дихотомічно протилежних японської та китайської культур. Під час перекладу цього вірша з англійської (фонетичної) японською (ієрогліфо-силабічною) або китайською (логографічною) мовами спроба передати думки і почуття поета, втілені в контексті оригіналу, за допомогою ієрогліфів, структурні й семантичні властивості яких дихотомічно протилежні буквеним графемам англійського письма, треба здійснювати істотні лексичні та граматичні перетворення, які не дозволяють повною мірою зберегти ідентичність оригіналу. Такий переклад можна вважати радше спробою використати ієрогліфи як фонетичні знаки. Водночас заміна слів, репрезентованих фонемним способом (буквами) на цілісні графо-семантичні одиниці (ієрогліфи), призводить, з одного боку, до втрати специфічних конотацій оригіналу, а з другого, до виникнення семантичної інтерференції. Тільки у разі отримання більш-менш успішного результату можна вважати мету адекватного перекладу виконаною.

Ключові слова: японська мова, китайська мова, англійська мова, українська мова, російська мова, поетичний текст, дихотомія "Схід-Захід", дихотомічно протилежні системи письма, культурна дихотомія, релігійна дихотомія, опозиція "свій-чужий", концепт, переклад.

Мета статті – розглянути проблему перекладу й перекладності поетичного тексту з погляду системної дихотомії "Схід-Захід", у якій Схід охоплює Східну Азію (зокрема Японію і Китай), а Захід – Європу, більш конкретно – країни, об'єднані християнською ментальністю. Актуальність проблеми визначається, по-перше, тим, що вона малодосліджена у вітчизняному сходознавстві; по-друге, тим, що отримані результати дають можливість виявити нові теоретичні закономірності та визначити шляхи їхнього практичного застосування в галузі художнього, зокрема поетичного, перекладу.

Найбільш близькою до теми нашої роботи є стаття О. М. Городецької "Поетика ієрогліфа", у якій автор зазначає, що внаслідок лінгвістичної протилежності "китайської грамоти", в якій відсутні категорії, властиві європейським мовам, зміст і форма китайської поезії виявляються питаннями різного рівня [Городецкая, 2002, с. 17]. Співзвучні думки висловлює з цього приводу Е. Паунд, який, зокрема, наголошує, що ідеальний перекладач інтуїтивно вживається в душевний стан автора оригіналу та імпровізує засобами своєї мови його сутнісну подібність [Паунд, 1982, с. 250]. А. В. Калашнікова зауважує, що однією з властивостей ієрогліфа, яка взагалі не відчутна для європейця, є образопороджуюча енергія ієрогліфічного знака, тому під час перекладу з європейської мови китайською, або японською, необхідно перетворювати звуковий образ на зоровий [Калашникова, 2012, с. 125], що видатний японознавець Є. В. Маєвський позначив терміном "очесловіє" [Маевский, 2001].

Передусім слід зауважити, що дихотомія "Схід-Захід" складається із таких важливих підсистем, як: по-перше, культурна дихотомія, тобто поділ культур Сходу і Заходу з погляду опозицій "духовність – матеріальність", "природно-орієнтована логіка мислення – формальна логіка мислення" тощо; по-друге, релігійна дихотомія, зокрема, християнство (віра в єдиного бога, образ Ісуса Христа і Матері Марії Богородиці) – буддизм (образ Будди, ідея очищення й перетворення на Будду), або Синтоїзм (богиня Аматерасу, божества *ками*, духи померлих предків тощо). Для китайської культури це Даосизм і постать Лао-Цзи, а також Конфуціанство, постать та

ідеї Конфуція. Нарешті, це письмова дихотомія "буквено-фонетичне – ієрогліфічне письмо".

За переконанням Л. Ліу, пласти культурних і мовних відмінностей народів, що належать до різних полюсів цивілізаційної парадигми "Схід-Захід", нездоланно великі [Liu, 1995, p. XV], тому для того, щоб перекласти культурно специфічний, зокрема поетичний, текст, створений мовою, дихотомічно протилежною мові перекладу, треба насамперед зрозуміти його ментально-філософське підґрунтя, а для цього необхідно увійти в середовище іншої культурної реальності й розібратися в її суті. Це вимагає великої та кропіткої інтелектуальної роботи перекладача [Пирогов, 2017, с. 135].

Важливо зазначити, що, на відміну від носіїв "західного" менталітету, в основі якого є буквено-фонетичний спосіб актуалізації мислення, менталітет представників традиційної східноазійської культури детермінований межами операційного ієрогліфічного простору, базисом якого є квадрат [Ієнага, 1972, с. 13] (рис. 1–3).

Рис. 1. Ієрогліф, який у вузькому сенсі позначає лексему "поле", а в широкому – Всесвіт

Рис. 2. Гексаграма № 63. Назва: 既濟 ("Вже врівноважено")

我爱如玫瑰,
六月红蔷薇。
我爱如乐曲,
妙奏声袅袅。

Рис. 3. Уривок з вірша Р. Бернза "My Love is like a Red, Red Rose" у перекладі старокитайською мовою вен'янь

У зв'язку з вищезазначеним виникає запитання: "Яким має бути творчий метод перекладача поезії з, умовно кажучи, європейської "фонетичної" японською "ієрогліфосилабічною" або китайською "ієрогліфічною" мовами?" Якими засобами можна викликати у читача перекладу такі ж почуття, що виникають у носіїв мови оригінального вірша? І чи можливо це взагалі? Головною передумовою, на нашу думку, є розуміння підтексту, який містить систему відповідних реалій і концептів. Отже, завдання перекладача полягає, передусім, у *розкритті суті та прихованого змісту реалій і концептів, що містить оригінал*.

Спробуємо знайти роз'яснення до цих положень у творі видатного японського буддолога, філософа і психолога Тейтаро Судзукі (鈴木 貞太郎) "Дзен і японська культура" (禅と日本文化), який пише: "<...> вчення буддизму має свій особливий метод пізнання, який полягає в безпосередньому проникненні до таємниці буття. Тому дзен і японське сприйняття мистецтва пов'язані родинними узами. Ця спорідненість виникає з визнання найвищої значущості життя, таємниці якого є в основі справжнього витвору мистецтва" [Судзукі, 2003, с. 10].

Розглянемо переклади уривка вірша Р. Бернза "My Love is like a Red, Red Rose" японською, китайською, українською та російською мовами (рис. 4).

O my love's like a red, red rose
(O, my love is like a red, red rose)

Яп. ああ、わたしの愛は赤い、赤い薔薇のように

Ах, моє кохання як червона, червона ружа

Кит. 啊，我爱宛如一朵红红的玫瑰

Моя кохана яскравіша за ружу

Укр. Моя любов – червоний жар

Рос. Любовь, как роза, роза красная,

That's newly sprung in June
(That is newly sprung in June)

Яп. 六月に咲き誇る

Що палко розцвітає в червні

Кит. 在六月绽放

Що розцвітає в червні

Укр. Троянди у саду.

Рос. (не перекладено)

O my love's like the melody
(O, my love is like the melody)

Яп. ああ、わたしの愛はメロディのように

Ах, моє кохання як мелодія

Кит. 啊，我爱宛如那一曲旋律

Моя кохана легка, як мелодія

Укр. Моя любов – мелодія,

Рос. Любовь моя – как песенка,

That's sweetly played in tune
(That is sweetly played in tune)

Яп. 調和を以てやさしく奏でる

Солодко плететься в лад

Кит. 甜美地弹唱 (回荡)

Що співучо плететься, зворушливо і барвисто

Укр. Солодка, як в меду.

Рос. С которой в путь иду.

**Рис. 4. Уривок вірша Р. Бернза
"My Love is like a Red, Red Rose"**

у перекладі японською, китайською, українською та російською мовами (у дужках наведено переклад вірша сучасною англійською мовою)
[Бернс, 1982; 2014; ロバート・バーンズ, 2002; 苏格兰诗人, 2009]

На нашу думку, важливою умовою здійснення адекватного перекладу поетичного тексту в системі різноструктурних мов є трансляція концептів однієї ментальної

культури у формат іншої. Оскільки для свого дослідження ми вибрали всесвітньо відомий вірш Р. Бернза про кохання, в якому шотландський поет-романтик порівнює кохану дівчину з червоною трояндою, то почнемо з розгляду концепту *любов-кохання* в досліджуваних нами культурах і мовах.

Структура кожної цивілізації визначає властиву їй концепцію *любов-кохання*. Зокрема, Новозавітна концепція висуває на перший план самопожертву, турботу, дарування. Християнська милосердна любов не є наслідком особистої симпатії чи захоплення іншим; у ній актуалізується, передусім, доброта людини, що потенційно містилася в ній і до зустрічі з певною конкретною особою [Гусейнов, Апресян, 2000, с. 278]. У протестантизмі, одному з напрямів християнства в Шотландії, любов розглядається як саме буття, найголовніша цінність, що, як можна вважати, справило значний вплив на виховання і погляди Роберта Бернза. У Китаї найбільш очевидними джерелами впливу на концепцію відносин між чоловіком і жінкою були такі чинники, як соціальна приниженість жінок та інтелектуальна винахідливість чоловіків. Конфуцію ж належить вислів "любов – початок і кінець нашого існування. Без любові немає життя. Тому любов є те, перед чим схиляється мудра людина". З другого боку, відповідно до вчення Дао, головне – безмежно любити Всесвіт і все, що живе в ньому [Конфуцій...].

В Японії відкритий прояв кохання чоловіка до жінки протягом усієї історії Країни Сходу Сонця сприймався і сприймається як слабкість, яка несумісна із самурайською традицією [Пирогов, 2008, с. 185]. Концепція кохання поряд із визначенням у ній статусу жінки доволі яскраво й категорично висвітлена у творі славетного японського поета й буддійського ченця Кенко Хосі: "Чоловік, який не тямить у коханні, був він хай би наймудрішим, насправді є неповноцінним і викликає таке ж почуття, як дорогоцінний кубок без дна" [Кэнко Хоси, 1970, с. 46]. "<...> за природою всі жінки сплыворені. Вони глибоко егоїстичні, надзвичайно жадібні, правильного Шляху не відають і дуже легко піддаються одним лише вадам, а що стосується володіння мистецтвом розмови, то вони не можуть відповісти, навіть коли їх запитують про щось просте. Жінка – це істота нещира і дурна. Надзвичайно прикро, коли хтось, хто домагаючись прихильності жінки, підкорюється її примхам" [Кэнко Хоси, 1970, с. 9, 94, 180].

Що стосується концепції кохання в українській філософській традиції, то в ній на особливу увагу заслуговують погляди Григорія Сковороди, який вважав кохання найбільш приємним, солодким і життєдайним почуттям. Водночас він чітко розмежовував любов тіл і "вічну любов вічних душ", завдяки чому заклав основи поняття "феномен любові" [Григорій Сковорода...].

У російській філософській традиції любов розуміється як такі відносини між чоловіком і жінкою, за яких: а) між ними відбувається повний і постійний обмін; б) один може цілком втілюватися в іншому; в) їхні стосунки побудовані на взаємодії і спілкуванні; г) зв'язок між ними має неодмінно взаємний характер. Завдяки таким взаєминам, на думку філософа В. Соловйова, створюється нова людина і реалізується істинно людська індивідуальність. Закохані поєднуються в одну абсолютно ідеальну особистість [Скляр, 2016, с. 61].

Усе вищевикладене дає підстави вважати, що важливим завданням перекладача при порівнянні культурних концептів є врахування розбіжностей внутрішньої мотивації однакових за формою, але різних за змістом одиниць. Наприклад, червоний колір за своїми фізичними параметрами однаковий у Шотландії, Японії, Китаї, Україні та

Росії, але в кожній культурі він має свої унікальні конотації і підтексти, зрозумілі лише носіям, і тому сприймається ними по-різному. Зокрема, троянда ніколи не мала такого важливого символічного значення на Далекому Сході, як хризантема, лотос або квіти сакури, сливи, бамбуку. Тому переклад виразу "like a red, red rose" японською мовою (赤い赤いバラのようだ / 赤い赤い / 薔薇のようだ) у японців, безперечно, викликає не цілком такі асоціації, як у європейців. Перше, на що ми звертаємо увагу в наведеному перекладі, це слово "bara" (троянда) записане не ієрогліфами 薔薇, як належить, а складовою абеткою *катакана* バラ. У цьому випадку використання абетки є маркером, який вказує на лексему не японського походження. Японський читач одразу розуміє, що автором вірша є чужинець (гайдзін), і відповідно налаштовується на сприйняття тексту як такого, що відображає чужу культуру й чужі реалії. Далі слід зазначити, що червоний колір у Японії так само, як і Китаї, поряд із жовтим і золотим, є кольором храмового інтер'єру. Він використовується в різноманітних декорах. Від шкатулок для зберігання жіночих прикрас до божниць буддійських храмів і таке ін.

Щодо кохання і квітів, що його уособлюють, то яскраво червоний, а саме це мається на увазі у використаному Бернзом рефрені "red-red rose", не можна вважати цілковито уособленням любовних почуттів у японській культурі, хоча слід визнати, що з погляду лексичної сполучуваності та символіки кольору фраза 赤い赤い 薔薇 *aka-aka iro bara* (червона-червона троянда) є цілком зрозумілою й адекватною для носіїв національної японської культури. У зв'язку з цим важливо зазначити, що при перекладі поетичних текстів, які містять метафорично забарвлену лексику, слід звертати увагу на особливості лексичної сполучуваності в різних мовах і відповідно культурах. Наприклад, у далекосхідній, синоцентричній традиції найбільш шанованими квітами є такі, що асоціюються з особистістю благородної людини (君子, кит. jūnzǐ, яп. kunshi, кор. gunja), а саме, сливою (梅, *ume*), бамбуком (竹, *take*), орхідеєю (蘭, *ran/fujibakama*) і хризантемою (菊, *kiku*). У зв'язку із цим, на нашу думку, заслуговує на увагу тривірш відомого японського поета школи Басьо Хатторі Рансецу (服部 嵐雪, 1654–1707) "Гімн кохання":

我 戀 よ
目 も 鼻 も な き
花 の 色

waga koi yo me mo, hana mo naki hana no iro
(у моєї коханої немає ні очей, ні носа,
вона ніжно-рожевого кольору, як пелюстка *сакури*)

У цьому тривіршу поет порівнює свою кохану з традиційною японською лялькою, пофарбованою в ніжно-рожевий колір. У неї немає ні очей, ні носа, ні рота, але вона уособлює кохання. Отже, можна вважати, що саме ніжно-рожевий колір пелюсток *сакури* є типовим кольором кохання в Японії.

Отже, як транслювати концепт однієї культури в іншу, особливо, коли йдеться про різноструктурні мови й дихотомічно різні писемності? На нашу думку, для того, аби зробити адекватний переклад вірша Р. Бернза, зокрема, японською мовою, треба як мінімум зрозуміти змістові відмінності формально-однакових, але внутрішньо різних концептів культури. Водночас слід зазначити, що, оскільки японці сприймають поетичний текст переважно візуально, то в японській мові серед засобів особливого емоційного впливу на читача, окрім звукових і кольорових, діють асоціації, зумовлені графічними і графо-стилістичними

(каліграфічними) особливостями і прийомами (рис. 5). У цьому, по суті, й полягають відмінності між різноструктурними мовами і писемностями, а відповідно і способами актуалізації мислення, що визначають специфіку проблеми перекладу. Як усунути ці відмінності й розв'язати проблему? І чи можливо це взагалі? Мабуть, в абсолютних вимірах – ні. Зазвичай цю проблему намагаються вирішувати шляхом дослівного перекладу, що перекидає істину, або манівцями й натяками, але за такої умови багато, якщо не головне, залишається не перекладеним.

Рис. 5. Летючий дракон (стандартне написання: 飛龍)

Справа в тому, що фактично переосмисленню і відтворенню несумірного за багатьма параметрами з мовою перекладу тексту оригіналу піддаються винятково універсальні аспекти чужої культури, втім більшість з того, що належить до специфічно реалістичних, національно-маркованих понять, залишається за межами можливостей перекладачів. Інакше й бути не може за визначенням. Адже втілити концептуально-параметрично іншу ментальність у формат своєї – місія до кінця нездійсненна. Зрозуміло, можна вдаватися до коментованого перекладу, але тоді це вже буде не переклад, а коментар, значною мірою обмежений професійною – мовною та лінгвокультурною – компетенцією перекладача.

Хотілося б зауважити, що серед перекладів вірша Р. Бернза "My Love is like a Red, Red Rose" японською мовою немає жодного, який би мав форму, наближену до тривіршів *хайку*, хоча саме вона класична і найпоширеніша в японському віршуванні. Адже в *хайку* акцентується на графічній формі, яка сприймається, передусім, візуально. Усі ж переклади цього вірша Бернза японською мовою фонетичними, або "фотографічними", копіями оригіналу, у яких зберігається формат чужої культури й ментальності. Наскільки близький і зрозумілий такий переклад для традиційного японського читача, в основі ментальної культури якого насамперед є зорове сприйняття поетичних образів, залишається під питанням. Хоча заради справедливості слід зазначити, що внаслідок глобалізації, яка триває у світі протягом останніх 100 років і особливо останніх десятиліть, відбувається процес зближення цивілізацій і культур, їхнє змішення і взаємопроникнення. Це знаходить відображення, зокрема, у сфері культури, моральних стереотипів і, звичайно, мови, що, попри консервативність японської культури, до певної міри стосується і країни Сходу Сонця. Для ілюстрації цього положення можна згадати, наприклад, історичний досвід трансформування і притосування іноземних лексичних запозичень у японській мові, – від *гайрайго* (іноземних запозичень, пристосованих до норм японської фонетики, але часто відмінних від оригіналу за семантичними конотаціями), *васейейго* (неологізмів, побудованих з англійських морфем) до *консюго* (змішаних слів, що містять елементи *гайрайго*, *васейейго* та оригінальні компоненти англійських слів).

Слід зазначити, що прагнення зберегти формальні і змістові особливості оригіналу під час перекладу японцями іноземних поетичних творів своєю мовою є свідченням дії універсального закону японської культури, який суворо розмежовує своє і чуже, виключаючи перенесення чужих реалій до власного етнокультурного середовища та їхню заміну на близькі за змістом свої, фактично залишаючи їх неперекладеними, хоча й дещо змінені формально.

На завершення зазначимо, що запропонована концепція і методика перекладу поетичних текстів у системі концептуально асиметричних культур та різноструктурних мов із дихотомічно протилежними писемностями відкриває, на нашу думку, нові перспективи в галузі теоретичної та практичної компаративістики.

Список використаних джерел

1. Городецкая О. М. Поэтика иероглифа (размышление переводчика). *Восток. Афро-азиатские общества: история и современность*. 2002. № 6. С. 5–24.
2. Григорий Сковорода о счастье, любви и смысле жизни : цитаты. URL : <https://mydynasty.com/info/aforizm/citaty-grigoriya-skovorody-o-schaste-lyubvi-i-smysle-zhizni> (дата обращения : 26.09.2019).
3. Гусейнов А. А., Апресян Р. Г. Этика : учебник. Москва : Гардарика, 2000. 472 с.
4. Иэнага С. История японской культуры / пер. с яп. Б. В. Поспелова. Москва : Прогресс, 1972. 260 с.
5. Калашникова А. В. Ієрогліф як основа художньої структури віршів Лі Цинчжао: проблеми перекладу. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Філологічні науки*. 2012. Вип. 30. С. 122–127.
6. Конфуций: цитаты, афоризмы, высказывания и беседы. URL : <https://azialand.ru/konfucij-citaty-aforizmy-vyskazyvaniya/> (дата обращения : 26.09.2019).
7. Кэнко-хоси. Записки от скуки (Цурэдзурэгуса) / пер. с яп., вступ. ст., коммент. и указ. В. Н. Горегляда. Москва : Наука, 1970. (Памятники письменности Востока. XXIX). 256 с.
8. Маевский Е. В. Идеография в японском языке. *Окно в Японию : Ассоциация японоведов России*. Москва, 2001. URL : http://ru-jp.org/yaponovedy_maevskiy_01r.htm (дата обращения : 26.09.2019).
9. Паунд Э. Поднебесная. Стихи по мотивам классической китайской поэзии / пер. с англ. А. Кистяковского; прим. В. В. Малявина. *Восток – Запад. Исследования. Переводы. Публикации*. Москва : Наука, 1982. С. 246–290.
10. Пирогов В. Л. Віддзеркалення особливостей філософсько-естетичного і мовного синкретизму "ваго-канго" у літературному творі середньовічної Японії "Цурэдзурэгуса". *Східний світ*. 2008. № 3. С. 180–188.
11. Пирогов В. Л. Специфіка перекладу тривіршів хайку з точки зору дихотомії "ієрогліфічне–буквенно-фонетичне письмо": порівняльно-типологічний аспект. *Studia Linguistica* : зб. наук. пр. 2017. Вип. 5(2). С. 132–144.
12. Скіяр А. В. Любо́вь как преобразование личности в религиозно-философских воззрениях Владимира Соловьева. *Научно-теоретический альманах "Грани"* / гол. ред. С. А. Квітка. Дніпро : Грані, 2016. № 8(136). С. 58–69.
13. Судзуки Д. Т. Дзен и японская культура / пер. с англ. С. В. Пахомова. Санкт-Петербург : Наука, 2003. 524 с.
14. Liu Lidiya H. *Translingual Practice: Literature, National Culture, and Translated Modernity*. China, 1900–1932. Stanford : Stanford University Press, 1995. 474 p.

Джерела ілюстративного матеріалу

15. Бернс Р. Моя любовь / пер. з англ. М. Лукаша та В. Мисика. Львів : Піраміда, 2014. 416 с.
16. Бернс Р. Стихотворения / сост. И. М. Левидова. На англ. и русск. яз. Москва : Радуга, 1982. 705 с.
17. 『ロバート・バーンズ詩集』 / ロバート・バーンズ研究会編訳. 東京 : 国文社, 2002. 539 頁. (36. поезій Роберта Бернза / пер. яп. мовою Асоціації дослідження творчості Р. Бернза. Токіо : Кокубунся, 2002. 539 с.).
18. 苏格兰诗人 罗伯特·柏恩斯 诗三首. URL : http://blog.sina.com.cn/s/blog_5d810dfb0100cdeb.html (登录时间 : 26.09.2019). (Три вірші шотландського поета Р. Бернза / пер. кит. мовою Цюе Шуй Чітан. 2009. URL : http://blog.sina.com.cn/s/blog_5d810dfb0100cdeb.html (дата звернення : 26.09.2019).

References

- Gorodeckaja, O. M., 2002. Pojetika ieroglifa (razmyslenie perevodchika). *Vostok. Afro-aziatskie obshhestva: istorija i sovremennost'*, 1(6), pp. 5–24.
- Grigorij Skovoroda o schast'e, ljubvi i smysle zhizni (citaty), n.d., [online]. Available at: <<https://mydynasty.com/info/aforizm/citaty-grigoriya-skovorody-o-schaste-lyubvi-i-smysle-zhizni>> [Accessed 26 September 2019].
- Guseynov, A. A. and Apresjan, R. G., 2000. *Etika*. Moscow: Gardariki.
- Ijenaga, S., 1972. *Istorija japonskoj kul'tury*. Translated from Japanese by B. V. Pospelov. Moscow: Progress.
- Kalashnykova, A. V., 2012. Iierohlif yak osnova khudozhnoi struktury virshiv Li Tsynchzhao: problemy perekladu. *Naukovi pratsi Kamianets'-Podil'skoho natsionalnogo universytetu imeni Ivana Ohiienka. Filolohichni nauky*, 1(30), pp. 122–127.
- Kenko Hoshi, 1970. *Zapiski ot skuki (Tsuresuregusa)*. Translated from Japanese and commented by V. N. Goregljad. Moscow: Nauka.
- Konfucij: citaty, aforizmy, vyskazyvaniya i besedy, n.d., [online]. Available at: <<https://azialand.ru/konfucij-citaty-aforizmy-vyskazyvaniya/>> [Accessed 26 September 2019].
- Liu, Lidiya H., 1995. *Translingual Practice: Literature, National Culture, and Translated Modernity*. China, 1900–1932. Stanford, CA: Stanford University Press.
- Maevskij, E. V., 2001. Ideografija v japonskom jazyke. *Otkrytie v Japoniju*, [online]. Available at: <http://ru-jp.org/yaponovedy_maevskiy_01r.htm> [Accessed 26 September 2019].
- Pound, E., 1982. *Cathay*. Translated from English by A. Kistjakovskij. In: *Vostok – Zapad. Issledovanija. Perevody. Publikacii*. Moscow: Nauka. pp. 245–290.
- Pyrohov, V. L., 2008. Viddzerkalennia osoblyvosti filosofskostetychnoho i movnoho synkretizmu "wago-kango" u literaturnomu tvorі serednovichnoi Japonii "Tsuresuregusa". *The World of the Orient*, 1(3), pp. 180–188.
- Pyrohov, V. L., 2017. Spetsyfika perekladu tryvirshiv khaiku z tochky zoru dykhotomii "ierohlifichne–bukvenno-fonetichne pysmo": porivnialno-tipolohichniy aspekt. *Studia Linguistica*, 5(2), pp. 132–144.
- Sklyar, A. V., 2016. Ljubov' kak preobrazhenie lichnosti v religiozno-filosofskih vozzrenijah Vladimira Solov'eva. *Naukovo-teoretichnij al'manah "Grani"*, 8(136), pp. 58–69.
- Suzuki, D. T., 2003. *Zen and Japanese Culture*. Translated from English by S. V. Pahomov. Saint Petersburg: Nauka.

Sources

- Burns, R., 1982. *Stihotvorenija [Poetry]*. In English and Russian. Moscow: Raduga.
- Burns, R., 2014. *Moia ljubov [My Love]*. Translated from English by M. Lukash and V. Mysyk. Lviv: Piramida.
- Robaato Baanzu shishuu, 2002. Translated into Japanese by Robaato Baanzu kenkyu kai-hen-yaku. Tokyo: Kokubunshia.
- Sugélán shirén luóbótè•bái ēn sī shī sán shǒu, 2009, [online]. Available at: <http://blog.sina.com.cn/s/blog_5d810dfb0100cdeb.html> [Accessed 26 September 2019].

Надійшла до редколегії 15.11.19

V. Pyrogov, Ph. D. in Philology, assoc. prof.
Kyiv National Linguistic University, Kyiv, Ukraine
pyrogov_ukremb@hotmail.com

CONCEPTUAL-PHILOSOPHICAL AND LINGUOCULTURAL SUBSTANTIATION OF TRANSFORMATIONS IN TRANSLATING A POETICAL TEXT FROM ENGLISH INTO JAPANESE AND CHINESE: A COMPARATIVE-TYPOLOGICAL ASPECT

The paper focuses on the problem of translation and translatability of poetic texts with regard to genetically different languages that have dichotomically opposed writing systems, particularly alphabetic and character based ones. On the one hand these are the languages that belong to the Indo-European family, namely, English, Ukrainian and Russian and, on the other, the East Asian languages, particularly, Japanese and Chinese. The core of the study is Robert Burns' poem "A Red, Red Rose" translated into the above-mentioned languages. When translating this poem from English (phonetic) into Japanese (character-syllabic), or Chinese (ideographic) languages, an attempt to convey poet's feelings embodied in the original context with the help of characters, the structural and semantic properties of which are dichotomously opposite to the alphabetic graphemes of the English writing, it is necessary to make substantial lexical and grammatical transformations that do not allow to preserve the identity of the original. In a sense, such translation can be viewed as an attempt to use characters as phonetic signs that correspond to certain lexemes of the original. At the same time, replacing words written in the phonemic way (letters) by whole graph-semantic units (characters), leads, on the one hand, to the loss of specific connotations of the original, and on the other, to the emergence of semantic interference due to multiple meanings of the most characters, therefore preventing adequate perception of the original content by native speakers of the Japanese or Chinese languages. Characters are intended, first of all, to directly fix thoughts as ready-made word forms. Consequently, when translating, or more precisely, interpreting the mental code of the English written tradition, and accordingly poetry, using Japanese / Chinese language, you need to find a way to translate it into the mental code of the Japanese or Chinese poetic tradition. Only by getting more or less successful result one can consider the goal of the adequate translation

accomplished. So, this paper suggests an approach to translating a poetic text from a phonetic into a character language on the basis of semantic and linguocultural analysis of the dichotomically opposed cultural concepts.

Keywords: genetically different languages, East-West dichotomy, poetic text, dichotomically opposed systems of writing, cultural dichotomy, religious dichotomy, opposition "own-alien", cultural concept, translation.

В. Пирогов, канд. филол. наук, доц.

Киевский национальный лингвистический университет, Киев, Украина
pirogov_ukremb@hotmail.com

КОНЦЕПТУАЛЬНО-ФИЛОСОФСКОЕ И ЛИНГВОКУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКОЕ ОБОСНОВАНИЕ ТРАНСФОРМАЦИЙ ПРИ ПЕРЕВОДЕ ПОЭТИЧЕСКОГО ТЕКСТА С АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА НА ЯПОНСКИЙ И КИТАЙСКИЙ: СРАВНИТЕЛЬНО-ТИПОЛОГИЧЕСКИЙ АСПЕКТ

Посвящается исследованию проблемы перевода и переводимости поэтического текста относительно различий между разнотипными языками с дихотомически противоположными системами письма – буквенно-фонетического и иероглифического, каковыми, в частности, являются, с одной стороны, языки индоевропейского ареала, а именно, английский, украинский и русский, а с другой, языки Восточноазиатского региона – японский и китайский. За основу исследования взято стихотворение Р. Бернса "A Red, Red Rose", переведенное на указанные языки. Перевод, а точнее интерпретация ментального кода английской письменной традиции и соответственно поэзии, средствами японского / китайского языков, требует поиска способов его трансляции в ментальный код японской или китайской поэтической традиции. Предлагается методика трансляции концептов европейской ментальной культуры в формат дихотомически противоположных японской и китайской культур. При переводе этого стихотворения с английского (фонетического) на японский (иероглифо-силлабический) или китайский (логографический) языки попытка передать мысли и чувства поэта, воплощенные в контексте оригинала, с помощью иероглифов, структурные и семантические свойства которых дихотомически противоположны буквенным графемам английского письма, требует осуществления значительных лексических и грамматических трансформаций, не позволяющих в полной мере сохранить идентичность оригинала. Такой перевод можно рассматривать скорее как попытку использовать иероглифы в качестве фонетических знаков. Вместе с тем, замена слов, представленных фонемным способом на целостные графо-семантические единицы, часто приводит к потере специфических коннотаций оригинала и к возникновению семантической интерференции. Таким образом, только при получении более или менее успешного результата можно считать цель адекватного перевода достигнутой.

Ключевые слова: японский язык, китайский язык, английский язык, украинский язык, русский язык, поэтический текст, дихотомия "Восток-Запад", дихотомически противоположные системы письма, культурная дихотомия, религиозная дихотомия, оппозиция "свой-чужой", концепт, перевод.

УДК 811.222.1'1'42:165.74:165.194:398.3

С. Сопільняк, асп.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна
sveta_sopilnyak@ukr.net

ЛІНГВОПРАГМАТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ПЕРСЬКИХ НАРОДНИХ ПРИКМЕТ І ЗАБОБОНІВ

Здійснено спробу з'ясувати лінгвопрагматичний потенціал перських народних прикмет і забобонів на предмет їхньої логічності / алогічності для людини і функцій, які вони виконують у повсякденному житті іранців. Стисло охарактеризовано позиції вітчизняних та зарубіжних науковців щодо проблеми вивчення та систематизації народних прикмет і забобонів, причин та наслідків функціонування цих мовно-культурних одиниць у людських спільнотах, розглянуто запропоновані дослідниками класифікації. Деякі вчені причиною віри людини в прикмети й забобони вважають страх, а також намагання пояснити явища навколишнього середовища, які виходять за межі повсякденного досвіду і не вкладаються у звичні уявлення. Не викликає сумніву, що уявлення, які лежать в основі цих мікротекстів, походять із сивої давнини, але попри їхню специфічність, часто алогічний характер, вони настільки вкорінилися у свідомість людей, що продовжують функціонувати в сучасних спільнотах як своєрідні культурні константи, настанови, що регулюють повсякденну поведінку людини. Вчені поділяють народні прикмети й забобони на об'єктивні та необ'єктивні. Об'єктивні, або ж справжні, прикмети ґрунтуються на багатовіковому досвіді та спостереженнях поколінь, вони мають логічне пояснення, і тому наслідують їх корисно. Необ'єктивні, або ж хибні, прикмети й забобони відображають неральні, неіснуючі зв'язки між явищами, людиною і природою, вони є неправдивими й містять у своїй основі вимисел. Окреслено деякі особливості функціонування логічних та алогічних перських прикмет і забобонів порівняно з українськими у відповідних лінгвокультурних спільнотах. Встановлено, що ці мікротексти виконують низку функцій у повсякденній діяльності людини, зокрема регулятивну, прогностичну, аксіологічну, морально-етичну, психотерапевтичну та ін. Зроблено висновок про те, що вивчення народних прикмет і забобонів із позицій лінгвопрагматики відкриває шлях до кращого розуміння процесів осмислення навколишньої дійсності представниками певної лінгвокультури, які завжди характеризуються яскравою етноспецифікою.

Ключові слова: лінгвопрагматика, народна прикмета, забобон, лінгвокультура.

У межах сучасної антропоцентричної лінгвістики особливо актуальними стають дослідження, виконані з позицій таких напрямів, які демонструють увагу до вивчення мовних явищ у тісному зв'язку з практичною діяльністю людини та її повсякденним досвідом. Одним із таких напрямів, що нині динамічно розвивається, є лінгвістична прагматика. Сучасний прагматичний напрям у лінгвістиці дозволяє більш глибоко досліджувати специфіку мовної поведінки людини, аналізувати особливості використання мови в процесі спілкування. В одному з навчальних посібників із лінгвопрагматики остання визначається як галузь мовознавства, що вивчає функціонування мовних знаків у мовленні в аспекті відношення "знак – користувач знака". Метою лінгвопрагматики є вивчення мови в широкому контексті – соціальному, ситуативному, психологічному, культурному тощо, тобто дослідження мови як засобу комунікації [Кенжабаліна, 2012].

Вивчення народних прикмет і забобонів у світлі сучасних напрямів лінгвістичної науки є одним із найважливіших завдань перської лінгвокультурології. Як зауважує Н. Н. Фаттахова, дослідження принципів класифікації, побудови та функціонування народних прикмет і забобонів із позицій нових перспективних напрямів, які зосереджують увагу на соціально-антропологічних чинниках, дозволяє вирішити ряд проблем, пов'язаних із збереженням у мові соціальних і індивідуальних, мовних та екстралінгвістичних знань [Фаттахова, 2004, с. 169].

Важливим поштовхом до вивчення народних прикмет і забобонів стали праці таких вітчизняних і зарубіжних дослідників, як: М. Гнатюка, О. Зав'ялової, мітрополита Іларіона (І. Огієнка), М. Кулькової, Л. Минько, І. Пасічник, М. Русина, В. Скуратівського, С. Токарева, Н. Фаттахової, О. Христофорової, М. Шахновича та ін. [Гнатюк, 1966; Зав'ялова, 2013; Кулькова, 2011; Минько,

1975; Огієнко, 1992; Пасічник, 2003; Русин, 1991; Скуратівський, 1996; Токарев, 1983; Фаттахова, 2004; Христоворова, 1998; Шахнович, 1984]. Серед іранських дослідників, які займалися збором і записом прикмет і забобонів, варто згадати Д. Хансарі, М. Х. Ісфгані, А. А. Дегхода, С. Гедаята, А. Шамлу та А. Джаганшахі Афшара [Dehrodā, 2004; Hedayat, 1933; Isfahani, 1924; Jahānshāhi Afšar, 2014; Šamlu, 2000; Xānsāri, 1976]. Проте лінгвістичний аналіз цих зразків усної народної творчості продовжує залишатися недостатньо дослідженою сферою.

Отже, метою нашого дослідження є визначення лінгвопрагматичного потенціалу перських народних прикмет і забобонів, зокрема з'ясування їхніх комунікативних функцій у повсякденному житті людини. Відповідно до мети, ми ставимо перед собою такі завдання: 1) розглянути позиції вітчизняних і зарубіжних вчених щодо проблеми вивчення та систематизації народних прикмет і забобонів з огляду на їхній прагматичний потенціал; 2) охарактеризувати запропоновані дослідниками класифікації цих мовно-культурних одиниць за різними підставами; 3) проаналізувати перські народні прикмети щодо логічності або алогічності та зіставити їх з українськими; 4) визначити основні функції, які виконують перські та українські народні прикмети й забобони в повсякденному житті представників відповідних лінгвокультур. Об'єктом дослідження є народні прикмети й забобони як частина перського мовно-культурного простору. Предмет дослідження становлять прагматичний потенціал і особливості функціонування перських прикмет та забобонів порівняно з українськими у відповідних лінгвокультурах.

За словником-довідником В. Жайворонка, забобон – це: "1) віра в існування надприродних сил, у долю, ворожіння, віщування і т. ін., в основі якої лежать первісні релігійні уявлення, дохристиянські вірування; 2) віра в прикмети, в те, що деякі дії, явища, істоти, числа, дні пов'язані з надприродними силами, є запорукою удачі чи невдачі в чому-небудь; звідси різноманітні повір'я, яких дотримується людина в своєму буденному житті" [Жайворонко, 2006, с. 229]. У тому ж словнику подано й визначення прикмети, згідно з яким це – "те, що є передвістям або ознакою чого-небудь; прикмети найчастіше пов'язані з явищами природи, небесними світилами, порами року, рослинним і тваринним світом, станом і життям людини" [Жайворонко, 2006, с. 480–481].

Як бачимо із вищенаведених визначень, українські науковці певною мірою розмежовують терміни "забобон" та "прикмета", однак у суспільній свідомості ці поняття часто змішуються і функціонують як тотожні. В іранській філологічній традиції ми чіткого розмежування не спостерігаємо. У перській мові поняття "забобон" передається арабським за походженням словом **xorāfe** (خرافة). А. А. Дегхода у своєму багатотомному перському енциклопедичному словнику наводить етимологію цього слова і зазначає, що **xorāfe** – це ім'я чоловіка, який жив у селі Азаре і, начебто, водився з джинами та феями і спілкувався з ними їхньою мовою. Все, що чоловік чув і бачив у цих чарівних істот, він переказував людям. Ці забобонні розповіді люди вважали нісенітницями. Люди говорили: "Ці забобонні розповіді, хоч вони і солодкозвучні, але неправдиві". З того часу на будь-яку неправдиву оповідку казали **"soxan-e xorāfe"** (забобонна розповідь) [Dehrodā, 1993–1994, §. 387–388]. У перському енциклопедичному словнику С. М. Хосейні Дашті "Просвітителі і видатні люди" (معرف و معارف) зазначено, що **xorāfe** (خرافة) – це арабське слово, його корінь **xarafa** (خرف) означає "збирати фрукти" (چیدن میوه) чи "бути старим і немічним" (پیری و فرتوتی), а саме слово **xorāfe** (خرافة) є масдаром від цього кореня. Як зауважує автор, "у перській

мові так називають неприємні нісенітниці, укорінені звички, які не спираються ні на розум, ні на закони шаріату, а ґрунтуються на чийось снах чи на діях предків, що залишилися нам на згадку" [Hosseyini Dašti, 2003]. Інколи іранці на позначення поняття "забобони" використовують слово **bāvarhā** ("вірування", "переконання"). Отже, оскільки в перській філологічній науці немає чіткого протиставлення між поняттями "забобон" і "прикмета", у межах цієї статті ми їх також не будемо розмежовувати.

Серед науковців, що займалися дослідженням народних прикмет і забобонів, побутують різні думки щодо їхньої природи. Відомий етнограф В. Даль, кажучи про повір'я, зазначав, що останнє може бути справжнім і хибним. Водночас хибне повір'я він називає марновірством чи забобом. Щодо повір'їв, які ґрунтуються на досвіді, дослідів і спостереженнях, учений вважає, що неправильно їх називати забобонами, "вони правильні і справедливі, становлять досвідну мудрість народу, а тому знати їх і слідувати їм корисно" [Даль, 2016, с. 3–4].

Дослідниця Т. Садова у своїй класифікації за онтологічною ознакою поділяє прикмети на референтні і нереферентні (об'єктивні й необ'єктивні). Водночас референтні прикмети вона градує так: 1) фенологічні прикмети (прикмети про періодичний зв'язок природних явищ); 2) агрономічні прикмети (прикмети на врожай, на благополуччя худоби); 3) астрономічні прикмети (прикмети, пов'язані з поведінкою небесних тіл, сонячний календар); 4) галузеві чи професійно-трудова прикмети (співвідношення різних наукових галузей із господарчо-трудою діяльністю людини). Нереферентні прикмети, тобто ті, які відображають нереальні зв'язки й містять у своїй основі вимисел і оману, дослідниця поділяє на міфологічні й забобонні. Міфологічні розуміються як такі, що відображають традиційні міфологічні уявлення, які фіксуються в багатьох фольклорних жанрах. Забобонні ж прикмети цікаві своєю особливою логікою "пошуку" відповідностей-співвідношень між різними явищами, між сьогоденням і майбутнім. Ця особлива логіка має свої закони, свої формули побудови ланцюжків міркувань, ланцюжків "відкритих" взаємозв'язків: а) за асоціацією (візуальною, звуковою, "поведінковою"); б) за одноразово (або неодноразово) підміченою часовою послідовністю однієї події, що слідує за іншою [Садова, 2004, с. 24–27].

М. Кулькова у своїй класифікації за тематичною ознакою забобонні прикмети виділяє в окрему групу. Взагалі ж її класифікація містить три групи прикмет: 1) погодні, або метеорологічні прикмети; 2) сільськогосподарські прикмети; 3) побутові, або забобонні прикмети [Кулькова, 2011, с. 12–13]. М. Шахнович у своїй роботі "Прикмети правильні і забобонні: Атеїстичні нариси народного знання і побутового забобону" розкриває таємниці прикмет, успадкованих із глибокої давнини, поділяє їх на правильні та забобонні, пояснює походження останніх [Шахнович, 1984, с. 36–37].

З погляду психології, прикмети та забобони аналізуються як психічні явища. До аналізу останніх існує декілька підходів: 1) когнітивний; 2) афективно-мотиваційний; 3) психоаналітичний; 4) біхевіористський; 5) соціально-моральний; 6) еволюціоністський [Саєнко, 2006, с. 85–96]. Розглянемо деякі з них детальніше.

При когнітивному підході аналіз забобонів здійснюється через спробу зрозуміти незрозуміле й невідоме. Французький антрополог (етнолог) і філософ Л. Леві-Брюль розглядає забобони як різновид колективних уявлень, які виникають у процесі передачі від покоління до покоління в результаті дії механізмів навіювання, зараження й наслідування. У забобонах когнітивні елементи змішані з емоційними переживаннями, викликані явищами

навколишнього світу. Роботи вченого присвячені реконструкції мислення первісної людини, і становлять інтерес для розуміння первісних вірувань і звичаїв. Афективно-мотиваційний підхід до вивчення природи забобонних уявлень описаний у другому розділі його праці "Надприродне в первісному мисленні". Афективну категорію надприродного автор вбачає в тому, що за допомогою різних забобонних операцій, які успадковані від пращурів, люди намагаються захистити свою емоційну сферу від усього того поганого, що може загрожувати їм [Леви-Брюль, 1994].

На думку В. Мезенцева, віра в забобони криється в "особливостях нашої психіки, зокрема, у специфіці сприйняття нами навколишнього світу, яке відбувається насамперед через призму почуттів, а не розуму. А почуття, якщо їхні дані не підкріплені раціональним аналізом, дуже часто обманюють нас" [Мезенцев, 1989, с. 7]. Але за його ж словами, "навіть найбільш віддалені від реальності легенди і народні повір'я, що прийшли до нас із глибини століть, часом несуть у собі спостереження, взяті з життя, відображають не тільки вигадані, а й справжні зв'язки між різними явищами. Іншими словами, якщо скинути з них фантастичні шати, то виявляється нерідко і "раціональне зерно" – та земна основа, яка породила довіру, дала забобону або легенді довге життя" [Мезенцев, 1989, с. 126]. Автор у своїй книзі "Про забобони – всерйоз" зібрав велику кількість забобонних вірувань, проаналізував їх із позиції наукового підходу і дав їм матеріальне обґрунтування [Мезенцев, 1989].

Д. Ольшанський називає страх причиною віри людини в прикмети й забобони. За його словами, інколи ця віра за своїм психологічним походженням близька до неврозу нав'язливих станів, прикмети й забобони становлять "побутову підкладку" нашої свідомості і боротися з ними практично неможливо. Також автор стверджує, що забобони засуджуються релігією, проте їхня психологічна природа і структура мало відрізняються від канонізованої віри. У психологічній структурі забобону зазвичай домінує почуття віри, яке гальмує мислення, у його основі лежить лише емоція [Ольшанський, 2002, с. 251–252].

Психоаналітичний підхід до аналізу прикмет і забобонів описаний у працях відомого австрійського вченого З. Фрейда, який допускає, що свідоме незнання і несвідоме знання мотивування психічних випадковостей слухають одним із психічних коренів забобонів [Фрейд, 2015].

Головна гіпотеза біхевіористів, за словами ізраїльського письменника Р. Нудельмана, полягає в тому, що забобони, як будь-який вид поведінки, є результатом навчання, просто вони є результатом "неправильного" навчання [Нудельман, 2008, с. 62]. Британський філософ Б. Рассел у прикладах і забобонах вбачає відображення норм поведінки в суспільстві. На його думку, "нинішня мораль є цікавою сумішшю утилітаризму і забобонів, причому останні мають велику силу, і це природно, оскільки саме забобони є джерелом моральних правил" [Рассел, 1987, с. 3]. Н. Нудельман стверджує, що "забобони – зовсім не результат неуцтва. Це не привілей первісної або дикунської свідомості. Швидше це глибока психологічна потреба людини. Здається, варто було б починати не з "боротьби" із забобонами, а з намагання зрозуміти їхнє походження, їхню психологічну і соціальну роль у нашому житті" [Нудельман, 2008, с. 62]. Цієї ж думки дотримуються і укладачі книги "Словник російських забобонів, заклинань, прикмет і повір'їв" О. Грушко та Ю. Медведєв. Вони вважають, що в прикметах і забобонах зібрана мудрість багатьох поколінь, саме тому ці малі жанрові одиниці допомагають у складних життєвих і моральних ситуаціях [Словарь русских суеверий..., 1995].

Отже, більшість дослідників визнають вагому роль, яку відіграють прикмети й забобони в житті сучасної людини. В. Даль писав: "Навряд чи можна допустити, щоб

повір'я, яке пережило тисячоліття і прийняте мільйонами людей за істину, було створено і пущено на вітер без всякого сенсу й толку" [Даль, 2016, с. 6]. Це міркування видатного вченого якнайкраще засвідчує необхідність всебічного вивчення цих своєрідних мовно-культурних констант людства і зокрема з позицій лінгвістики.

Ми вирішили проаналізувати вибрані методом суцільної вибірки перські та українські народні прикмети та забобони на предмет їхньої логічності або алогічності й з'ясувати, який саме прагматичний потенціал міститься в цих мікротекстах і яку функцію виконують закарбовані в них уявлення в повсякденному житті представників двох лінгвокультур. Як показав аналіз, усередині укладеного нами корпусу текстів яскраво виділяється група народних прикмет, які здатні регулювати поведінку людини в тій чи іншій ситуації, чи передбачати настання тих чи інших, як природних, так і соціально-побутових явищ. Ці прикмети можна віднести до категорії логічних або корисних, хоча деякі з них характеризуються доволі високим рівнем забобонності. Наприклад, перський забобон

اگر دارو را از درمندن مضایقه کنند، به درد مبتلا می شوند

(Якщо поскупитися хворому на ліки, то сам будеш страждати на біль) [Jahānšāhi Afšar, 2014, §. 16] виконує повчальну морально-етичну функцію. З одного боку, освічена людина розуміє, що дві дії, про які йдеться в цьому мікротексті, прямо не залежать одна від одної. Але з другого боку, забобон повчає людину проявляти милосердя до немічного, щедрість і навіть ставить ультиматум, лякає її: якщо поскупишся, то сам захворієш. Отже, у таких текстах, попри їхній забобонний характер, закладена народна мудрість, яка у своєрідний спосіб навчає моральним правилами життя у суспільстві. В українській лінгвокультурі також є чимало подібних забобонних уявлень. Наприклад, українська прикмета "Породіллі небажано дивитися на змій, зустрічатися з каліками, сліпими та хворими" [Шкода, 2008, с. 42] дає поради щодо поводження вагітній жінці. Певне обґрунтування таких уявлень знаходимо в медицині, адже відомо, що стрес і хвилювання негативно впливають на стан не тільки матері, але і плоду, підвищує ризик викидня, тому варто уникати неприємних емоцій і вражень [Ходаківська, 2011, с. 589].

Існують народні прикмети, які навчають бережному поводженню з природою. Наприклад, забобони

اگر فرد آب توی سوراخ مورچه بریزد، جوان مرگ می شود

(Якщо людина наллє води в мурашину нору, то помре у молодому віці);

شکار حیواناتی از قبیل آهو، کبک، کبوتر و گنجشک اگر جنبه ی تفریح داشته

باشد، عمر شخص را کوتاه می کند

(Полювання на тварин, таких як газель, куріпка, голуб, горобець заради забави вкорочує людині віку) [Jahānšāhi Afšar, 2014, §. 18]. Звичайно ж, читаючи ці тексти, ми розуміємо, що все це нісенітниця, однак усвідомлюємо, що певні моральні правила й норми поведінки в суспільстві теж забороняють так вчиняти. В Україні є також чимало таких забобонів-приписів, які застерігають людину від нанесення шкоди природі. Наприклад, "Не можна скидати ластів'яче гніздо, бо той, хто скине, буде рябий" [Шкода, 2008, с. 430].

Деякі забобони дають поради щодо правильного харчування. Наприклад, перський забобон

اگر زن حامله سیب بخورد بچه اش خوشگل می شود

(Якщо вагітна жінка їстиме яблука, то дитина буде красивою) говорить про те саме, що й сучасна медицина: про користь фруктів, особливо для вагітних жінок. Теж саме можна сказати і про забобон

خوردن انار را ثواب می دانند و معتقدن انار سیر را و گرسنه را سیر می کند و

از آن برای خیرات شب جمعه مرگگان استفاده می نمایند

(Їсти гранат вважають доброю справою і вірять, що гранат ситого голодним, а голодного ситим робить, і тому його

дають як милостину увечері поминальної п'ятниці) [Rabi Zāde, 2010], у якому знов-таки людей закликають до вживання вітамінів. Так само і в українській прикметі "Не їж опівночі, бо в цей час обідають чорти" забороняється споживати їжу вночі, що підтримується і офіційною медициною [Шкода, 2008, с. 445].

Спостереження за поведінкою тварин і птахів породило цілу низку прикмет, що прогнозують погоду чи настання якихось природних явищ, наприклад:

اگر سگ در شبهای زمستان مانند گرگ زوزه بکشد، آن شب برف سنگین خواهد آمد
(Якщо собака у зимову ніч завиє, як вовк, то тієї ночі піде сильний сніг);

اگر هوا ابری باشد و گریه دست و روی خود را به طرف غیرى بشوید هوا صاف می شود. اگر به سمت کوه بنشینید هوا آفتابی می شود

(Якщо погода похмура і кіт вмиватиметься у бік Мекки, то розпогодиться. Якщо кіт сидітиме в бік гір, то погода буде сонячною) [Matin, 2016]. Очевидно, що ці прикмети мають у собі логічне підґрунтя, адже відомо, що тварини реагують на зміну погоди. В Україні також люди здавна спостерігали за поведінкою тварин, а тому до тепер є чимало народних прикмет щодо прогнозу погодних явищ, який ґрунтується на поведінці тварин. Наприклад: "Байбак свистить – на переміну погоди"; "У баранів видовжується вовна – на мокру погоду, а скорочується – на суху. Вівці поспішно їдять траву – буде дощ" [Шкода, 2008, с. 435].

Як показав аналіз, існує група перських прикмет, що здатні виконувати психотерапевтичну функцію. Наприклад, забобон

اگر بچه‌ای بعد از تولد روی پیشانی‌اش نشان‌های مثل قرمزی و غیره باشد، می‌گویند جای مهر است و مؤمن می‌شود

(Якщо в новонародженої дитини на чолі червона позначка чи щось подібне, кажуть, що то відбиток мохру (Мохр – це камінець, який підкладають під лоба під час намазу для виконання земних поклонів.) і дитина буде благочестивою) [Jahānshāhi Afshar, 2014, §. 19] спрямований на те, щоб батьків новонародженої дитини не лякали родимі плями на обличчі малюка. Заспокоїливу функцію виконують і такі прикмети:

اگر شب عروسی کسی باران بیارد، خوشبخت می‌شود
(Дощ у весільну ніч – на щастя);

آینه اگر از دست کسی بیفتد و بشکند، اگر صاحب آینه دختر باشد، بختش باز می‌شود
(Дівчину, у якої впало й розбилося дзеркало, чекає удача) [Jahānshāhi Afshar, 2014, §. 19–20]. Забобон

اگر بخواهند آفت یا بیماری را از خود دور کنند، شاخه‌ای از درخت بید می‌کنند و بر آن دعا و اورادی می‌خوانند و با این عمل بیماری و آفت را به آن انتقال می‌دهند تا آن آفت از فرد دور شود

(Якщо хочуть прогнати біду та хворобу, відламують гілочку з вербового дерева та читають над нею молитву, і таким способом переводять біду та хворобу на цю гілку, щоб лихо покинуло людину) [Jahānshāhi Afshar, 2014, §. 21] покликаний заспокоїти людину, вселити в неї віру в одужання і відвернення лиха. Як засвідчують сучасні наукові дослідження, віра хворої людини у власне одужання дійсно здатна творити чудеса. Наведемо приклад українського забобону з психотерапевтичною функцією: "Як щонебудь грим запалить: клуню, хлів чи хату – тільки одну будівлю, то не треба боятися за решту будівель: вони не займуться та не згорять" [Шкода, 2008, с. 415]. Зрозуміло, що виконувати чи не виконувати цю пораду, вирішує сама людина, проте певне заспокоєння, хоч і не зовсім реалістичне, в ній міститься.

Повчальні прикмети спрямовані на корегування поведінки людини в побуті. Наприклад, перський забобон

اگر کسی در شب سوت بزند شیطان را صدا کرده است
(Якщо хтось вночі свистітиме, то викличе шайтана) забороняє вночі свистіти, адже в цей час люди відпочивають. Деякі прикмети привчають до охайності, зокрема:

ناخن‌های کوتاه شده‌ات را روی زمین نریز، فقر می‌آورد

(Зрізані нігті не викидай на землю, інакше прийде бідність);
موی سر را اگر سر راه بریزند گنجشک برده و با آن لانه می‌سازد و صاحب‌موی سر گنجشک می‌گیرد

("Якщо викинути волосся на дворі, то його підбере горобець і сплете з нього гніздо, і у власника волосся буде паморочитися у голові") [Rabi Zāde, 2010]. Серед українських прикмет теж є подібні забобони. Наприклад, "Острижену чуприну не годиться викидати на смітник, бо її заберуть жаби на кубло, то буде голова боліти. Треба викинути у піч – спалити"; "Не топчи ногами свого волосся, бо голова болітиме" [Шкода, 2008, с. 443].

Забобон

اگر زن حامله ای شب از زیر درخت یا تنها از اماکن متروکه رد شود، سایه جن‌ها روی سرش می‌افتد و بچه‌اش سقط می‌شود

(Якщо вагітна жінка вночі пройде під деревом чи сама ходитиме по занедбаних місцях, то на неї паде тінь джинів і вона втратить дитину) [Jahānshāhi Afshar, 2014, §. 18] застерігає вагітну жінку не блукати вночі, не відвідувати сумнівні місця, що є цілком логічно. Вірили й вірять донині, що вагітній не можна відмовляти "Якщо скупий господар чи господина пошкодує дати вагітній чого вона забажала, то садовину та городину поїсть гусинь" [Шкода, 2008, с. 457]. Офіційною медициною підтверджується, що в період вагітності жінка перебуває у складному психологічному стані, тому відмова може викликати в неї викид стресових гормонів і адреналіну, що може негативно позначитися на розвитку плода. Варто зауважити, що і в Ірані, і в Україні є досить багато забобонів про вагітних жінок, що, з одного боку, може свідчити про піклування й бережне ставлення до майбутньої матері, а з другого, про більшу забобонність жінок у цьому стані, оскільки в цей період вони стають надзвичайно вразливими не тільки у фізичному, а й надто в емоційному плані, а тому починають вірити часто в не зовсім раціональні речі.

Деякі прикмети містять гігієнічні поради, наприклад:

وقتی که عطسه می‌کنید دستانتان را جلوی دهانتان بگیرید! چرا که با این کار روحانتان نمی‌تواند فرار کند

(Коли чхаєте, закрийте рот рукою, бо так ваша душа не зможе вилетіти) [Safari, 2010]. З давніх давен люди накопичували свій досвід у галузі медицини, як-от і стосовно того, що треба прикривати рот рукою під час чхання, адже, як ми тепер знаємо, чхаючи, людина випускає купу бактерій, що розлітаються на кілька метрів і здатні інфікувати оточуючих.

Як засвідчив аналіз, багато як перських, так і українських прикмет та забобонів алогічні. Можна припустити, що вони утворилися випадково за тим чи іншим збігом обставин. Наприклад, такі перські прикмети, як:

اگر چشم انسان دل بزند، دلیل بر خیر خوب است

(Якщо в людини тіпається око, то буде гарна новина);

اگر مژه چشم روی گونه بیفتد اجل است باید آن را برداشت

(Якщо вія впаде на щоку, то треба її прибрати, бо вона віщає смерть);

هر کس زبان خود را گاز بگیرد در آن ساعت غیبت او را می‌کنن

(Прикусити язика означає, що в цю хвилину про людину злословлять) [Rabi Zāde, 2010] та багато інших не мають логічного підґрунтя. Так само українські прикмети: "Якщо випала вія – це вісник щастя та радості"; "Не вступай у чужі сліди, бо голова болітиме"; "Якщо жінка під час вагітності в'яже або хоча б розплутує вузли, то дитина може заплутатися в пуповині" не мають ніякого наукового пояснення [Шкода, 2008, с. 444]. Деякі з таких забобонів є дивними, здатні викликати усмішку, натомість інші можуть бути навіть небезпечними. Наприклад, забобон

اگر زن بعد از زایمان شکم‌درد داشته باشد، خاکستری یا سنگ سیاه را داغ می‌کنند و روی شکمش می‌گذارند

(Якщо в жінки після пологів болить живіт, то нагрівають попіл чи чорний камінь і кладуть їй на живіт) може навести шкоду здоров'ю. Так само слідування українському забобону: "Як їсти те, що миша погризла, то міцні будуть у того зуби" може призвести до фатальних наслідків, адже зрозуміло, що гризуни здатні переносити багато небезпечних хвороб [Шкода, 2008, с. 444]. Отже, попри те, що ми живемо в XXI ст., досі трапляються випадки, коли навіть досить молоді й освічені люди інколи потрапляють у безглузді або небезпечні для життя ситуації, оскільки поведуться у своїй повсякденній діяльності і побуті відповідно до певних марновірних переконань.

Оскільки переважна більшість іранців є віруючими людьми, то й не дивно, що існує категорія забобонів, що привчають людей до релігійної культури, у якій закарбовані найважливіші цінності нації. Існування в суспільстві таких забобонів зумовлено аксіологічною функцією, яку вони виконують. Можливо, атеїстам або людям малорелігійним такі уявлення здаватимуться алогічними, але для віруючих людей вони транслюють релігійні цінності, а тому логічні й корисні. Наприклад, такі забобони, як:

اگر زن حامله سورهی محمد (ص) را بخواند، بچهاش پسر می‌شود

(Якщо вагітна жінка буде читати суру "Мухаммад", то народиться у неї хлопчик);

اگر زن حامله سورهی یوسف را بخواند بچهاش زیبا می‌شود

(Якщо вагітна жінка читатиме суру "Юсуф", то дитина буде красивою) та ін. [Jahānšāhi Afšar, 2014, §. 25] привчають людину молитися, прищеплюють їй позитивні емоції й дають надію на краще. Окрім аксіологічної функції, такі тексти виконують і психологічну роль, адже відомо, що молитва позитивно впливає на психологічний стан людини, заспокоює її, знімає тривогу. В українській культурі теж є особлива категорія народних прикмет, пов'язаних із релігійними святами. Збірники цих малих жанрових одиниць ще називають хліборобським чи народним календарем. Наприклад: "Як іде на Петра дощ, то буде гнити картопля"; "Якщо на Водохрещі погоди ясна і погода – буде посушливе літо" [Шкода, 2008, с. 24, 407]. І хоча протягом семи десятиліть існування радянської влади в Україні відбувалася атеїзація суспільства, але забобони релігійного характеру настільки укорінилися у свідомості українців, що живуть і досі, а особливо серед населення сільської місцевості. Навіть освічені люди з атеїстичними поглядами знають, що на великі релігійні свята, як-то Великдень, Трійця, Покрова, Благовіщення та інші, не можна виконувати роботи в саду та на городі, не можна шити, і дотримуються цих традицій. Відповідні рекомендації, зокрема, відображені в таких народних приписах, як: "На Благовіщення і птиця гнізда не в'є"; "Не треба у перший день Петрівки полоти, бо нариватимуть пальці" [Шкода, 2008, с. 406–407].

Підсумовуючи вищевикладене, зазначимо, що вивчаючи природу народних прикмет і забобонів, вчені вдаються до різних підходів, а саме, до психологічного, когнітивістського, біхевіористичного, психоаналітичного. Дослідники виокремлюють об'єктивні (справжні) і необ'єктивні (хибні) прикмети й забобони, а також вказують на вагому роль, яку відіграють ці мовні одиниці в житті сучасної людини. Вивчення прагматичного потенціалу народних прикмет і забобонів, їхньої ролі та специфіки функціонування у суспільстві є одним із найважливіших завдань перської лінгвокультурології. Аналіз перських та українських забобонів у функціональному аспекті показав, що останні виконують ряд функцій у повсякденній діяльності людини, а саме: регулятивну, прогностичну, аксіологічну, психотерапевтичну та ін. Причому ці функції майже ідентичні як у перській, так і українській лінгвокультурах. Залишені у спадок попередніми поколіннями ці невеличкі за обсягом текстові одиниці й дотепер вико-

нують функцію регулятора повсякденної діяльності людини, незважаючи на їхню логічність чи алогічність. Вони містять у собі насправді унікальний матеріал, всебічний аналіз якого відкриває шлях до кращого розуміння процесів осмислення навколишньої дійсності представниками певної лінгвокультури, завжди позначених яскравою етноспецифікою.

Перспективи нашого дослідження вбачаємо у подальшому вивченні прагматичної природи перських народних прикмет і забобонів, зокрема у встановленні типології мовленнєвих актів, які лежать у їхній основі.

Список використаних джерел

1. Гнатюк В. М. Вибрані статті про народну творчість. Київ : Наукова думка, 1966. 246 с.
2. Даль В. О поверьях, суевериях и предрассудках русского народа. Москва : Аргументы недели, 2016. 208 с.
3. Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури. Київ : Довіра, 2006. 703 с.
4. Завьялова Е. Е. Приметы как фольклорный жанр: опыт систематизации. *Знание. Понимание. Умение*. 2013. № 2. С. 187–193.
5. Кенжабалина Г. Н. Лингвопрагматика : учеб. пособие для студентов и магистрантов филол. специальностей. Павлодар : Кереку, 2012. 121 с.
6. Кулькова М. А. Когнитивно-смысловое пространство народной приметы : автореф. дис. ... д-ра филол. наук : 10.02.01, 10.02.20 / ГОУ ВПО "Татарский государственный гуманитарно-педагогический университет". Казань, 2011. 56 с.
7. Леви-Брюль Л. *Сверхъестественное в первобытном мышлении*. Москва : Педагогика-Пресс, 1994. 608 с.
8. Мезенцев В. А. О суевериях – всерьез. Москва : Советская Россия, 1989. 240 с.
9. Минько Л. И. Суеверия и приметы. Минск : Наука и техника, 1975. 191 с.
10. Нудельман Р. Библийская археология: научный подход к тайнам тысячелетий. Ростов н/Д : Феникс ; Краснодар : Неоглори, 2008. 635 с.
11. Огієнко І. Українська культура: коротка історія культурного життя українського народу. Київ : Довіра, 1992. 144 с.
12. Ольшанский Д. В. Психология масс. Санкт-Петербург : Питер, 2002. 368 с.
13. Пасічник І. М. Поетика українських народних прикмет : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.01.07 / Київський нац. ун-т ім. Т. Шевченка. Київ, 2003. 18 с.
14. Рассел Б. Во что я верю / пер. с англ. А. Яковлева. Москва : Политиздат, 1987. URL : http://www.libok.com/writer/5728/kniga/17922/rassel_bertran/vo_cho_to_ya_veryu/read (дата обращения : 02.12.2019).
15. Русин М. Ю. Фольклор: традиції і сучасність. Київ : Либідь, 1991. 99 с.
16. Садова Т. С. Народная примета как текст и проблемы лингвистики фольклорного текста : автореф. дис. ... д-ра филол. наук : 10.02.01 / Санкт-Петербургский гос. ун-т. Санкт-Петербург, 2004. 44 с.
17. Саенко Ю. В. Психологические аспекты изучения суеверий. *Вопросы психологии*. 2006. Вып. 6. С. 85–96.
18. Скурятівський В. Т. Русалії. Київ : Довіра, 1996. 733 с.
19. Словарь русских суеверий, заклинаний, примет и поверий / Е. А. Грушко, Ю. М. Медведев. Нижний Новгород : Русский купец, 1995. 560 с.
20. Токарев С. А. Календарные обычаи и обряды в странах зарубежной Европы. Исторические корни и развитие обычаев. Москва : Наука, 1983. 85 с.
21. Фаттахова Н. Н. Народные приметы в русском и татарском языках: семантико-синтаксические отношения. Казань : РИЦ "Школа", 2004. 192 с.
22. Фрейд З. Психопатология обыденной жизни : пер. с нем. Москва : Эксмо, 2015. 192 с.
23. Ходаківська О. М. Психологічний вплив стресу на вагітність жінки і на взаємини молодого подружжя. *Проблеми сучасної психології*. 2011. Вип. 13. С. 586–596.
24. Христофорова О. Б. К вопросу о структуре приметы. *Мировое древо*. 1998. Вып. 6. С. 30–47.
25. Шахнович М. И. Приметы верные и суеверные. Ленинград : Лениздат, 1984. 190 с.
26. Шкода М. Н. Традиції і свята українського народу. Донецьк : ТОВ "БАО", 2008. 544 с.
27. Dehxodā A. Amsāl va hekām. Tehrān : Amir Kabir, 2004. 672 §.
28. Dehxodā A. Loqatnāme (Encyclopedic Dictionary) : dar 14 j. Tehran : Tehran University Publications, 1993–1994.
29. Hedayat S. Nirangestān. Tehrān : Javidān, 1933. 140 §.
30. Hosseyni Dašti S. Mo'aref va mo'arīf. Tehrān : Mo'assese-ye farhangi Arāye, 2003. 109 s.
31. Isfahani M. H. Qarāeb-e avāed-e melal. Mašhad : Sāzmān-e ketābxāne-hā, mowze-hā va markaz-e asnād-e āstān-e qods razavi, 1924. 259 §.
32. Jahānšāhi Afšar A. Rišehā-ye xorāfāt va kār kard ānhā dar farhang-e mardom. *Dofaslnāme-ye farhang va adabiyāt-e āme*. 2014. 2(3). §. 49–77.
33. Matin F. Hame-ye bāvarhā-ye xorāfi-ye irāniyān darbāre-ye gorbe. Tehrān, 2016. URL : <https://www.aparat.com/tārix-e morāje'e> : 05.11.2019).
34. Rabi Zāde A. Gerdāvari-ye farhang-e āmyāne-ye šāhrestān-e dāmqān. Tehrān, 2010. URL : <http://damghanvage.blogfa.com/post-22.aspx> (tārix-e morāje'e : 17.09.2019).
35. Safari R. Bist xorāfe ajib. Tehrān, 2010. URL : <http://ghalbeyakhi1249.blogfa.com/1389/12> (tārix-e morāje'e : 15.10.2019).
36. Šāmlu A. Ketāb-e kuče : dar 13 j. Tehrān : Māzyār, 2000. J. 3. 740 §.

37. Xānsāri J. Kolsum nane. Tehrān : Mo'assese-ye entešārāt va čāp-e dānešgāh-e Tehrān, 1976. 136 š.

References

- Dal', V., 2016. *O pover'jah, sueverijah i predrassudkah russkogo naroda*. Moscow: Argumenty nedeli.
- Dehxodā, A., 1993–1994. *Loqatnāme* (Encyclopedic Dictionary). Tehran: Tehran University Publications.
- Dehxodā, A., 2004. *Amsāl va hekām*. Tehran: Amir Kabir.
- Fattahova, N. N., 2004. *Narodnye primety v russkom i tatarskom jazykah: semantiko-sintaksicheskie otnoshenija*. Kazan: Shkola.
- Freud, S., 2015. *Zur Psychopathologie des Alltagslebens*. Translated from German. Moscow: Jeksmo.
- Grushko, E. A. and Medvedev, Ju. M. eds., 1995. *Slovar' russkikh sueverij, zaklinanij, primet i poverij*. Nizhny Novgorod: Russkij kupec.
- Hedayat, S., 1933. *Nirangestān*. Tehran: Jāvidān.
- Hnatuk, V. M., 1966. *Vybrani stat'i pro narodnu tvorčist*. Kyiv: Naukova dumka.
- Hosseini Dašti, S., 2003. *Mo'aref va mo'arif*. Tehran: Mo'assese-ye farhangi Ārāye.
- Hristoforova, O. B., 1998. K voprosu o strukture primety. *Mirovoe derevo*, 1(6), pp. 30–47.
- Isfahani, M. H., 1924. *Qarāeb-e avāed-e melal*. Mashhad: Sāzmān-e ketābxāne-hā, mowze-hā va markaz-e asnād-e āstān-e qods razavi.
- Jahānšāhi Afšar, A., 2014. *Riše-hā-ye xorāfāt va kār-kard ānhā dar farhang-e mardom*. *Dofaslnāme-ye farhang va adabiyāt-e āme*, 2(3), pp. 49–77.
- Kenzhabalina, G. N., 2012. *Lingvopragmatika*. Pavlodar: Kerek.
- Khodakivska, O. M., 2011. *Psixologichnyi vplyv stresu na vahitnist zhinky i na vzaiemnyy molodoho podruzhzhia*. *Problemy suchasnoi psixologii*, 1(13), pp. 586–596.
- Kul'kova, M. A., 2011. *Kognitivno-smyslovoe prostranstvo narodnoj primety*. Abstract of Ph. D. thesis. Tatar State University of Humanities and Education.
- Levi-Bruhl, L., 1994. *Sverhestestvennoe v pervobytnom myshlenii*. Moscow: Pedagogika-Press.
- Matin, F., 2016. *Hame-ye bāvarhā-ye xorāfi-ye irāniyān darbāre-ye gorbe*, [online] Tehran. Available at: <<https://www.aparat.com>> [Accessed 5 November 2019].

- Mezencev, V. A., 1989. *O sueverijah – vserjoz*. Moscow: Sovetskaja Rossiya.
- Min'ko, L. I., 1975. *Sueverija i primety*. Minsk: Nauka i tehnika.
- Nudel'man, R., 2008. *Biblejskaja arheologija: nauchnyj podhod k tajnam tysjacheletij*. Rostov-on-Don: Feniks, Krasnodar: Neoglori.
- Ohienko, I., 1992. *Ukrainska kultura: korotka istoriiia kulturnoho zhyttia ukrainskoho narodu*. Kyiv: Dovira.
- Ol'shanskij, D. V., 2002. *Psihologija mass*. Saint Petersburg: Piter.
- Pasichniuk, I. M., 2003. *Poetyka ukrainskykh narodnykh prykmet*. Abstract of Ph. D. thesis. Taras Shevchenko National University of Kyiv.
- Rabi Zāde, A., 2010. *Gerdāvāri-ye farhang-e āmyāne-ye šahrestān-e dāmān*, [online] Tehran. Available at: <<http://damghanvage.blogfa.com/post-22.aspx>> [Accessed 17 September 2019].
- Russell, B., 1987. *What I Believe*. [e-book] Translated from English by A. Jakovlev. Moscow: Politizdat. Available at: <http://www.libok.net/writer/5728/kniga/17922/rassel_bertran/vo_cho_ya_v_eryu/read> [Accessed 2 December 2019].
- Rusyn, M. Yu., 1991. *Folklor: tradytsii i suchasnist*. Kyiv: Lybid.
- Sadova, T. S., 2004. *Narodnaja primeta kak tekst i problemy lingvistiki fol'klornogo teksta*. Abstract of Ph. D. thesis. Saint Petersburg State University.
- Saenko, Ju. V., 2006. *Psihologicheskie aspekty izuchenija sueverij*. *Voprosy psixologii*, 1(6), pp. 85–96.
- Safari, R., 2010. *Bist xorāfe ajib*, [online] Tehran. Available at: <<http://ghalbeyakhi1249.blogfa.com/1389/12>> [Accessed 15 October 2019].
- Shahnovich, M. I., 1984. *Primety vernye i suevernye*. Leningrad: Lenizdat.
- Shkoda, M. N., 2008. *Tradytsii i sviata ukrainskoho narodu*. Donetsk: BAO.
- Skurativskij, V. T., 1996. *Rusalii*. Kyiv: Dovira.
- Sāmlu, A., 2000. *Ketāb-e kuče*. Tehran: Māzār. Vol. 3.
- Tokarev, S. A., 1983. *Kalendarnye obyčaj i obrjady v stranah zarubezhnoj Evropy*. *Istoricheskie komi i razvitie obyčayev*. Moscow: Nauka.
- Xānsāri, J., 1976. *Kolsum nane*. Tehran: Mo'assese-ye entešārāt va čāp-e dānešgāh-e Tehrān.
- Zav'jalova, E. E., 2013. *Primety kak fol'klornyj zhanr: opyt sistematizacii*. *Znanie. Ponimanie. Umenie*, 1(2), pp. 187–193.
- Zhaivoronok, V. V., 2006. *Znaky ukrainskoj etnokultury*. Kyiv: Dovira.

Надійшла до редколегії 14.12.19

S. Sopilniak, Ph. D. stud.

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

sveta_sopilnyak@ukr.net

LINGUO-PRAGMATIC POTENTIAL OF PERSIAN OMENS AND SUPERSTITIONS

This paper attempts to find out the linguo-pragmatic potential of Persian folk omens and superstitions according to their reasonableness / unreasonableness for the individual and the functions they perform in daily lives of Iranians. The views of national and foreign scholars on the problem of folk omens and superstitions studying and systematizing, the reasons and consequences of the functioning of these linguistic and cultural units in human communities are briefly characterized; classifications proposed by researchers are examined. Some scholars consider fear as a reason of human belief in omens and superstitions, as well as trying to explain environmental phenomena that go beyond everyday experience and do not fit the usual imagination. There is no doubt that beliefs compiling these microtexts have come from ancient times, but despite their specific, often illogical nature, they are so ingrained in the minds of people that continue to function in contemporary communities as peculiar cultural constants and prescriptions regulating everyday human behavior. Scholars point out objective and non-objective folk omens and superstitions. Objective or true omens are based on centuries-old experience and observations of generations, they have a logical explanation, and therefore it is useful to imitate them. Non-objective or false superstitions reflect unrealistic, non-existent links between phenomena, man and nature, they are false and fictitious. The paper outlines some peculiarities of reasonable and unreasonable Persian signs and superstitions functioning in comparison with the Ukrainian ones in the respective linguistic and cultural communities. These microtexts have been found to perform a number of functions in a person's daily activities, including regulatory, prognostic, axiological, moral, ethical, psychotherapeutic, and other functions. It is concluded that the study of folk omens and superstitions through the spectacle of linguo-pragmatics opens the way to a better understanding of the processes of comprehension of the surrounding reality by representatives of a certain linguistic culture, that are always characterized by vivid ethno-specificity.

Keywords: linguo-pragmatics, folk omen, superstition, linguistic culture.

C. Сопильняк, асп.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

sveta_sopilnyak@ukr.net

ЛИНГВОПРАГМАТИЧЕСКИЙ ПОТЕНЦИАЛ ПЕРСИДСКИХ ПРИМЕТ И СУЕВЕРИЙ

Предпринята попытка выяснить лингвопрагматический потенциал персидских народных примет и суеверий на предмет их логичности / нелогичности для человека и функций, которые они выполняют в повседневной жизни иранцев. Кратко охарактеризованы позиции отечественных и зарубежных ученых по проблеме изучения и систематизации народных примет и суеверий, причин и последствий функционирования этих лингвокультурных единиц в человеческих сообществах, рассмотрены предложенные исследователями классификации. Некоторые ученые считают страх причиной веры человека в приметы и суеверия, а также попытки объяснить явления окружающей среды, которые выходят за пределы повседневного опыта и не укладываются в привычные представления. Не вызывает сомнения, что представления, которые лежат в основе этих микротекстов, происходят из древности, но несмотря на их специфический, часто алогичный характер, они настолько укоренились в сознании людей, что продолжают функционировать в современных сообществах как своеобразные культурные константы, установки, которые регулируют повседневное поведение человека. Ученые выделяют объективные и необъективные народные приметы и суеверия. Объективные, или правдивые, приметы основаны на многовековом опыте и наблюдениях поколений, они имеют логичное объяснение, и поэтому подражать им полезно. Необъективные, или ложные, приметы и суеверия отражают нереальные, несуществующие связи между явлениями, человеком и природой, они являются ложными и содержат в своей основе вымысел. Обозначены некоторые особенности функционирования логичных и нелогичных персидских примет и суеверий по сравнению с украинскими в соответствующих лингвокультурных сообществах. Установлено, что эти микротексты выполняют ряд функций в повседневной деятельности человека, в частности регулятивную, прогностическую, аксиологическую, морально-этическую, психотерапевтическую и другие. Сделан вывод о том, что изучение народных примет и суеверий с позиций лингвопрагматики открывает путь к лучшему пониманию процессов осмысления окружающей действительности представителями определенной лингвокультуры, которые всегда характеризуются яркой этноспецификой.

Ключевые слова: лингвопрагматика, народная примета, предрассудок, лингвокультура.

УДК 81'373.21-112(477 : 56)''03/06''

К. Тищенко, д-р філол. наук, проф.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна
lingmus@ukr.net

СИРІЙСЬКИЙ ПЛАСТ ТОПОНІМІЇ УКРАЇНИ ВІЗАНТІЙСЬКОГО ЧАСУ

Висвітлено етапні наслідки ідентифікації групи топонімів Жаб'є як реплік прототипу Jābiya: то була назва столиці гасанідів, християнізованих арабів-федератів Візантії VI–VII ст. Ця ідентифікація уможливила системне зведення всієї множини раніше вивчених історичних реплік в Україні назв-прототипів із Сирії візантійського часу. Серед врахованих прототипів на Близькому Сході: топоніми – 'Asqalan Аскалан, Callinicum Калінік / Raqqa Ракка, Dimashq Дамаск, Fihl Фіхль, Halab Халеб, HAWRĀN гори аль-Хауран, Jābiya Джабія, Jarash Джараш, JIBAL Джибал, Quds = Bayt al-Maqdis Єрусалим, Laodicea / Ladiq Лаодікея, Palmyra Пальмира, PHOENICIA Фінікія, Ruṣāfa / Sergiopolis / Rōfes Русафа, Tiberias Тиверіада, Tripolis Триполіс, Bilad al-SHAM Шам / SURIYEH Сирія, Yathrib / Medina Ясріб; антропоніми – Theodosius Феодосій, Ya'qūbī Jacob Baradaeus. Вірогідні репліки цих прототипів в Україні станом на 2019 р.: Осколонівка, Скалонівка, Калинуватка, Калинівка (понад 80 назв), Раки, Рачинці, Дамаски, Демешківці, Фиголівка, Халеп'я, Халепці, Твердохліби (3), Гавронці, Гавронщина, Жабелівка, група Жеб'є (20), Яроші (4), Ярошівка (4), Яришів, Чепелівка, група Куцівка, Магдин, Ладижин (6), Пальмирівка, Пониква, Пониковиця, Русава, Росава (4), Расава, Росоха, Росоховатка, Сергії, Тиверіє (2), Трипілля (2), Шами / Суржа, Сурож, Яструб- (14), Педоси, Ходоси, Якубівка та ін. Перші візантійські прототипи реплік цього вектора (Триполь, Халгпль, Корсунь) припустили ще В. З. Завитневич і О. І. Соболевський (1888, 1911). Решту синхоричних назв із різним рівнем вірогідності віднайдено методом топонімічного контекстування у 2005–2019 рр. Поетапно розкриваються фрагменти автентичної давньої системи назв, що згодом зазнали ряду закономірних і випадкових звукових змін і переомислень. Теперішня знахідка цілої вихідної території у Сирії та Палестині з великою концентрацією прототипів цього вектора топонімів-реплік України надає нові якості науковим уявленням про зміст і форми контактів із Візантією степових і лісостепових племен Наддніпрянщини в долітописний період (IV–IX ст.).

Ключові слова: Візантія, Сирія, Палестина, араби-християни, топонімія України, мовні контакти.

"О. І. Соболевський звернув увагу на назви <...> Халеп'я і Трипілля, що <...> мають своїх прямих відповідників на Близькому Сході <...> – міста Триполі і Халеб (Алеппо) <...>. На жаль, **справу порівняння стародавньої топонімії України й Близького Сходу, розпочату, хай навіть дуже проблематично, О. І. Соболевським, ніхто не продовжував, а таке порівняння, здається, можна було б продовжити**"

О. Стрижак [ГУ, 1981, с. 7–8]

Припущення про візантійські прототипи назв Трипілля, Халеп'я, Корсунь з'явилися ще 1888 і 1911 рр. у статтях київських учених – історика В. З. Завитневича і філолога О. І. Соболевського [Завитневич, 1888; Соболевський, 1911]. З історично пояснених причин В. Завитневич гадав, що літописні міста на південь від Києва всі засновані Володимиром: "Володимирі із значною імовірністю можна приписати побудову і тих міст степової околиці, які мають назви міст Візантійської імперії. Це Корсунь на р. Росі, Треполь при впадінні Стугни у Дніпро, Халеп <...>. Перший з них отримав свою назву ймовірно від Корсуна Кримського; інші два нагадують собою сирійські міста Триполь і Алепп, які часто трапляються в оповіді про події Володимирового часу <...>" [Завитневич, 1888, с. 34–35].

Без відповідної бази і методів у ті часи ця проблема розв'язку не мала. Про дальшу актуальність теми нагадав О. Стрижак (1981). Зв'язок цих та інших топонімів-реплік в Україні сирійського вектора дістає повнішу апробацію: контекстуальну, історичну, історико-фонетичну. Неунікальність топонімів, їхня повторюваність (як-от назви с. Халеп'я Кв Обухів і р. Халеп Кв Бородянка), що іноді викликаютьсторожкість [Железняк, 1996, с. 59], якраз є ознакою їхньої вторинності. Окрім згаданих с. Халеп'я Кв і р. Халеп Кв існують ще і с. Халепці Пл, і с. Хлепча Кв; окрім Трипілля Кв є і Трипілля Дц, окрім Корсуна-Шевченківського Чк – Корсунь Дц, Корсунці Од та ін. Саме ця повторюваність назв-реплік дає змогу застосувати до кожної з них метод топонімічного контекстування і зіставляти отримані синхоричні коротечі. Якраз повторювані в них варіанти інших супутніх прототипів і дають ключ до розуміння також і тих назв, які традиційно вважають "зіпсованими", тобо первинна форма яких невідновна з них самих. У системних дослідженнях топонімії України із застосуванням засобів часового сканування контексту сирійський і арабський слід розкривався

щораз ширше, поки не виявився масовим. Етапи студій видно з публікацій [Тищенко, 2005; 2006; 2008а; 2008б; 2009; 2010а; 2010б; 2010с; 2010д; 2011а; 2011б; 2011с; 2015а; 2015б; 2016; 2018; 2019].

Серед топонімів-реплік від близькосхідних прототипів виділено семантичні групи: етнофорні, топофорні, соціофорні, культурофорні. Лише в підкласі *етнофорних* назв-реплік в Україні самоочевидними є: балка Арабка і с. Арабка Зп, Арапівка Лг, Араповичі Чг, Арепівка Кр, р. Ореб Лв, с. Орів, пот. ОРАВА у с. Орява Лв, Гарапівка Жт, потік Гараповець, Гарапівський Зк; поле Арабчин Ріг і р. Рябчина у с. Ладинка Чг, основи Вороб-, Гороб-, Ряб-; з іншого боку, – нп Сираї, Суржа, -инці, Сурож, прізви. Суррай, Суржинська.

Серед синхоричних (букв. "з того ж краю") назв, які доводять тривалі контакти з арабами: с. Паталахівка Лг, нп Подольох Хк, Нова Водолага Хк, Водолаги См, Водолагівка Пл, ур. Подольох (і прот. Арапівка!) біля с. Олтар / Уралове См; Сорокотичі-/шичі Чг, Сорокот-яга Чк, -яги Кв, -яжинці Вн, Сорокодуби Вн, Хм (і прізви. Сорокотя, Сорокотяг), р. Заката Хм, бол. Закіт = Закоть Вл, Халаїм-городок+ Жт, Халаїмгород+ Кв (Похилевич), Аджамка, Яструбиха, Дамаски Пл, Демешківці ІФ і прізви. Демешко; Русава Вн, Rasawa (1765), Росова, Росава, -ка Кв (встановлені в дослідженнях прототипи цих реплік: бойовий вигук ар. Fath Allah, назва мандрівних ченців-саракотів, податок-закат, гори Халаїм біля с. Ябруд у Сирії, ар. аїам 'неараб', Ясріб, Дамаск, ар-Расафа (столиця Халіфату за часів халіфа Гішама) та ін. Частина цих реплік (Паталах-, Закат-, Расав-) – проникнення (за В. Мартиновим); інші – запозичення: Подольох-, Закот-, Росов- за заміною іншомовних -а- на -о-.

Серед важливих районів мовно-культурних контактів Наддніпрянщини з Римом і Візантією був Левант – Сирія і Палестина. В Україні дотепер помітний топонімічний слід зв'язків IV–VI ст. з *містами Леванту*: Трипілля 2, Халеп'я, Халепці, Твердохліби 3, Хлібичин (і напевно

Глібів 2, -івка, -ки, -овичі), Пальмирівка, Демешківці, р. Росава 3, Русава, Росоха, Ладжін 4 ар. **Lādhiḳ** Λαοδίκεια; Левантівка, Левенцівка, Лев'ятин та ін.

Далі розглянуто слід у топонімії Наддніпрянщини **арабських християнізованих племен {1}**, васалів Візантії. **Припливали {2}** з ними і ченці – **несторіяни й яковити {3}**, у тому числі, з порту **Аскалон {4}**. Вони поширювали вчення Христове і тим сприяли прощам до Єрусалиму й **Росафи (Сергіополя) {5}**. Через них свій слід в Україні залишило й ім'я кількох імператорів Візантії – **Феодосій {6}**.

{1} Арабські федерати Візантії. "Візантія мала серед арабських племен три групи федератів за три століття: танухидів у четвертому столітті, саліхидів у п'ятому і гасанідів у шостому" [Shahid, 1984, 2006, xvi]. Історію їхніх стосунків із Візантією містить шеститомник І. Шахида (1926–2016) – плід 50-річної праці.

Першим з арабів-союзників Риму на Сході стали у IV ст. **танухиди**. У IV–VII ст. вони були фанатично віддані християнству. Танухиди шанували апостола Хому й ченців, були пов'язані з багатьма монастирями. Як федерати, вони допомагали Риму флотом і кіннотою у його війнах проти готів. За Феодосія I (імн. 379–395) танухиди повстали проти Візантії. У V ст. провідними арабськими федератами Візантійської імперії стають **саліхиди**. Вони перемогли танухидів, що домінували у IV ст., але самі на початку VI ст. зазнали поразки від **гасанідів** та поступилися їм місцем.

Саме в межах **трьохсотлітніх зв'язків** того часу з Візантією тільки й міг сформуватися в Наддніпрянщині **звичайний** топонімічний слід **усіх трьох** племен-федератів. Найдавніший і найгірше збережений слід танухидів: Танюшівка Лг, Станишівка Кв 2, Жт, Туники Кв, імовірно, основи Туч- і Тонк- (припущення на підставі контекстів). Далі – ясніший слід саліхидів: Салиха 2 Хм, Сальниця (кол. Салиха) Вн, р. Салиха Кв, Солиги Лв, можливо Салькове Кр, Хс та ін. І зрештою, самоочевидний слід гасанідів: Гасанівка Зп, Хасанівка Чк, Пл (Г. Тютюнник; пор. вул. Хасанівська в Полтаві), с. Косанове Вн, пот. Гасновий у с. Кобаки ІФ Косів, Гасенки Пл, Косенів Жт, -івка Чк, -ки См 2, -кове Хк, прізви. Косенко, оз. Гасин у с. Хорлупи Вл Ківерці, прізви. Гасинджак Чг та ін. (Приклади районних синхоричних топоконтестів наведено далі у статті за схемою: • (знак початку районного топоконтесту) (**Топонім-тема**) (**прототип**) (область і район, напр., Житом. обл. і р-н) Жт Жт: ^ (знак кон'юнкції: репліка-рема, назва об'єкта в найближчому сусідстві до теми); (далі кілька реплік-атрибутів у районі). Джерелами топонімів є довідкові видання: [Павленко, 2013; СГУ, 1979; СМГУ, 2004; УАТП, 1973]. Детальніше див. [Пашенко, 2013]).

У районних синхоричних топоконтестах місцевих назв від трьох названих арабських генонімів, справді, є репліки, схожі на імена міст Бостри, Каллініка / Ракки, Джабії, о. Стампаля в Егейському морі, Рамазану, Сходу. Інші репліки схожі на назви християн, церков, пророка, агарян, арабів, сарацинів, плавби, човнів та ін.:

• **СТАНИШІВКА Tanukh-** Жт Жт: **^БИСТРІ!**; Яроцище **Jarash**, П'ЯТИДУБ **^ВОРОБ'ївщина!** **араби**, КОРЕНІвка; **БУДІЛІВКА ^ЖАБОЧ**, ЛУКИ, ГОРИНЬ **агаряни**, БУДА, БЕРЕЗІвка **^ДУБовець**, БЕРЕЗІна, МУСІївка, **ОМЕЛ.ЯНІвка** **^мїлос** військо + **ιαν** греки [Chantraine, 1968–1980, р. 475], **КАЛІНІ**вка, **ДАВІДІ**вка, **ЗАРІЧ**ани, **ПОКОСТІ**вка, **ТАРАСІ**вка, **ГРАБІ**вка;

• **Вел. САЛІХа Salih-** Хм Красилівка: **^ДОЛІНІ**вці!; БЕРЕГелі, МЕДІвка, ЗОЗулинці, **ЧЕПЕЛІ**вка, ДУБище, ГЛІБки, ДРУЖне, КАЛІНІвка, ОРЛинці, МАНІвці, КУЧ-МАНІвка, **РОСОЛІ**вці, ЧЕРНелівка **^ДУБ**ина **^ПИЛИ**пи **^СОРОКОДУБ**и, ЯВОРІвці + р. ХОМОРа; • р. САЛІХа

Salih- з с. САЛІХа Кв ТАРАЩа: БЕРЕЗЯНка, ДУБівка, КІВШУВАТа, **ПОТОКИ**, ЛУК'ЯНІвка, ЛУКа, р. **ЖИГАЛ**ка у с. РІЖки перс. rūza, БОВКун, р. БОВКун = БУЛкунь XVII ст., КИСЛівка; р. ГНІЛий Тікич; р. КИСЛа у с. Степок; • **САЛІШ**ово Городище+ **Salih-** у Перемильській землі [ССУМ, 1977–1978, т. 2, р. 316] /Вл Горохів/: БЕРЕЖанка, Мерва, ЖАБче! **^СЕРГІІ**вка!, ОХЛОПів, ЖУРАВники, **ЯРІ**вка, СОФІївка, СМОЛЯва, ПідБЕРЕЗзя, МИСЛині **^КОВБАНЬ**, УМАНці, РАЧИН, **БИСТР**овиця, **РАЧ**ин **^КОЗЯТИН**, **ШКЛИНЬ**;

• **ГАСЕН**ки **Hasan-** Пл Миргород: **^ШТОМПЕЛІ Stampalia**; **РОМОДАН**, КОНЮШеве **kanisah**, **ШАРКІ**вщина, **СОРОЧИН**ці! 2, ЗАВОДище, ПОПівка **^ГРЕМ'Я**ча 2, ПОЧАПці, МИЛАШенкове, СКІДАНки, НовоСЕЛІЦя, ЯРМАКи.

Зберігся видатний слід у топонімії України візантійської назви міста Каллінік / Ракка на Євфраті, що можна поставити у зв'язок і з битвою при Каллініку 531 р., і з теологічним протистоянням яковитів і візантійської церкви: Калінівка 104 ойконіми, Пурдівка, пот. Фуратик, кут Хуртик та ін. Тяглість контактів доводять репліки арабської назви Каллініка – Ракка: Раки, Рачки, Рачинці. Битва при Каллініку могла лишити спогад в ідіомі укр. **каліновий міст** 'важкий життєвий вибір' [Тищенко, 2018, с. 358]. Щоправда, відома й інша битва при іншому Каллініку між Македонським царством і Римською республікою (до речі, там був і нічний перехід римлян на безпечніший берег річки Панейос під г. Олімп). Однак навряд чи були причетні до тієї битви слов'яни (у 171 р. до н. е.). Натомість етнічна пам'ять якоїсь групи слов'ян про події візантійської історії VI ст. цілком імовірна.

{2} Арабська плава. У топонімії Наддніпрянщини збережено різномовні ознаки зв'язків водними шляхами. Яскравим слідом їх є у синхоричному оточенні топооснова Малах-, імовірна репліка прототипу *ар. **mallāh** 'моряк'. Чому ж ці назви так поширені? Очевидно, ідеться про слід контактів ранньовізантійського часу, коли араби **300 років були серед васалів Візантії** і мали безперешкодний доступ до Наддніпрянщини морем і річками.

• **Малахівка mallāh** Жт Лугини: бол. **КУЦький** Мох **Quds** у с. РАДОГОЩА **Rawdah** острів мамелюків у Каїрі **^БУД**о-ЛІТки! літні будилки **^БЕРЕЗ**овий ГРУД місто з бережан; **ГЛУХ**ова ар. **halafa** присягати, КАЛІНІвка; • **Малахове mallāh** Мк Березань / Очаків: **Куцурб Quds**, ОСТРІВка; • **МалаКівщина mallāh** Хм Летичів **Latakia**: **Розсохувата Ruṣāfa** + **abad** "місто Расафа", ЯРОСЛАВка, ГРЕЧИНці, КОПИТИнці.

Вокалізм **а-а** в основах Малах-/к-/ш- вказує на те, що це лексичні **проникнення**. Тоді як **запозичення** передбачали б основу Молох-/к-/ч- з закономірною заміною **а** на **о**. Виявляється, відомі й такі назви: Молохів Тр Березжани, Молошки Лв Городок, Молошковичі Лв Яворів і численні Молочки, Молочні.

Молочні ріки. Очевидно, що вже згодом, у період наступу арабів на Візантію (634–636 рр.), у слов'ян з'явилася ідіома "молочні ріки, кисільні береги", тобто річки арабських моряків між кесаревими берегами (пор. *пахл. **kēsar** [kysl] **Caesar** [MacKenzie, 1986, р. 51]). Справді, чому береги з киселя, а ріки з молока: як на такий берег вийти? І чому в ідіомі саме такі образи? Конкретно-історичне пояснення має такий вигляд: образи не обрані, а зумовлені матеріалом тодішніх мовних контактів – човнярі були араби (молоч- закономірно з малах-), а грабували вони незбагненно великі багатства візантійського кесаря (звичайний у степу пахлавізм kysl).

Слід човнів і човнярів у балахонах. Постульоване вище припущення про те, що контакти відбувалися морсь-

кими й річковими шляхами, незалежно підтверджує звичайна в топонімії топооснова Дуб-. Що могли означати такі дивні композити, як Сорокодуби?, Козодуби?, Ридодуби?, Дубов'язівка?, Дубмаслівка?, також ДубівЦі? (3), **Дубови-ки**? Дп. Принаймні частину цих назв можна пояснити як вказівки не на певну породу дерева (для такої нагоди більше підходять численні назви Діброва), а на основний вид транспорту в давнині – 'човен': пор. укр. дуб (діал., іст.) 'вид великого човна', [**дубовик**] 'власник човна-дуба' [ЕСУМ, 1985, с. 137]. Це здавна вживані в наддніпрянців човни-однодеревки. Топонімії з левантійськими ремами пояснюють імовірний сенс таких метонімічних топонімів-композитів:

- **Сорокодуби** (*сарацинські човни) Вн Немирів: Гриненки тюрк. *ingran* лементувати, **ВОРОБІВКА** *араби, ЯСТРУБиха ***Yathrib**, СОРОКОТ.ЯЖИНЦІ ***sarakot-** + **Yaqub**, р. Шура **shura** п. Пд. Бугу у с. Шура **shura**; • **Сорокодуби** Хм Красилів: ^ДУБина; **ЧЕПЕЛІВКА**, **ЯВОРІВЦІ**, **РОСОЛІВЦІ** **raşul**, КУЛЬЧини, **КУЧМАНІВКА**, КАЛІНІВКА, **САЛИХА** 2 **Salihids**, ЗОЗулунці;

- **КОЗОДУБ** (*човни з казієм) Дп КРИНИЧКИ: ^КОРОБчине, СОРОКОПАНИВКА; (пор. КОЗОВАТА 'місто з казієм', пол. Kozubata Pl Lublin, укр. КУЗ.УБАТИЦЯ Лів);

- **Ридодуби** (ар. **ridah** балахон + дуб) Тр Чортків: ^КАЛІНІВщина, **Росохач** **Ruşāfa**, **КОСІВ** **qasba**, ДАВІД.КІВЦІ; • **Рідкодуб** **ridah** Хк Дворічна: **АБАШКИНЕ** **Abaskun**, Фиголівка **Fihl**, ГРЯНИКІВКА *болг. **ахряне**, **ШЕПЕЛІВКА** **Jebel**; • **Рідкодуб** **ridah** Хм Стара Синява: ^ГРЕЧана!; МИСЮРІВКА **Misr**; • **Рідкодуб** Хк Валки: Журавлі **Shurahbil** ^**РозСОХІВКА** **Rosafa**; р. Ладжинка **Lâdhik** Λαοδίκεια у с. Латишівка, **КУЦІВКА** **Quds**, МОЗОЛІВКА **Mosul**, СУРГАІВКА; • **Рідкодуби** **ridah** Хм Хм: ^БЕРЕЖАНКА ^ПЕДОСИ **Феодосій** (імп. 379–395; тут скіфський перехід ф > п (Аристофан)); ДОБРОГОРЩА!, МОЛО.МОЛИНЦІ **mollo**, ДАВІДКІВЦІ, КОЛИБАНЬ, Лісові ГРИНІВЦІ тюрк. *ingran* лементувати, МАЛАШІВЦІ **mallah**, **БАХМАТІВЦІ**; • б. **Рідкодуб** **ridah** у смт Вовчорівка Лг Лисичанськ: **ОСКОЛОНІВКА** **'Asqalon**, **ШИПИЛІВКА** **Jebel**, **ВРУБЛІВКА** **араби**; • б. **Рідкодуб** **ridah** Лг Новоайдар: яр **Рідкодубець** л. Сухої **Козинки** ГРЕЧ.ИШКИНЕ, **БАХМУТІВКА**, **ПУРДІВКА** **Євфрат**, СПІВАКІВКА.

Отже, усі ці тепер сухі балки були в V–VIII ст. судноплавними річками. Мукаддасі пише: "Сирійці добре одягнені. Люди – і освічені, і прості – носять довгий плащ під назвою *Ridâ*, і влітку не вживають легшого одягу, хіба що взуття з однією устилкою" [Le Strange, 1890, р. 22]. Топооснови-композити Ридодуб-, Рідкодуб-, судячи з контекстів, засвідчують прибуття човнів із людьми в незвично довгому одязі. Значення морфеми Рид-, Рідк- тепер можна застосувати й до інших топооснов:

- **Рид.омиль** **ridah** + бмлох загін війська Омейяди Тр Кременець: **Комарин** **qumar** ^Ст. ТАРАЖ!, **Комарівка**; БУДки, ГОРИНКА, ГАЇ, БЕРЕЖЦІ, ДУНАЇВА, **ЖОЛОБИ**, КРИЖІ, **РАСЛАВКА** **Ruşāfa / raşul**, ЛОПУШНЕ ^ГОРЯНКА 2, РОЗТОКИ, ПОПІВЦІ, ІВАННА ^Ст. ОЛЕКСИНЕЦЬ; (пор. повну відповідність білор. РЫДОМЛЬ: • **Сярковіца** Серг- Ву Орша: **РЫДОМЛЬ** **ridah** + бмлох, КОСЕНИЧІ, РЫЖАНКИ, **ЛУКОМЛЬ** (і оз.); • **Ріденьке** Кв Тетіїв: **Росішки** **Ruşāfa**, **Молочне** ^П'ЯТИГОРИ; СОФІПІЛІ, МИХАЙЛІВКА ^ТАРАСІВКА, ДУБІНА; БУРКІВЦІ; КАШПЕРІВКА; • **Рідків** Рв Радивилів: Немирівка ^БАТЬКІВ ^ГАЇЛЕВ'ЯТИНСЬКІ! **Levant**, БАШАРІВКА, БЕРЕЗІНИ ^**Радихівщина** **Rawdah**, ЛЕВ'ЯТИН, КОЗИН ^ДУБІНИ; • яр **Рідкий** п. **Ями** п. **Бахмуту** п. Сіверськ. Дінця Дц.

{3} **Несторіяни і яковити**. Разом із мореплавцями й купцями у V–VI ст. до Наддніпрянщини починають проникати місіонери – несторіяни і яковити [Тищенко,

2016], присутність яких дотепер археологічно досліджена переважно на азійських теренах. Монофіситське християнство яковитської та александрійської церков поширювали, зокрема, мандрівні ченці-саракоти, топонімічний і антропонімічний слід яких в Україні вже різнобічно вивчений (Якубівки, Сорокотичі, Сорокотяги, однокореневі прізвища, слід Пешіти, словникові запозичення з арамейської – *ганьба*, *ганебний*, *ганити* та ін. [Тищенко, 2016, с. 104, 510]). Серед топонімів-реплік в Україні діагностичною є мовна форма назв сіл Якубів ІФ (і пот. Якубівчик), Якубівка Вн, ІФ, Тр, Чг, р. Якубівка Чк, Якубинське Зп, пот. Якобців Зк, став Якубців ЖТ, Ягубець Чк та ін. Річ у тім, що Якуб – це звичайна арабська форма ім'я Яків; основи назв Ягубець, Яго.тин, Дуб'яги, Сорокот.яги можуть зберігати перську вимову ар. q.

Арабо-сирійські свідчення про місцевих християн. Унаслідок системних студій топонімії виявлено мовні свідчення арабів і сирійців про місцевих християн над Дніпром у час їхніх контактів (Залевки, Заливки, Заливанщина, Зелів ар. **şalib** хрест, мн. **şalaba**: Солобківці, Жолобки; Сливки, -ине, -ниця, -янка сир. **şliva** хрест). Ці топонімічні аналогії підтверджені однокореневими антропонімами [Тищенко, 2011b, с. 132; 2018, с. 222].

Топонімічний слід монофіситського християнства відповідає даним археології: кам'яні й мармурові натільні хрестики IV–VIII ст. належать до масових археологічних знахідок у Криму, на Київщині й Волині [ТУ, 1988, р. 17]. Важливі письмові свідчення про поширення монофіситства у храмах наддніпрянських "кліриків Руси" у часи, рідніші від IX ст., залишили папа Лев III і папа Бенедикт III (бл. 810 і 857 pp.) та патріарх Фотій (867 р.) [Тищенко, 2011b, с. 438, 458].

Доказовим є ряд назв від основ Каніж, Кунис-, Книс- як реплік ар. **kanisah** церква [Le Strange, 1890, р. 477]. Виглядає істотним, що від цієї ж арабської назви походить і прізвище відомого українського церковного діяча й письменника Кониського, можливо і гетьмана Конашевича-Сагайдачного.

- **Каніж** ар. **kanisah** церква Кр Новомиргород: **ПЕНЬКІНЕ**, ПУРПУРІВКА, КОРОБЧИНЕ, ЖУРАВКА, БЕРЕГОВЕ, ПЕТРООСТРІВ **Petra** + **Jazira**; • **Кунисівці** ар. **kanisah** ІФ Городенка: **Росохач** ^ПРИКМИЩЕ; **ЯКУБІВКА** ар. يعقوب **Ya'qub** Яків, РАКОВЕЦЬ, СОРОКИ, ГЛУШКІВ! ^ЧЕРНЯТИН, ПЕРЕДІВАННЯ, РЕПУЖИНЦІ!, КОРНІВ!, ЛУКА, МОНАСТИР.ОК, ОЛІСВО-КОРНІВ; • **Кунашівка** перс. **kunisht** церква з ар. **kanisah** [Platts, 1884] Чг Ніжин: ^кут **ЧУМАКИ**! мусульмани (Бушаков); поле ДОБРЯКІВЩИНА у с. Перемога = Козачий Степ, кут МАСЛОВЩИНА, ЖАБОКРИКІВЩИНА, кут ГОРЯНІВКА і випас **ТОЛОКА**! ар. **talaqe** зустріч, збори! у с. Гармашина, ГРЕЩІНА, ВОРОБІВКА, кут ГЕРЕШКІВКА, БЕРЕГОВА, МОЛОДІЖНА, дол. ЖОЛОБ у с. Безуглівка, кут ЖАБОКРИКОВКА у с. Курилівка; • **КНІСЕЛО** ар. **kanisah** Лв Жидачів: ^ОРИШКІВЦІ! сир. **Orhāi** 'Едесса'; ЖАБОКРЯКИ, Молодинче, МОЛОТІВ ^БОРТНИКИ, ЖУРАВКІВ ^р. БЕРЕЗНИЦЯ / БЕРЕЖНИЦЯ, КАЛІНІВКА, ЧИЖИЧІ **Cyzicus**, ГОЛЕШІВ **Halys**, КРЕХІВ ^СУЛЯТИЧІ, КОЛОГОРИ ^П'ЯТНИЧАНІ, ЗАГРАБІВКА **harb** війна; ХОДОРКІВЦІ Теодорих, БЕРЕЖНИЦЯ, ЛУЧАНИ; пот. ВИБРАНІВКА = КРИВУЛЯ; р. ДАВІДІВКА; пот. ЖАРНІВКА = Жорнівка; пот. ЗУБНЕ Заб?;

- **Книшівка** **kanisah** Пл Козельщина казії: ЛОЗКИ, ОМЕЛЬНИЧЕ, ПІДГОРІВКА, ГОРБАНИ, СОЛОНИЦЯ **Салунія** 'Херсонес' (Челебі), КИСЕЛІВКА, ГЛИБОКА ДОЛИНА, ШЕПЕЛІВКА, КАЛІНІВКА, РИБАЛКИ, БУЛАХИ, КАЛАШНИКИ, ПАШКІВКА, КОСТІВКА, **ЧЕНОКАЛІВКА** тур. Çanak-kale Дарданелли; • кут. **КНИШІВКА** ар. **kanisah** церква у м. Ічня Чг: кут **МАТЯШІВКА** скіф. **Matoas** Ниж. Дунай [СГУ, 1979], КРЕМЕНІВКА, ур. ЙОНІВЩИНА у смт ПАРАФІВКА; ур.

ЖУРАВЛІ **Shurahbil**, кут **ЖАБ**ур, **БАГМЕТ**івка, ЯРМОЛІВка, СИН.ИЦІвка, **СОЛОНЦІ Салунія** 'Херсонес' (Челебі) у с. МонастириЩе; хут. Веприк / ГРЕЩина, с. ВІЛЬШана (кут. ЯНОВщина, КУЦенків Куток, ліс ЖУРАВЛІв = ЖУРАВЛЕВЕ, КАЛЯНІвка, КУДЛАІвка, копан. **ТРАНДИНА** КОВБАНя ар. **Tarandah** м. Таранда у с. Ольшана, хут. **коропець**, оз. **ТРАНДИНА** Прірва у с. ТАРАСівка; кут **ЖАБ**овка у с. БЕРЕЖівка, кут **ГОЛІВКА** у с. Максимівка, долина **БезЖАБ**на у с. Більмачівка, кут **ЖАБ**окРЯКівка у с. ЗаУдайка, кут **ЖАБ**окРЯКівка у с. Круничполе; кут **ЖАБ**окРЯКівка у с. РОЖНівка; кут **ГОРЯНИ**, випас На Сороках, ліс СОРОК у с. Новий Поділ.

Незалежним доказом автентичності цього контексту стала топооснова Транд-, імовірна репліка хронологічно дещо пізнішого прототипу ар. **Tarandah** м. Таранда (гр. Таранта) біля м. Малатія (в укр. репліках Молодія) значно вище від Ракки. Тут у 702–719 рр. стояла арабська залага при гірському проході на р. **Кубакіб**, пр. Євфрату [Le Strange, 1905, pp. 120–121], – тепер це аул **Derende** Tr Malatya [Encarta]. Ще виразніша й повніша репліка ісує за 70 км на південь: • **СЕЛЮКіє Salih**- ПЛ ЛУБНИ **lubnan**: **ТАРАНДИНА** ар. **Tarandah**; **ХАЛЕПці**! Halab!, **ГОРОБІ**! 'Arabiya, **СОЛОНЦІ Салунія** 'Херсонес' (Челебі), БІВці, **ХОРОШКИ**, ІСКІВці, **МАТЯШ**івка скіф. **Matoas**, МГАР, П'ЯТИГРці.

У цьому контексті цілих чотири надійно синхоричні атрибути, переконливий "світ Халеба": Ліван, Саліхиди, Таранда, араби (+ шлях до них: Херсонес, Ниж. Дунай). Але виявляється, що на Лівобережжі існує не лише ще одна репліка ім'я м. Таранди, а й р. **Кубакіб** у вигляді назви села КУБАХОВЕ См Кролевець: • **КУБАХОВЕ** (р. **Кубакіб**, пр. Євфрату) См Кролевець: **ЖАБ**кине!, **ОТРОХОВЕ**; ур. **МАРИЦЯ**, **ГУБАР**івщина, **ПОГОР**івка, **ЗАГОР**івка **ЯРОВЕ** **ЛОКН**я, **ЗАЗІР**ки, **ТАРАС**івка, **ГРЕЧ**кине, **ХРЕЩАТ**ик, **СОЛОМАШ**ине, **ДОБРОТОВЕ**.

Те, що **Кубахове** опинилося в одній сільграді з **Жаб**-кинем, вражає, адже свідчить про автентичність мікроконтексту. За обома репліками не стоїть нічого іншого, окрім їхньої пов'язаності з арабо-візантійськими війнами 702–719 рр. Це переддень джигаду проти Хозарії, топонімічний слід якого тепер частково досліджений.

2015 р. мешканець с. Книшівки ПЛ Гадяч В. Ф. Терещенко повідомив про те, що в центрі їхнього села є г. Паталах: відтоді це не раз згадано в публікаціях [Тищенко, 2018, с. 455–456]. На той час уже було з'ясовано, що ця топооснова є реплікою арабського прототипу, бойового вигуку ар. Fath Allah 'перемогу дає Аллах', який могли занести сюди араби під час арабо-хозарської війни 710–737 рр. Тепер виявляється, що й назва села також може походити від іншого арабського прототипу – ар. *kanisah* церква. А значить, вже ідеться про переконливіший, апробований синхоричний топонімічний контекст, та ще й пояснений місцевою конфесійною причиною:

• **КНИШІВКА** ар. *kanisah* ПЛ ГАДЯЧ: **Г**. ПАТАЛАХА **Fath Allah**, БРОВАРки, ДУЧИНці; р. РАШІВка 1626: **RASZOWa**! **Rašāfa**! у с. Рашівка, БЕРЕЗова ЛУКА **МЕЛЕШ**ки **ЛИХОПІЛ**ля; КІБлицьке кібле? **ОРИХ**анове сир. **Orhāi** 'Едесса' (= Urfa Tk), ПЕТРОСЕЛІвка **Petra**, БОБ-Рик **ПЕДОР**ичі, р. ТараПІНька у с. Вел. БУДИЩа, ГРЕЧАНівка **ГЛИБОКА ДОЛИНА**, ОБУХівка, ПОБІВанка, ПІРЯТИНщина, ВОРОНІвщина, МОГИЛатів **ШАД**урка, САРи **САРАНЧОВА** Долина, БЕРІЗки, ХАРКівське, р. ТАРАрина, р. АРТОПОЛОТ, р. БОРОЗна, р. КРУТЬка.

За 30 км на пн. від Книшівки біля с. Семенів См Лип. Долина на карті Шуберта вказано назву хут. ПАТОЛОЩин із мовними ознаками давнього побутування у слов'янському середовищі [КШ]. Кілька назв від основи Ко-нищ- містять перський мовний вплив "перс. کُنِشْت *kunisht*

(A. kanīsat), s.m. A temple (of idolaters, or re-worshippers); a Christian church <...>" [Platts, 1884]: • **Конище** не ар. *kanisah*, а перс. *kunisht* церква (з ар.) Вл **Ратне**: **КОМАР**ове!, ПроХІД; КОЗОВАТА, САМАРи-**ОРИХ**ові!, ПідГІР'я, БЕРЕЗники, ГОЛОВ.ище, ДОШне, САНИще, БРОДИ, ГІРники, БЕРЕЗи, ЗаІВАНове, ЛУЧичі, ЗАБРОДИ; • бол. **Конища** у с. Погулянка Вл Любешів: **Невир**!; БЕРЕЗко, БЕРЕЗичі, ГЛУШа 2, ГРЕЧИща, ЛЮБОТИН *рибат-?, ЛАХВичі, БЕРЕЗова Воля; б. ЛУЧки у с. Сваловичі, р. ГОРИНська!, ДУБРОВицька, КРУТа у с. Зарудчі; ОДРИНська Річка болг. Одрин 'Адріанополь' у с. Бучин, річч. ОЗЛУНЬський Солунь? у с. Дольськ, р. **ROSOSHa** **Rušāfa** = **KRYWica**! у с. ГІРки, пот. СІЧа, + с. Малі **ГОЛОБИ** **Аглаб**-, р. ГРЕЧИЦька і прот. **БИСТРИЦя**! у с. ШЛАПань, р. СТОХІД, рук. ТАТАРська Річка, р. ЦІР у с. ЦІР! Тир; р. БРЕЩа *жч- = **САРНА**!; р. ГЛУШка, руч. **КОРОСТЯН**ка у с. ЛЮБ'язь, р. Кремениця = **КРИМИНИЦя**!

{4} **Тяглість зв'язків з Аскалоном**. З добре збережених масових даних топонімії видно, що проникнення ісламу до Наддніпрянщини й далі на захід відбувалося шляхами, второваними перед тим арабськими купцями у візантійський час. Семантика контекстів вказує на контакти груп місцевого населення з Левантом також і після його втрати Візантією у 635 р.

Знайомство з новою вірою арабів (пор. основи Гук, Горян-, Кадії-, Козії-) сталося явно пізніше від початку контактів з Аскалоном, де в римський час був храм божества війни **Фанебала**. Ономастичні репліки цього теоніма в Україні – це додатковий незалежний доказ античних зв'язків із Левантом. Повторювані репліки підвищують ступінь вірогідності атрибуції. На прототип "Фанебал" вказують ойконім Понербель Рв, гідронім Понепаленський Гук у с. Гринява ІФ Верховина (=Жеб'є, див. нижче), а також прізвище Понепольяк: 171 особи в цьому ж районі.

• **ПОНЕБЕЛЬ Fanebal** Рв Рв: **БАРМАКИ**!, **ОМЕЛ**яна, **РАДУХ**івка **Rawdah**, **ХОДОС**и (Феодосій II, 401–450? або Феодосій III, 715–717), **ЗОЗ**ів, **РИСВ'ЯН**ка, **СЕРПІ**вна. Гірше збережені репліки: • **НЕБЕЛ**івка **Fanebal** Кр Ново-арх.: **Розсохуватець**, **ЖУР**івка, **КАЛІН**івка, **КОПЕНК.УВАТ**е, **ТАРАС**івка; • **Небелиця Fanebal** Кв Макарів: **Гав-рон**щина, мог. **ХРІН**івка! болг. **ахряне**, **КАЛІН**івка, **ГОРОБІ**вка, **КОМАР**івка, **КОЗИЧ**анка; • **Небили Fanebal** ІФ Рожнятів: Гриньків болг. **ахряне** ІФ Рожнятів: **ОсМОЛОДА** і у ній р. **МОЛОДИ**нець п **МОЛОДИ**!; **КРЕХ**овичі, **ГРА-Бів harb** війна, **СЛИВ**ки, **ПЕТРА**нка, **ПОГАР**, **Розсохатий Потік** у с. Лоп'янка!; • **НАБІЛЬське Fanebal** Чг Козе-лець: кут **ЖУРАВЛІВКА** **Shurahbil** у с. **ЛИХОЛІТ**ки **Ур**. РЯБцеве, ЯВОНІвщина!, ліс **ЖУРАВЛІВЩИНА**; бол. **БАДРАКОВЕ** ар. **badr** повня, ЯВОНівщина; ур. **ЖУРАВЛІНКА** 2, **ГАБЕЛ**ки у с. Блудше; бол. **ГУКОВІ ЯМИ** у с. Пилиптин, **ТАРАС**ів **ШАМИ**, **ОПЕНЬ**ки, **КОРНІ**їв, **СОРОКОТ**ичі, **ОМЕЛ**янів, **МОРИВ**ськ, **ГОРБА**чі, **КРЕХ**аїв, **БУДИЩ**е.

З іншого боку, відомі репліки й самого ойконіма Аскалон: • **Осколонівка 'Asqalon** Лг ЛИСИЧанськ: **ШИПИЛ**івка **Jebel**, **КАЛІН**ове; • **Скалонівка 'Asqalon** Хк **ЗАЧЕП**илівка **Jebel**: **НАГІР**не; **ЗАРІЧ**не **Zarika**; • **Шкльн 'Asqalon** Вел ГОРОХів: **ЖАБ**че **Jabbok** **СЕРГІ**ївка, ЯРІВка, **ОХЛОП**ів **Аглаб.иди** (800–909), **Мерва**, БЕРЕЖанка, **СОФІ**івка суфії, **ШИРОК**е, **СЕРГІ**ївка, **ТЕРЕШ**ківці, **ЗБОРИШ**ів, **ОШ**ів, **КОВБАНЬ** (пор. Хк Барвінкове: р. **Кульвань al-Khulafa** = Ковбань), **ПОЛЮХ**не, **МИСЛ**ині, **КУПОВАТИЦЯ**, **ПідБЕРЕЗ**зя.

{5} **Місто Росафа / Сергіополь**. Із часом сформувалася похідна проблема у зв'язку з можливим топонімічним слідом левантійського місцевого культу і монастирів християнського мученика св. Сергія у Сергіополі /

Росафі біля Євфрату та у Джабії. Кілька видатних прямих сусідств привернули увагу до основи Сергії: • *Сергійка* Лг Сватове: ^АПАТАЛАХівка **Fath Allah** ^АСтароОЛЕКСАНДРівка, РАЙгородка; ЗМІївка, ХОМівка, СОФіївка, КАЛІНівка; • *Сергієва Балка* Хк Близнюки: ^АВОДОЛАЗьке **Fath Allah**; ДОБРовілля ^АЯКОВівка, СОФіївка, РЯБоконівка, ШИРОКе; • *Сергіївка* Лг Новоопсков: ^АТанюшівка **Tanūkh**- Танухіди ^АПЕЛАГіївка **Pelagius** Пелатій ^АКОСТЯНТИНівка ^АБЕРЕЗівка; НовоРОЗСОШ **ar-Ruṣāfa**, ЗАКОТне, СОЛОНе, ^АРИБ'ЯНцеве, Козлове.

Важливий висновок із цих наочних і самодостатніх контекстів: існування синхронічних реплік-рем навколо історичних реплік-тем справді можливе. Іншими словами, цим доведено: 1) синхронний характер принаймні частини позірно "лише" синхронічних реплік; 2) збереженість цілих топонімів; 3) коректність наукового апарату і здійснених мовних реконструкцій; 4) автентичність топонімів-реплік.

Русафа – давнє доісламське місто. Ще у IV ст. вона стала місцем культу святого Сергія. Цей римський солдат-християнин зазнав мучеництва в Русафі під час переслідувань Діоклетіана. Біля його могили була збудована велична церква, а місто перейменоване на Сергіополіс. Він став "найважливішим центром паломництва на візантійському Сході після Єрусалиму", шанованим місцевими арабами-християнами, особливо гасанідами [Rasafa]. Це пояснює існування стількох топонімів-реплік Расафи в Україні від різних топооснов одного прототипу (ознака тривалого часу контактів у різноетнічному середовищі):

А. Уже висвітлена найвідоміша група основ – Русав- / Русов-, Росав-:

• *Русава* ар. **ar-Ruṣāfa** (**Sergiopolis**!) Вн Ямпіль р' ут: МИХАЙЛівка, ІВАНків, ТРОС.ТЯНець; • *Вел. Русава* Вн Томашпіль: ЯРОШівка **Jarash**, КОМАРГОРОД! **U qumar**!, КИСлицьке, ЖОЛОБИ, ПЕНЬКівка, КАЛІНка, РАКова; • *Русовичі* ар. **ar-Ruṣāfa** Вл Іванічі: ^АБУдячиЧІ!; КРЕЧів, РИКовичі; • *Русів* ар. **ar-Ruṣāfa** Вл Володимир-Вл: ЯКОВичі, ОСТРІВ.ОК, ПОНІЧів, ХОБУЛТова; • *Русів* ар. **ar-Ruṣāfa** ІФ Снятин: ^АПОТІЧок; ХЛІБичин, БУДИЛів, ІЛЛінЦі; • *Русивель* Рв Гоща: БАБин, ГОРБів **harb**, аків, ГЛИБОЧОК;

• *Росава* ар. **ar-Ruṣāfa** Кв Миронівка: МАСЛівка, МАКЕДОНі, КОЗИн, ГОРОБІївка ^АТАРАСівка, р. Росава; • р. *Росава* п. Десни л. Дніпра у с. Блистова Чг Новгород-Сів.: Ковпинка **халіф**, ЯМне сем. ут море; кут ГОРЯНСЬКА у с. Ленків ^АМАМЕКине ^АКИСЕЛівка ^АФУРСове; БЕРЕЗова ГАТЬ, АРАПовичі, ВОРОБ'ївка, ГОРБове **harb**, ФАївка ^АСОЛОВ'їв, ГРЕМ'яч ^АМУРАВ'ї ^АПЕТРівське, КУД.ЛАївка!; СОФіївка ^АБУДИще, ПОПове, ^АМУРАВЕйник, ПЕЧЕНЮги, АРШУКИ ^АКОМАРи **qumar**, ШЕПТаки ^АУЗРУЙ; • р. Росавка = Россава у с. Росавка Кв Кагарлик: ТАРАСівка, КАЛІНівка, Півці, ШУБівка; • р. *Росавка* л. Хороброї п. Росі п. Дніпра у с. Киданівка Кв Богуслав: б. Жабокрязи у с. Хохітва, став КУЦЕКОНівський у с. СемиГОРи, БОРОДані, КАЛІНівка, ІСАївка, МИСАЙлівка, СОФІйка ^АПОБЕРЕЖка, став ДАХНів! у с. Щербашинці; • *Росівка* (< -ов.) Жт Черняхів: ^АСАЛі 2; ГОРБаша **harb** 2, ІВАНків, бол. ЖУРАВЛьове **Shurahbil** у с. ^АГОРБУЛів **harb**, НЕКРАШі **Naucratiss**.

Б. Нещодавно осмислено нову групу дотичних фактів. На відміну від інших топонімів моделі "Роз- + основа" (РозГАДів, РозВАРяни, РозСАДки, РозСИПне), чимало назв від основи РозСОХ- пишуться без -з-: Росох-. Це означає, що у вимові інформантів-українців цього -з- справді не було, а з'явилося воно тут лише під впливом засвоєних записувачем правил орфографії. Така вимова може бути вказівкою на походження основи з *Росаф-

Серед прізвищ українців виявлено реліктові голосні в архаїзмах: Росахач ар. **Ruṣāfa** (2), Росахатський (1), Росахата, Росахатий (Нікополь), Росахатська (1 Вн.). Десемантизація могла йти шляхом переходу ар. **ar-Ruṣāfa** > Россаф- > Росах- / як Федос-, Фурс-, Фурман-, Єфрем- > Ходос-, Хурсенко, Хурманенко, Охрім /, а далі на письмі нібито Розсох-. Показове повернення (в е-довіднику 2009 р.) звучання Росох- у назві села, поданої 1973 р. ще як Розсохувата: тепер це • *Росоховата* "місто Росафа" з ар. **ar-Ruṣāfa** + **abad** Вн Іллінці: КАБАТНя Екбатани, РАЙки, ШАБЕЛьня *ж- **Jabalah**, ПриБЕРЕЖне, ТАРАСівка, ЛОПАТИНка ропать, ЯСТРУБинці Ясриб ^АКУПчинці, КАЛЕНівка, ТАРАСівка, ^АХРНівка пор. болг. ахряне, СОРОКА, ЯКУБівка ар. يعقوب Яків.

Доказові сполуки з прикладкою -абад- були засвідчені раніше [Тищенко, 2018, с. 546–547]. Тоді *Росоховата* *Росаф-абад "місто Росафа": • *Росохуватець* доказова сполука *Rasafa + **abad** "місто Росафа" Тр Підволочиськ: ^АКОРШилівка; МЕДИН, ХОПТЯНка, КОЗЯрі, ТЕКЛівка, ПОПЛАВи, МИСЛова, ВОРОБІївка, ПЕНЬКівці, ГАЛУЩинці, МАГДалівка Bayt al-Maqdis Єрусалим, ШЕЛЬПАНИ, ГОЛОТки, КЛЕБАНівка (**clibanum** "броня", або **clibanus** вежа (Du Cange); • *Росохуватець* доказова сполука "місто Росафа" Тр Козова: ^АШКів; ХОДАЧків, КОЗЛів *козії-, БУДИЛів ^АМЕДова, ВиМИСЛівка, КОЗівка!, ЯСТРУБове ^АДРАГОМАНівка ^АКУПчинці!; стр. Жабка **Jabbok** п Стрипи л Дністра у с. Таурів. Однак пор. і Голубин-, Колибань!

Завдяки цим збереженим формам дістають осмислення й ті назви, які зафіксовані в традиційному, штучно "нормалізованому" написанні нібито з префіксом Роз-. У цьому разі він зумовлений отриманим з освіти уявленням записувачів про те, як треба членувати слова мовлення на письмі. Насправді це той же "Росафабад".

• *Куцівка* Чк Сміла: РОЗСОХУВАТка!, ТЕКЛине, КОСТЯНТИНівка, БУДки, НОСАЧів. МЕЛЬНИківка, САНЖА-Риха, СУНки, ЗАЛЕВки; • *МОЛОДецьке* См Охтирка: КОЗЯтин *козія, ШАБАЛтаєве, РОЗСОХУВАТе, П'ЯТКине, РИБОТень!, ОБЕРТЕНЬ, ІВАНівка, ЖОЛОБИ, РИБАЛЬське!, КОМАРівка **qumar**, СОФіївка; • *КОЗЮТівка казії* Хк Ізюм: ІВАНівка, ЛИПЧАНівка, КРАСНий Яр, КОМАРівка **qumar**, ЧОРНОБАївка, ЗАВОДИ, РОЗСОХУВАТе.

Гостро суперечлива ця народно-етимологічна інтерпретація назв від "нелогічної" основи Росохват-, коли йдеться про понад 40 гідронімів від неї [СГУ, 1979] (букв. Нібито всі сорок "трохи розгалужені": такого не буває). Насправді ці назви напрощуд доказові: "Росафабад" (досліджено окремо). Після численних композит контекстуальні та словотвірні аргументи легалізують той самий висновок (Росох- < **ar-Ruṣāfa**) і в простих основах:

• *Росохач* ІФ Городенка: ^АПриКМИЩе; ЯКУБівка ар. يعقوب Яків, РАКовець, СОРОКи, ЧОРТовець, ГЛУШків ^АЧЕРНЯТИН, ПередІВАНня, РЕПУЖИНЦІ!, КОРНів, ОЛІЄВо-КОРНів, ЛУКа, МОНАСТІР.ОК; • *Росохач* Лв ^АСколе: ГРАБовець **harb** війна, ГОЛОВецьк ^АРИКів, КОРОСТіа, ОРЯВчик ^АКОЗеве!, ЗАВАДка, ОРІВ, ОРЯВА ^АПОГАР!, НАГІРНе, ЯМЕЛЬНИця Омей; • *Росохач* Тр Чортків: КАЛІНівщина; КОСІВ! **qasba**, НАГІРЯнка, ^АГРИНківці, УГРИНь; • *Русаки* Кв Іванків: ^АМАКАРівка; ЛЕОНівка, РАХВАЛівка, ПОТОКи. ВОРОПАївка.

Фонетичне чергування х / ш – Росохі / Росоша видається цілком слов'янським; однак воно відоме і в іранських мовах (перс. فروختن **форухтан** ~ فروش **форуш**): • *Росош* Зк Свалява: ^АПЛАВ'я, ЛОПУШанка; СОЛОЧин, ГАНЬКовиця, ЯКІВське, КЕРЕЦьки; • *Росош* Зк Тячів: ^АКРИЧове; ТЕРЕСва, РАКове, ГЛИБ.ОКий Потік, СОЛОНе (**Салунія**! = Сари-кермен 'Херсонес' (Челебі)), ГАНИчі, КАЛІНИ, ТАРАСівка, ШИРОКий ЛУГ;

• пот. *ГУКливий* у с. Вишкове Зк Хуст: витік Мала **Росѣш** пот. **БИСТРО**го! у с. Ниж. **БИСТРИЙ**; ШАЯН, Іза, ШИРОКЕ; • пот. *РОСѣшний* у смт Довге Зк ІРШАва: РАКовець 2, РОЗТОКА 2, ЗАВИЙ, БЕРЕГИ; • р. *Рошош* витік СУХОГО л Серету в смт **БЕРЕГ**омет Чв Вишниця: **ФАЛЬ**ків!! ^ЛОПУШна, р. Мала **РОЗТІЧ**ка л МИГОВОЇ у с. МИГове, БЕРЕЖниця, СЛОБОДА-Банилів, КОРИТне ^БЕРЕЖонка, ЛУКівЦІ, ЧОРНОГУЗи; пот. Шурденська л. Борсукова пр. Серету л. Дунаю у с. Долішній Шепіт, г. Шурден; Шурденська (Карп., 207).

Топоніміст С. Павленко записав у живому звучанні такі ж точні форми на Чернігівщині: • луг **РОСОШ** у с. Автуничі Чг Городня: ЖАБЧІЧІ "Полісся" ^СОЛОНівка! (**Салунія** 'Херсонес' (Челебі)); БУДИЩЕ, ДИХАНівка, **ЖАБЧ**иська Слобода "МАКОГОНова Слобода"; ГАСИЧівка, МОЛОЖава; кут. ГОЛЄВате у с. Хотівля; • ур. **РОСОШ** у смт Линовиця Чг ПриЛУКИ!: кутки **ГОРЯНИ** і **ЖАБО**КРЮКівці! у с. Шевченка; кут **ГОЛІВ**КА і ЯР.МОЛівка! у с. Високе; ліс ГУКівщина! і МИХАЙЛівщина у с. Заудаївка (= Дворець), кут ГУКівщина! у с. Петрівське ^ур. БЕРЕЗки!; кут ГУКИ! у с. Левки: БОВТюки *balad*; р. МАНЖилка! і став МАНЖОЛин у с. Колісники; кут ГОРЯНИ і ліс КОМОРницький! у с. РИБЦі; став ГОРЯНСЬКИЙ у с. Круторяївка; кут ГОРЯНИ [Павленко, 2013].

В. Основи з різною передачею середнього приголосного прототипу **Roṣāfa**. Емфатичність ар. **ṣ** могла зумовити його відтворення його як -сс-, -ст-, -сл-, -ск-. Пор. • р. *Роставиця* = РОСТОВиця, 1607: RASTAWATyca (**Roṣāfa** **abad* з гаплогологією?) л Росі Жт РУЖин перс. **rūza** 'піст'; НЕМИРинці, ЗАРІЧча **Zarika**, БИСТРИК ^ПРИБЕРЕЖне, БЕРЕЗЯнка, БИСТІївка ^КОТЕЛЯнка, ГОЛУБівка, МУСІївка, я**РОСЛАВ**ка (пор. ойконім РОСЛАВІЧІ Кв).

Зміцнила гіпотезу основа Ростощ-, збережена в Росії: • с. *РОСТОШ*и Ворон. Ертиль: на р. Токай п Елани; вище по р. Токай СЕРГІЄвка, КАЛИНівка, ТЕРНівка. Ще існують яр РОСТОШИ в гирлі Самари л Волги, с. РОСТОШь Оренбург, р. РОСТОШь Тюмень. • *РАСТОЧино* РФ сМОЛ.51-1в: біля р. МОЛОХовка! Бол. ОСТРОГИ, КИСЛое; • *РОСТКово* Ву50-1а: ^КАЛИНівка ^КОЗЬЯны, КАЗАРИНово, ПАРФЕНков, КИСЕли, **БЫСТРИ**евка на р. **РОССАС**енка, у її гирлі с. **РОССАС**но на Дніпрі. Наочний маршрут прибульців із Росафи з новою про Бустру.

В іншому мовному середовищі -**ṣ**- сприймалося як -сл-: р. Рославка = 1574: Рословка, 1766: Рославец, Понурка п. Віти п. Дніпра у с. Рославичі Кв Васильків; р. Рославка л. рук. Стрия п. Дністра у с. Добряни Лв Стрий.

На Верхньому Дніпрі в Росії: • *РОСЛАВль* РФ Смоленск рц: ^р. ОСТЕР, ЖАБИНО!, КАГАРИЧИ, р. і с. ОСТРИК ^РАКівка ^МАЛАХовка; • *РОСЛОВець* РФ Смоленск Вязьма: у верх. р. РОЩЕЧка п БОЛДАНИ л ВЯЗЬМы; ГЛЕБово, ТАРАСово, р. РУЗА п КАСНИ, р. ЧИЖовка. На півночі Росії: • д. *РОСЛАВлево* РФ Тверь МОЛОКово: на р. РОСТОШня! л Мелечи п МОЛОГИ л Волги (^БЕРЕЗье, ПАРФЕНьево, р. УСТРОВочка у с. УСТРОВка перс. **uštur** 'верблюд' + **āb** 'вода', Dih Ushturān Camel village [Le Strange, 1905, p. 20], **АХМАТ**ово ^БОНЯК ^КОСОВО!, КОМАРИцы, МОТОЛОша, ВОРОБЬиха; + РАСЛОВино! ^ЯКОВцево. БАБИно, ...**ПОЛОГИ**! **fallāh**, + РАСКОПИно 11а ^МУРАВИно! ^ЯКУШино ^МОСЕЕвка; • *РАСЛОВка* РФ Тверь Калязин: СЕНДРЮХово, ШИПУлино, ВЫПОЛЗов, БЕРЕЖки, р. САБля п Нерли, РАКовское, **СЕРКОВО**! і я**РОСЛАВ**ищи на р. **ЖАБ**ня! п Волги; + МАЛАХово, КИСЕЛев; СОРОкино, САНДЫРево, ВЫПОЛЗово, **СЕРГ**овка 33а, **ПОЛОЖ**ило! **fallāh**, Калязин; + РАССОЛово, **КИРЯКОВО**, ЛАДЫГино 32в Калязин; • *РАСЛОВО* РФ Тверь Тверь: ^НАПРУДное!, **САЛЫ**гино! (пор. Шалигине См); ИЗМАЙЛово, ЗМЕЕво, ШАБЛИно, р. Волга; • *РАСЛОВО*

РФ Тверь Старица: ^СЕЛ.ИВАНово, ШЕПЕЛев, ЯГОДИно, ГЛЕБово на р. **ЖАБ**ня ХЛОПово-Городище, РОМУШково, БЕРЕЗниково; + **СЕРГ**ино 54б! ^**РУСОБИ**но, ИВЕРовское; також • *РОССОЛОВО* РФ Москва Поречье: ^р. Москва л Оки п Волги, **КОСОВО**, ОСТРИЦы, БЕРЕЗники, **ЖУРАВ**лиха, БУХАРево; • д. *РОСТОВищи* РФ Тверь Бежецк: РОМАЧЕево, КОРНИцы, **РАСЛ**овка, ково!, ГЛЕБени Халєб, ЯГРЕНево, ГЛУШИХино, ВОРОБьево ^КИСЕЛкино; + РАСЛОВьево 19а;

Г. Старішою основою мав бути архетип видозмінених продовжень Розсип-, Розкоп- з кінцевими -п, пор. акк. *Raṣappa Roṣāfa*: два десятки ярів на півдні України з назвою РОЗСИПний, **могила** РОЗСИПна біля с. Верхньотепле Лг Станично-Луганське: балка ГАРАСИМСька, с. ГЕРАСИМівка, ШИРОКИЙ; **могила** РОЗСИПна = Майдан біля с. ЯКОВлівка! Дц. В Росії: • с. *РАССЫПное* РФ Ворон. Калач: р. Дон, ЯСЕНовка, ГРИНЕВ 2, СОЛОНцы, ВОРОБьевка, ...**РАССОХОВАТ**ое, ЯРОВАТое, ХРЕЩатое; ЖУРАВЛев; СЕРЯКово 37а, КОРЕНное.

Численність реплік Росафи в Наддніпрянщині найімовірніше є наслідком масового паломництва до храму Сергія. Іншими причинами важко пояснити мету контактів із цим містом *серед пустелі, без природних водних джерел і без харчової бази поблизу*. Щоправда, Росафа 20 років була столицею Халіфату. Однак це було за халіфа Гішама, під час війни проти хозар і їхніх данників, наших предків-слов'ян. Навряд чи їм було до Росафи.

"Після Єрусалиму, Сергіополь-Русафа був найбільш відвідуваним прочанами містом на Візантійському Сході ще у ранньовізантійський час, і араби мали до нього особливе відношення. Їхній святий, мученик Сергій, був похований тут, серед них, на *βαρβαρικον πεδιον* (варварських полях) у місці, яке лежало водночас і на *Strata Diocletiana*, і на перетині караванних шляхів. Захист храму був покладений на *Equites Promoti Indigenae*, – як видно зі слова *Indigenae*, це могли бути лише місцеві араби, федерати Візантії від IV ст., може ще Танухиди (*Tanūkhids*)" [Pilgrimage, 1998, p. 379]. Як і слід чекати, реплік геноніма найперших арабських федератів Риму небагато. Однак у їхніх районних контекстах основа Сергії-трапляється, у т. ч. зовсім поруч:

• *Танушівка Tanūkh*- Лг Новопсков: ^СЕРГІївка ^БЕРЕЗівка ^ПЕЛАГіївка ^КОСТЯНТИНівка; Ново**РОЗСОШ** ar-**Ruṣāfa**, ЗАКОТне, СОЛОНе, РИБ'ЯНцеве, КОЗлове; • пот. *Тонкий-1 Tanūkh*- у с. Селятин **Salih**-? Чв Путила: **Сергії** ^РИПень лат. **ripa** 'узбережжя'; пот. Тонкий-2 у с. Шепіт; пот. Тонкий-3 у смт Путила; р. ЯВОРИста = **Jaworesta** (**werszyd**) (габр+ копт. **berso** 'грішники': "габри-грішники") л **РОПОЧ**ева (укр. ропать мечеть) Сучави у с. Селятин, **МіжБРОДИ**; **РОЗТОКИ** (*Россох- з ар. ar-**Ruṣāfa** Росафа), ГОЛОШина.

• *Туники! Tanūkh*- IV ст. Кв Богуслав! **РОЗКОП**анці!, р. **Росавка** ar-**Ruṣāfa** (**Sergopolis**!) л. Хороброї п. Росі п. Дніпра у с. Киданівка, б. Жабокряки (монастир св. Сергія) у с. Хохітва, став **КУЦЕКО**Нівський у с. СемиГОРи, БОРОДані, КАЛИНівка, ПОЛОВЕЦЬке, ІВАНівка, ІСАївка, МИСАЙлівка, МИХАЙлівка, КАРАНДИНці *т- (див.), СОФІЙка ^ПОБЕРЕЖка, став **ДАХНІВ**! у с. Щербашинці. Репліки геноніма Танухидів стають підставою для датування принаймні частин наведених кортежів IV ст.

{6} *Імператорське ім'я Феодосій*. Танухиди занепади за правління імператора Феодосія I: пор. репліки Педоси (?Феодосій I, 347–395; це скіфс. перехід ф > п) і Ходоси (Феодосій II або III, це пізніший перехід ф > х). Ім'я Феодосій можна розглядати як цілком придатний прототип для реплік Педос- і Ходос-. Однак перша форма з Ф- > П- давніша, адже такий системний перехід засвідчений ще в мові скіфів (Аристофан) [Тищенко, 2018, с. 80–82].

• **Педоси Феодосій I** (імп. 379–395; це скіфс. перехід ф > п) Хм Хм: ^АРідкодуби ^АБЕРЕЖанка; МалаШівці **mallāh**, ДОБРОГОРЩа, **МОЛО.МОЛИНці** пор. тадж. **mollo**, **БАХМАТівці**, **РОЗСОШа**; РУЖИЧна, анка, ДАВИДКІВці, КОЛИБАНЬ (пор. ар. al-Qalyūbiyah пн. пердмістя Каїра; або від ар. *al-halūba* 'milch camel'), Лісові ГРИНІВці пор. Ігренч Чк з дтюрк. **ingran** лементувати (Clauson); р. Плоска від с. ХОМинці; • **Педоси Феодосій I** (імп. 379–395; скіфс. перехід ф > п) Вн Хмільник: р. Сальничка у с. Сальниця (кол. **Салиха!** пор. підвищення салихидів саме за Феодосія I) (1431 р.: "салиские люди", "салиский грунт" у грамоті кн. Свидригайла); р. **Мурафа** – л. Дністра між рр. Іоржина та **Русава** ar-Ruṣāfa (Sergiopolis!); поч. поблизу с. Голодьки, тече через нп Тараски; р. Самець **Samos** = кУД.РИНка у с. кУДРИНці і у с. ЧЕПЕЛі, р. Струга у с. Кусиківці, Лелітка Λαλακάντος 863 р.; • **Педоси Феодосій I** (імп. 379–395; скіфс. перехід ф > п) Вн Погребіще: ^Ар. Коптієва = КОРТУєва; р. КУР'ЯНчик у с. Скибинці *скуф-; Філютка **Fihl**, р. **Жабокрик** (пор. монастир св. Сергія у Джабії) п. Росі п. Дніпра, **БИСТРИК Bostra**, р. і с. ГОПЧИця, МАЛИНки; САРАЖИНці ^АКУР'ЯНці ^АЮНАШки, **Розкопане** акк. *Raṣappa Ruṣāfa*; р. ПОПів Став у с. СоПин; р. РОСЬка = Самець **Samos**; р. СИНюха л Росі біля с. Ліщинці; р. БАБина у с. Морозівка; р. **БИСТРИК!** п ГоріхУВАТки Росі; ОЛЬШанка; р. ГОЛОМ'ЯНка, р. ГОРІХова = Горіхватиця, Орѣховатиця; р. ДАВИДівка, р. КОЗа = КОЯНка; р. КОТЛ.яр.ка; р. ОРЛІВАТець у с. Борщаківка;

• **Педашка**+ Пл Карлівка: ^Ар. ПЕДАШка = ПЕДУШка! **Феодосій I** (імп. 379–395; це скіфс. перехід ф > п), ПЕДЫшка; ЧАЛівка, КОРЖиха; **СОЛОНА** Балка, СОФІІвка, ЛИП'ЯНка; ДАВИДівка, ТАРАСівка; ПОПівка; р. ВІЛЬХОВАТка = ВОЛХОВАТка!; р. КУМа; сще ЛАННа; р. ТАГАМЛИК = Jamlik; • **Педашка Перша Феодосій I** (імп. 379–395; це скіфс. перехід ф > п) Хк Зачепилівка **Jebel** ^А: **Скалонівка** **'Asqalon** ^АНАГІРНе; ЗІНЬКівщина زنگيون **Zingiu**. Чи ще не від греків запозичено й культурну релігію подушка (дотепер без визнаної етимології). З наведених контекстів видно хронологічну тяглість реплік у топонімії України від арабо-сирійських прототипів.

Підсумки. 1. Завдяки розпізнанню ойконіма Джабія як прототипу топонімічних реплік в Україні від основи Жаб-у досліджуваній проблемі досягнуто якісне поглиблення аргументації. Воно з очевидністю додало надійності всій концепції, вивело її на новий рівень апробованого системного знання і дало відповідь на низку часткових питань. Дістали нове підтвердження менші авторські концепції "арабів – свідків християн над Дніпром" і "забутих габрів-вигнанців" [Тищенко, 2011b, с. 142–170].

2. З топонімічних контекстів очевидно, що місцеве населення було здавна добре обізнане з християнством, принаймні в його архаїчних формах нестерянства і яковитства. Справді, топоніми Нещерів, Нестерварка, Якубівка, Кириаківщина, Кир'яківка і схожі назви регулярно оточені топонімами левантійського фракталу.

3. Виявлена система фактів концептуально важлива, адже стосується ранньосередньовічного періоду життя степового населення Наддніпрянщини, про який майже не збереглося писемних історичних відомостей. За всієї складності цілої проблеми українського етногенезу, до наукового обігу повернуто втрачені сторінки про *кілька століть* нашої долітописної історії з автентичного джерела – топонімії, дослідженої результативним методом топонімічного контекстування. У процесі досліджень топонімів-реплік історичних зв'язків виявлено ознаки численних контактів місцевого лісостепового і степового населення, яке за тривалий час увібрали в себе десятки вкраплень етнічних меншин і зрештою розчинилися в українськомовній спільноті (О. Прицак).

Список використаних джерел

1. ГУ – Гідронімія України в її міжмовних і мікдіалектних зв'язках. Київ : Наукова думка, 1981. 264 с.
2. ЕСУМ – Етимологічний словник української мови : у 7 т. Київ : Наукова думка, 1985. Т. 2. 570 с.
3. Железняк І. М. Лінгвістична аналогія та формування топонімічного ареалу. *Восточноукраинский лингвистический сборник*. Донецьк : Донецьчина, 1996. Вип. 2. С. 56–63.
4. Завитневич В. 3. Владимир святой как политический деятель. *Владимирский сборник в память девятилетия крещения России*. Варшава, 1888. С. 34–35.
5. КШ – "Карта Шуберта", XIX ст.
6. Павленко С. Мікротопоніми Чернігово-Сіверщини. Чернігів : ПАТ "ПВК "Десна", 2013. 600 с.
7. Пащенко В. М. Науково-пізнавальний зміст методу топонімічного контекстування. *Вісник Львівського університету. Серія філологічна*. 2013. Вип. 59. С. 21–37.
8. СГУ – Словник гідронімів України. Київ : Наукова думка, 1979. 783 с.
9. СМГУ – Словник мікрогідронімів України. Київ : Обереги, 2004. 448 с.
10. Соболевський А. І. Несколько местных названий. *Русский филологический вестник*. 1911. Т. 65, ч. 2. С. 406.
11. ССУМ – Словник староукраїнської мови XIV–XV ст. : у 2 т. Київ : Наукова думка, 1977–1978.
12. Тищенко К. М. Аббасиди проти Омейядів: топонімічний слід в Україні. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Історія*. 2011а. № 106. С. 57–60.
13. Тищенко К. М. Араби на Півночі. *Східний Світ*. 2009. № 1. С. 88–108.
14. Тищенко К. Арабський пласт топонімії України VII–XIII ст. : тези доповіді. Київ : Четверта хвиля, 2008а. 64 с.
15. Тищенко К. М. Асиміляція середньовічних меншин до української мовної спільноти. *Український етнологічний матеріал Міжнародної наукової конференції*. Житомир : Полісся, 2015b. С. 38–67.
16. Тищенко К. М. Давній схід у словнику і топонімії України. *Мовні та літературні зв'язки України з країнами Сходу* / за ред. І. П. Бондаренка. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2010с. С. 7–57.
17. Тищенко К. М. Долітописна мовна історія українців. Київ : Дрогобич : Посвіт, 2016. IV+752 с.
18. Тищенко К. М. Етномова історія прадавньої України. Київ : Аквілон-Плюс, 2008b. 480 с.
19. Тищенко К. М. Забуті габри-вигнанці. *Україна. Наука і культура*. 2010d. Вип. 35. С. 218–248.
20. Тищенко К. М. Іншомовна історія українців. Київ : Броди : Просвіта, 2018. 816 с.
21. Тищенко К. М. Іншомовні топоніми України. Етимологічний словник-посібник. Тернопіль : Мандрівець, 2010а. 240 с.
22. Тищенко К. М. Ключі з Астурії від минулого України. Київ : Дрогобич : Посвіт, 2015а. Розд. 5 : Південь і Схід у післячерняхівській історії України. С. 390–501.
23. Тищенко К. М. Контури лексико-топонімічної стратиграфії України і етногенез українців. *Народна творчість та етнографія*. 2005. № 5. С. 31–44.
24. Тищенко К. М. Мовне дзеркало правічного Степу. *Україна. Наука і культура*. 2019. Вип. 37. С. 172–217.
25. Тищенко К. М. Мовні контакти: свідки формування українців. Київ : Аквілон-Плюс, 2006. 416 с.
26. Тищенко К. М. Східний світ в українській топонімії (IV–VI). *Східний світ*. 2010b. № 1. С. 152–172.
27. Тищенко К. М. Топонімічний слід в Україні арабо-хазарської війни 713–737 рр. *Вісник Львівського університету. Серія філологічна*. 2011с. Вип. 53. С. 222–241.
28. Тищенко К. М. Халіфат і сівера: топонімічний слід в Україні. Київ : Аквілон-Плюс, 2011b. 496 с.
29. УАТП – Українська РСР. Адміністративно-територіальний поділ. Київ : Вид. політ. л-ри України, 1973. 816 с.
30. Chantraine P. Dictionnaire étymologique de la langue grecque : en 4 vol. Paris, 1968–1980.
31. Encarta – The Microsoft Encarta Premium 2009. E-product.
32. Le Strange G. Palestine under the Moslems. A Description of Syria and the Holy Land from A. D. 650 to 1500. London, 1890. 604 p.
33. Le Strange G. The Lands of the Eastern Caliphate. Mesopotamia, Persia, and Central Asia from the Moslem conquest to the time of Timur. New York, 1905.
34. MacKenzie D. N. A Concise Pahlavi Dictionary. London : Oxford UP, 1986. 236 p.
35. Pilgrimage and Holy Space in Late Antique Egypt / ed. D. Frankfurter. Leiden, 1998. 550 p.
36. Platts J. T. A Dictionary of Urdū, Classical Hindī and English. London, 1884. E-book ("new-platts").
37. Resafa. *Wikipedia*. URL : <https://en.wikipedia.org/wiki/Resafa> (Last accessed : 10.12.2019).
38. Shahid I. Byzantium and the Arabs in the fourth Century. Washington : Dumbarton Oaks RLC, 1984, 2006. 630 p.
39. Shahid I. Byzantium and the Arabs in the sixth century. Washington : Dumbarton Oaks RLC, 2002. Vol. 2, part 1 : Toponymy, Monuments, Historical Geography, and Frontier Studies. 469 p.
40. TY – A Thousand Years of Christianity in Ukraine. An encyclopedic chronology / compiled and edited by O. Zynkewych and A. Sorokowski. New York ; Baltimore ; Toronto : Smoloskyp Publishers, 1988. 312 p.

References

Chantraine, P., 1968–1980. *Dictionnaire étymologique de la langue grecque*. Paris.

- Encarta – The Microsoft Encarta Premium 2009. E-product.
 Etymologichnyi slovnyk ukrainskoi movy, 1985. Kyiv: Naukova dumka. Vol. 2.
 Frankfurter, D. ed., 1998. *Pilgrimage and Holy Space in Late Antique Egypt*. Leiden.
 Hidronimii Ukrainy v yii mizhmovnykh i mizhdialektnykh v'iazakh, 1981. Kyiv: Naukova dumka.
 "Karta Shuberta", XIX st.
 Le Strange, G., 1890. *Palestine under the Moslems. A Description of Syria and the Holy Land from A. D. 650 to 1500*. London.
 Le Strange, G., 1905. *The Lands of the Eastern Caliphate. Mesopotamia, Persia, and Central Asia from the Moslem conquest to the time of Timur*. New York.
 MacKenzie, D. N., 1986. *A Concise Pahlavi Dictionary*. London: Oxford UP.
 Pashchenko, V. M., 2013. Naukovo-piznavalnyi zmist metodu toponimichnoho kontekstvuvannia. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seria filolohichna*, 1(59), pp. 21–37.
 Pavlenko, S., 2013. *Mikrotoponimy Chernihovo-Sivershchyny*. Chernihiv: PVK "Desna".
 Platts, J. T., 1884. *A Dictionary of Urdû, Classical Hindî and English*. London.
 Resafa, [Wikipedia]. Available at: <<https://en.wikipedia.org/wiki/Resafa>> [Accessed 10 December 2019].
 Shahid, I., 1984, 2006. *Byzantium and the Arabs in the fourth Century*. Washington: Dumbarton Oaks RLC.
 Shahid, I., 2002. *Byzantium and the Arabs in the sixth century*. Washington: Dumbarton Oaks RLC. Vol. 2, part 1: Toponymy, Monuments, Historical Geography, and Frontier Studies.
 Slovnnyk hidronimiv Ukrainy, 1979. Kyiv: Naukova dumka.
 Slovnnyk mikrohidronimiv Ukrainy, 2004. Kyiv: Oberehy.
 Slovnnyk staroukrainskoi movy XIV–XV st., 1977–1978. Kyiv: Naukova dumka.
 Sobolevskij, A. I., 1911. Neskol'ko mestnykh nazvanij. *Russkij filologicheskij vestnik*, 65(2), p. 406.
 TY – Zynkewych, O. and Sorokowski, A. eds., 1988. *A Thousand Years of Christianity in Ukraine. An encyclopedic chronology*. New York – Baltimore – Toronto: Smolensk Publishers.
 Tyshchenko, K. M., 2005. Kontury leksyko-toponimichoi stratyhrafii Ukrainy i etnogenez ukrainsiv. *Narodna tvorchiist ta etnografii*, 1(5), pp. 31–44.
 Tyshchenko, K. M., 2006. Movni kontakty: sviddy formuvannia ukrainsiv. Kyiv: Akvilon-Plus.
 Tyshchenko, K., 2008a. *Arabskyi plast toponimii Ukrainy VII–XIII st.* Kyiv: Chetverta khvyliya.
 Tyshchenko, K. M., 2008b. *Etnomovna istoriia pradavnoi Ukrainy*. Kyiv: Akvilon-Plus.
 Tyshchenko, K. M., 2009. Araby na Pivnochi. *The World of the Orient*, 1(1), pp. 88–108.
 Tyshchenko, K. M., 2010a. *Inshomovni toponimy Ukrainy. Etymologichnyi slovnyk-posibnyk*. Ternopil: Mandrivets.
 Tyshchenko, K. M., 2010b. Skhidnyi svit v ukrainskii toponimii (IV–VI). *The World of the Orient*, 1(1), pp. 152–172.
 Tyshchenko, K. M., 2010c. Davnii skhid u slovnyku i toponimii Ukrainy. In: I. P. Bondarenko, ed. 2010. *Movni ta literaturni v'iazky Ukrainy z krainamy Skhodu*. Kyiv: Vydavnychiy dim Dmytra Buraho. pp. 7–57.
 Tyshchenko, K. M., 2010d. Zabuty gabry-vyhantsi. *Ukraina. Nauka i kultura*, 1(35), pp. 218–248.
 Tyshchenko, K. M., 2011a. Abbasydy proty Omeiadiiv: toponimichnyi slid v Ukraini. *Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. History*, 1(106), pp. 57–60.
 Tyshchenko, K. M., 2011b. *Khalifat i sivera: toponimichnyi slid v Ukraini*. Kyiv: Akvilon-Plus.
 Tyshchenko, K. M., 2011c. Toponimichnyi slid v Ukraini arabo-khozarskoi viiny 713–737 rr. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seria filolohichna*, 1(53), pp. 222–241.
 Tyshchenko, K. M., 2015a. *Kliuchi z Asturii vid mynuloho Ukrainy*. Kyiv – Drohobych: Posvit. Ch. 5: Pivden i Skhid u pisliacherniakivskii istorii Ukrainy.
 Tyshchenko, K. M., 2015b. Asymiliatsiia serednovichnykh menshyn do ukrainskoi movnoi spilnoty. In: *Ukrainskii hlohohenez*. Zhytomyr: Polissia. pp. 38–67.
 Tyshchenko, K. M., 2016. *Dolitopysna movna istoriia ukrainsiv*. Kyiv – Drohobych: Posvit.
 Tyshchenko, K. M., 2018. *Inshomovna istoriia ukrainsiv*. Kyiv – Brody: Prosvita.
 Tyshchenko, K. M., 2019. Movne dzerkalo pravichnoho Stepu. *Ukraina. Nauka i kultura*, 1(37), pp. 172–217.
Ukrainska RSR. Administratyvno-terytorialnyi podil, 1973. Kyiv: Vydavnytstvo politychnoi literatury Ukrainy.
 Zavitnevich, V. Z., 1888. Vladimir svjatoj kak politicheskij dejatel'. *Vladimirskij sbornik v pamjat' devjatisotletja kreshhenija Rossii*. pp. 34–35.
 Zhelezniak, I. M., 1996. Lihvistychna analohiia ta formuvannia toponimichnoho arealu. *Vostochnoukrainskyi lynchvystycheskyi sbornik*, 1(2), pp. 56–63.

Надійшла до редколегії 15.12.19

K. Tyshchenko, Dr. of Sci. in Philology, prof.
 Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine
 lingmus@ukr.net

THE SYRIAN STRATUM OF THE UKRAINIAN TOPONYMICS (THE BYZANTINE TIME)

The article highlights the important consequences of reliable identification of the group of place names Zhabye as replicas of the prototype Jābiya – the capital of the Ghassanid (Byzantine federates in the VI–VII century). Thanks to this, it became possible to systematize already studied Ukrainian replicas of the Byzantine age names-prototypes from Syria. Among the selected prototypes in the Middle East are: toponyms 'Asqalan, Callinicum / Raqqa, Dimashq Damascus, Fihl, Halab, HAWRĀN, Jābiya, Jarash, JIBAL, Quds = Bayt al-Maqdis Jerusalem, Laodicea/Ladhiq, Palmyra, PHOENICIA, Rusāfa/ Sergiopolis / Ράφες, Tiberias, Tripolis, Bilad al-SHAM / SURIYEH Syria, Yathrib/ Medina; anthroponyms Theodosius, Ya'qūbī Jacob Baradaeus. As of 2019, highly reliable replicas of these prototypes were discovered in Ukraine: Oskolonivka, Skalonivka, Kalynuvatka, Kalynivka (over 80 place names), Raky, Rachyntsi, Damasky, Demeshkivtsi, Fyholivka, Khalepya, Khaleptsi, Tverdokhliby (3), Havrontsi, Havronshchyna, Zhabelivka, group Zhabye (20), Yaroshi (4), Yaroshivka (4), Yaryshiv, Chepelivka, group Kutsivka, Mahdyn, Ladyzhyn (6), Pal'myryvka, Ponykva, Ponykovytsia, Rusava, Rosava (4), Rasavka, Rosokha, Rosokhovatka, Serhiyi, Tyvriv (2), Trypill'a (2), Shamy / Surzha, Surozh, Yastrub- (14), Pedosy, Khodosy, Yakubivka e. a. The first replicas of this vector (Tripol, Khalep, Korsun') were pointed out by V. Z. Zavytnevych and A. I. Sobolevsky as similar to the Byzantine place names. The remaining synchoric names were identified with varying degrees of reliability by the method of toponymic contextualization in 2008–2019. Moreover, if each individual replica can be challenged, their mutual conditionality acquires a new scientific quality (V. I. Abaev). The current find of the initial territory with a concentration of synchoric and synchronous prototypes of this vector of toponyms-replicas in Ukraine radically improves scientific ideas about the whole picture of contacts between the steppe and forest-steppe population of the Dnieper region with Byzantium in the pre-chronicle time (IV–IX centuries).

Keywords: Byzantium, Syria, Palestine, Arabs-Christians, toponymy of Ukraine, language contacts.

K. Тищенко, д-р філол. наук, проф.
 Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна
 lingmus@ukr.net

СИРИЙСКИЙ ПЛАСТ ТОПОНИМИИ УКРАИНЫ ВИЗАНТИЙСКОГО ВРЕМЕНИ

Освещены важные следствия идентификации группы топонимов Жабье как реплик прототипа Jābiya – названия столицы Гассанидов, федератов Византии в VI–VII в. Благодаря этому стало возможным системное сведение всех ранее интерпретированных украинских реплик названий-прототипов Сирии византийской поры. Среди учтенных прототипов на Ближнем Востоке: топонимы 'Asqalan Аскалан, Callinicum Калиник / Raqqa Ракка, Dimashq Дамаск, Fihl Фихль, Halab Халеб, HAWRĀN горы аль-Хауран, Jābiya Джабия, Jarash Джараш, JIBAL Джабал, Quds = Bayt al-Maqdis Иерусалим, Laodicea/Ladhiq Лаодикея, Palmyra Пальмира, PHOENICIA Финикия, Rusāfa/ Sergiopolis / Ράφες Русафа, Tiberias Тивериада, Tripolis Триполис, Bilad al-SHAM Шам / SURIYEH Сирия, Yathrib/ Medina Ясриб; антропонимы Theodosius Феодосий, Ya'qūbī Jacob Baradaeus. По состоянию на 2019 г. в Украине разпознаны достоверные реплики этих прототипов: Осколонівка, Скалонівка, Калинуватка, Калинівка (более 80 названий), Раки, Рачинці, Дамаски, Демешкивці, Фіголівка, Халеп'я, Халепці, Твердохлиби (3), Гавронці, Гавроншчина, Жабелівка, група Жаб'є (20), Яроши (4), Ярошівка (4), Яришів, Чепелівка, Куцівка, Русава, Росава (4), Расавка, Росоха, Росохватка, Сергії, Тиверів (2), Трипілля (2), Шами / Суржа, Сурож, Яструб- (14), Педоси, Ходоси, Якубівка і др. Першими на сходство отдельных названий этой группы (Триполь, Халеп'я, Корсунь) с именами византийских городов обратили внимание еще В. З. Завитневич и А. И. Соболевский (1888, 1911). Остальные топонимы с разной степенью достоверности распознаны методом топонимического контекстирования в 2008–2018 гг. Постепенно раскрываются фрагменты подлинной древней системы названий, претерпевших впоследствии ряд закономерных и случайных звуковых изменений и переосмыслений. Обнаружение исходной территории с концентрацией прототипов этого вектора топонимов-реплик придает новое качество научным предположениям о содержании и форме контактов с Византией степных и лесостепных племен Поднепровья в долетописный период (IV–IX вв.).

Ключевые слова: Византия, Сирия, Палестина, арабы-христиане, топонимия Украины, языковые контакты.

ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

УДК 82–14 (821.134.2)

М. Величко, канд. філол. наук, доц.,
v.mariya.p2016@gmail.comО. Братель, канд. філол. наук, доц.
olena_bratel@ukr.net

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

РОЛЬ АНДАЛУЗЬКОЇ ПОЕЗІЇ У ПРОЦЕСІ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ
ЛІРИКИ ПРОВАНСАЛЬСЬКИХ ТРУБАДУРІВ

Проведено оглядовий аналіз тези про арабське походження західноєвропейської лицарської лірики. Порушено питання безпосередньої взаємодії європейської та арабської літературних традицій, зокрема ймовірного впливу арабо-іспанської строфіки на лірику провансальських трубадурів як представників літературної школи, звідки бере свій початок традиція новоєвропейської лірики. Продемонстровано результати контактування середньовічних арабської та європейської літератур на прикладі впливу андалузської поезії на іспанську й провансальську. З'ясовано, що безсумнівним для науковців є факт багатомовності андалузського суспільства, у якому паралельно функціонували романські говірки і класична арабська мова. У європейських розвідках, особливо в працях науковців, присвячених національним мовам, дослідження питання зводиться до шляхів творення поезії середньовічним варіантом майбутніх європейських мов, а не латиною. Андалузські поети з легкістю могли передати мотиви й тематику, притаманні арабській класичній літературі, за допомогою романської мови, а до арабської мови зверталися для вираження елементів народної романської лірики. Аналіз досліджень і публікацій показав, що питання історико-географічного становлення та розвитку арабо-іспанської поезії в період Середньовіччя розглядали арабські та європейські вчені минулих століть, а також сучасні літературознавці. Останні дослідження арабо-іспанської середньовічної строфіки не заперечують існування взаємодії між європейською і арабською лірикою, проте досі не визначено залишається роль цієї взаємодії в масштабі історії світової літератури. Лірика трубадурів XI–XIV ст. була унікальним синтезом багатьох літературних елементів церковної поезії, фольклору, а також арабських впливів. Вона виявилася вирішальним чинником в історії становлення італійської, іспанської, англійської, португальської, німецької літератур.

Ключові слова: провансальські трубадури, арабо-іспанська поезія, строфічна поезія, андалузська строфіка.

У будь-якому історичному огляді іспанської поезії зазвичай порушується питання неоднозначності її походження. Якщо іспанську поезію розуміють як поезію Іспанії, що бере свій початок із часів римської Іспанії, не береться до уваги факт наявності певних творів ще за часів Пізнього Палеоліту, підтверджений знахідками печерного мистецтва на півночі Піренейського півострова [Walters, 2002, р. 1]. Водночас перші зафіксовані поетичні твори, написані іберо-романською мовою, також викликають дискусії, оскільки створені іспано-арабською мовою поетичні фрагменти середини XII ст., безперечно, є одними з найбільш важливих творів у розвитку середньовічної літератури [Walters, 2002].

Білінгвізм на території Андалузії міг слугувати запорукою впливу арабо-іспанської поезії на творчість провансальських трубадурів. Оскільки питання залишається дискусійним, а низку збігів у творах провансальських і андалузських авторів можна пояснити явищем історико-типологічних аналогій, то не можна залишити поза увагою студії, які надають досить вагомі аргументи на користь арабо-іспанської середньовічної лірики як рушійного чинника розвитку не лише провансальського, але й європейського поетичного канону.

Поезія трубадурів склалася наприкінці XI ст. на півдні теперішньої Франції, у Провансі. XII і XIII ст. – епоха її розквіту. До того часу література, письмова словесність західноєвропейських народів була латиномовною; паралельно з нею жила й розвивалася народна неписемна словесність, представлена мовами, які через століття оформилися в сучасні європейські мови. Вперше народною мовою ліричні твори звучали саме у трубадурів. Завдяки останнім народна мова стає на один щабель у літературному і культурному розумінні з латиною, а отже, в історії європейської літератури почалася нова епоха. В ширшому контексті середньовічної європейської літератури вчені порівняно нещодавно почали вивчати місцеві говірки, аналізувати їхні відмінні від класичних мов риси, культурну значущість створених цими говірками творів.

Аналіз досліджень і публікацій показав, що питання історико-географічного становлення та розвитку арабо-

іспанської поезії в період Середньовіччя розглядали арабські та європейські вчені минулих століть, а також сучасні літературознавці. Значний внесок у вивчення нових віршованих форм та їхніх особливостей здійснення іспанський вчений Е. Гарсія Гомес. Становлення й розвиток арабо-іспанської поезії вивчали такі вчені, як І. Фільштинський, І. Крачковський, Б. Шидфар, Р. Дозі. Основні ідеї зазначених авторів послугували відправною точкою для нашої розвідки.

Дослідження іспано-арабської строфіки крізь призму творчості провансальських трубадурів з'являються в різний час у Сполучених Штатах Америки, Німеччині, Іспанії, Франції, Великій Британії та Італії. Це зумовлено, передусім, вагомим значенням творчості середньовічних мандрівних поетів у світовій літературі. Зацікавленість провансальськими студіями найбільшого розквіту набула саме в Італії згідно з традицією, яка бере свій початок з часів Данте Аліґ'єрі. У Франції ця тема не така актуальна, однак пошуки відповідей на питання взаємовпливу арабської і європейської поетик не припиняються ще й досі. Саме тому, зосереджуючись на особливостях арабо-іспанської середньовічної поезії як унікального поєднання традиційного канону та індивідуального авторського начала, ми маємо на меті вивчити точки перетину класичної арабської лірики та романської поетичної творчості і тим самим визначити ймовірність рецепції характерних рис іспанської строфіки лірикою провансальських трубадурів. Серед основних завдань – огляд праць сучасних європейських науковців щодо питання генези лірики провансальських трубадурів та визначення ролі андалузської поезії у процесі її становлення та розвитку.

Сам факт взаємовпливу не викликає сумніву, проте залишається дискусійною роль андалузської строфіки у процесі становлення й розвитку лірики провансальських трубадурів, якій завдячує низка європейських поетологічних систем, зокрема з лірики провансальських трубадурів бере свій початок французька, італійська, португальська літературні традиції.

Через Андалузю до середньовічної Європи потрапили арабо-мусульманські середньосхідні культурні

традиції, повернулося засвоєне та збережене надбання античності, що сприяло розвитку європейської наукової думки і створило передумови для початку епохи Відродження. Виникнення лірики трубадурів також на півдні Франції, у Провансі, зумовлене незалежністю торгових міст цього регіону від феодално-державного тиску та можливістю підтримувати економічні зв'язки з країнами Близького Сходу та Європи. Етнічний склад, який був досить строкатим з огляду на терпимість до різних національностей і релігійних конфесій, безпосередньо сприяв створенню унікального літературного синтезу. Геополітичні та економічні чинники стали запорукою поширення на теренах Провансу культурних, зокрема літературних, традицій інших народів [Nykl, 1946; Wesserstein, 1992].

Аналізуючи те значення, яке мала перекладацька діяльність у процесі впровадження арабо-мусульманської культури в Іспанії, варто зазначити, що саме завдяки перекладам Європа познайомилася з арабським працями з математики, астрономії, медицини. Що стосується ідейного наповнення літературних творів, то концепт піднесеного, платонічного кохання, опис якого зустрічається ще в поезії узритських ліриків, задовго до появи та формування італійського *dolce stil nuovo* ("нового витонченого стилю"), відіграв неабияку роль у розвитку лірики європейської.

Е. Вале аналізує спадщину трубадурів в італійській літературі та торкається питання її поширення через мандрівних поетів і менестрелів, зазначаючи, що хоча з 2600 творів, що дійшли до наших часів, приблизно 400 пісень увійшли в історію італійської літератури, Іспанію, так само як і Італію, трубадури вважали другою батьківщиною [Valet, 2008, p. 119].

Метрика поетичної спадщини трубадурів ґрунтується на певній послідовності кількості складів у кожному рядку та чергуванні наголосів, що дає змогу визначити тип метричної системи як силаботонічної, на зразок італійської. Зовсім не випадковим видається той факт, що трубадури використовували дві-три рими впродовж усього твору. Подібна тенденція вказує на арабську класичну традицію з її тяжінням до моноримичності. Кількість строфічних форм провансальської лірики перевищує тисячу, і на її народне, фольклорне коріння вказує наявність рефрену (нагадує структурний компонент *мувашиша* – *харджу*).

Провансальські трубадури, використовуючи весь арсенал художніх засобів, прагнули урізноманітнити метричні і строфічні поетичні форми, серед яких найпоширенішими можна визначити такі (див. [Michaud, 1953]):

- *кансона* – вірш любовного змісту;
- *альба*, кожна строфа якої завершується словом "альба";
- *тенсона* – форма поетичного діалогу двох поетів;
- *пасторела*, основною темою якої є зустріч пастушки й лицаря;
- *сирвента* – строфічна форма, зосереджена на суспільно-політичній проблематиці;
- *плачі* – твори жалобного змісту (збігаються із суто класичними арабськими *risa*).

Французький дослідник Ж. Гуіран у статті "Трубадури, з Провансу до Європи" [Fidalgo, 2008] називає мандрівних поетів "непізнаними поетичними об'єктами", оскільки є багато запитань щодо їхньої творчості, на які сучасна літературознавча наука не може дати відповіді, наприклад: які фольклорні форми стали основою для зародження цієї творчості, чи вплинула на неї арабська літературна традиція внаслідок тривалих контактів із мешканцями Піренейського півострова і хрестових походів на Схід, як пояснити наявність елементів строфіки у

творах трубадурів, яке відношення вони мають до "Декамерону" Боккаччо і чому взагалі відмовляються відходити в історію [Fidalgo, 2008, p. 37].

Водночас контакти між арабською і романською культурами не підлягають сумнівам. Є припущення, що на слово "trobar" вплинула арабська традиція через тривалі контакти арабів з іспанцями або ж завдяки хрестовим походам на Схід. Безперечно, численними і тривалими були контакти між арабською та романською культурами, і відомо, що Гійом Аквітанський привіз серед інших рабів оповідачів і співців. У такий спосіб з'явилася можливість виявити аналогії між арабським *заджалем* і деякими строфічними формами, які використовували трубадури, у тому числі й Маркабрюн [Fidalgo, 2008, p. 39]. Ж. Гуіран посилається на погляди іншої дослідниці – Л. Лазеріні, яка звертає увагу на те, що поет Ібн Кузман, сучасник Гійома, розмістив у *заджалі* фрагмент романського вірша, який схожий на рефрен альби, тому можна зробити висновок, що монахи Ключі вже співали рефрен такого типу за століття до того [Fidalgo, 2008, p. 79].

Ж. Гуіран ретельно аналізує мову, яку використовували трубадури для написання своїх творів. Спираючись на його думку, однозначно можна стверджувати, що мандрівні співці писали народною мовою, оскільки майже не використовували латину. Проте мова трубадурів, поза сумнівом, належала до високого стилю, а їхня поезія була водночас куртуазною і філософською. Як і будь-які автори, що обирали саме народну говірку, трубадури писали романською. Ж. Гуіран зазначає, що в той час розрізняли мову "oil" і мову "oc", якою розмовляли Hispani і яку з часом назвуть провансальською, а італійські вчені поділяли мову на "provanzale" (середньовічна) та "occitano" (сучасна). Французькому вченому термін "провансальська мова" видається досить інформативним, оскільки він дозволяє розрізняти основну мову та окремі діалекти [Fidalgo, 2008, p. 78].

М. Леон Гомес своє дослідження "Провансальські шансоньє" ("Les chansonniers provencaux") присвятила вивченню геополітичних і соціально-економічних передумов виникнення осередків провансальської поезії [Leon Gomes, 2008]. Дослідниця зазначає, що під час створення нових дворів естетичний смак прищеплювався придворній молоді за допомогою спеціального навчання, тому тогочасну освіту можна вважати ефективним ідеологічним інструментом [Leon Gomes, 2008, p. 35]. Основною характеристикою провансальської текстової традиції у Каталонії можна вважати її майже автоматичне злиття з лірикою автохтонного походження, оскільки Каталонія, хоча й меншою мірою, ніж Італія, також відігравала важливу роль у поширенні поезії трубадурів із XIII ст. [Leon Gomes, 2008, p. 37].

На вивченні стилів і жанрів провансальської літературної традиції у більш широкому й загальному аспекті середньовічної ліричної поезії зосереджена стаття П. Бека "La cansón" [Bec, 2008, p. 81]. Найпершим елементом характеристики цієї поезії є її тенденція до модернізації у більш-менш сталих кодифікованих жанрах, і це відповідно до досить чіткої дихотомії (з очевидною можливістю інтерференції) ділить її на два великі регістри: "високий", куртуазний, який ще має назву "аристократичний", і "низький" регістр, або "популярний", який вважався менш престижним і з цієї причини не так добре зафіксований у рукописах. Регістр "popularisant" ("популярний", "пропагандистський"): *alba*, *pastore*, *balada* – тяжіє до інтерстрофічного рефрену, "заджальній" строфіці. Йому притаманні музичність, ліризм дії та ситуації, вживання ономатопей. За жанровою специфікою переважають п'єси з типовими персонажами. Лексика, тематика, ліричність

досить усталені. Стиль часто анонімний, фольклорний. Регістр "аристократичний": *canson*, *sirventes*, *tenson* – відсутність інтерстрофічного рефрену, оспівування витонченого кохання, етичні і філософські роздуми, вишуканий стиль віршування, "чистий" ліризм, незалежність від ситуативного контексту, абсолютний суб'єктивізм, самотність і лірична печаль (кохана жінка, ім'я якої інколи навіть наводиться в тексті, майже завжди недосяжна і перебуває в ліричній, чуттєвій ірреальності). Ідеться про твори відомих широкому загалу авторів на противагу фольклорному характеру "низького" регістру.

Окреслюючи території, на яких розвивалася культура трубадурів, і де вона трансформувалася в модель куртуазної лірики, М. Кабре у дослідженні "*Mecenes et Troubadours dans la couronne d'Aragon*" ("Меценати і трубадури на теренах королівства Арагон") визначає графство Каталонії, королівство Арагон і королівство Валенсії як ареали найтривалішого й найміцнішого укорінення провансальських традицій. Король Альфонс був великим меценатом трубадурів у Каталонії. Гасконські трубадури згадують також у своїх творах Барселону XV ст. [Cabre, 2008, p. 129]

Е. Фідальго, автор статті "*Troubadours et troubadores, les premiers contacts*", під різними кутами зору розглядає проблему датування і способів здійснення перших контактів трубадурів провансальської поетичної школи з іншими поетичними традиціями на прикладі основних класичних праць, які вивчають це питання. Зокрема А. Жанрой, який досліджував Кастилію XII–XIII ст., дійшов висновку, що перші провансальські пісні на іспанській землі були піснями хрестових походів і призначалися для навернення місцевих жителів у християнську віру [Fidalgo, 2008, p. 139]. Шлях, яким поетика провансальських трубадурів потрапила до іспанських дворів, Е. Фідальго визначає через такі історичні події: "У Кастилію були запрошені лицарі з півдня Франції. Кастильський король запросив їх для допомоги в боротьбі з арабами, які окупували більшу частину півострова, а лицарі привезли із собою трубадурів і жонглерів для того, щоб ті їх розважали в походах" [Fidalgo, 2008, p. 145].

Технічне зіставлення явищ і виявлення подібності окремих елементів арабо-іспанської строфічної поезії та провансальської лірики спотворює істинне розуміння аспектів їхньої взаємодії і взаємовпливу. Причиною такої подібності можуть бути не тісні контакти двох літератур, а загальна тенденція суспільного і культурного розвитку народів. Таке трактування гіпотези виявляє лише історикотипологічні збіги, які можна простежити в літературах певної епохи під час формування незалежних поетологічних систем. Кожна художня система водночас має свою траєкторію розвитку, а зовнішні впливи аналогічних чинників соціального й культурного життя лише стимулювали чіткі виокремлення її складових. Окремі аргументовані докази контактів між арабо-іспанською і провансальською художніми системами увиразнюють важливість процесів тво-

рення самобутньої літературної традиції, вплив якої поширився далеко за межі ареалу її зародження і позначився на літературному процесі всієї Європи.

Отже, питання походження, розвитку і впливу арабо-іспанської поезії на лірику європейських країн розглядається в межах різних національних шкіл. Попри активну наукову роботу та появу сучасних теорій взаємовпливу андалузської та провансальської поезії надалі триває постійний пошук фактів впливу арабо-іспанської строфічної поезії на розвиток літератур європейського Середньовіччя.

Саме на початку XXI ст., коли в літературознавчій науці формується нове розуміння середньовічних літератур крізь призму методів компаративістики, культурології, теорії рецепції, з'являються нові підходи до провансальської лірики як окремого типу художньої свідомості, що зазнала безпосереднього впливу арабської класичної поезії. На підтвердження цього факту виступає спільність тем і шляхів їх розкриття у двох зазначених літературних традиціях. Проводячи паралелі між строфічною лірикою Іспанії та поезією провансальських трубадурів, яка виникла хронологічно пізніше, можна простежити спільні тематичні й зображальні прийоми (римування, стилістичні фігури) у любовній ліриці, які можуть слугувати опосередкованим доказом контактів та взаємовпливів двох самобутніх літератур.

Список використаних джерел

1. Bec P. La Chanson. *Europe* : Revue litteraire mensuelle. Juin – Juillet 2008. P. 76–87.
2. Cabre M. Mecenes et Troubadours dans la Couronne D'Aragon. *Europe* : Revue litteraire mensuelle. Juin – Juillet 2008. P. 126–136.
3. Fidalgo E. Troubadours et Troubadores. Les Premiers Contacts. *Europe* : Revue litteraire mensuelle. Juin – Juillet 2008. P. 137–149.
4. Leon Gomes M. Les chansonniers provencaux. *Europe* : Revue litteraire mensuelle. Juin – Juillet 2008. P. 31–44.
5. Michaud G. La genèse de l'œuvre littéraire: Gide et Mallarmé. *Cahiers de l'Association internationale des études françaises*. 1953. No. 3-5. P. 239–251. DOI : <https://doi.org/10.3406/caief.1953.2037>.
6. Nykl A. R. Hispano-Arabic poetry and its Relations with the Old Provençal Troubadours. Baltimore, 1946.
7. Valet E. Les Troubadours et d'Italie. *Europe* : Revue litteraire mensuelle. Juin – Juillet 2008. P. 115–124.
8. Walters D. G. The Cambridge Introduction to Spanish Poetry. Cambridge : Cambridge University Press, 2002.
9. Wessersstein D. J. Jews, Christians and Muslims in Medieval Spain. *Jew Studies*. 1992. Vol. 43, no. 2. P. 172–186.

References

- Bec, P., 2008. La Chanson. *Europe*, Juin – Juillet, pp. 76–87.
- Cabre, M., 2008. Mecenes et Troubadours dans la Couronne D'Aragon. *Europe*, Juin – Juillet, pp. 126–136.
- Fidalgo, E. 2008. Troubadours et Troubadores. Les Premiers Contacts. *Europe*, Juin – Juillet, pp. 137–149.
- Leon Gomes, M., 2008. Les chansonniers provencaux. *Europe*, Juin – Juillet, pp. 31–44.
- Michaud, G., 1953. La genèse de l'œuvre littéraire: Gide et Mallarmé. *Cahiers de l'Association internationale des études françaises*, 1(3-5), pp. 239–251. <https://doi.org/10.3406/caief.1953.2037>.
- Nykl, A. R., 1946. *Hispano-Arabic poetry and its Relations with the Old Provençal Troubadours*. Baltimore.
- Valet, E., 2008. Les Troubadours et d'Italie. *Europe*, Juin – Juillet, pp. 115–124.
- Walters, D. G., 2002. *The Cambridge Introduction to Spanish Poetry*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Wessersstein, D. J., 1992. Jews, Christians and Muslims in Medieval Spain. *Jew Studies*, 43(2), pp. 172–186.

Надійшла до редколегії 23.12.19

M. Velychko, Ph. D. in Philology, assoc. prof.,
v.mariya.p2016@gmail.com
O. Bratel, Ph. D. in Philology, assoc. prof.
olena_bratel@ukr.net
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

THE ROLE OF ANDALUZIAN POETRY IN THE FORMATION AND DEVELOPMENT OF THE LYRICS OF THE PROVENÇAL TROUBADOURS

In the review article the theories of the Arabic origin of West European chivalrous poetry were analyzed. The article deals with the problem of the direct interaction between Arabic and European literary traditions, in particular, the probability of the impact of the Arab-Spanish strophic poetry on Provençal troubadour's lyrics and the possibility of the influence of Andalusian poetry on Spanish and Provençal. So that it is established that al-Andalus was a multilingual society in which the Andalusi Romance dialects were spoken and written alongside Arabic. In Europe, and from scholars working in departments of modern national languages, this usually means the discussion of what it means to write in Middle English, or German, or

French instead of Latin. The Andalusian poets could easily convey in Romance the motives and themes inherent in Arabic classical literature, and with the help of the Arabic language they expressed elements of Roman folk poetry. The analysis of various researches showed that the issue of the historical and geographical formation and development of Arab-Spanish poetry during the Middle Ages were studied by Arab and European scientists of past centuries, as well as by the modern literary scientists. Modern studies of the Arab-Spanish medieval stanza do not deny the existence of an interaction between European and Arabic lyrics, but the role of this interaction on the scale of the history of world literature remains unclear. Lyrics of the troubadours of the 11th–14th centuries was a unique synthesis of many literary elements of church Latin poetry, folk poetry and Arab influences, and strongly influenced on the history of Italian, Spanish, English, Portuguese, German literature.

Keywords: Provençal troubadours, Arab-Spanish poetry, strophic poetry, Andalusian stanza.

М. Величко, канд. філол. наук, доц.,

v.mariya.p2016@gmail.com

Е. Братель, канд. філол. наук, доц.

olena_bratel@ukr.net

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

РОЛЬ АНДАЛУССКОЙ ПОЭЗИИ В СТАНОВЛЕНИИ И РАЗВИТИИ ЛИРИКИ ПРОВАНСАЛЬСКИХ ТРУБАДУРОВ

Проведен обзорный анализ тезиса об арабском происхождении западноевропейской рыцарской лирики. Рассмотрен вопрос непосредственного взаимодействия европейской и арабской литературных традиций, в частности возможного влияния арабо-испанской строфики на лирику провансальских трубадуров как представителей литературной школы, откуда берет свое начало традиция новоевропейской лирики. Продемонстрированы результаты непосредственных контактов средневековых арабской и европейской литератур на примере влияния андалусской поэзии на испанскую и провансальскую. Выяснено, что не вызывающим сомнения для ученых является факт многоязычия андалусского общества, в котором параллельно функционировали романские наречия и классический арабский язык. В европейских исследованиях, особенно в работах ученых, посвященных национальным языкам, изучение проблемы сводится к обсуждению путей создания поэзии средневековым вариантом будущих европейских языков, а не на латыни. Андалусские поэты могли с легкостью передать на романском языке мотивы и тематику, присущие арабской классической литературе, а с помощью арабского языка выразить элементы романской народной лирики. Анализ исследований и публикаций показал, что вопрос историко-географического становления и развития арабо-испанской поэзии в период Средневековья рассматривали арабские и европейские ученые прошлых столетий, а также современные литературоведы. Последние исследования арабо-испанской средневековой строфики не отрицают существования взаимодействия между европейской и арабской лирикой, но до сих пор остается неопределенной роль этого взаимодействия в масштабе истории мировой литературы. Лирика трубадуров XI–XIV вв. была уникальным синтезом многих литературных элементов церковной латинской поэзии, фольклора, а также арабских влияний. Она оказалась решающим фактором в истории становления итальянской, испанской, английской, португальской, немецкой литератур.

Ключевые слова: провансальские трубадуры, арабо-испанская поэзия, строфическая поэзия, андалусская строфика.

УДК 821.113 (73)–311.4.09

Т. Вечоринська, канд. філол. наук, доц.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

t.vechorynska@gmail.com

ЗНАЙОМСТВО З СИНО-АМЕРИКАНСЬКОЮ ЛІТЕРАТУРОЮ: ФЕНОМЕН ЕМІ ТАН

Присвячено огляду творчого доробку американської письменниці китайського походження Емі Тан. Особливу увагу приділено проблемам, що складають магістральну лінію сино-американського літературно-критичного дискурсу, а саме взаємодії компонентів китайськості й американськості в структурі сино-американської ідентичності. Простежено зміни в семантиці та поетиці сино-американського дискурсу в романах "Клуб веселощів і удачі", "Дружина Кухонного бога", "Сто потаємних почуттів", "Донька костоправа", "Рятуючи рибу, що тонуть" і "Долина дивувань". Визначено, що в романах Емі Тан із різним ступенем виявлення відбувається розмивання стійких стереотипів завдяки ретельно продуманій постмодерністській техніці: інтертекстуальній, гіпертекстуальній, паратекстуальній співвіднесеності її прози з китайською класикою, американською та європейською літературами. Письменниця демонструє неприйнятність однозначних стереотипних установок, зведення образів країн і народів до однозначної схеми. Семантико-поетичальний аналіз змістів її романів дозволяє зробити висновок, що твори Емі Тан присвячені новій сино-американській ідентичності людини, у якій є право на свободу вибору: до якого світу, до якої культури належати. Емі Тан напрацювала різноманітні й значно ускладнені репрезентації національно-культурної ідентичності, розкриваючи складність і драматизм процесів самовизначення людини у світі. Виявлено, що романи Емі Тан містять у собі ті найважливіші художні змісти, які забезпечують продовження сино-американської літературної традиції через взаємозв'язок із новою транскультурною реальністю, зміцнюючи ґрунт для поглибленого розуміння статусу знань про китайську Америку та Китай, для формування уявлень про цілісність світового літературно-культурного процесу.

Ключові слова: Емі Тан, сино-американська література, ідентичність, сино-американськість, китайськість.

Сино-американська література представляє собою корпус англомовних творів, що створюються авторами китайського походження на теренах Сполучених Штатів Америки. Сучасне західне літературознавство тяжіє до розгляду доробку сино-американських письменників у контексті азіясько-американської літератури. Цікавий той факт, що осмислення феномена сино-американської літератури в Китаї, на відміну від Заходу, зазвичай не пов'язується з азіясько-американським каноном. Як зазначає ректор Інституту китайсько-американських досліджень у Китаї, професор Сю Інго: "Сино-американська література, яка в США зазвичай включена в азіясько-американську або азіатську дослідження, в Китаї з'явилася в 1990-х як новий предмет на факультетах англійської мови і вивчалася в рамках курсів з американської

літератури" [Ху, 2008, р. 127]. Китайське літературознавство розглядає сино-американську літературу як американську літературу, створену письменниками китайського походження, не в рамках етнічності й політкоректності мультикультуралізму, а як органічну частину літературного процесу США. Побутує, однак, інша думка – Чен Ляо, відомий китайський критик, вважає, що перекладна сино-американська література повинна розцінюватися як частина китайської літератури, написаної китайськими письменниками, що живуть у діаспорі (цит. за: [Zhang, 2008, р. 121]). Такий різнополюсний підхід до вивчення сино-американської літератури продиктований не теоретичними пристрастями дослідників, а саме бікультурною природою художньої творчості таких письменників, як Емі Тан. Будь-яка спроба класифікації азіясько-

/ сино-американської літератури призводить до виникнення нових труднощів, оскільки своєю багатогранною творчістю письменники руйнують будь-яку наново запропоновану парадигму й оскаржують запропоновані ярлики. Виділення феміністичного, гастрономічного, екскурсійного дискурсів у цих літературах – це очевидний доказ залучення азійсько-американських і сино-американських авторів до мейнстрімних процесів, однак, питання їхнього статусу в літературі Америки / світовій літературі залишається гостро дискусійним.

На початку XXI ст. сино-американська література починає осмислюватися в аспекті нових теорій постетнічності, транснаціональності, транскультурації, що значно змінило вектори її дослідження. На зміну маркерам "етнічності", "екзотичності", що панували в середині XX ст., приходить нове осмислення цієї літератури як полікультурного художньо-естетичного явища в контексті процесів, які, хоча і визначаються по-різному: глобалізація, транскультура, але мають загальну принципову платформу (роботи Л. Хатчен, С. Фуско, Ван Нінга, Юе Дайюнь, Ін Цінчжао, І. Нойманн, Д. У. Р. Чоу, Б. Адамс, Д. Л. Медсен, Цао Шуньціня та ін.).

Емі Тан (1952 р. н., англ. Amy Tan, кит. 譚恩美) – авторка шести романів, двох книг для дітей, есеїстка і сценаристка, володарка численних премій у галузі літератури – вважається одним із найвидатніших представників американської літератури XX–XXI ст. Творчість письменниці, яка народилася і здобула освіту в США, де живе й пише про Китай і китайську культуру, представляє особливий інтерес в аспекті розгляду семантико-поетологічних особливостей художньої репрезентації образів Сходу і Заходу, Китаю і Америки. Письменниця вже фактом свого походження, виховання і освіти перебуває одночасно і в американській, і в китайській культурі. Мова й культура Китаю, також як і мова й культура Америки, є особистісною та творчою складовою "феномена Емі Тан".

Шляхом аналізу семантики і поетики сино-американського дискурсу в романах "Клуб веселощів і удачі", "Дружина Кухонного бога", "Сто потаємних почуттів", "Донька костоправа", "Рятуючи риб, що тонуть" і "Долина дивувань", які становлять об'єкт дослідження, у статті досліджуються засади літературної репрезентації сино-американської ідентичності через взаємодію компонентів китайськості і американськості як її невіддільних складових. Мета дослідження полягає у визначенні культурно-історичного контексту текстуальної репрезентації сино-американськості у творчому доробку Е. Тан. Мета статті зумовила вирішення таких завдань: визначення особливостей художньої репрезентації поліваріантних форм сино-американської ідентичності й простеження трансформації моделей її репрезентації на всіх етапах творчої еволюції письменниці, а також виявлення значення сино-американського дискурсу у творчості Е. Тан у контексті світових літературно-культурних процесів.

"Клуб веселощів і удачі" ("The Joy Luck Club", 1989) – перший роман Е. Тан, створений на піку популярності "китайської хвилі" в американській літературі та тематизації спадщини китайської культури, розпочатої сино-американськими письменницями Е. М. Ітон, Дж. С. Вонг і М. Х. Кінгстон. Після нього письменницею були написані складні за стилістикою і семантикою романи, в яких продовжувала напрацьовуватися проблема сино-американської ідентичності. Г. Блум високо оцінив цей роман, зазначивши, що це тільки перший крок на новому літературному шляху [Bloom, 2001, р. 3]. Роман залишається найбільш яскравим і суперечливим твором Е. Тан. Про те, що роман із захопленням був прийнятий американською критикою, свідчать відгуки в журналах

"LA Times", "The New York Times", "The Christian Science Monitor", "Esquire", "The Washington Post", у яких вказано на бездоганну художню мову й майстерність Е. Тан як оповідачки, а також широта загальнолюдської проблематики роману.

У своєму першому романі Е. Тан створює різні варіанти мікрокосму сино-американської сім'ї – прийом, який дає письменниці можливість розкрити в деталях динаміку осмислення різними поколіннями іммігрантів своєї національно-культурної ідентичності. Композиційно і семантично роман побудований симетрично: чотири частини поділено на чотири розділи. Перший і четвертий утворюють рамкову семантичну конструкцію – це розповіді матерів, другий і третій – розповіді їхніх дочок. Єдності роману надає внутрішній сюжет, в основі якого – драматичне переживання китайськими матерями розпаду своєї етнотрадиції і болісне розуміння доньками свого духовного розриву з ними. В основі поетики й семантики сино-американського дискурсу цього роману – головне питання: що значить бути китайцем за межами Китаю в Америці? Як передається і як відчувається / осмислюється китайськість поколіннями китайців, народженими в Америці? У романі письменниця показує, що найважливішим каналом трансляції китайськості є живі "talk-stories" матерів, що зберігають кореневу культуру сино-американців. Цю форму ретрансляції китайської культури дослідники називають "mediated chineseness" [Adams, 2005, р. 166]. Під кореневою ми розуміємо китайську культуру, яка для бікультурних сино-американців первісна і стрижнева у самовизначенні людини у світі, її належності до певної етнічності, із притаманними моральними цінностями, устроєм життя і традиційністю, на відміну від набутої, американської культури.

Одна з центральних проблем перекладу культурних смислів на / з китайської заявлена в розділі роману з концептуальною назвою "Американський переклад" ("American Translation"). Не володіючи англійською на високому рівні, матері втрачають можливість спілкування з дітьми, які живуть в іншомовному просторі, забуваючи материнську мову. Е. Тан зображає унікальні за точністю й індивідуалізацією мовні ситуації, які розкривають духовну, а не декоративно екзотизовану китайськість. Наприклад, героїня Роуз не перестає дивуватися пронизливий спостережливості своєї матері, як гостро та відчуває новий для неї американський світ: "<...> які слова вона підбирає, який сенс вкладає в них!", "<...> [її] слова значили набагато більше. Їх, напевно, не так легко перекласти, оскільки вони позначають особливе сприйняття, властиве тільки китайцям" [Tan, 2006b, р. 188]. Це стосується насамперед особливостей "мовного" освоєння матерями американської культури через зіставлення зі своїм китайським досвідом. Художній прийом ретрансляції знань через стійкі образи Сходу (нефритовий медальйон, черепаха, сороки, фен-шуй і китайська астрологія, маджонг, Будда, Місячний фестиваль, ласощі-дяньсін та інші страви китайської кухні) – найважливіший принцип створення образу інтеріоризованої китайськості. Наявні стереотипи важливі як перший крок для вибудовування нового погляду на природу сино-американського життєвого досвіду героїв роману. Е. Тан дає підставу і героям, і читачам задуматися про важливість збереження національно-культурного "я", що невіддільно від усвідомлення зв'язку зі своїм корінням.

Ключовий образ усієї творчості Е. Тан – сино-американка, яка втратила знання китайської культури, але не перестала відчувати й осмислювати свою етнічну належність. Шлях до вирішення центральної проблеми роману – зрозуміти і прийняти материнську любов,

прийняти вистраждану китайську мудрість, помітити те, що завжди було на поверхні, залишаючись непоміченим, окреслено в образі самого "Клубу веселощів і удачі" (англ. "The Joy Luck Club", кит. "喜福会"), організованого китаянками старшого покоління щойно по приїзді у Сполучені Штати як місця єднання і збереження звичаїв. Через зовнішню побутову деталізацію щоденності існування клубу проблематизується "бікультурність" старшого покоління сино-американців. Поступово перетворюючись на американців за способом життя, вони залишаються китаїцями за духом, у їхніх образах відчувуються складні процеси поєднання американськості та китайськості. У романі звучить не один "сино-американський голос", а складна поліфонія голосів, з різною, індивідуальною, а не стереотипованою китайськістю. Тому кожна з історій має свою версію й автентичної, та американізованої китайськості.

Китайська складова сино-американського дискурсу проявлена в романі претекстами китайської класичної культури, які підключені по-різному: інтекстно, імпліцитно, у ненавмисних асоціаціях, коли читач, знайомий із культурою Китаю, знаходить неявні зв'язки. Нефритовий медальйон, як символ невисловленої материнської надії, плющ, що вріс у цегляну кладку будинку, суп із червоних бобів і чорний суп із сесамом, згадані ніби мимохідь, створюють образ-атмосферу китайськості в романі. Ця поетика, на перший погляд, нейтральної деталі проїнята не тільки духом китайської літератури (згадуються рядки Ду Фу про зірваний вітром дах солом'яної хатини, Лі Цінчжао про в'янучу герань і тонкий струмок диму з курильниці, Лі Бо про доріжку місячного світла перед ліжком), але й пізнаваною вишуканістю китайських пейзажних мініатюр. Так вибудовується художня концепція альтернативної китайськості з її протистоянням негативним стереотипам, таким як "yellow peril" і "dog-eating" [Yin, 2000, p. 79, 215].

"Клуб веселощів і удачі" – це не тільки сімейна сага про життя китаїців в американському середовищі, а й роман-колізія взаємовідображень знань про світ китайських матерів і "американського знання" їхніх дочок. Це світ Сходу й Заходу у взаємному відображенні.

"Дружина Кухонного бога" ("The Kitchen God's Wife", 1991). Цей найулюбленіший, за визнанням самої письменниці, роман багато в чому автобіографічний. Репрезентовані в ньому китайські образи, що насичені символами, культурними текстами, інтертекстуальними зв'язками, мають важливе джерело – це "правда життя", почерпнута з розповідей матері Е. Тан, Дейзі Тан: "Моя мама скаржилася на те, що їй знову і знову доводиться заперечувати, що вона не була ні однією з матерів у моєму першому романі. "Це все вигадки, – говорила вона своїм друзям. Там немає нічого правдивого. Просто в моєї доньки буйна уява". Коли я писала свою другу книгу, вона вирішила, що я потребую деяких материнських настанов: "Цього разу, – сказала вона, – розкажи мою справжню історію" [Tan, 2004, pp. 210–211]. Якщо в першому романі в центрі сино-американського дискурсу – проблема репрезентації різних точок зору героїв, з одного боку, на нову "не китайську" реальність життя в Америці матерів, народжених у Китаї, і, з іншого боку, на "китайськість" своїх матерів їхніх "американських" дочок (що в культурології визначають як "generational conflict cliché"), то в другому романі "Дружина Кухонного бога" акцент зроблений на визначальні риси китайськості в структурі сино-американської культурної ідентичності героїв. В основі сюжету роману – протистояння двох концепцій розуміння героїм життя в Америці. Домінуючий маркер ідентичності сино-американок, народжених в Америці, у

романі "Клуб радості та удачі": "This was not China" [Tan, 2006b, p. 141], "We are not in China anymore" [Tan, 2006b, p. 263], у наступному романі "Дружина Кухонного бога" доповнено новим, полемічно загостреним, озвученим головною героїнею Вінні Луї: "That was China" [Tan, 2006c, p. 119]. Образ Китаю, створений у китайській літературі XIX – першої половини XX ст., утворює художньо значущий претекст роману. З Америки героїня роману, китаянка, народжена в Китаї, осмислює своє життя в патріархальному китайському суспільстві. Вінні відкриває свої таємниці, звертаючи увагу своєї доньки не на те, що було в минулому, а "чому це могло трапитися тільки так, а не інакше" [Tan, 2006c, p. 86].

У центрі роману "Дружина Кухонного бога" – образ китаянки Вінні Луї, в дитинстві – Цзян Вейлі. Роман відкривається і завершується монологом сино-американки Перл Луї Брандт, який обрамляє історію, розказану її матір'ю Вінні Луї про роки її дитинства, молодості й першого заміжжя в Китаї на початку XX ст. Двадцять два розділи роману – це спогади Вінні про своє життя, яке проходить на тлі драматичних подій у китайській історії: японська окупація 1930–1940-х рр., різанина в Нанкіні (1937), зміна політичного устрою. На це історичне тло роману звертає увагу Ю. Кесар: "Тан створила дуже складний постмодерністський літературний твір, відмінний від переважаючих наративів у сучасному американському суспільстві <...> Тан довела реальність китайського світу поза американським досвідом <...> Піднявши питання про глибину американських знань щодо іншого в їхній культурі, наскільки "іншим" є те, що відчувалося як далеке й чуже, Емі Тан значно розширила уявлення про американський літературний канон" [Caesar, 2009, p. 46]. В образі китаянки й історії її життя в патріархальному світі домінують не глибина зображення характеру, а репрезентація історико-національних рис її світосприйняття. У такий спосіб вимальовується знайомий за попереднім романом Е. Тан образ китайської жінки, що живе в Америці і зберігає таємниці про своє драматичне минуле, боячись бути незрозумілою і засудженою. Набагато пізніше Вінні, нарешті, знаходить у собі сили виказати свої страждання і віднайти внутрішню свободу. Послідовно вибудовуючи сюжет історії життя Вінні від непереможного минулого до сьогодення, знайденого через подолання мовчання, Е. Тан дестереотипізує образ китайської жінки, зображуючи її непокірною і волеюбною, здатною протистояти будь-яким обставинам. Трансформація образу китаянки в сино-американку виписаний у розгорнутий контекст її минулого життя.

У романі Е. Тан реконцептуалізація міфу про Бога домашнього вогнища стає засобом руйнування одного з національно-культурних стереотипів китайськості й основою формування міфопоетичного образу нової "жіночої" сино-американської ідентичності через наповнення загальнолюдським змістом. У цьому романі немає драматичного пошуку сино-американської ідентичності, як у романах Ф. Чіна, немає відчаю, як у героїв його роману "Хайвей Ганга Діна", які заблукали між двома світами, немає і проблеми вибору, набуття цілісності кореневої культури, як у героїнь М. Х. Кінгстон і А. Йен-Ма. У романі Е. Тан китайський світ страшних душевних страждань матері відкрився Перл і був прийнятий нею як частина історії свого життя, втілюючись у гармонійний образ Пані Безпечальності. Репрезентація сино-американської ідентичності в романі Е. Тан нерозривно пов'язана зі ставленням її героїв як до кореневої культури, так і загальнолюдських цінностей, свободи, демократії, рівноправ'я. Реконцептуалізація китайськості в романі "Дружина Кухонного бога" полягає у перегляді та руйнуванні стереотипного бачення китайської

жінки в сино-американському дискурсі як пригнобленої, мовчазної і безправної. Розкривається глибина й багатство внутрішнього світу китайської жінки, сила її духу в протистоянні жорстокості патріархальної культури.

"Сто потаємних почуттів" ("The Hundred Secret Senses", 1995) – третій роман Е. Тан, дослідники визначають по-різному: роман-реквієм [Коровина, 2002, с. 11], роман у жанрі магічного реалізму [Adams, 2005, p. 125], наратив транснаціонального містицизму [Dunick, 2009, p. 170], текстовий колаж, палімпсест [Huntley, 1998, p. 54]. Центральна сюжетна лінія пов'язана з наративною стратегією "her-story". Це розповідь про життя жінки у світі жінок – формі, успадкованій Е. Тан від сино-американських письменниць М. Х. Кінгстон і Е. М. Ітон. Олівія – одночасно і китайка, і американка, яка до приїзду своєї зведеної сестри-китайки ще не усвідомлює свого китайського коріння. Як і в "Клубі веселощів і удачі", де китайська духовність передається в усній формі від матері до доньки, у романі "Сто потаємних почуттів" функцію провідника в китайську культуру виконує Кван – донька батька Олівії від першого шлюбу. Кван, опинившись в Америці, стає "китайською сестрою" Олівії, об'єктом відчуження. Квінтесенція "інакшості" Кван – це її "очі інь": "Моя сестра Кван вважає, що в неї очі інь. Вона бачить померлих, мешканців Світу Ін, привидів, які залишають вічний морок, щоб побачитися на її кухні на Бальбоа-стріт у Сан-Франциско" [Тан, 2010, р. 3].

Пам'ять про минулі життя, здатність розмовляти з душами померлих визначає особливості китайськості в образах Кван. Довгий час паранормальні здібності сестри затіюють її індивідуальність для Олівії. Ця риса здається Олівії недоліком, що віддаляє Кван від "нормальних людей-американців". Паралельно розвивається інша сюжетна лінія Олівії та її чоловіка Саймона, яка багато в чому нагадує історію з минулого життя, яку розповідає Кван, про Китай XIX ст., охоплений громадянською війною. В оповіданні Кван про любов місіонерки з XIX ст. Міс Банер і китайця І Баня – відблиск сучасної дійсності. Місія організувати зустріч закоханих після втечі з обложеного селища лежала на Нунуму, китайці народності Хакка. Не зумівши виконати свою обіцянку, дану добрій подрузі міс Банер, Нунуму в наступному переродженні стане Кван, яка безуспішно намагатиметься зробити шлюб Олівії (у минулому житті – міс Банер) і Саймона (у минулому житті – І Баня) гармонійним. Е. Тан зображує особистість, що піднялася над обмеженнями окремих культур, настільки неосаяжну, що потрібно кілька життів, щоб вона розкрилася. У романі особистість Кван розглянута в декількох різних історичних втіленнях: як Кван-Нунуму, Кван-Булочка і Кван-Млинець. Простота, гранична природність відтінків містичні таланти Кван, для якої Світ Ін більш реальний і сповнений людського тепла, ніж американський світ із його незрозумілою різдвяною і великодньою міфологією. Одкровення Кван про природу речей, про потаємні почуття, потойбічний світ, переродження часто огорнуті в комічну форму ламаної англійської, у якій можна вгадати граматичну будову китайської мови. Складне й багатогранне внутрішнє життя Кван проявлене в різноманітті образів китайської філософії: це філософія інь-ян (阴阳), із частини бінома якої і "Світ Ін" (阴间 – потойбічний світ, царство тіней), це і філософія Джвандзи, тлумача "сну метелика", який параболічно окреслив морально-філософський сенс одночасного існування двох світів – фізичного й духовного. Це і впізнавання компетентним читачем посилення на конфуціанське нехтування усним мовленням на користь знання серця, і алюзії на китайську літературу – трактування буддизму у всесвітньо відомому романі "Сон у червоній вежі".

Національно-культурна самоідентифікація героїв роману відбувається як щодо китайського, так і американського світів. Основою такого художнього синтезу елементів китайської і західної культур вбачається розкриття духовної цінності загальнолюдського. Семантико-поетологічний аналіз "прихованих смислів" дозволяє зробити висновок, що це роман про те, як сприймаються і як репрезентуються неподільні риси нової сино-американської ідентичності. Е. Тан наводить ускладнені форми репрезентації зовні простої проблеми "гібридності", ніби розкриваючи теоретикам складність і драматизм транскультурних процесів під час самовизначення людини у світі.

"Донька костоправа" ("The Bonesetter's Daughter", 2001). На думку дослідників, цей роман Е. Тан займає особливе місце у творчості письменниці, зробивши безумовним виходження сино-американської літератури в "основний потік" літератури США. П. Плейт вважає, що "Емі зробила сино-американськість мейнстрімом. Вона дала зрозуміти нації, що без цих історій американське суспільство не представляло б цілісної картини" (цит. за: [Ganahl, 2001]). Дослідники також називають цей роман найбільш автобіографічним, про що свідчить посвята до нього: "В останній день життя моєї матері на землі я дізналася її справжнє ім'я і ім'я моєї бабусі. Ця книга присвячена їм". Теми пам'яті і родинної спорідненості, нерозривного зв'язку поколінь художньо втілені в оповіданні про життя жінок, з'єднаних "кров'ю і кістками", що йдуть своїм шляхом у різний час і різних країнах: це життя Гу Цзінмей у Китаї, сино-американський досвід її доньки Лу Лін Лю Янг, яка народилась у Китаї та іммігрувала до Америки, і американський досвід онучки Рут Луї Янг. З героїнею Рут пов'язане напрацювання центральної ідеї роману – значущості родинних зв'язків і пам'яті ("it's in your bones" [Тан, 2008, р. 364]) у природі національно-культурної ідентичності.

У центрі сюжету – історія трагічної долі доньки костоправа. Загибель матері і брата Гу Цзінмей, вбивство її батька й нареченого в день весілля, невдале самогубство самої жінки, після якого вона залишається калікою з понівеченим обличчям, несе на собі глибоку віру в прокляття, що нависло над родом костоправів. Теми прокляття і нещастя супроводжують і доньку Гу Цзінмей, Лу Лін. Вона пов'язує загибель своєї матері, першого і другого чоловіків із прокляттям, і навіть живучи в Америці, продовжує прислухатися до знаків із потойбічного світу для тлумачення свого життя. Авторський задум роману, який втілений у концепті китайськості ("in your bones"), співзвучний з ідеєю роману "Клуб веселощів і удачі": "Ми всі ніби сходи, крок за кроком йдемо вгору або вниз, але йдемо тим самим шляхом" [Тан, 2006b, р. 215]. Але крім забобонів сино-американські жінки успадковують також великі дари – мудрість, розсудливість і таланти.

Е. Тан наповнює особливим змістом письмовий варіант розповідання історії минулого, який не подається прямо, а впливає з назви роману й особливостей його поетики. Гу Цзінмей не могла говорити, тому спілкувалася із донькою за допомогою жестів і дошки для писання. Рут дізнається про минуле своїх матері й бабусі зі щоденника, записаного китайськими ієрогліфами. Bonesetter – це не тільки той, хто лікує і вправляє кістки, але й той, хто володіє мистецтвом каліграфії як мистецтвом складання кісток (графем в ієрогліфічному сенсі). У романі "Донька костоправа" з мистецтвом каліграфії, чуттєвим сприйняттям і передачею всіх етапів цього процесу (розтирання туші на чорнильному камені, змахи пензля, сила мазка тощо) пов'язана самостійна лінія сюжету. У Китаї Гу Цзінмей розкриває дочці Лу Лін суть піктограми 心, "серце", у зрозумілому для китайців сенсі:

"вона <...> намалювала ієрогліф "серце": Бачиш цю вигнуту лінію? Це дно серця, де кров збирається і розтікається. А точки – це дві вени і артерія, які переносять кров" [Тан, 2008, р. 159]. Пізніше, в Америці, Лу Лін вчить уже свою доньку зображенню того ж ієрогліфа, підключаючи західну асоціацію танцівниці на пуантах: "Лу Лін почала писати просту горизонтальну риску. Однак її рухи були зовсім не прості. Вона зупинила кінчик пензля на папері, який завмер, як танцівниця на пуантах. Потім натиснула на кінчик пензля – балерина зробила реверанс – і, немов зненацька підхоплена вітром, понеслася вправо, призупинилася, зробила півкрок вліво і знову підвелася навшпильки" [Тан, 2008, р. 54]. У такий спосіб ієрогліф 心 "серце" подано у двох трактуваннях: традиційно китайському й у західному.

У романі "Донька костоправа" чітко прокреслено зв'язок сино-американської ідентичності з китайською класичною культурою, каліграфією, живописом і філософською мудрістю, що не відокремлює китайське і американське та не веде до втрати і забуття свого коріння. У цих романах проступає принцип трансестетичного зображення "сино-американськості", який фіксує не тільки текстуальні репрезентації протистояння Сходу і Заходу, а й форми їхнього культурного взаємопроникнення. Цій ідеї підпорядкований задум усіх творів Е. Тан – нерозривна материнсько-дочірня лінія сюжетів письменниці гармонізує і стабілізує культурну двосвітність і героїв романів, і їхнього автора. Народжуються образи не подвійного, нероздільного світу в духовно-естетичній сфері буття людини.

"Рятуючи риб, що тонуть" (Saving Fish from Drowning, 2005). Якщо в попередніх романах центральну лінію сюжету становили відносини дочок і матерів, то в основі роману "Рятуючи риб, що тонуть" – долі героїв (китайців і некитайців) у мінливому світі епохи глобалізації. Це – історія-фарс пригод американських туристів, що подорожують Китаєм і М'янмою, і яких супроводжують не тільки місцеві гіді, а й дух організатора цієї екскурсії, яка загинула за загадкових обставин незадовго до заздалегідь визначеної дати відбуття групи. У сюжетну канву "роману-подорожі" вплетені елементи жанру "роману про викрадення" і "політичного роману". Групу туристів викрадає напівдикі племя каренів, що перебуває в опозиції до правлячої хунти й ховається у непролазних хащах М'янми.

Складна композиція роману – свідоцтво особливої постмодерністської поетики роману – вибудована навколо основної ідеї "порятунку риб, що тонуть", виведеної в назві, епіграфі й одному з розділів роману. Зокрема, перший епіграф до роману – цитата з "Чуми" А. Камю: "Зло, яке існує у світі, майже завжди результат невігластва, і добра воля може спричинити таку ж біду, як і зла, якщо вона недостатньо освічена". У такий спосіб Е. Тан у формі епіграфа вводить роздуми про добро і зло, які на сторінках роману розгортаються в основний сюжет взаємодії різних культур.

Американські туристи, потрапивши в М'янму, стають свідками прибуття рибалок зі свіжим уловом. Видовище риби, що задирається на березі, привертає увагу тургрупи. У відповідь на здивовані й обурені зауваження американців, їхній гід, бірманець Уолтер, розповідає, що рибалки вірять, ніби вони рятують риб, що тонуть. Це повідомлення про своєрідність етнічного світобачення викликає в американців обурення: "Хайді не знаходила слів. Невже ці люди дійсно вірили, що здійснюють хороший вчинок? Адже в них не було жодного наміру врятувати що-небудь! <...> "Це жахливо", – сказала вона, на-

решті, – "це навіть гірше, ніж якби вони вбивали її відразу, ніж виправдовували себе милосердним жестом" [Тан, 2006а, р. 162]. Синтез біблійної і східної притчі, звернення до християнських концептів "taking lives", "saving", "salvation", і до не менш "східних", ніж "західних" міфологем риби, створює неосяжний простір невичерпних смислів, відкриваючи можливість множинного прочитання. Тут і "вихідна" притча про мавпу й рибу, і діалог Е. Тан із раннім романом Дж. Орвела "Бірманські будні" ("Burmese Days", 1934). Герой Орвела – бірманський чиновник У По Кін, перший у галереї образів колоніальної Бірми, планує замолювати свої гріхи, рятуючи рибу: "Може, купиш живих риб і випустиш їх назад у річку? Адже це дуже праведно" [Оруэлл, 2004]. Так стара притча про безкорисливі добрі справи в сучасному контексті бірманських рибалок набуває зовсім іншого змісту. Сюжет про порятунок риби, що тоне, натякає і на невігластво туристів, їхнє незнання місцевих звичаїв. Подібний смисл закладено і в східній притчі про мавпу й рибу. Наївна мавпа виручає рибу зі стрімкого паводку під час повені, не розуміючи що вершить зло.

Багата галерея образів учасників екскурсії – своєрідний зріз сучасного американського "вищого світу": артдиректор, психолог-біхевіорист, вчений біолог-еволюціоніст, підприємець-власник бамбукової ферми, знаменитий телеведучий-кінолог, письменник, гомосексуаліст, активіст боротьби за права людини, а також двоє дітей-підлітків. У міру розгортання сюжету автор, використовуючи техніку постмодерністського пастишу, іронічно описує зміни в поведінці героїв, в основі яких – перебудова стереотипів, пов'язана із зіткненням з іншими культурами, устроєм життя і характерами, прийняти які американським туристам виявляється непросто.

Проблема різних точок зору, порушена Е. Тан, перегукується з роздумами письменників-класиків про зіткнення Сходу і Заходу – "Серце темряви" Дж. Конрада, "Подорож до Індії" Е. Форстера й особливо Дж. Орвела "Бірманські будні". "Об'єктивні", на перший погляд, описи Китаю та М'янми, чергуються з етнографічними спостереженнями героїв, які перебувають під гіпнозом іміджів, створених примітивною туристичною рекламою. Через цей зовнішній шар наївно-пародійного етнографічного сюжету відчувається серйозність етнокультурного пласту роману, насиченого інтертекстуальними, інтеркультурними зв'язками з далекими і близькими, східними та західними контекстами.

"Долина дивувань" ("The Valley of Amazement", 2013). У цьому останньому з опублікованих романів Е. Тан актуальна для її творчості проблема національно-культурної ідентичності втрачає екзистенціальну гостроту. Тут сино-американці живуть у Китаї і подані в сприйнятті як китайців, так і американців, мешканців Шанхайського міжнародного поселення початку ХХ ст. У центрі сюжету – будинок куртизанок і долі його хазяйки, американки Лукреції Мінтерн, і її доньки, сино-американки Вайолет Мінтерн. Головні герої роману пізнають Китай зсередини, намагаючись домогтися успіху в чужому для себе світі, а Вайолет Мінтерн, подібно донькам із попередніх романів Е. Тан, прагне знайти себе, свою любов, примирити в собі китайське і американське, створити своєрідний кроскультурний світ, який виявиться таким крихким. Для обох героїнь цей пошук обертається кошмаром. Лукреція змушена залишити свій бізнес і рятуватися втечею із Шанхаю під час антиіноземних кампаній 1912 р. Дорогою до корабля, що прямує до Сан-Франциско, поспіаки легендарної "Зеленої банди" викрадають її 14-тирічну доньку для роботи в борделі в якості "євразійської принцеси".

Критики називають цей роман "сагою", зазначаючи про насиченість історичними та соціокультурними імплікаціями: події охоплюють близько 50-ти років і два континенти. На тлі історичних катаклізмів показана динаміка руйнування не тільки сім'ї, але й уявлень про старий Китай і Шанхай. Як правильно помітила дослідниця І. Хілтон, цей роман Е. Тан більшою мірою, ніж попередні, відображає емоційні метання письменниці між пошуком своїх китайських коріння і новим домом в Америці. Взаємна демонізація і взаємна романтизація ("mutual demonizing and mutual romanticizing" [Hilton, 2013]), расові та культурні забобони, як одвічне підґрунтя в сприйнятті країнами одна одної, знаходять своє втілення в образі головної героїні роману, Вайолет Мінтерн.

У цьому романі відчуте принципове зрушення в художній концепції – напрацювання засобів репрезентації сино-американськості поза драматичним конфліктом пошуків самоідентичності, властивої героїням попередніх романів. Вайолет може з легкістю змінювати свій вигляд і образ, жити і відчувати себе то як американка, то як китаянка, не відчуючи дискомфорту: "Але зараз я більше не вагалася між двома половинками. Я часто перетинала цю межу туди й сюди, щоб усвідомити, що ця межа була вигадана мною самою" [Tan, 2013, p. 187]. Ця проблематизація ідентичності заявлена і на паратекстуальному рівні твору. Епіграфом до роману "Долина дивувань" є вірш американського поета Волта Вітмена "Роки – швидкий пісок" ("Quicksand Years"), у якому стверджується, що у світі, який змінюється під час історичних катаклізмів, єдине, що залишається людині – це власне "Я" ("One's-Self"). Ці рядки стають лейтмотивом усього роману. Вайолет є носієм сотень "я": "американська дівчинка в матроському вбранні, непорочна куртизанка в закритій шовковій жакетці, американська вдова з потоком сліз, китайська дружина з підбитим оком" [Tan, 2013, p. 588]. Отже, в її образі китайське і американське вільно взаємодіють і взаємозамінюються, не викликаючи драматичних колізій. Саме це "дивування" від того, що відбувається з її сино-американськими героями закладено письменницею в назву роману, що надає глибокого виміру тексту, будучи ключем до розшифровки художньої концепції твору. Розгорнуте екфрастичне зображення картини "Долина дивувань", виконаної китайським художником Лу Сіном, стає важливим сюжетно-композиційним ядром роману, своєрідним мірилом самовідчуттів і самоідентифікацій двох його головних героїнь – Вайолет і Лукреції.

Поштовхом до цієї теми послужили роздуми письменниці над фотографією із сімейного архіву, на якій зображена молода бабуся Е. Тан імовірно у вбранні куртизанки. Як і для попередніх романів, сімейна історія тут відіграє важливу роль, хоча й не вирішальну в розвитку сюжету. В одному з інтерв'ю Е. Тан підкреслила, що цей новий роман не слід розцінювати як автобіографічний або історичний. Письменниця підкреслила: "It's a literary novel" [Interview, 2013], а літературні алюзії на твори китайських класиків, рядки з віршів Вітмена і посилання на живопис вона назвала "Essence of the work".

Е. Тан стверджує, що її книга написана про любов – про ту любов, "яку ми прагнемо відчувати <...> Книга також про те, хто ми є, як змінюємося під впливом обставин, у яких опиняємося або які обираємо" [Interview, 2013]. У романі "Долина дивувань" Е. Тан напрацьовує актуальну в епоху "планетаризації культури" проблему зникнення культурних бар'єрів. Порівняно з попередніми романами Е. Тан ускладнює художні механізми дестереотипізації і репрезентації "американськості", "китайськості" та "сино-американськості". У романі "Долина дивувань" довільне

перемикання між китайським і американським сприймається читачем у вигляді зміни комфортних масок протагоністів, приховує в собі їхню внутрішню здатність прийняти китайське / американське, наповнити соціальну форму своїм, особистісним змістом, внутрішньою правдою.

Загальна тенденція, виявлена в останні роки в сино-американському літературно-критичному дискурсі показує, що розгляд літератури в аспекті політкоректного дискурсу етнічності й мультикультуралізму все менш актуальний. На зміну йому приходить розуміння сино-американської літератури як складного полікультурного явища, аспекти вивчення якого включають і "американську" і "китайську" складові. Кінець ХХ – початок ХХІ ст. ознаменовані відмовою від мультикультурної парадигми. У кращих роботах вчених американська література не ділиться на окремі етнічні складові, такий підхід визнається анахронізмом. Осмислення "китайськості" як ціннісно-естетичної категорії сино-американської літератури призводить до іншого розуміння культурних кодів, художньо втілених американськими письменниками китайського походження. Творчість Е. Тан, безумовно, є в центрі цієї проблематики, розширюючи проблемний і художній простір сино-американського дискурсу. В її романах із різним ступенем виявлення відбувається розмивання стійких стереотипів за допомогою ретельно продуманої постмодерністської техніки: інтертекстуальної, гіпертекстуальної, паратекстуальної співвіднесеності її прози з китайською класикою, американською та європейською літературами. Письменниця демонструє неприйнятність однозначних стереотипних установок, зведення образів країн і народів до однозначної схеми. Е. Тан напрацьовувала різноманітні й значно ускладнені репрезентації національно-культурної ідентичності, розкриваючи складність і драматизм процесів самовизначення людини у світі. Виявлено, що романи Е. Тан містять у собі ті найважливіші художні змісти, які забезпечують продовження сино-американської літературної традиції через взаємозв'язок із новою транскультурною реальністю, зміцнюючи ґрунт для поглибленого розуміння статусу знань про китайську Америку та Китай, для формування уявлень про цілісність світового літературно-культурного процесу.

Список використаних джерел

1. Коровина С. Г. Творчество Эми Тань 1980-х – 90-х гг. в контексте азиатско-американской литературной традиции : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.01.03 / Казанский гос. ун-т. Казань, 2002. 25 с.
2. Оруэлл Дж. Дни в Бирме / пер. с англ. В. М. Домитеева. 2004. URL : <http://lib.rus.ec/b/117785> (дата обращения : 29.11.2019).
3. Adams B. Amy Tan. Manchester : Manchester University Press, 2005. 232 p.
4. Bloom H. Amy Tan. Philadelphia : Chelsea House Publishers, 2001. 352 p.
5. Caesar J. Patriarchy, Imperialism, and Knowledge in The Kitchen God's Wife. Amy Tan / H. Bloom. New York : InfoBase Publishing, 2009. P. 37–49.
6. Dunick L. The Silencing Effect of Canonicity: Authorship and the Written Word in Amy Tan's Novels. Bloom's Modern Critical Views: Amy Tan's The Joy Luck Club / H. Bloom. New York : InfoBase Publishing, 2009. P. 169–184.
7. Ganahl J. Amy Tan Gets Her Voice Back. American Immigrant Literature. 2001. Vol. 40. P. 338–343.
8. Hilton I. The Valley of Amazement by Amy Tan – review. The Guardian. 2013. URL : <http://www.theguardian.com/books/2013/nov/09/valley-of-amazement-amy-tan-review> (Last accessed : 29.11.2019).
9. Huntley E. D. Amy Tan: A Critical Companion. Westport : Greenwood Press, 1998. 165 p.
10. Interview with Amy Tan. GoodReads. 2013. URL : http://www.goodreads.com/interviews/show/907.Amy_Tan (Last accessed : 29.11.2019).
11. Tan A. Saving Fish from Drowning. New York : Ballantine Books, 2006a. 496 p.
12. Tan A. The Bonesetter's Daughter. New York : Ballantine Books, 2008. 368 p.
13. Tan A. The Hundred Secret Senses. New York : Penguin Books, 2010. 358 p.
14. Tan A. The Joy Luck Club. New York : Penguin Books, 2006b. 288 p.
15. Tan A. The Kitchen God's Wife. New York : Penguin Books, 2006c. 415 p.
16. Tan A. The Opposite of Fate. New York : HarperCollins Publishers, 2004. 400 p.

17. Tan A. *The Valley of Amazement*. New York : HarperCollins Publishers, 2013. 589 p.
18. Xu Y. Designing Chinese American Literature Courses and Textbooks in China. *Amerasia journal*. 2008. Vol. 34, no. 2. P. 125–135.
19. Yin X. *Chinese American Literature since the 1850s*. Urbana ; Chicago : University of Illinois Press, 2000. 336 p.
20. Zhang Z. A Chinese Encounters: Chinese American Literature. *Amerasia journal*. 2008. Vol. 34, no. 2. P. 109–123.

References

- Adams, B., 2005. *Amy Tan*. Manchester: Manchester University Press.
- Bloom, H., 2001. *Amy Tan*. Philadelphia, PA: Chelsea House Publishers.
- Caesar, J., 2009. Patriarchy, Imperialism, and Knowledge in The Kitchen God's Wife. In: H. Bloom, ed. 2009. *Amy Tan*. New York: InfoBase Publishing. pp. 37–49.
- Dunick, L., 2009. The Silencing Effect of Canonicity: Authorship and the Written Word in Amy Tan's Novels. In: H. Bloom, ed. 2009. *Bloom's Modern Critical Views: Amy Tan's The Joy Luck Club*. New York: InfoBase Publishing. pp. 169–184.
- Ganahl, J., 2001. Amy Tan Gets Her Voice Back. *American Immigrant Literature*, 40, pp. 338–343.
- Hilton, I., 2013. The Valley of Amazement by Amy Tan – review. *The Guardian*, [online]. Available at: <<http://www.theguardian.com/books/2013/nov/09/valley-of-amazement-amy-tan-review>> [Accessed 29 November 2019].
- Huntley, E. D., 1998. *Amy Tan: A Critical Companion*. Westport, CT: Greenwood Press.

Interview with Amy Tan, 2013. *GoodReads*, [online]. Available at: <http://www.goodreads.com/interviews/show/907.Amy_Tan> [Accessed 29 November 2019].

- Korovina, S. G., 2002. *Amy Tan writings of 1980–90s in the context of Asian-American literary tradition*. Abstract of Ph. D. thesis. Kazan State University.
- Orwell, G., 2004. *Burmese Days*. Translated from English by V. M. Domiteev. [online]. Available at: <<http://lib.rus.ec/b/117785>> [Accessed 29 November 2019].
- Tan, A., 2004. *The Opposite of Fate*. New York: HarperCollins Publishers.
- Tan, A., 2006a. *Saving Fish from Drowning*. New York: Ballantine Books.
- Tan, A., 2006b. *The Joy Luck Club*. New York: Penguin Books.
- Tan, A., 2006c. *The Kitchen God's Wife*. New York: Penguin Books.
- Tan, A., 2008. *The Bonesetter's Daughter*. New York: Ballantine Books.
- Tan, A., 2010. *The Hundred Secret Senses*. New York: Penguin Books.
- Tan, A., 2013. *The Valley of Amazement*. New York: HarperCollins Publishers.
- Xu, Y., 2008. Designing Chinese American Literature Courses and Textbooks in China. *Amerasia journal*, 34(2), pp. 125–135.
- Yin, X., 2000. *Chinese American Literature since the 1850s*. Urbana – Chicago, IL: University of Illinois Press.
- Zhang, Z., 2008. A Chinese Encounters: Chinese American Literature. *Amerasia Journal*, 34(2), pp. 109–123.

Надійшла до редколегії 30.11.19

T. Vechorynska, Ph. D. in Philology, assoc. prof.
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine
t.vechorynska@gmail.com

INTRODUCTION TO CHINESE AMERICAN LITERATURE: AMY TAN PHENOMENON

The paper deals with Chinese American literature that is reviewed from the perspective of new theories of post-ethnicity, transnationalism, transculturalism. It is argued that in the context of globalization the markers of ethnicity and exoticism are being replaced by a new understanding of this aesthetic phenomenon. Though widely read and discussed in the world, Amy Tan's writings that combine Chinese and American images remain rather unknown for a Ukrainian reader. This paper considers the Chinese American discourse as an integrant part of Amy Tan's bicultural novels. From a broad philological perspective, involving West / East culture, literature, philosophy, history, this paper highlights the mechanisms of literary representation and identity specificity in the interplay of constructed Chinese American images in Amy Tan's six novels: "The Joy Luck Club" (1989), "The Kitchen God's Wife" (1991), "The Hundred Secret Senses" (1995), "The Bonesetter's Daughter" (2001), "Saving Fish from Drowning" (2005), "The Valley of Amazement" (2013). The emphasis is laid on the artistic mechanism of decenterization, and synthesis of various cultural images and identities in portraying the American Chineseness. The research is conducted with reference both to cultural, historical contextualization in the study of Chinese American images as dynamic results of cultural interaction. The paper reveals the multiple dimensions of Chinese American identity through unveiling such categories as "Chineseness", "American Chineseness", "Americanness", involving cross-cultural intertextuality and narrative intermediality. In the paper "Chineseness" is viewed as a global, transnational cultural phenomenon.

Keywords: Amy Tan, Chinese American literature, identity, American Chineseness, Chineseness.

T. Вечоринская, канд. филол. наук, доц.
Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев, Украина
t.vechorynska@gmail.com

ЗНАКОМСТВО С СИНО-АМЕРИКАНСКОЙ ЛИТЕРАТУРОЙ: ФЕНОМЕН ЭМИ ТАН

Посвящается обзору творчества американской писательницы китайского происхождения Эми Тан. Особое внимание уделено проблемам, которые составляют магистральную линию сино-американского литературно-критического дискурса, а именно, взаимодействию компонентов китайскости и американскости в структуре сино-американской идентичности. Прослежены изменения в семантике и поэтике сино-американского дискурса в романах "Клуб радости и удачи", "Жена Кухонного бога", "Сто тайных чувств", "Дочь костоправа", "Спасение тонущих рыб" и "Долина изумлений". Определено, что в романах Эми Тан с разной степенью проявленности представлено размытие устойчивых стереотипов при помощи тщательно продуманной постмодернистской техники: интертекстуальной, гипертекстуальной, паратекстуальной соотнесенности её прозы с китайской классикой, американской и европейской литературой. Писатель демонстрирует неприемлемость однозначных стереотипных установок, сведения образов страны и народа к однозначной схеме. Семантико-поэтический анализ "скрытых смыслов" её романов позволяет сделать вывод, что произведения Эми Тан посвящены новой сино-американской идентичности человека, у которого есть право на свободу выбора: к какому миру, к какой культуре принадлежать. Эми Тан разработала разнообразные и усложненные способы репрезентации национально-культурной идентичности, раскрыв сложность и драматизм процессов самоопределения человека в мире. Определено, что романы Эми Тан содержат те важнейшие художественные смыслы, которые обеспечивают продолжение сино-американской литературной традиции в новой культурной реальности, укрепляя почву для углубленного понимания статуса знаний о китайской Америке и Китае, для формирования представлений о целостности мирового литературно-культурного процесса.

Ключевые слова: Эми Тан, сино-американская литература, идентичность, сино-американскость, китайскость.

УДК 82–193:801.631.5

К. Довбня, канд. пед. наук, доц.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна
_katerinadov_1908@ukr.net

ВИДИ ПОЕТИЧНИХ ФІГУР (ШАБДАЛАНКАР) У ПОЕЗІЇ МІРИ БАЇ

Розглянуто питання про види поетичних фігур (шабдаланкар) у поезії відомої поетеси середньовічного соціально-релігійного руху бгакті Міри Баї, а саме, важливу категорію поетики гінді – аланкари, які допомагають проявити естетичну емоцію – расу. Тому їх дослідження має неабияке значення для характеристики творчості Міри Баї загалом. Аланкари зазвичай називають риторичними фігурами, та й точний переклад їхньої назви – "прикраси" – повністю відповідає найважливішій європейській риторичній категорії, що охоплює поняття фігур і тропів *ornatus*. Вони прикрашають звучання й зміст слова і в такий спосіб допомагають проявити естетичну емоцію – расу. Запропоновано дослідження видів шабдаланкар (прикрас форми) в поезії Міри Баї. Розглянуто такі шабдаланкари, як анупраса (алітерація), ямака (лексичний повтор – "співзвуччя"), вакрокті й шлеша (деякі види паронимасії – "поєднання"). Виявлено, що у віршах Міри Баї трапляються переважно дві з них – анупраса та віпса. Особливістю формальної риси творів Міри Баї є скупе використання нею прикрас поезії, оскільки вірші поетеси є криком душі, то в них відображено нестерпний біль від розлуки з коханим Крішною. У такому душевному стані Міри Баї було не до штучного прикрашання й гри словами. Якщо й з'являються окремі аланкари в її поезії, то це відбувається абсолютно невимушено. У віршах Міри Баї домінує лише одна з кількох шабдаланкар, а саме: анупраса, яка допомагає поетесі через мелодику вірша створити потрібний їй настрій та яскраво проявити естетичну емоцію кохання – расу шрінгар.

Ключові слова: аланкара, анупраса, віпса, шлеша, ямака.

Категорія аланкар (прикрас поезії) відігравала важливу роль ще в санскритській поетиці, яка так і називалася – "аланкарашаstra", тобто "наука про прикраси". В європейській поетиці вона не має точного відповідника. "Аланкари зазвичай називають риторичними фігурами, та й точний переклад їхньої назви – "прикраси" повністю відповідає найважливішій європейській риторичній категорії, що охоплює поняття фігур і тропів *ornatus*" [Гринцер, 1987, с. 60]. Дослідник категорій класичної індійської поетики П. А. Гринцер зазначає, що розвиток теорії аланкар передусім пов'язується з раннім етапом розвитку індійської поетики в VII–IX ст., з так званою "школою аланкариків" [Гринцер, 1987, с. 56]. Протягом XIX–XX ст. санскритську класичну поетику досліджували П. Реньо, Г. Якобі, Й. Нобель, А. Санкаран, П. В. Кане, С. К. Де, С. Чаудгарі, Е. Джероу, К. Крішнамурті, Ф. І. Щербатської, Ю. М. Аліханова, І. Д. Серебряков, Е. Н. Темкін, В. Г. Ерман, П. А. Гринцер та ін. Середньовічну поетику діалектами мови гінді науково вивчала С. О. Цветкова.

Слово "аланкар" утворене основою "алам" зі значенням "прикраса" та суфіксом "кар", який вказує на діяча. Відомий автор праць із санскритської поетики Дандін називав аланкари прикрасою поезії [दन्दिन, ч. 15–16]. Вішванатх вважав, що вони прикрашають звучання й зміст слова і в такий спосіб допомагають проявити естетичну емоцію – расу [विश्वनाथ, 1977, ч. 273]. Щодо місця аланкар у поезії, представники двох шкіл санскритської поетики дотримувалися різних точок зору. Зокрема, "школа аланкариків", представлена трактатами Бгамаги (VII ст. н. е.), Дандіна (VII ст. н. е.), Вамани (VIII ст. н. е.), Удбгати (VIII ст. н. е.), Рудрати (IX ст. н. е.), вважала, що прикраси склали специфіку поезії, "душу" поетичного тексту. На думку Джайдева (XII–XIII ст. н. е.), поезія без аланкар така ж жалюгідна, як і вогонь без тепла [चन्द्रलोक, 2010, ч. 8]. Бгамага порівнював поезію з гарною жінкою. Навіть красива від природи, вона не здається гарною без прикрас, так само й поезія, позбавлена аланкар, здається негарною [कल्याणकर, 2012]. Творець Агніпурані, божественний мудрець Васішта також заявляє, що навіть богиня Сарасваті без прикрас схожа на вдову. Однак із появою теорії двгані категорія аланкар втратила домінуюче значення, і представник іншої школи поетики – Анандавардгана (IX ст. н. е.) – вважав, що вони належать не "душі", а "тілу" поезії [Гринцер, 1987, с. 56].

Отже, аланкари не є обов'язковою складовою поетичного твору, але їхнє природне використання здатне підсилити емоційність останнього. За словами відомого

літератора гінді Магавірапрасада Двіведі, не варто прагнути вимушено і штучно прикрашати поезію [महावीर प्रसाद द्विवेदी, 1957, ч. 39–40].

Щодо видів і класифікації прикрас поезії, то Анандавардгана писав про нескінченну кількість засобів самовираження та безліч можливих аланкар [ध्वन्यालोक, 1944, ч. 290–295]. Той ж думки дотримувався і Дандін, зазначаючи, що процес утворення аланкар відбувається постійно, тому їх неможливо підрахувати [दन्दिन, ч. 16]. "З часів Бгамаги аланкари в санскритських поетиках поділялися на "прикраси слова або "форми слова" (шабдаланкара) та "прикраси змісту" (артхаланкара)" [Восточная поэтика, 1983, с. 33]. На сьогодні прийнята класифікація цих поетичних фігур за трьома їхніми видами, а саме: прикраси слова, прикраси змісту та змішані.

Перед тим, як досліджувати види аланкар у поезії Міри Баї (1498–1546), варто зазначити, що вона була, насамперед, адептом-бгактом бога Крішні й поетичну мову використовувала лише як засіб виразити самовіддану любов до останнього. Отже, в її творах відсутня продумана система аланкар. Міра Баї переповнена почуттями до коханого Крішні й прикраси поезії з'являються в її віршах невимушено. Вони природно прикрашають потік високих переживань поетеси. У цьому контексті доречно згадати творчість іншого бгакта – представника течії ніргун-бгакті (самовідданої любові до не втіленого божества) в середньовічній літературі гінді – Кабіра (1440–1518), який був неграмотним, не міг записати власні твори самотужки, і, само собою, не був знайомий із відомими поетичними трактатами, але його поезія сповнена сили й глибоко впливає на людські емоції. Величні почуття народжують аланкари самі, тому митцю не потрібно докладати зусиль, щоб штучно їх творити. Те ж саме можна сказати і про творчість Міри Баї. На відміну від Кабіра, вона була письменна, проте науку про прикраси не вивчала й аланкари використовувала інтуїтивно. В її поезії трапляються прикраси всіх трьох вищезазначених видів, але переважають кількісно прикраси змісту, оскільки глибина її творчості проявляється в почуттях, а не польотах фантазії.

У цьому дослідженні ми розглядаємо лише шабдаланкари, тобто прикраси слова, до яких належать анупраса (алітерація), ямака (лексичний повтор – "співзвуччя"), вакроктішлеша (деякі види паронимасії – "поєднання") [केशवदत्त रूवाली, 1978, ч. 56]. У віршах Міри Баї трапляються

переважно дві з них – анупрасата віпса. Анупраса – це повторення звуку, складів або навіть цілих слів у метричних стопах (пада). У поетиках наголошується, що має повторюватися саме приголосний звук, оскільки повторення лише голосних не може вважатися прикрасою поезії. Анупраса створює стилістику поетичного висловлювання. Існує більш детальний поділ цієї прикраси слова на різні види, залежно від того, скільки разів повторюються звуки та групи звуків у стопах, а саме: чхеканупраса, врітьянупраса, шрутьянупраса, антьянупраса та латанупраса. Щодо чхеканупраси ("чхек" означає "досконала"), то її ознакою є повтор одного або декількох звуків у стопі двічі. Врітьянупраса характеризується багаторазовим повтором одного або декількох звуків у поетичному рядку. Для шрутьянупраси притаманний повтор звуків та їхніх груп у тому самому місці в різних метричних стопах. Антьянупраса характеризується повтором однакових звуків у кінці кожного віршованого рядка, а латанупраса передбачає повтор окремих слів та цілих фраз.

Розглянемо приклади різних типів анупраси у збірці віршів Міри Баї "Міра Баїкіпадавалі" (Делі, 1995 р.).

सुभग सीतल कैवल कोमल, जगत ज्वाला हरण। [देशराजसिंह भाटी, 1995, с. 159].

[Таких] красивих, прохолодних, як лотос ніжних, що звільняють від пекельного вогню мирського.

इन चरण ध्रुव अटल करस्याँ, सरण असरण सरण। [देशराजसिंह भाटी, 1995, с. 159].

Ці стопи зробили Дгрува нездоланим, [вони] є захист для нещасних.

У першому рядку вищенаведеного тексту ми бачимо повторення приголосних "с", "к" та "дж" на початку слів і повтор слова "саран" у другому рядку. Отже, поетеса використала чхеканупрасу, тобто складовий повтор із заміною в складах, що повторюються, голосного звуку, котрий утворює склад та антьянупрасу, оскільки обидва рядки закінчуються на однаковий звук "н".

बस्याँ म्हारे पेणण माँ नँदलाल।

मोर मुकुट मकराकृत कुँडल अरुण तिलक सोहा भाल।

मोहन मूरत सौँवराँ सूरत पेणा बण्या बिसाल। [देशराजसिंह भाटी, 1995, с. 186].

Оселився в очах моїх Нандлал,

Корона з пір'я павича, сережки немов риби, червоний тілак сяє на чолі,

[Твоє] зображення чарує душу, смагляве тіло й очі величезні.

У першому та третьому рядках використано чхеканупрасу за рахунок повтору приголосних звуків "м" та "с" двічі, а в другому – врітьянупрасу, оскільки поетеса багаторазово повторила звук "м". Кожна стопа вірша містить у кінці звук "н", що є свідченням антьянупраси.

Отже, за допомогою такого стильового звукового повтору, як анупраса, Міра Баї формує мелодику поетичного висловлювання та створює настрій, що має пряме відношення до змісту висловлювання та сприяє його розумінню [Цветкова, с. 86].

Окрім вищезазначених прикладів анупраси трапляється у збірці віршів Міри Баї "Міра Баї кі падавалі" у падах під номерами 29, 30, 34, 47, 55 та 57 [देशराजसिंह भाटी, 1995, с. 185, 191, 209, 222, 224]. Далі розглянемо приклади другої відносно поширеної в поезії Міри Баї аланкари – віпса:

रूम रूम नखशिख लख्याँ, ललक ललक अकुलाय।

बदन चन्द परगासताँ, मन्द मन्द मुसकाय। [देशराजसिंह भाटी, 1995, с. 198].

[Я] оглянула кожну [його] волосину з голови до ніг, а очі страждають жагою знову й знову,

Сяє тіло [немов] місяць, чаруюча посмішка [на вустах].

Для прикраси поезії під назвою віпса притаманний повтор однакових слів в одній метричній стопі. Зокрема, у першому рядку повторено два слова – "рум" і "лалак", а в другому – слово "манд". Такий прийом дозволяє Мірі Баї підсилити вираження свого унікального захоплення образом Крішни.

जोगी मत जा मत जा मत जा पाँड़ परू मैं तेरी चेरी हौँ। [देशराजसिंह भाटी, 1995, с. 243].

О, йоге, не йди, не йди, не йди, я твоя рабиня, впадаю [тобі] до ніг.

У вищенаведеному поетичному рядку повторено три рази слово "мат джа".

ऊँच चढ़ पंथ निहारूँ, रोय रोय अंखियाँ राती।

Заберусь на височинь виглядати шлях, [всю] ніч проплачу.

पल पल तेरा रूप निहारूँ, निरखनिरख सुख पाती।

Не відведу очей ні на мить від [твоеї] краси, безмежно щаслива від [її] споглядання.

Послідовний повтор таких слів, як "рой, рой", "пал, пал" та "нікхар, нікхар", підсилює емоції поетеси, пов'язані або зі щасливими, або сумними моментами її стосунків із Крішною. Віпсааланкару також вжито в наступних рядках, де в першому з них двічі повторено слово "бері", щоб показати, як невпинно бгакта Міра повторює імена свого бога, а в другому аж чотири рази вжито слово "любові". Такий прийом підсилює відчуття болю зраненої душі.

बेरिबेरि पुकारि कहूँ, प्रभु आरति हे तेरी। [देशराजसिंह भाटी, 1995, с. 260].

Раз за разом кличу [Тебе], дуже прагну побачити.

प्रेमनीप्रेमनी प्रेमनी रे, मने लागी कटारीप्रेमनी। [देशराजसिंह भाटी, 1995, с. 371].

Любові, любові, любові, застряг у серці [моєму] кинджал любові.

Віпсааланкара допомагає краще проявитися окремим бгавам (станам душі) – притаманним людині в її повсякденному житті. Вони, у свою чергу, служать для проявлення естетичної емоції рasi, а в поезії Міри Баї переважає рasi шрінгар – кохання.

Шлеша (поєднання) або шлішта (поєднана) – це "фігура, що представляє собою висловлювання, яке має два (іноді – більше) значення завдяки різному розумінню деяких слів, що його утворюють (грі слів)" [Тавастшерна, Цветкова, 2008, с. 95].

मीराँ के प्रभु राम जी, बड़ भागण रीझै हो। [देशराजसिंह भाटी, 1995, с. 204].

Господь у Міри – Рам, [Він] насолоджується долею великою.

У цьому рядку поетеса використовує шлешааланкару "бар бгаган", щоб наблизити опис різних явищ для їхнього зіставлення, а саме: Міра Баї заявляє, що її владика – це Рам джі, який насолоджується долею великою, тобто саме дуже щаслива жінка насолоджується Рамою.

У віршах Міри Баї майже відсутня половина зі згаданих у поетологічних трактатах видів прикрас слова (шабдаланкар), а саме вакрокті (непрямі висловлювання), що базується за Мамматою на прийомі гри слів – шлешата ямака – безперервному або розімкненому повторі сукупності фонем на початку, усередині та кінці рядка у такий спосіб, що частина, яка повторюється, щоразу передає інший зміст [Тавастшерна, Цветкова, 2008, с. 66].

Отже, особливістю формальної сторони творів Міри Баї є скупе використання нею прикрас поезії. Художня мова поетеси характеризується відкритістю і простотою, оскільки вірші поетеси є криком душі, у них відображено нестерпний біль від розлуки з коханим Кришною. У такому душевному стані Мірі Баї було не до штучного прикрашання її гри словами. Якщо й з'являються окремі алаанкери в її поезії, то це відбувається абсолютно невимусно.

У результаті нашого дослідження ми виявили, що у віршах Міри Баї домінує лише одна з кількох шабдаланкар, а саме анупраса, яка допомагає поетесі через мелодію вірша створити потрібний їй настрій та яскраво проявити естетичну емоцію кохання – расушрінгар.

Список використаних джерел

1. Восточная поэтика. Специфика художественного образа / П. А. Гринцер. Москва : Наука, 1983. С. 33.
2. Гринцер П. А. Основные категории классической индийской поэтики. Москва : Наука, 1987. С. 56, 60.
3. Тавастшерна С. С., Цветкова С. О. Санскритская поэтика : учеб. пособие. Санкт-Петербург : Изд-во Санкт-Петербургского ун-та, 2008. С. 66, 95.
4. Цветкова С. О. Словесные фигуры и принцип "непрямого выражения" (вакрокти) в санскритской классической поэтике. *Зографский сборник*. 2013. Вып. 3. С. 86.

K. Dovbnya, Ph. D. in Pedagogy, assoc. prof.
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine
_katerinadov_1908@ukr.net

TYPES OF POETRY FIGURES (SHABDALANKAR) OF MIRA BAI'S POETRY

This article addresses the issue of the types of poetic figures (shabdalanekar) in the poetry of the famous poetess of the medieval socio-religious movement bhakti Mira Bai, namely, an important category of Hindi poetry – alankars, which help to express aesthetic emotion – racu. Therefore, their study is of great importance for characterizing the work of Mira Bai in general. Alankars are usually called rhetorical figures, and their close translation – "decorations" – corresponds to the most important European rhetorical category fully, which covers the concept of figures and paths ornatus. They adorn the sound and meaning of the word and help to show aesthetic emotion – racu. It was suggested to study the types of shabdalanekar (form decorations) in the poetry of Mira Bai. It was reviewed such shabdalanekars as anupras (alliteration), yamaka (lexical repetition – "consonance"), vacrokti and shlesha (some types of paronomasia – "combination"). It was found that in the verses of Mira Bai there are mainly two of them – anupras and vipsa. A feature of the formal side of Mira Bai's works is miserly use of poetry adornments, since the poetry's verses are a cry of the soul, they reflect the unbearable pain of separation from her beloved Krishna. In such a state of mind, Mira Bai was not up to artificial decoration and play on words. If individual alankars appear in her poetry, it happens completely at ease. Only one of several shabdalanekar dominates in the verses of Mira Bai, namely: anuprasa, which helps the poetess through the melody of the verse to create the mood she needs and clearly show the aesthetic emotion of love – the shringer's racu.

Keywords: alancara, anuprasa, vipsa, shlesha, yamaka.

K. Довбня, канд. пед. наук, доц.
Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев, Украина
_katerinadov_1908@ukr.net

ВИДЫ ПОЭТИЧЕСКИХ ФИГУР (ШАБДАЛАНКАР) В ПОЭЗИИ МИРЫ БАИ

Рассматривается вопрос о видах поэтических фигур (шабдаланкар) в поэзии известной поэтессы средневекового социально-религиозного движения бхакти Миры Баи, а именно, важную категорию поэтики хинди – аланкары, которые помогают проявить эстетическую эмоцию – расу. Поэтому их исследование имеет большое значение для характеристики творчества Миры Баи в целом. Аланкары обычно называют риторическими фигурами, и точный перевод их названия – "украшения" – полностью соответствует самой важной европейской риторической категории, которая охватывает понятие фигур и тропов ornatus. Они украшают звучание и смысл слова и, таким образом, помогают проявить эстетическую эмоцию – расу. Предложено исследования видов шабдаланкар (украшений формы) в поэзии Миры Баи. Рассмотрены такие шабдаланкары, как анупраса (аллитерация), ямака (лексический повтор – "созвучие"), вакрокты и шлеша (некоторые виды паронимии – "сочетание"). Обнаружено, что в стихах Миры Баи встречаются преимущественно две из них – анупраса и випса. Особенностью формальной стороны произведений Миры Баи, есть ее скупое использование украшений поэзии, поскольку стихи поэтессы являются криком души, в них отражено невыносимую боль от разлуки с любимым Кришной. В таком душевном состоянии, Мире Баи было не до искусственного украшения и игры словами. Если и появляются отдельные аланкары в ее поэзии, то это происходит совершенно непринужденно. В стихах Миры Баи доминирует только одна из нескольких шабдаланкар, а именно: анупраса, которая помогает поэтессе через мелодию стиха создать нужное ей настроение и ярко проявить эстетическую эмоцию любви – расу шрингара.

Ключевые слова: аланкара, анупраса, випса, шлеша, ямака.

5. ध्वन्यालोकः श्री अनन्दवर्धनाचार्य विरचित ध्वन्यालोककी हिंदी व्याख्या / एम. ए. नगेन्द्र. वारानसी, 1944. प. 290–295.
6. दन्दिन. काव्य दर्श. प. 15–16. URL : <http://www.sanskrit.nic.in/DigitalBook/K/Kavyadarshdandi.pdf> (अपील की तारीख : 11.09.2019).
7. काव्यालंकार : संस्कृत एवम् हिंदी अनुवाद. वारानसी : चौखम्ब संस्कृत सीरीज, 2012. 378 प.
8. केशवदत्त रूवाली. काव्यशास्त्र की भूमिका. अल्मोरा, 1978. प. 56.
9. देशराजसिंह भाटी. मीरा बाई और उनकी पदावली. दिल्ली : अशोक प्रकाशन, 1995. 405 प.
10. महावीर प्रसाद द्विवेदी. रसज्ञ रंजन. आगरा : साहित्य रत्न भंडार, 1957. प. 39–40.
11. चन्द्रलोक : संस्कृत एवम् हिंदी अनुवाद / श्रीकृष्णमणि त्रिपाठी. वारानसी, 2010. प. 8.
12. विश्वनाथ. साहित्य दर्पणम्. कलकत्ता : फ्री संस्कृत कालेज, 1977. प. 273.

References

- Cvetkova, S. O., 2013. Slovesnye figury i princip "nepriamogo vyrazheniya" (vakrokti) v sanskritskoj klassicheskoj poetike. *Zografskij sbornik*, 1(3), p. 86.
- Dandina, Kaavya darsha, [online]. Available at: <<http://www.sanskrit.nic.in/DigitalBook/K/Kavyadarshdandi.pdf>> [Accessed 11 September 2019].
- Desharaajasianha Bhaatee, 1995. *Meeraa Baaee aura unakee padaavaalee*. Delhi: Ashoka Prakaashana.
- Gincer, P. A. ed., 1983. *Vostochnaja poetika. Specifika hudozhestvennogo obraza*. Moscow: Nauka.
- Gincer, P. A., 1987. *Osnovnye kategorii klassicheskoj indijskoj poetiki*. Moscow: Nauka.
- Kaavyaalankaara, 2012. Varanasi: Chaukhamba sanskata seereeya.
- Keshavadatta Roovaalee, 1978. *Kaavyashastra kee bhoomikaa*. Almora.
- Mahaaveera Prasaada Dvivedee, 1957. *Rasagna Ranjana*. Agra: Saahitya Ratna Bhandaara.
- Nagendra, M. A. ed., 1944. *Dhvanyaloka: Shree Anandavardhanaachaarya viraachita Dhvanyaalokakee hiandee vyaakhya*. Varanasi, 1944.
- Shreekrushnamani Tripaatheed ed., 2010. *Chandraloka*. Varanasi.
- Tavastsherna, S. S. and Cvetkova, S. O., 2008. *Sanskritskaja poetika*. Saint Petersburg: Izdatel'stvo Sankt-Peterburgskogo universiteta.
- Vishvanaatha, 1977. *Saahitya Darpanam*. Kolkata: Free Sanskruta Kaaleja.

Надійшла до редколегії 22.12.19

УДК 821.521.09

Ю. Кузьменко, канд. філол. наук, асист.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна
germanibus@ukr.net

ФЕНОМЕН "ЕКОНОМІЧНОГО ДИВА" ТА ЯПОНСЬКА ЛІТЕРАТУРА 1960-х РОКІВ

Оглядову статтю присвячено осмисленню літературного процесу Японії в умовах стрімкого економічного розвитку та процвітанню протягом 1960-х рр. За об'єкт розвідки обрано основні тенденції в тогочасній японській літературі, а саме: зародження інтровертивної прози, сюрреалістичні експерименти в поезії та докорінне реформування театру. Предметом є експериментальний характер посткоупаційної японської літератури в період "економічного дива". Стисло розглянуто культурно-історичний контекст і основні віхи літературного життя країни в 1960-х рр., діяльність провідних прозаїків, поетів і драматургів того часу, а також проаналізовано вплив "економічного дива" на їхні художні пошуки та експерименти. Виявлено, що зміна ціннісних орієнтацій і соціокультурної парадигми на тлі посилення політичної свідомості тогочасних японців унаслідок протестів проти Договору безпеки зі США, утвердження споживацького суспільства та поглиблення екологічної кризи через збільшення виробничих потужностей знайшла своє відображення в художніх експериментах представників різних літературних течій і шкіл означеного періоду. Встановлено, що в той час у прозовій царині тривало протистояння між прихильниками демократичної та сповідальної течій, поступово сформувалося так зване "покоління інтровертів", що зосередило основну увагу на темах масового відчуження та самотності сучасних японців, духовного зубожіння та вдаваного благополуччя нації тощо. У поезії все більшою популярністю користувалися сюрреалістичні експерименти, коли автор нерідко наповнював вірш ірреальними образами та символами, порушуючи актуальні питання філософського характеру. У драматургії відбулися різкі зміни, завдяки яким театр став мобільним і пропонував глядачам долучитися до дійства.

Ключові слова: "японське економічне диво", "треті нові", "покоління інтровертів", сюрреалізм, інтермедіальність у японській поезії.

В українській японістиці лівову частку літературознавчих досліджень присвячено давній і середньовічній літературі, тоді як праці, дотичні до сучасного літературного процесу, здебільшого обмежуються першою половиною ХХ ст. або творчістю таких широко відомих авторів, як Муракамі Харукі, Йошімото Банана, Шімада Масахіко тощо. До того ж розвідки із сучасної японської літератури нерідко мають фрагментарний характер, унаслідок чого деякі періоди в історії її розвитку й досі залишаються незвіданою цілиною. Зокрема, таким малодослідженим є період 1960-х рр., коли Японія, нарешті, відновила після поразки в Другій світовій війні та спромоглася досягти нечуваного економічного процвітання, яке отримало назву "японського економічного дива". Стрімкі економічні успіхи країни сприяли становленню і зміцненню споживацького суспільства, спонукаючи нове покоління митців осмислити його духовні підвалини та ціннісні орієнтації. Дослідження з обраної теми дає змогу окреслити літературний процес Японії 1960-х рр. загалом, простежити основні тенденції в прозовій, поетичній і драматургічній царині, проаналізувати вплив економічних досягнень країни на соціокультурні та літературні процеси зазначеного періоду.

Вибірковий огляд тенденцій, художніх течій і шкіл у японській літературі посткоупаційного періоду наводиться у збірці нарисів "Надбання та неоднозначності: повоєнна художня література і культура у Західній Німеччині та Японії" (*Legacies and ambiguities: postwar fiction and culture in West Germany and Japan*, 1991) за редакцією Ернестін Шлант і Дж. Т. Рімера. Експериментальній поезії 1950–60-х рр. присвячено розвідку американського дослідника Ендрю Кампани "Поезія у повоєнній Японії: літературні експерименти поза сторінкою" (*Poetry? In Postwar Japan: Literary Experiments Beyond the Page*, 2016), а деякі переклади поетичних творів можна знайти в російськомовній антології "Гендайші: антологія післявоєнної японської поезії (сто один вірш п'ятдесяти п'яти поетів)" (*Гэндайси: Антология послевоенной японской поэзии (сто одно стихотворение пятидесяти пяти поэтов)*, 2013). Японська драматургія другої половини ХХ ст. розглядається в праці "Півстоліття японського театру. Том VI. 1960-ті роки" (*Half A Century Of Japanese Theater. VI. 1960s*, 2004) і розвідках американського дослідника Д. Г. Гудмана (напр., "Японська драматургія та культура в 1960-х рр.: повернення богів" (*Japanese Drama and Culture in the 1960s: The Return of the Gods*, 1989)) тощо.

Нааявність низки розрізнених праць англомовних дослідників, присвячених японській літературі посткоупаційного періоду, та їхня відсутність у вітчизняному літературознавстві ускладнюють загальне розуміння літературного процесу Японії 1960-х рр. Тому в цій розвідці пропонується комплексний огляд японської прози, поезії та драматургії означеного періоду з висвітленням актуальних на той час художніх напрямів, течій і шкіл, а також розглядаються їхні ключові постаті, які добре відомі в країні Вранішнього Сонця, проте малознайомі українському читачеві. Окрім того, здійснюється спроба осмислити вплив феномена "японського економічного дива" на тогочасну літературу.

Художні твори японських митців 1960-х рр. регулярно перекладаються іноземними мовами, активно досліджуються зарубіжними літературознавцями та переосмислюються в розвідках японських науковців ХХІ ст. Тому, на нашу думку, доцільно заповнити цю лауну в українському літературознавстві та окреслити напрями для подальших досліджень і перекладацьких зусиль. Новизна ж теми полягає у зверненні до малодослідженого періоду в розвитку японської літератури, протягом якого сформувалася та заявила про себе низка нових письменників, поетів і драматургів, зокрема, представники третього повоєнного покоління, або "третіх нових", Коджіма Нобуо і Тошіо Шімао, прозаїки-"інтроверти" Фуруї Йошікічі та Курої Сенджі, поети-сюрреалісти Йошіюка Мінору та Ідзіма Коїчі, драматурги-експериментатори Тераяма Шюджі та Бечяку Мінору.

Мета статті полягає в осмисленні літературного процесу Японії 1960-х рр. в умовах стрімкого економічного розвитку країни, який спричинив кардинальну зміну ціннісних орієнтацій і світогляду кількох поколінь японців. Для вирішення поставленої мети пропонується розв'язати такі завдання: проаналізувати історичні та соціокультурні обставини розвитку японської літератури посткоупаційного періоду; дослідити основні тенденції в тогочасній прозі, поезії та драматургії в контексті "японського економічного дива" та становлення споживацького суспільства; коротко розглянути літературні школи та течії, а також оцінити внесок у японську літературу 1960-х рр. їхніх провідних постатей.

Приблизно 15 років з моменту закінчення війни значно погіршилось економічне становище Японії, щоб відновити економіку, відбудувати зруйновані міста та подолати всенародну кризу.

Завдяки американській фінансовій підтримці, низці реформ, реалізованих під керівництвом окупаційного уряду, і відновленню торговельних відносин з Китаєм у середині 1950-х рр., нарешті, вдалося досягнути довоєнного рівня доходу на душу населення, хоча порівняно з іншими державами світу Японія й досі залишалась у скрутному фінансовому становищі. Ситуація почала змінюватися протягом наступних 15-ти років, тобто з 1960 по 1975 рр., коли економіка країни стала набирати обертів завдяки розширенню внутрішнього та міжнародного ринків промислової продукції. У цей період суттєво поліпшився рівень доходу та якості життя пересічних японців. Наприклад, у 1956 р. національний дохід на душу населення становив 226 дол. США, а в 1969 р. цей показник зріс майже в 6 разів, досягнувши позначки в 1304 дол. США [Kato, 1983, p. 273]. Тепер громадяни могли дозволити собі всі блага цивілізації – майже в кожному будинку був телевізор, родини все частіше купували автомобілі, а закордонні тури перестали бути захмарною розкішшю. Таке небувале зростання економіки, яке тривало до нафтової кризи 1973 р., отримало назву "японське економічне диво" (яп. 東洋の奇跡 – "То:йо: но кісекі").

Однак співпраця зі США та їхня фінансова підтримка мали і зворотний бік. Зокрема, 19 січня 1960 р. у Вашингтоні було укладено Договір про взаємну співпрацю та гарантії безпеки між США та Японією (日本国とアメリカ合衆国との間の相互協力及び安全保障条約 – *Ніппон-коку то Америка гашию:коку то но айда но со:го: кьо:рюку ойобі андзен хошьо: джьо:яку*), який передбачав присутність американського воєнного контингенту в Японії. Іншими словами, американці могли вільно створювати воєнні бази на території свого колишнього ворога та користуватися ними під час різних військових операцій, а Японія зобов'язувалася захищати такі об'єкти у випадку нападу. Унаслідок укладення цього документа впродовж 1950–60-х рр. на Окінаві зберігався рекордний арсенал хімічної зброї та атомних боеголовок, через що острів справляв враження суцільної військової бази американців. Окрім того, у 1950–53 рр. окупаційна влада використовувала територію Окінави для підготовки та проведення операцій у Корейській війні, а в 1960-х рр. – війни у В'єтнамі. Через острівну столицю – порт Наха проходило 75 % усіх ресурсів – палива, продовольства та боеприпасів, які потім використовувались у збройних конфліктах на Тихому океані. Пошкоджену військову техніку та автомобілі, що прибували з В'єтнаму в крові та наскрізь прошиті кулями, також зберігали на острові, унаслідок чого деякі його ділянки перетворювалися на звалища металобрухту. Не менш важливою для американців була й місцева робоча сила – протягом війни у В'єтнамі армія США завербувала приблизно 50 000 жителів Окінави. Траплялись і випадки агресії проти корінного населення, що посилювало конфлікт між місцевими та іноземцями.

Зазначені умови взаємодії зі США обурювали громадян Японії, які мимоволі стали співучасниками військових дій американців проти інших східноазійських держав. Унаслідок цього країною прокотилася хвиля протестів проти Договору безпеки (скорочено яп. 安保 – *Анпо*), у якому взяли участь сотні тисяч японців. Окрім того, в умовах стрімкої зміни економічної та політичної ситуацій у 1960-х рр. сформувався активний лівоцентристський рух. Згуртовані навколо місцевих профсоюзів, вищих учбових закладів, комуністичної та соціалістичної партій, численні групи нових лівих виступали проти погіршення відносин із сусідніми азійськими народами, екологічної кризи у великих містах, залежності Японії від Америки тощо. Найпотужнішими осередками їхньої активності в

1960-х рр. стали Всеяпонська федерація спілок студентського самоврядування *Дзен'гакурен* (яп. 全日本学生自治会総連合 – "*Дзен ніхон гакусей джичі кайсо: ренго:*"), загальна рада профспілок Японії *Сохьо* (яп. 日本労働組合総評議会 – "*Ніхон ро:до: куміай сохьо: гікай*") та Громадське об'єднання "За мир у В'єтнамі", або скорочено з японської *Бехейрен* (яп. ベトナムに平和を!市民連合 – "*Бетонаму ні хейва о шімін ренго:*") [Gervais, Obermiller, 2008, p. 16]. Серед засновників і учасників *Бехейрен* було чимало таких літераторів, як письменники Кайко Кен (1931–1989), Ое Кендзабуро (1935 р. н.), Нома Хіроші (1915–1991), Накано Шіґехару (1902–1979), Комацу Сакьо (1931–2011) та Тераяма Шюджі (1935–1983). За непокоєнні можливістю демілітаризації Японії та повторення гіркого досвіду Другої світової війни, представники цих організацій із кількома мільйонами учасників ініціювали низку антиурядових і антиамериканських демонстрацій, принісши хаос і неспокій на вулиці найбільших міст країни. На думку літературного критика Като Шюїчі, в історії Японії 1960-ті рр. стали перехідним періодом, протягом якого проявилися всі наслідки прискореного економічного зростання країни, зокрема орієнтація на матеріальне споживання [Legacies and Ambiguities..., 1991, p. 252]. До того ж, розширення промислового виробництва протягом 1950–60-хх рр. призвело до значного забруднення довкілля, що змусило націю замислитися над подальшою долею японських островів та їхньої неповторної природи.

Зазначені історичні обставини істотно вплинули на тогочасне японське суспільство, його ціннісні орієнтації та, зокрема, літературний процес. Із завершенням американської окупації 28 квітня 1952 р., яка сприяла вестернізації (а точніше – американізації) японської культури, інтерес пересічних громадян до інтелектуальної спадщини західних країн почав згасати. Японці все менше цікавилися перекладами американських і європейських творів, а національна література цього періоду переживала своєрідний творчий застій – доволювоєнна тематика вже втратила свою актуальність, а новий ідейний матеріал ще тільки визрівав. Водночас із завершенням окупації та поверненням американських військових на батьківщину японська культура (як популярна, так і традиційна) набула розголосу та знайшла своїх шанувальників за кордоном. Цьому також сприяли Олімпійські ігри 1964 р., під час яких гості японської столиці стали свідками стрімкого технологічного розвитку країни, підтвердженням чого були, наприклад, надшвидкісні потяги *шінкансен* (яп. 新幹線). Отже, користуючись сприятливим економічним кліматом і посиленою увагою міжнародної спільноти до життя країни, викликаній її самобутньою попкультурою та технологічними інноваціями, японці, нарешті, повернули собі національну самоповагу та впевненість. Поряд із цим, антиурядові, антиамериканські та студентські масові демонстрації, що охопили японські міста протягом 1960-х рр. і на початку 1970-х рр., свідчили про посилення соціально-політичної активності та політичної свідомості громадян.

Зосереджуючись на внутрішніх і зовнішніх проблемах своєї країни, літератори 1960-х рр. намагалися художньо осмислити ті події та явища, що відбувалися довкола. Наприклад, війні у В'єтнамі була присвячена низка праць окінавських письменників, які дебютували у 1960-х рр. Зокрема, в 1967 р. премію Акутаґави Рюноске, яка є однією із найпрестижніших нагород для письменників-початківців, було вперше присуджено вихідцю з Окінави – *Ошіро Тацухіро* (1925 р. н.) за новелу "Коктейльна вечірка" (カクテル・パーティー – "*Какутеру*

ла:ми:", 1967). У цьому творі автор порушив тему нелегких стосунків між місцевими жителями та американськими військовими, розміщеними на острові, а також висвітлив проблеми, пов'язані з екстериторіальним статусом Окінави (напр., неможливість покарати іноземних злочинців за японським законодавством). Запрошений на приватну вечірку на території американської військової бази, головний герой – корінний житель Окінави спостерігає, як під час спілкування між гостями із Америки, Китаю та Японії виникають різні суперечки, зумовлені відмінними культурними цінностями та політичними переконаннями. Повернувшись додому, він дізнається, що американський військовий, який винаймав у нього кімнату, скористався відсутністю чоловіка та зґвалтував його доньку. Герой хоче покарати злочинця, але не може цього зробити за законами Окінави, тож вимушений поклястися на американську Феміду.

Окрім японсько-американської проблематики, Ошіро також приділяв значну увагу самотній культурі та історії своєї острівної батьківщини. Завдяки його творам (напр., "Прихована Окінава: її серце та культура" (内なる沖縄: その心と文化 – "Учінару Окінава: соно когоро то бунка", 1972), "Острів богів" (神島 – "Каміджіма", 1974)) японські читачі з інших куточків країни змогли відкрити для себе чарівний світ Окінави. До того ж, письменникові належить один із найкращих творів про нелегке життя перших японських емігрантів під назвою "Залізна дорога Нороесте" (ノロエステ鉄道 – "Нороесте тецудо:", 1989), у якому розповідається про подружню пару, що вирушила в 1908 р. до Бразилії і зіштовхнулася з численними соціокультурними викликами на новій батьківщині.

За нашими спостереженнями, студентський рух і настрої молодих протестувальників також знайшли своє художнє відображення в японській літературі 1960-х рр. Зокрема, боротьба університетських активістів майстерно змальована у творі "Були ж часи, друже" (されどわれらが日々 – "Саредо варера га хібі", 1964) письменника та знавця німецької літератури **Шібати Шьо** (1935 р. н.). Розмірковуючи над характером тогочасних протестів, автор спробував передати конфлікт між чітко регламентованим японським суспільством і молоддю, що шукала свій шлях у житті та прагнула свободи. Масові протести проти американської присутності в Японії згадуються в романі "Родина Міва" (抱擁家族 – "Хо:йо: кадзоку", 1965) представника "третьох нових" **Коджіми Нобуо** (1915–2006). На прикладі життя звичайної японської родини на початку 1960-х рр. автор демонструє, як американські військові зловживали гостинністю місцевого населення та вдавалися до різних аморальних вчинків. У будинку університетського професора Міви Шюнске оселяється молодий американський солдат Джордж, який заводить роман із його дружиною Токіко. Намагаючись врятувати сім'ю, Шюнске погоджується на роль перекладача між дружиною та юнаком. Головний герой переконує себе в тому, що тільки так він зможе вберегти дорогі йому стосунки із коханою жінкою. Уникаючи вирішення проблеми і бажаючи налаштуватися на "прогресивну" західну систему цінностей, чоловік починає будувати родинну віллу в європейському стилі. Йому здається, що після переїзду до нового маєтку, ситуація зміниться на краще без необхідності вживати таких кардинальних заходів, як розлучення. Але поки Шюнске з головою поринає у свій проект, дружині діагностують рак. Будинок, у рятівні можливості якого так щиро вірив головний герой, втрачає будь-який сенс, оскільки зі смертю жінки зникнуть усі душевні страждання та вирішиться безвихідна ситуація з любовним трикутником. Ми дійшли висновку, що твір

пронизаний дивним відчуттям безвиході через загрузання героїв у повсякденні, їхню нерішучість і прагнення втекти від кризи як у подружньому, так і особистому житті.

Загалом, як зазначає літературний критик Ван К. Гессель, японська література постокупаційного періоду була відзначена тенденцією до розширення та переосмислення двох основних художніх течій довоєнних років – демократичної та еґо-белетристики *шішьосецу* (яп. 私小説). Представники демократичної літератури, зазвичай люди з активною громадською і політичною позицією, критикували надмірно еґоїстичну й небезпечно віддалену від політичних і суспільних проблем еґо-прозу. Згуртовані навколо створеного в 1965 р. Союзу демократичної літератури Японії (日本民主主義文学同盟 – "*Ніхон міншюшюґі бунґаку до:мей*"), письменники соціалістичного напрямку продовжували порушувати і розкривати теми революційної боротьби робітничого класу, протесту народних мас проти монополій, соціального самотвердження людини. Серед відомих творів 1960-х рр. варто згадати повість "Море та підйомний кран" (海と起重機 – "*Умі то кіджю:кі*", 1964) Куботи Сей (1921–2004), роман "Недовгий сон" (仮のねむり – "*Карі но немурі*", 1969) Накадзато Кішьо (1936 р. н.) та ін. Водночас автори напівавтобіографічних творів не сприймали творчість і громадську діяльність своїх опонентів – лівоцентричних письменників, які видавалися доволі щирими у своїх зізнаннях, проте недостатньо майстерними у художньому плані, через що їхні соціальні послання звучали доволі примітивно. Втративши ілюзії щодо швидкого створення суспільства, заснованого на принципах справедливості, свободи та рівності, а також ставши свідками поразки демократичних сил у боротьбі проти Договору безпеки, посилення японсько-американського союзу та консервативних сил у країні, письменники сповідального жанру відчували необхідність переосмислити наявну систему цінностей. У зв'язку із цим виникла тенденція до уникнення гострих соціальних проблем і зосередженість на зображенні повсякденного життя, індивідуального досвіду героїв. Авторів цікавив не стільки зовнішній світ, як світ усередині самого себе без рефлексій щодо минулого чи сподівань на майбутнє [Legacies and Ambiguities..., 1991, pp. 207–223].

Треті нові (第三の新人 – "*Дайсан но шінджін*"), літературний дебют яких відбувся в перші роки після закінчення американської окупації, ставили під сумнів духовні та емоційні основи соціальної системи постокупаційного періоду. Більшість представників цієї літературної групи належали до покоління, що народилося на початку 1920-х рр., зростало в період посилення мілітаристичних і націоналістичних настроїв, було призване на військову службу в студентські роки й пережило доволі неоднозначний досвід, пов'язаний з війною. Наприклад, за декілька місяців до японської атаки на Перл-Гарбор вищезгаданий **Коджіма Нобуо** продовжував навчання на відділенні англійської літератури філологічного факультету Токійського університету, мріючи стати викладачем. Однак після бомбардування Гонолулу чоловіка відправили до Китаю, де командир наказав йому забути кожне вивчене іноземне слово, оскільки на той момент англійську офіційно оголосили ворожою мовою. Навесні 1944 р. Коджіму перевели до Пекіну, де він мав розшифровувати перехоплені послання американських військових, що перебували в Тихоокеанському регіоні. Напередодні ж капітуляції новий командир порадив письменнику згадати англійську мову та попросив навчити його старших товаришів таким корисним виразам, як "Я не воєнний злочинець" (I am not a war criminal) [Legacies and Ambiguities..., 1991, pp. 210–211]. Поки майбутній письменник вчив нове керівництво

англійської мови, його загін вирушив до Філіппін, де всі солдати загинули під час битви в затоці Лейте (23–26 жовтня 1944 р.). Інший представник третіх нових **Томіо Шімао** під час війни очолював загін смертників, разом із яким півтора роки провів на островах Амамі в очікуванні на смертельний наказ, який так і не надійшов. Отже, часткового через абсурдність свого воєнного досвіду, частково через усвідомлення власної невідповідності новому, посткокупаційному, суспільству, треті нові принесли у сповідальні твори дуже важливий художній елемент – іронію, якої бракувало в шішьосецу довоєнного періоду. І поки популярні журнали вихваляли дивовижне відновлення Японії після війни, літературні журнали публікували твори про душевний занепад і розлад усередині нового середнього класу.

На нашу думку, свідомо відстороненість та ізоляваність письменників, а також їхня зосередженість на естетиці та психології особистого життя, свідчила про неприйняття ними споживацького суспільства, орієнтованого на економічне процвітання. У зв'язку з цим доволі поширеними у сповідальних творах 1960-х рр. стали образи відлюдників-інтровертів або представників різних меншин. Поряд із критикою сучасного японського суспільства ці твори були відзначені найрізноманітнішими настроями – від ностальгії за минулим до заклику до подальшої демократизації країни, яка й досі продовжувала завзято зберігати ієрархічну систему соціальних відносин. Нерідко автори посткокупаційної сповідальної прози пропонували подвійну перспективу, ведучи оповідь від імені наратора та його двійника. Наприклад, ця тенденція чітко простежується у творі Шюсаку Ендо (1923 р. н.) "Скандал" (スキャンダル – "Суяндару", 1986), у якому порушується питання роздвоєної особистості, коли лихий двійник наратора кепкує з людей, що намагаються вести праведне життя.

Ще однією особливістю художньої манери "третіх нових" став цинічний і персоналізований підхід до теми війни. На відміну від післявоєнної школи *сенгоха* (яп. 戦後派), представники якої намагались у своїх творах осмислити пережитий досвід і продемонструвати японську націю під час війни загалом, треті нові не претендували на універсалізацію воєнного досвіду. Навпаки, зображені ними солдати – це розгублені, ізольовані особистості, які реагують на заклик взятися до зброї без особливого ентузіазму. Зокрема, такого захисника зображає **Коджіма** в новелі "Епітафія" (墓碑銘 – "Бохімей", 1960). Головний герой твору – американець японського походження Томіо (або Том) вирушає разом зі своїм батальйоном на Філіппіни. Зовнішньо більше схожий на американця, юнак призначається на особливу місію – командир перевдягає його в американську форму та наказує розвідати ситуацію у ворожому таборі, видавши себе за американця. Відчуваючи змішані почуття через залучення до такої сумнівної діяльності, юнак залишає своїх бойових побратимів і починає мандрівку джунглями. Тим часом, японці дізнаються про капітуляцію та залишають свої позиції. У джунглях американська форма Тома

рветься і він вирішує зняти із себе японську форму, вдягнувши під низ. Саме в цей момент він розуміє, що хтось спрямовує на нього гвинтівку, і викрикує: "Не стріляй! Я не японець. І не американець!" Цієї ж миті Томіо усвідомлює, що стоїть перед ворогом оголеним без жодних атрибутів національної належності. У такий іронічний спосіб автор підкреслив розгубленість і неоднозначність почуттів, з якими зіштовхнулося ціле покоління молодих японців під час війни.

Інтроспективні та іронічні твори третіх нових не тільки сприяли збереженню та збагаченню сповідального жанру *шішьосецу*, але й заклали підвалини для розвитку японської інтровертивної літератури 1960-70-х рр. Представники так званого "покоління інтровертів" (яп. 内向世代 – "найко: седай") вважали, що політиці та ідеології немає місця в художньому творі. Натомість, вони зосередили увагу на побуті, роботі та особистому житті пересічної людини, яка вимушена функціонувати в різних складних соціальних структурах. Письменники-інтроверти, серед яких варто згадати Фуруї Йошікічі (1937 р. н.), Абе Акіру (1934–1989), Курої Сенджі (1932 р. н.) та Сакагамі Хіроші (1936 р. н.), зображали, на перший погляд, міцне та згуртоване суспільство, яке тільки після вдумливого вчитування поставало порожнім у своїй основі. Яскравий приклад ілюзорного благополуччя та стабільності сучасного японського соціуму зображено у творі "Друзі на кожен день" (日目の友 – "Хібі но томо", 1972) **Абе Акіру**. Дружні стосунки між працівниками однієї телевізійної компанії здаються нормальними та здоровими, однак, безпечна дистанція між співробітниками та невтручання в особисте життя одне одного свідчать про байдужість до іншого, його справжніх почуттів і страждань. Саме тому така дружба не може врятувати деяких членів колективу від божевілля та самогубства.

У тогочасній поетичній царині зберігалася тенденція до модерністських експериментів. Зокрема, в 1959 р. було засновано журнал "Крокодил" (鰐 – "Вані"), навколо якого згуртувалися поети-сюрреалісти. Серед його організаторів були такі видатні постаті посткокупаційного періоду, як Йошіока Мінору (1919–1990), Ідзіма Коїчі (1930–2013) та Оока Макото (1931–2017). Перша, видана за власний кошт, збірка віршів "Натюрморт" (静物 – "Сейбуцу", 1955) провідного сюрреаліста повоєнного періоду **Йошіоки Мінору** залишилася непоміченою літературними критиками, проте була схвально сприйнята іншими молодими поетами. Пізніше Йошіока отримав пропозицію від головного редактора журналу "Еврика" (ユリイカ – "Юріка") написати вірш про свій воєнний досвід у Маньчжурії та Північній Кореї, результатом чого стала поема "Мертве дитя" (死児 – "Шіджі"). Сповнений промовистих образів, які, нашаровуючись одне на одне, відтворюють багатогранну художню картину, твір не містить чітких і однозначних згадок про війну, як і не розкриває якусь конкретну тему. Натомість автор заохочує читача стати активним учасником творчого процесу та розшифрувати художню ідею, закодовану в поліфонічних символах і метафорах. Це легко простежити на фрагменті із частини II поеми:

<...> 枯木ばかりの異国で
母親は死児のからだを洗う
中世の残忍な王の命令だ
全部の骨で王宮を組上げる
ほのおの使役の終り
母親の涙の育てた土地を
馬のひづめにとじこめられて

<...> У чужій країні, де усюди – трухляві дерева,
Мати омиває тіло мертвої дитини.
Звести палац із кісток
Наказав жорстокий середньовічний король.
Полум'я більше не служитиме людям.
Землю, сповнену материнських сліз,
Залишає натовп мертвих дітей,

死児のむれは去る
 真昼は家来の悦ぶごうもの時
 一つの枯木に一人の母親を与える
 枯木が殖えればその分だけ母親が木に吊られる
 百万の枯木はよるめき百万の母を裂く
 八月の空に子宮の懸崖
 世界の母親のはげしい眼は見る
 山火事を同時に聞く
 それを消しに来る大洪水を <...>
 [吉岡実, 1970, 頁 129]

Співзасновник журналу "Крокодил" – поет і перекладач **Ідзіма Коїчі** дебютував на літературній сцені Японії в 1953 р. зі збіркою "Небо інших людей" (他人の空 – "Та-нін но сора"), у якій, на думку критиків, означився чіткий перехід від повоєнної до сучасної японської поезії, а також проявилися всі особливості японського верлібру *джіюші* (яп. 自由詩). У 1960-х рр. вийшли три поетичні збірки Ідзіми "П'ять віршів за годину до світанку" (夜あけ一時間前の五つの詩 – "Хіаке ічідзікан мае но іцуцу но ши", 1967), "День промайнув" (日は過ぎ去って – "Хі га сурісамте", 1967) і "Вибрані вірші Ідзіми Коїчі" (飯島耕一詩集 – "Ідзіма Ко:ічі шішю:", 1968), у яких знайшла своє

星を砕け
 砕けるものの音を久しく聞かない
 腐って行くもののかすかな落差感覚だけだ
 わたしがわるい時代というのは
 そのためだ
 星を砕け
 髪を砕け
 管を砕け
 数式を砕け
 その音を集積して
 一枚の紙の上に配列せよ
 [飯島耕一, 1967, 頁 56]

Окрім того, Ідзімі належить низка теоретичних і критичних праць на тему японського і французького сюрреалізму. Наприклад, у 1960-х рр. вийшли такі його книги, як "Теорія сюрреалістичної поезії" (シュルレアリスム詩論 – "Шюруреарісуму шірон", 1961), "Японський сюрреалізм" (日本のシュルレアリスム – "Ніхон но шю:руреарісуму", 1963) і "Про поезію" (詩について – "Ші ні цуіте", 1968). Отже, поет не тільки аналізував і теоретично обґрунтовував особливості японського сюрреалізму, але й втілював його принципи у своїй поезії.

Поет **Оока Макото** у 1950-х рр. долучився до поетичної спілки "Весла" (櫂 – "Каї"), учасники якої виступали за подолання післявоєнного нігілізму та пошук нової гармонії. Широка популярність прийшла до нього із виходом дебютної збірки "Спогади і сучасність" (記憶と現在 – "Кіоку то гендзай", 1956), яка вирізнялася здоровим оптимізмом на тлі занепадницьких настроїв тогочасної японської поезії. За нашими спостереженнями, бажання Ооки втілити у своїх творах гармонію природи та ритми

<...> わたしの おしだまった 10 月
 このコンクリートの不機嫌が
 My Tokyo を排御している
 右往左往するニセの人類のワズラワシニセの涙 オベ
 ッカがジュークボックスから
 あふれでると つぎには

Скувавши її слідами кінських копит.
 Полудень – це час катувань, якими насолоджуються піддані.
 До кожного трухлявого дерева приставлено по матері.
 Наскільки виростає дерево,
 настільки підвішують на ньому матір.
 Мільйон дерев розриває мільйон полонених матерів на частини.
 У серпневому небі скелею звисає утроба.
 Матері світу дивляться розлюченими очима
 І водночас прислухаються до лісової пожежі...
 В очікуванні на потужний потік води, який зупинить вогонь <...>
 (переклад Кузьменко Ю.)

відображення естетика японського сюрреалізму – примат підсвідомості та інтуїції, надреальні образи, фантазійне мислення тощо. Наприклад, у вірші "Як називати ці три зірки" (三星の命名法 – "Міцубоші но меймейхо:", 1967) автор звернувся до методу "автоматичного письма" (エクリチュール・オートマチスム – "Екрічю:ру о:томачісуму" від фр. "écriture automatique"), який, за його словами, "дозволяв максимально точно зафіксувати чисте мислення, відкидаючи свідомість, самоаналіз, глибокі роздуми чи то будь-який зовнішній вплив" [飯島耕一, 1994, 頁 297]:

Розбий зірку!
 Я давно не чую звук розбитих речей.
 Лише відчуваю, як потрохи відпадає гниль.
 Саме це – причина
 Моїх нелегких часів.
 Розбий зірку!
 Вирви волосся!
 Зламай трубки!
 Знищи математичні формули!
 Накопичивши ці звуки,
 Розклади їх на аркуші паперу.
 (переклад Кузьменко Ю.)

світобудови з роками переросло в тенденцію до традиційності та реалізму. Як стверджував поет, палкий прихильник Слова, поезія присутня усюди: "танцівники щосекунди своїм тілом "виписують" вірші, математики силою думки народжують формули, і цим творять Поезію. Неправильно вважати, що поетом є тільки той, хто складає вірші <...>. Будь-яка людина потенційно є поетом і стає таким, якщо слова знаходять відгук у глибині її душі" [Гэндайси, 2013, с. 7].

Примітно, що у 1960-х рр. значно зросла кількість поетес у жанрі *шінтайші* (яп. 新体詩 – поезія нового стилю). Однією з відомих авторок тих часів була **Шіраїші Кадзую** (1931 р. н.), дебютна збірка "Вулиці, закидані яйцями" (卵のふる街 – "Тамаго но фуру мачі") якої побачила світ у 1950-х рр. Відвертий, сміливий голос Шіраїші звучить у її поліфонічних і багатотемних віршах. Наприклад, сучасний мегаполіс Токіо з його невпинним ритмом життя і безліким потоком людей зображено в поезії "Мое Токіо" (My Tokyo, 1969):

<...> Мій мовчазний жовтень
 Ця бетонна невдоволеність
 крадеться моїм Токіо
 Надокучливі несправжні сльози несправжніх лю-
 дей, що снують туди-сюди
 Підлабузники виваляються з музичних автоматів

イワシの大群になり 悪臭を放ち
 芸術的詩的思考に流れていく いつもの
 アカデミックな秋よ
 それらの
 すべてから バイバイして
 わたし 久しぶり
 わたしの内なる運河に入る
 また わたしの内なる都市に潜入する
 この都市の入口で 夏も終りの頃<...>
 [白石和子, 1969, 頁 160]

А потім
 Перетворюються на величезні косяки сардин
 Породжуючи сморід
 Вливаються у художні поетичні думки...
 Звична академічна осінь
 Каже усім їм "Прощавайте"
 А я вперше за довгий час
 Пірнаю у свій внутрішній канал
 І поринаю у своє внутрішнє місто,
 На вході до якого ще не скінчилось літо<...>
 (переклад Кузьменко Ю.)

Японські поети постоккупаційного періоду нерідко поєднували захоплення поезією з діяльністю на радіо, телебаченні та в театрі. Це сприяло урізноманітненню поетичних технік і популяризації інтермедіальності, що свідчило про поглиблення взаємодії між різними видами мистецтва в тогочасній художній культурі японців. Як зазначає американський дослідник Е. Кампана, поети почали все активніше звертатися до синтезу мистецтв у своїй творчості з 1950-х рр. [Campana, 2016]. Наприклад, **Куніхару Акіяма** (1929–1996) – один з учасників молодіжного авангардистського колективу з Токіо "Експериментальна майстерня" (実験工房 – "Джіккен ко.бо.") дебютував у вересні 1953 р. із майже першими у світі "поемами для магнітофону", які називались "Твір А" (作品 А – "Сакухін Ей") і "Твір Б: Заручниця" (作品 В: とらわれた女 – "Сакухін Бі: тораварета онна"). Ці поеми загальним обсягом понад 20 сторінок були розраховані на кілька паралельних голосів, містили часові відмітки для правильного запису та чіткі вказівки щодо декламування та налаштування звуку. У цьому експериментальному творі у звуковій формі авторові вдалося втілити неймовірний пейзаж, у якому люди, природа та неживі речі зливаються в єдине ціле, передаючи поліфонічність і розмаїття сучасного життя.

Візуальні експерименти були характерні для творчості **Ніікуні Сейічі** (1923–1977), улюблений прийом якого полягав у радикальному перегрупуванні ієрогліфів, літер *хірагана* і *катакани*. Фігурні вірші Ніікуні, створені за допомогою апарату для фотографічного набору, складаються зі слів, що розбиваються на дрібніші елементи – літери або ієрогліфи, які так само розкладаються на ще менші компоненти – ключі або окремі риси. Отже, автор генерує зміст не тільки через семантичний зміст окремих слів, але й шляхом створення нових видів графічних зв'язків між ними чи їхніми елементами. Наприклад, у творі "Річка і берег" (川または州 – "Кава матава шю.", 1966) поет не просто використовує ієрогліфи "річка" і "берег" для передачі окремих слів або концепцій, але й завдяки їх повторам і розташуванню створює візуальний образ річки, що тече вздовж берега. Коротке англомовне пояснення цих ієрогліфів, наведене під віршем, дає змогу всім, хто володіє мовою міжнародної комунікації, зрозуміти цей витвір мистецтва, а отже, робить поезію Ніікуні універсальною та доступною для представників різних національностей і знавців різних мов.

У 1960-х рр. також відбулися значні зрушення в драматургічній царині. Цей період був позначений вибухом креативу серед молодого покоління японців, яке гостро критикувало ортодоксальність як традиційного, так і прозахідного театрів. На знак протесту проти застарілих технік популярного в довоєнний період театру *шінгекі* (букв. з яп. 新劇 – новий театр) у 1959 р. виник Молодіжний експериментальний театр (青年芸術劇場 – "Сейнен гейджоцу гекиджьо."; скорочено *Сейгей*), учасники якого

переважно підтримували новий лівоцентричний рух і були членами Всеяпонської федерації спілок студентського самоврядування *Дзенгакурэн*. Молодих театралів надзвичайно обурювала нейтральна позиція представників *шінгекі*, які продовжували дотримуватися старої лінії поведінки – у своїх п'єсах вони наголошували на єдності з робітничим класом та висвітлювали проблеми класової боротьби, а на практиці трималися остеронь масових заворушень і не докладали жодних зусиль для вираження хоча б творчого протесту. Прагнення до змін та усвідомлення потреби в нових ідеях і формах їхнього вираження сприяли становленню японського андеграундного театру, за яким у країні закріпилася назва *агура* (скорочено від アンダーグラウンド演劇 – "Анда:гураундо енгекі"). Його головні постаті, серед яких були театральний режисер Судзукі Тадаші (1939 р.н.), драматурги Кара Джуро (1940 р. н.) і Ота Шьо'о (1939–2007), створювали експериментальні роботи на теми пошуку тілесної та духовної ідентичності сучасних японців. Драматурги андеграундного театру активно виступали проти американсько-японського договору безпеки, що зумовило своєрідний синтез мистецтва і політики в їхніх п'єсах, хоча аполітичні автори також не були рідкісним явищем, підтвердженням чого є постаті та творчість Беччяку Мінору (1937 р. н.) і Тераями Шюджі (1935–1983). Із 1967 р. осередком *агура* став театр "Скорпіон" (蠍座 – "Сасорі-дза").

Представники експериментального театру 1960-х рр. мали на меті відновити дискредитовані традиції своєї батьківщини та віднайти унікальні "японські" риси. Їхня зорієнтованість на традицію радше була засобом протистояння матеріальному споживацтву повоєнного суспільства Японії, ніж свідчила про повернення до ультра націоналізму напередодні війни. Драматурги *агура* вдалися до синтезу ідей західного авангардизму з лівоцентристською ідеологією, намагаючись критично переоцінити традиційні звичаї та уявлення, а також сучасну популярну культуру японців у пошуках ідентичності у світі, де усталені ідеали та цінності втрачають свою переконливість. Такий підхід витіснив реалізм і раціоналізм, що домінували в японській драматургії першої половини ХХ ст., відкривши двері для театру абсурду, який пропонував ту естетичну основу та художні засоби, що давали змогу осягнути всі жахи пережитого досвіду – від жорстоких злочинів японської армії під час війни до наслідків Хірошімської трагедії. Нерідко присвячені темам війни, сексуальності або насилля, п'єси цього періоду були нелінійними та алогічними, сконструйованими на межі реальності та сну. Їхніми невіддільними складовими компонентами були наявність метаморфоз і численних алюзій як на давні, так і сучасні джерела, непостійна та складна часова, а також просторова структури з міфологічною та архетипічною основою для відображення різнопланових характерів у русі та зміні, зацікавленість як колективною,

так і особистою пам'яттю і її втратою, неоднозначне ставлення до наративів про духовне переродження або політичну революцію. *Агура* був позначений поновленням інтересу до премодерної епохи, що характеризувалася нелінійним часом, драматичним світом, у якому панують колективна уява та темрява *ямі* (яп. 闇). *Ямі*, як безкінечно повторювана, змінна та неорганізована форма існування часу, дає змогу створити світ-мрію, перетворити театральну сцену на міст між дійсністю і фантазією, у якому кожен повинен покладатися на власні відчуття, на свій накопичений досвід.

Водночас у 1960-х рр. виник так званий "рух за малий театр" (яп. 小劇場運動 – "*Шьо:гекіджьо: ундо:*"), який разом з *агура* представляв один із напрямів японської кон-тркультури 1960–70-х рр. Причина його становлення мала доволі практичний і економічний характер – мало хто міг винаймати просторі приміщення, які б вміщували значну кількість людей і дозволяли облаштувати велику сцену. Невеличкі студії або ж кімнати, орендовані для проведення репетицій і показу вистав, сприяли реорганізації театрального простору – між актором на сцені та глядачем у залі було зламано уяву, четверту, стіну, що дозволяло відчувати близькість і причетність до театрального дійства всім його учасникам. Ще одним позитивним моментом малого театру стала його мобільність і свобода вибору нових локацій для показу вистав. Як зазначав один із відомих літераторів 1960-х рр. Тераяма Шюджі: "Театри перетворилися на осередки індустрії розваг, а не драматургії. Історія театру деградувала від історії драми до історії розважальної сфери. Я усвідомив, що для того, аби звільнити драматургію від "театральних" установ, ми повинні дискредитувати ідею "театрів" як простору внутрішньої дійсності. Наша ідея як театралів полягала в організації сили уяви, яка б допомогла перетворити будь-яке місце на театр. Щоб винести "драматургію" за межі "театральних будівель" найголовнішим було зруйнувати межу між вигадкою та дійсністю" [Fisher, 2005, pp. 287–288].

Популярністю користувався Малий театр Васеда, який виник при однойменному університеті в Токіо під час студентських протестів проти Договору безпеки. Його трупів відіграла значну роль в оновленні драматургії Японії. Серед її найвідоміших творів варто згадати п'єси "Слон" (象 – "*Дзо:*", 1960) Бечяку Мінору, "Мої Бітлз" (あたしのビートルズ – "*Аташі но Бі:торузу*", 1966) Сато Макото (1943 р. н.) і "Маска незайманої" (少女仮面 – "*Шьо:джьо камен*", 1969) Кари Джуро. Зокрема, у творі "Слон" **Бечяку Мінору** зобразив нелегку долю жертв атомного бомбардування *хібакуші* (яп. 被爆者), які зіштовхуються з байдужістю та дискримінацією суспільства у своїй боротьбі за життя. Головні дійові особи п'єси – чоловік, який уже тривалий час перебуває в лікарні з променевою хворобою, та його племінник, що боїться повторити долю свого дядька, на нашу думку, репрезентують два різні типи світогляду. Якщо старший чоловік вірить у небайдужість людей і сподівається, що його гіркий досвід уже ж такі не був даремним, однак навпаки, сповнений песимізму – він вважає, що жертвам Хірошімської трагедії залишається тільки змиритися зі своєю долею та чекати на смерть. І хоча хворий поступово усвідомлює, що племінник має рацію, чоловік вирішує не здаватися і зустріти свою смерть без страху та жалю. Закінчується п'єса сумною та сповненою відчаю промовою юнака напередодні смерті дядька: "Дядьку, зрозумій це. Нам уже нічого непотрібно робити. Абсолютно нічого. Робити щось – це найгірший варіант. Неваж-

ливо, наскільки це важко, але ми маємо лежати тут спокійно та помовчувати. І це не тому, що ми хворі. Не тому. Я такого не кажу. Я не лікар. Просто нам не варто намагатися щось робити, от і все. Єдине, що ми можемо, так це залишатися вигнанцями, бридкими та зайвими. Нам навіть не варто мріяти про чиюсь любов. Поки нас не вбили, не зненавиділи, не кували, ми очікуємо. Тільки чекати – ось наша доля" [The Columbia Anthology..., 2014, p. 141]. На нашу думку, безнадія, що лунає з вуст молодого героя, співзвучна настроям усіх свідомих японців 1960-х рр., які відчули себе зрадженими власним урядом після підписання Договору безпеки зі США. Для них це була поразка Японії як демократичної держави, яка, капітулювавши, відмовилася від війни, агресії та ядерної зброї. Мільйони загиблих і скалічених під час Другої світової війни японців перетворилися на пуста, даремну жертву, яка нікого нічому не навчила. Мрії про мир і спокійне небо над головами опинилися під загрозою нової війни, нових смертей і страждань. Уся ж ситуація нагадувала притчу про слона та сліпих, коли кожен незрячий торкається тільки однієї частини тварини та намагається описати її по-своєму, не в змозі побачити картину загалом, збавити істину. Тобто слова юнака – це не тільки голос усіх жертв війни, але й голос японської нації, яка втратила віру в майбутнє та довіру до своїх керівників.

Отже, 1960-ті рр., які увійшли в історію Японії як період "економічного дива" і масових протестів проти Договору безпеки зі США, позначені вибухом творчого потенціалу серед літераторів і драматургів, які намагалися осмислити нові реалії життя. Засновники й активні учасники андеграундного і малого театрів кардинально змінили японську драматургію, запропонували ряд новаторських рішень і вплинули на подальший розвиток театрального мистецтва в країні. Віднині театр не обмежувався стінами приміщень, не віддаляв глядача від дійства, не демонстрував реалістичні п'єси. Він став експериментальним, мобільним і концептуальним. Глядачеві було запропоновано право власної інтерпретації побаченого. У прозовій царині тривала опозиція між представниками демократичної та сповідальної художніх течій, сформувалася інтровертивна література на тлі втрати ілюзій щодо розвитку прогресивного демократичного суспільства, яке назавжди відмовилося від агресії та насилля. Унікаючи гострих соціальних і політичних проблем, автори з "покоління інтровертів" віддавали перевагу повсякденному життю пересічної людини, ставлячи під сумнів цінності, закладені в основу нового споживачького суспільства. Японські поети 1960-х рр. тяжіли до сюрреалістичного напрямку, сповнюючи свої вірші надреальними образами, експериментуючи зі змістом та формою. У цей час посилюлася тенденція до інтермедіальності в поезії, що свідчило про поглиблення взаємодії різних видів мистецтва в художньому просторі тогочасних японців.

Перспективи вбачаються в подальшому дослідженні літературного процесу наступних десятиліть, творчості покоління інтровертів і жіночої поезії 1960-х рр.

Список використаних джерел

1. Гэндайси: Антология послевоенной японской поэзии (сто одно стихотворение пятидесяти пяти поэтов) / сост. Макото Оока ; вступ. ст. Макото Оока и Тюэй Яги; пер. с яп. А. Беляева и Е. Тутатчиковой. Москва : Новое литературное обозрение, 2013. 216 с.
2. Campana A. Poetry? In Postwar Japan: Literary Experiments Beyond the Page. *Wochi Kochi Magazine*. 2016. URL : <https://www.wochikochi.jp/english/relayessay/2016/11/poetry-in-postwar-japan-literary-experiments-beyond-the-page.php> (Last accessed : 12.11.2019).
3. Fisher S. C. Unspeakable acts: The avant-garde theatre of Terayama Shuji and postwar Japan. Honolulu : University of Hawaii Press, 2005. 335 p.
4. Gervais J., Obermiller D. How the Japanese Protest Movement From 1964 To 1968 Changed the Japan-United States Bilateral Relationship During

The Vietnam War. *The McNair Scholars Journal*. Superior : University of Wisconsin, 2008. P. 8–24. URL : <http://digital.library.wisc.edu/1793/75936> (Last accessed : 24.11.2019).

5. Kato S. A history of Japanese literature. Tokyo : Kodansha International, 1983. Vol. 3. 307 p.

6. Legacies and Ambiguities: Postwar Fiction and Culture in West Germany and Japan / E. Schlant, J. T. Rimer. Washington : Johns Hopkins University Press, 1991. 323 p.

7. The Columbia Anthology of Modern Japanese Drama / J. Thomas Rimer, Mitsuya Mori, M. Cody Poulton. New York : Columbia University Press, 2014. 736 p.

8. 飯島耕一. 現代詩が若かったころ シュルレアリスムの詩人たち. 東京 : みすず書房, 1994. 297 頁.

9. 飯島耕一. 夜あけ一時間前の五つの詩他. 東京 : 昭森社, 1967. 161 頁.

10. 白石和子. 白石和子詩集. 東京 : 思潮社現代詩文庫, 1969. 160 頁.

11. 吉岡実. 吉岡実詩集. 東京 : 思潮社, 1970. 146 頁.

References

Campana, A., 2016. Poetry? In Postwar Japan: Literary Experiments Beyond the Page. *Wochi Kochi Magazine*. [online]. Available at: <https://www.wochikochi.jp/english/relayessay/2016/11/poetry-in-postwar-japan-literary-experiments-beyond-the-page.php> [Accessed 12 November 2019].

Fisher, S. C., 2005. *Unspeakable acts: The avant-garde theatre of Terayama Shuji and postwar Japan*. Honolulu: University of Hawaii Press.

Gervais, J. and Obermiller, D., 2008. How the Japanese Protest Movement From 1964 To 1968 Changed the Japan-United States Bilateral Relationship During The Vietnam War. *The McNair Scholars Journal*, [online] pp. 8–24. Available at: <http://digital.library.wisc.edu/1793/75936> [Accessed 24 November 2019].

Ijima, K., 1967. *Yoake ichijikan mae no itsutsu no shi hoka*. Tokyo: Shōshinsha.

Ijima, K., 1994. *Gendai shi ga wakakatta koro shururearishumu no shijintachi*. Tokyo: Misuzu Shobō.

Kato, S., 1983. *A history of Japanese literature*. Tokyo: Kodansha International. Vol. 3.

Ooka, M. ed., 2013. *Gendaishi: Antologija poslevoennoj japonskoj poezii (sto odno stihotvorenje pjatidesjati pjati pojetov)*. Translated from Japanese by A. Beljaev and E. Tutatchikova. Moscow: Novoe literaturnoe obozrenie.

Rimer, J. T., Mori, M. and Poulton, M. C. eds., 2014. *The Columbia Anthology of Modern Japanese Drama*. New York: Columbia University Press.

Schlant, E. and Rimer, J. T. eds., 1991. *Legacies and Ambiguities: Postwar Fiction and Culture in West Germany and Japan*. Washington: Johns Hopkins University Press.

Shiraishi, K., 1969. *Shiraishi Kazuko shishū*. Tokyo: Shichōsha gendaishi bunkō.

Yoshioka, M., 1970. *Yoshioka Minoru shishū*. Tokyo: Shichōsha.

Надійшла до редколегії 01.12.19

Yu. Kuzmenko, Ph. D. in Philology, teaching assist.
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine
germanibus@ukr.net

PHENOMENON OF "THE ECONOMIC MIRACLE" AND JAPANESE LITERATURE OF THE 1960s

This review article is intended to contribute to thorough understanding of the literary process of Japan in the 1960s against the background of rapid economic development and prosperity. Main trends in the Japanese literature of that period, namely formation of "the introverted generation" and uprise of their prose, surrealist experiments in poetry and radical reformation of the theater, were chosen as the object of research. The subject is the experimental nature of post-occupational Japanese literature during the period of "economic miracle". The article briefly examines historical context and milestones of the literary life of Japan in the 1960s, activities of the leading prose writers, poets and playwrights of that time and analyzes impact of "the economic miracle" on their creative quest and artistic experiments. It is revealed that change of value orientations and socio-cultural paradigm caused by increase of the political consciousness during protests against the Security Treaty with the United States, consolidation of consumer society and deepening of ecological crisis due to expansion of production facilities are reflected in artistic experiments of the representatives of different literary movements and schools of the above period. The paper determines that it was the time of confrontation between supporters of the democratic and confessional literature, formation of the so-called "introverted generation" that focused on themes of mass alienation and loneliness of modern Japanese, spiritual impoverishment and pretended well-being of the nation, etc. In poetry, surrealist experiments were increasingly popular, when the author enriched the poem with surreal images and symbols, bringing up topical issues of a philosophical nature. Fundamental changes took place in the drama, thanks to which the theater became mobile and offered the audience to take an active part in the play.

Keywords: "Japanese economic miracle", third wave of new writers, introverted generation, surrealism, intermediality in Japanese poetry.

Ю. Кузьменко, канд. филол. наук, ассист.
Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев, Украина
germanibus@ukr.net

ФЕНОМЕН "ЭКОНОМИЧЕСКОГО ЧУДА" И ЯПОНСКАЯ ЛИТЕРАТУРА 1960-х ГОДОВ

Обзорная статья посвящена осмыслению литературного процесса Японии в 1960-х гг. в условиях стремительного экономического развития и процветания страны. Объектом исследования выбраны основные тенденции в японской литературе указанного периода, а именно, зарождение интровертивной прозы, сюрреалистические эксперименты в поэзии и коренное реформирование театра. Предметом является экспериментальный характер постоккупационной японской литературы в период "экономического чуда". Кратко рассмотрены исторический контекст и основные вехи литературной жизни Японии 1960-х гг., деятельность ведущих прозаиков, поэтов и драматургов того времени, а также проанализировано влияние "экономического чуда" на их художественные поиски и эксперименты. Раскрыто, что изменение ценностных ориентаций и социокультурной парадигмы на фоне усиления политического сознания японцев в результате протестов против Договора безопасности с США, утверждение потребительского общества, углубление экологического кризиса из-за увеличения производственных мощностей нашло свое отражение в художественных экспериментах представителей различных литературных течений и школ обозначенного периода. Установлено, что в то время в прозе продолжалось противостояние между сторонниками демократического и исповедального течений, постепенно сформировалось так называемое "поколение интровертов", сосредоточившее основное внимание на темах массового отчуждения и одиночества современных им японцев, духовного обнищания и притворного благополучия нации. В поэзии все большей популярностью пользовались сюрреалистические эксперименты, когда автор нередко наполнял стихотворение ирреальными образами и символами, поднимая актуальные вопросы философского характера. В драматургии произошли кардинальные изменения, благодаря которым театр обрёл свою мобильность и дал зрителям возможность стать участниками театрального процесса.

Ключевые слова: "японское экономическое чудо", третьи новые, поколение интровертов, сюрреализм, интермедальность в японской поэзии.

УДК 821.222.1'82-1

І. Левчин, канд. філол. наук, асист.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна
i.levchyn@knu.ua

СПЕЦИФІКА РЕВОЛЮЦІЙНОЇ ПОЕЗІЇ ХАСАНА ХОСЕЙНІ

Розглянуто революційну творчість Хасана Хосейні (1956–2004) – представника молодого покоління поетів 70–90-х рр. XX ст. в Ірані. Актуальність обраної теми зумовлена недостатньою кількістю україномовних досліджень, присвячених поезії окремих постатей іранських поетів зазначеної доби та їхньому ідіостилю, зокрема творчості Хасана Хосейні. Його постань як одного з яскравих творців революційної та постреволуційної перської поезії кінця XX ст. вдалося розкрити завдяки виявленню специфіки тематичного наповнення та художніх образів його творів, які вирізнялися соціальним, патріотичним і релігійним спрямуванням. Було з'ясовано, що творчий доробок Хасана Хосейні пронизаний пропагандою релігійних поглядів шиїтів, роздумами про всенародну справедливість, відповідальність за долю вітчизни, соціальне розшарування людей. У своїх творах поет гостро критикує негативні якості людини, звеличує лідерів Ісламської революції, висловлює надію на краще майбутнє іранського народу тощо. Опрацювання поезії з його збірок "Суголосний з Ізмаїлом" та "Горобець і Гаверііл" дало змогу визначити основні особливості творів поета, а саме: розмаїтість жанрових форм, серед яких особливе місце займає маснаві з новаторськими поглядами й римами; нові сюжетні лінії; превалювання поезії суспільно-політичного характеру з релігійним спрямуванням; перенесення образів ше'р-е ноу у "нову газель"; внутрішня мелодія слів; велика кількість художніх засобів; нові складні образи та метафори; наповненість творів багатомовною та високою ісламською культурою Ірану. Досягнувши поставленої мети, яка полягала в аналізі іранських перськомовних поетичних творів революційного та постреволуційного періоду XX ст. і представленні їхніх авторів українським іраністам та дослідникам літератури Близького Сходу, вдалося відстояти цінність літературного доробку окресленої доби з його новими гранями перської літератури, власними художньо-естетичними та ідейно-тематичними особливостями.

Ключові слова: революційна поезія Ірану, поезія Хасана Хосейні.

Метою статті є представлення й аналіз іранських перськомовних поетичних творів XX ст. революційного та постреволуційного періоду в Ірані та іранських письменників для українських іраністів та дослідників літератури Близького Сходу для подальшого вивчення питань стосовно процесу формування та розвитку сучасної поезії в Ірані. Актуальність цієї теми зумовлена недостатньою кількістю україномовних досліджень щодо поезії окремих постатей іранських поетів Ірану 70–80-х рр. XX ст. та їхнього ідіостилю, зокрема, поезії Хасана Хосейні. Об'єктом дослідження є перська поезія постреволуційної доби 70–80-х рр. XX ст. в Ірані. Предмет дослідження – специфіка революційної поезії іранського поета Хасана Хосейні.

Дослідженню розвитку поезії 70–90-х рр. XX ст. в Ірані присвячено чимало праць іранських літературознавців, зокрема, М. Акбарі "Аналіз і критика літератури Ісламської революції" (1992), С. Бакері та М. Мохаммаді Ніку "Поезія сьогодення" (1993), С. А. Мірджаварі "Слова часу: роздуми в поезії Ісламської революції" (1997), А. Какаї "Голоси червоного покоління" (1998), Ш. Лангруді "Аналітична історія нової поезії" (1999), М. Заркані "Перспектива сучасної поезії Ірану" (2004), Х. Касемі "Художні образи в поезії протистояння" (2004), К. Амінпур "Традиція і новаторство в сучасній поезії" (2004), М. Дж. Яхекі "Джерело миттєвостей: течія сучасної перської літератури (поезія і проза)" (2006), М. Санг'ярі "Критика та дослідження поезії священної оборони" (2006), М. Шафії Кадкані "Соціальна основа перської поезії" (2008), російськомовні дисертації азербайджанських дослідників А. А. Ше'рдуста "Післяреволюційна поезія Ісламської Республіки Іран" (1992), М. Д. Кязімова "Перська поезія кінця XX століття" (2005) та таджицького літературознавця Фазелі Ахдіє Носрат "Революційна поезія в сучасній літературі Ірану" (2018), книги А. Расулова "Поезія періоду Ісламської революції" (2007), "Ісламська революція в Ірані та еволюція перської газелі" (2008) і докторська дисертація У. Сафарова "Перська поезія XX століття (еволюція змісту і форми)" (2006) тощо. У цих працях вивчені проблеми революційної та соціальної поезії часів кінця XX ст., тематика, стиль, структура і жанрові форми поезії, світогляд поетів та їхня соціальна позиція, відданість традиціям та нововведення в поезії того часу, постаті поетів як народних борців, літературні течії тощо.

У 70–80-х рр. XX ст. в історії Ірану відбуваються значущі політичні та економічні зміни, які значно вплинули на розвиток соціальної та культурної сфери життя країни, зокрема, на формування сучасної перської літератури. Утворення ісламської республіки розділило населення на противників та прибічників нової влади, яка заохочувала письменників до підтримки ісламських цінностей у поетичних та прозових творах [Zarqāni, 2004, §. 544–547].

Провідною тематикою поезій молодих авторів того періоду були патріотизм, перемога, героїзм шахідів, що загинули у восьмирічній ірано-іракській війні (1980–1988), заклики до боротьби, смерть лідера революції Імама Хомейні тощо [Yāheqi, 2006, §. 200–204]. До поетів молодого покоління революційного періоду можна віднести таких: М. Абдолмалекіян, К. Амінпур, А. Газве, П. Б. Габіб-Абаді, І. Гамбарі, С. Гараті, Ш. Лангруді, Н. Мардані, Ю. Міршакак, А. Мусаві Гярмаруді, Н. Рахмані, Б. Салехі, Ф. Сарі, Т. Сафарзаде, Сепанлю, Ф. Солеймані, Ф. Тамімі, З. Тарабі, Х. Хосейні тощо. З погляду поетичної майстерності їхня творчість не вирізняється такою яскравістю й високою художністю, як перська поезія класичного періоду, проте, як пише М. Акбарі, "серед них є достойні поезії, які виділяються художнім наповненням та зрілістю" [Akbari, 1992]. Серед них можна виділити і твори Х. Хосейні.

Хасан Хосейні або Сейед Хасан Хосейні (перс. *سید حسن حسینی*) – іранський поет, перекладач і дослідник народився 1956 р. у місті Тегерані. Отримав диплом бакалавра за спеціальністю харчування та дієтологія в Мешхедському університеті. Закінчив магістратуру та аспірантуру за спеціальністю перська мова і література. Володів перською, арабською, турецькою та англійською мовами. Із 1973 р. розпочав свою творчу поетичну діяльність. Із 1979 р. по 1987 р. разом з К. Амінпуром відповідали за літературу й поезію у Культурному відділі (*حوزه فرهنگی*) Організації ісламської пропаганди в Ірані (*سازمان تبلیغات اسلامی*). Воював на війні, а після звільнення Хоррамшагру близько двох років залишався працювати на радіостанції "Радіо-Артеш". Після повернення в Тегеран викладав в університеті Альзахра та Ісламському університеті Азад. Із 1999 р. працював редактором на радіостанції "Радіо-Тегран". У 2000 р. начитав для аудіозапису повне зібрання газелей Біделя Дехлеві, що нараховує близько

трьох тисяч поезій. Перекладав з арабської та англійської мов перською мовою твори Х. Джебрана, дослідження про поезію Е. Аббаса та інтерв'ю сучасних арабських письменників та поетів тощо. В останні роки життя досліджував стилістику Корану та лексику газелей Гафеза. Помер Х. Хосейні в 2004 р. від серцевого нападу [Zendegināme..., 2007].

Його поетичний доробок становлять збірки постреволуційної поезії "Суголосний з Ізмаїлом" (همصدا با خلق) 1984 та "Горобець і Гавриїл" (گنجشک و جبرئیل) 1992, у яких поет спирається на тисячолітні надбання культури та релігійні переконання. У його перших поезіях помітний вплив творчості таких поетів, як Німа Юшідж, А. М. Г'ярмаруді, Т. Сафарзаде, С. Сепегрі, Ф. Мошірі, А. Азізі тощо [Qāseini, 2004, §. 168–169].

Збірка "Суголосний з Ізмаїлом" (1984) складається з трьох частин: 1) Поезії світанкового плачу (سروده های (سحرزار), 2) Нічні поезії (شب سروده ها) та 3) Рубаї (رباعیها). У назовах, які обрав поет для перших двох частин, уже помітний поділ: перша частина поезій – написані після революції, а друга частина – написані до революції. У другій частині зустрічаємо вірші-заклики до боротьби, зокрема, такі метафори, як протистояння дня і ночі [Hoseini, 1984, §. 100], народження і смерть "яскравої зірки" (شهاب), а в першій спостерігаємо більше надії на світле майбутнє та прославлення і звеличення перемоги революції та її лідерів. Із часом його поезія набуває стриманішого характеру, поет "опускається з вершини "хвили перемоги" і приправляє "солоні" вірші "гіркотою" реальності" [Mahmudi].

У збірці переважають поезії, написані в жанровій формі ше'р-е ноу, але також є 14 газелей, шість із яких присвячені революційній тематиці, їх відносять до епічної "нової газелі". У класичний період газель використовували переважно для опису ліричних мотивів кохання, а в революційний та постреволуційний періоди вона набуває нового внутрішнього наповнення – стає патріотично-епічною, спрямованою на підтримку ісламських ідей і цінностей революції, несе в собі заклик до єдності й боротьби з ворогом, а також теми смутку і скорботи. У перській літературі її виділяють як "нову газель" (qazal-e nou). С. Баґері і М. Мохаммаді Ніку у праці "Поезія сьогодення" як різновид "нової газелі" розглядають "епічну газель" (qazal-e hemāsi), "епічно-містичну газель" (qazal-e hemāsi – erfāni) та "помірну нову газель" (qazal-e nou-e mo'tadel) [Bāqeri, Mohammadi Niku, 1993, §. 20–33].

Іранський літературознавець С. А. Мірджафарі виділяє такі характерні риси "нової газелі": проста й доступна пересічному читачеві мова; усі бейти об'єднані спільним сюжетом, зміст попередніх рядків логічно перетікає в наступні; звернення поетів до історичних, міфічно-епічних, коранічних оповідань і переказів; відмінне від ліричної тематики класичної газелі нове наповнення внутрішнього змісту; вираження абстрактних почуттів через нові, незвичні для традиційної перської класичної поезії, природні образи тощо [Mirja'fari, 1997, §. 29–45].

У третій частині збірки "Суголосний з Ізмаїлом" (1984) представлені рубаї, які завдяки своїй короткій формі, дають змогу поетам лаконічно й точно передати основну ідею та заклик, висловити свої переживання. Рубаї нової доби увібрали мовні й тематичні зміни, що до революції були притаманні лише формі ше'р-е ноу; поети створюють нові порівняння й використовують просту та зрозумілу лексику. У творах Х. Хосейні революційного періоду переважає епічна, військова, релігійна, соціально-політична тематика. Рубаї нового часу породжували мотиви героїзму та самопожертви. Наприклад, у рубаї Х. Хосейні:

کسی چون تو طریق پاکبازی نگرفت
با زخم نشان سرفرازی نگرفت
زین پیش دلاور! کس چون تو شگفت
حیثیت مرگ را به بازی نگرفت

[Bāqeri, Mohammadi Niku 1993, §. 228]

"Так, як ти, ніхто не зрозумів шлях очищення,
І не був нагороджений ранами.

До цього часу, о, сміливцю! Так, як ти,
ніхто не сприймав важливість достойної смерті".

ما مرغ سحرخوان شگفت آوا یم
خونین پر و بالیم و شفق سیما یم
در معبر تاریخ، چو کوهی بشکوه
صد بار شکسته ایم و پابرجا یم

[Bāqeri, Mohammadi Niku, 1993, §. 231]

"Ми – птахи, що прекрасно співають вранці,
Крила наші у крові та обличчя осяяне світанком,
На дорозі історії, ми немов велична гора,
Сто разів зазнавали поразки, але стоїмо до кінця".

"Героїчна поема закоханих" (مثنوی عاشقان) Х. Хосейні, написана у жанровій формі маснаві, також передає патріотичний дух і заклик до боротьби, порівнюючи загиблих шахідів із закоханими:

بیا عاشقی را رعایت کنیم
ز یاران عاشقی حکایت کنیم <...>
بین خائفان شهیدان عشق
صف عارفان غزلخوان عشق
چه جانانه چرخ جنون میزنند
دف عشق با دست خون میزنند
به رقصی که بی‌پای سر می‌کنند
چنین نغمه عشق سر می‌کنند <...>
اگر دشمنه آذین کنی گردمنان
نبینی تو هرگز دل‌آزردمنان

[Hoseini, 1984, §. 40–41] <...>

"Нумо дотримуватись кохання

Розповімо про закоханих друзів <...>

Подивись на обитель закоханих шахідів –

Неначе ряд дерев'яних, які оспівують кохання.

Як самовіддано круяться у танці душ,

Б'ють у даф окровленими руками,

Та танцюють без ніг, ніби наспівують мелодію кохання <...>

Якщо оздоблений кинджал встромиш в нашу спину,

Не побачиш ти ніколи нашого смутку <...>"

У збірці "Горобець і Гавриїл" (1992) Х. Хосейні переважають поезії у жанровій формі ше'р-е ноу, які присвячені темі Ашури, траурній церемонії мусульман шиїтів за загиблим Імамом Хусейном (Хусейн ібн Алі (імам حسین) – третій імам шиїтів, онук пророка Мохаммада і син Алі ібн Алі Абу Таліба від Фатіми. День його загибелі під час битви з військами халіфа Язіда вшановується шиїтами як траур (Ашура). Нашад-каліфа Імама Хусейна називають сейедами (سید) у м. Кербела. Поет переносить ці майстерно об'єднані епічними та релігійними образами метафори й алегорії на всі історичні події ісламського періоду в Ірані. Наприклад, називає сина Хусейна, використовуючи алегорію букв. "той, що на шляху молока" – немовля (راه شیری), і так описує його загибель [Kāzemi, 2016]:

و با سه شعله
گلگاه راه شیري شکافت
و آرام آرام
از کارگاه پلکی روشن تراش
سروششت مجهول آسمان
آفتابی شد <...> [Kāzemi, 2016]

"І трьома полум'ями

Рот немовляти розкрив.

Та ледь-ледь

Від сяючих повік

Невідомої долі, на небі

Засяло сонце <...>"

Інші збірки поезій Х. Хосейні, зібрані С. Бакері та С. Махмуді і видані вже після смерті поета: "У царстві тиші" (در ملکوت سکوت) 2009, "З китиць хустки моєї матері" (از شراپه‌های روسری مادرم), "Подорожні записки буревія" (تنها طرف آفتاب را گرفت), "Лише на стороні сонця" (بال‌های بایگانی) 2012, "Крила охоронця" (بال‌های بایگانی) 2012.

Варто зазначити поезії "Дихання холодного вулкана" (غزل) ("Натовп" (معركة), "Червона газель" (معركة), "Поема закоханих" (مثنوی عاشقان), "Поема містиків" (آوازهای نسل سرخ), "Пісні червоного покоління" (مثنوی عارفان) тощо. Велику кількість його творів, написаних у таких різних жанрових формах, як ше'ре ноу, рубаї, добейті, газель, маснаві, присвячено тематиці революції й війни. Ці поезії мають здебільшого релігійно-епічний характер.

Основні особливості творів Х. Хосейні: поезія суспільно-політичного характеру з релігійним спрямуванням; перенесення образів ше'ре ноу у "нову газель"; внутрішня мелодія слів; велика кількість художніх засобів; нові складні образи, наприклад: ворог страху і сну (خصم خوف), горло гніту (خلق ظلمت), гострий кинджал полум'я (خنجر تیز شهاب), водяна лілія кохання (نیلوفر عشق), вулкан шиїтів (آتشفشان شیعه), край меч (لب شمشیر), весна з опадами крові (خشم مذاب), розплавлений гнів (بهار بارش خون) тощо; особливо часто в метафорах і порівняннях використовується червоний колір, наприклад, такі, як червоне покоління (نسل سرخ), червона домовленість (قرار سرخ), червоний траур (سوگ سرخ) тощо.

Загалом у поезії Х. Хосейні червоний колір і такі слова, як кров (خون), тюльпан (لاله), багряний (گلگون), мученицька смерть (شهید), шахід (شهادت), які зустрічаються дуже часто, поєднуються разом з релігійною тематикою шиїзму та природними явищами такими, як Хусейн (حسین), місто Кербела (کربلا), епос (حماسه), окоп (سنگر), кинджал (خنجر), Зульжанах – кінь Хосейна (نوالجناح), блискавка (سلسبیل), Сальсабіль – одна з райських річок (سلسبیل), меч (آفتاب), лезо (تیغ), пальма (نخل), дощ (باران), сонце (آفتاب) тощо [Qāsemi, 2004, s. 168–183]. Наприклад, у рядках поезії "Червона газель" (غزل سرخ) читаємо:

هلا پاسداران آیین سرخ
سواران شوریده، بر زین سرخ
به شعر دلیری تصاویر سبز
به دیوان مردی مضامین سرخ
از این باغ، زنگار زردی زدود
وفاتان به آن عهد دیرین سرخ
گذشتید چون از حصار خزان چه
دیدید آن سوی پرچین سرخ
پس از برگریزان و پرپر شدن

مبارک شما را گل آذین سرخ [Qāsemi, 2004, s. 176–177]

"Гей, солдати червоного статуту, схвилювані вершини в червоних шатах,
У віршах мужності – зелені картини, у збірках поезій – червоний зміст,
Ваша червона вірність очистила цей осінній сад від іржі.
Пройшли немов через паркан осені,
Що ви бачили на тій стороні за червоною огорожею?
Після листопаду [смерті] тепер вас прикрашають червоні квіти".

Іншою особливістю поезії тієї доби є образ Імама Хомейні, який у творчості поетів постреволюційної доби, наприклад, у Х. Хосейні, Х. Есрафілі, К. Амінпура, А. Га-зве, С. Гараті, А. М. Г'ярмаруді, Н. Мардані, С. Рахмані, М. Джавада Мохаббата, М. К. Юсефпура та ін., найчастіше порівнювався з явищами природи, зокрема із сонцем, чистим небом, дощем, таким очікуваним у пустелі, вершиною вулкану, хвилею благородства й мужності, а його смерть описували як болісну втрату, скорботу душі й буревій долі.

Образи світанку або весни є найбільш яскравими і найчастотнішими порівняннями до образу Імама Хомейні. Повернення лідера поети порівнюють зі світлом перших променів сонця, що освітлюють землю після темної глибокої ночі. Зокрема, Х. Хосейні порівнює його повернення на батьківщину з настанням весни, коли все навкруги оживає й розквітає після затяжної холодної і морозної зими.

با گام تو راه عشق آغاز شود
شب با نفس سپیده دمساز شود
با نام تو ای بهار جاری در جان

یک باغ گل محمدی باز شود! [Akbari, 1992, s. 80]

"З твоєю появою, починається шлях кохання, ніч зближується зі світанком,
Почувши твоє ім'я, весна розквітає в душі, і в саду розпускаються троянди!"

Велику кількість своїх поезій у формі рубаї поет присвятив саме лідеру Ісламської революції, в одному з них він описує Імама Хомейні міцнішим за гору Альванд у горах Загрос та вищим за гірський хребет Ельбурс, що розташований на півночі Ірану, а його мову та слова називає сильнішими за течію річки Арвандруд:

البرز به سر بلندی نامت نیست
آلوند به استواری گامت نیست
آروند که در بستر خون می غلطد

گلگونه تر از جاری پیغامت نیست [Akbari, 1992, s. 77]

"Гори Ельбурс не такі величні, як твоє ім'я,
Вершини Альванд не така тверда і міцна, як твої кроки,
Річка Арвандруд, що протікає на залитих кров'ю полях,
не така червона, як потік твоїх слів".

В іншому рубаї Х. Хосейні описує Імама як мудреця, який знає все про пустелю, яка в його творах є символом дореволюційного Ірану:

او قصه خاک پیر را می داند
پیچ و خم این مسیر را می داند
از پشت حصار تشنگی آمده است

او داغ دل گویر را می داند [Akbari, 1992, s. 79]

"Він знає історію давньої землі, знає усі закутки і повороти шляху,
Вийшов із-за огорожі спраги, він знає про смуток, що на серці у пустелі".

Або:

عاشقم بهار را
رویش ستاره در گویر شام تار را
ره نمود دشت های عاشقی
پر از باده سپیده باد جام تو
ای که چون غزال تشنه آب می خورد
فروغ دلم ز جاری کلام تو
ای که در بهار سبز نام تو

رسالت گل محمدی شکفتن است [Qāsemi, 2004, s. 172]

"Я закоханий у весну,
її обличчя, як зірка темної ночі в пустелі,
вказує шлях до степу кохання,
в якому твої келихи наповнені вином світанку.
О, ти, чиї слова, я п'ю неначе спрагла газель,
від твоїх слів моє серце сяє.
О, ти, про твоє ім'я зеленою весною
пророчить цвіт дамаської троянди".

Також спостерігаємо в поезіях Х. Хосейні висвітлення воєнних подій та вплив війни на життя іранського народу, наприклад:

گلی بودم نسیمی گلشنم کرد
که از پژمردگی ها ایمنم کرد
مستلم شد مریدی داغدارم

شقایق خرقه خود را تنم کرد [Qāsemi, 2004, s. 312]

Від імені шахіда: "Відніс мене божественний вітер до квітучого саду,
де я ніколи не зі'яну, назавжди тепер я в безпеці.
І зустрічає мене суфій, одягає на мене червону сорочку
із маків".

Отже, Х. Хосейні – яскравий представник молодого покоління поетів постреволуційного періоду в Ірані. Його твори вирізнялися соціальним і патріотичним спрямуванням, пропагандою релігійних поглядів шіїтів, переважали теми всенародної справедливості, відповідальності за долю вітчизни, соціального розшарування людей, гостра критика негативних якостей людини, звеличення лідерів Ісламської революції, надія на краще майбутнє іранського народу тощо. Найбільшого успіху Х. Хосейні досяг у створенні поезій у жанровій формі маснаві зі свіжими поглядами та новими римами, як послідовник та учень А. Азізі. У 70–80-х рр. ХХ ст. поет пробує свої сили в різних поетичних жанрових формах, набирається досвіду та перебуває у пошуку нових сюжетних ліній, тем і форм [Фазели, 2017, с. 22–23].

Такі літературознавці, як М. Акбарі, Х. Касемі, С. Бакері, А. Какаї, С. А. Мірджафарі тощо, виділяють Х. Хосейні як одного з яскравих представників революційної та постреволуційної перської поезії кінця ХХ ст. в Ірані. Його поезію серед усіх творів того періоду на тему захисту батьківщини, зображення кривавих подій, честі та гідності нації, стійкості бійців за справедливість, віри та релігійного патріотизму, зазначені вище іранські літературознавці відзначають однією з найприємніших та найцікавіших. Його творчість пронизана багатоманітністю та високою ісламською культурою Ірану.

Список використаних джерел

1. Фазели А. Н. Революционная поэзия в современной литературе Ирана (жанрово-тематические особенности): автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.01.08 / Ин-т языка и литературы им. Рудаки Академии наук Республики Таджикистан. Душанбе, 2017. 26 с.
2. Акбарі М. و نقد و تحلیل ادبیات انقلاب اسلامی. بخش اول شعر، ج. 1. تهران: سازمان مدارک فرهنگی انقلاب اسلامی، 1371 / 1992.
3. باقری ساعد و محمدی نیکو محمدرضا. شعر امروز. تهران: انتشارات بین المللی الهدی، 1372 / 1993.

I. Levchyn, Ph. D. in Philology, teaching assist.
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine
i.levchyn@knu.ua

SPECIFICITY OF REVOLUTIONARY POETRY OF HASAN HOSEINI

The author of this overview article examines the specificity of themes in the revolutionary poetry of Iranian poet Hasan Hoseini (1956–2004) – a representative of the younger generation of poets in 80s of the twentieth century in Iran. The relevance of the chosen topic is due to the insufficient number of Ukrainian-language studies devoted to the poetry of certain figures of Iranian poets of that period and their idiosyncrasy, particularly Hasan Hoseini's poetry. His personality as one of the bright creators of revolutionary and post-revolutionary Persian poetry of the late twentieth century in Iran was discovered thanks to revealing the specifics of the thematic content and artistic images of his poetry, which differed in social, patriotic and religious directions. It was revealed that Hassan Hoseini's poetry is filled with the propagation of Shiite religious views, reflections on national justice, responsibility for the fate of the fatherland, and social stratification of people. In his poems, the poet sharply criticizes the negative qualities of man, exalts the leaders of the Islamic Revolution, expresses hope for a better future for the Iranian people, etc. The study of poetry from his collections "Consonant with Ishmael" and "Sparrow and Gabriel" made it possible to identify the main features of the Hasan Hoseini's works such as: the variety of genre forms, among which Masnavi with innovative views and rhymes occupies a special place; new storylines; the prevalence of poetry of socio-political nature with religious orientation; transferring images of she'r-e now into the "new ghazal"; an inner melody of words; a large number of artistic means; new complex images and metaphors; the fullness of Iran's rich and high Islamic culture. Having achieved the goal, which was to analyze Iranian Persian-language poetic works of the revolutionary and post-revolutionary periods of the twentieth century and the presentation of their authors to Ukrainian researchers and orientalists, it was possible to defend the value of the Iranian literary heritage of the outlined period with its new facets of Persian literature, its own artistic, aesthetic, ideological and thematic features.

Keywords: Iranian revolutionary poetry, Hasan Hoseini's poetry.

И. Левчин, канд. филол. наук, ассист.
Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев, Украина
i.levchyn@knu.ua

СПЕЦИФИКА РЕВОЛЮЦИОННОЙ ПОЭЗИИ ХАСАНА ХОСЕЙНИ

Обзорно рассмотрено революционное творчество Хасана Хосейни (1956–2004) – представителя молодого поколения поэтов 70–90-х гг. ХХ в. в Иране. Актуальность выбранной темы обусловлена недостаточным количеством украиноязычных исследований, посвященных поэзии отдельных личностей иранских поэтов указанного времени и их идиостилю, в частности, творчеству Хасана Хосейни. Его индивидуальность как одного из ярких создателей революционной и постреволуционной персидской поэзии конца ХХ в. удалось раскрыть благодаря выявлению специфики тематического наполнения и художественных образов его произведений, которые выделялись социальными, патриотическими и религиозными настроениями. Было выяснено, что творчество Хасана Хосейни наполнено пропагандой религиозных взглядов шиитов, размышлениями о всенародной справедливости, об ответственности за судьбу Отечества и социальном расслоении людей. В своих произведениях поэт остро критикует негативные качества человека, возвышает

4. حسینی سید حسن. همصدا با هلق اسماعیل. تهران: انتشارات حوزه هنری سازمان تبلیغات اسلامی، 1363 / 1984.
5. زرقانی مهدی. چشم انداز شعر معاصر ایران. تهران: نشر ثالث با همکاری انتشارات دبیرخانه شورای گسترش زبان و ادبیات فارسی، 1383 / 2004.
6. زندگی نامه: سید حسن حسینی. همشهری آنلاین. 26 آبان 1386 / 2007. URL: <https://www.hamshahronline.ir/news/34938/> (تاریخ مراجعه: 20.11.2019).
7. قاسمی حسن. صورخیال در شعر مقاومت. تهران: انتشارات فرهنگ گستر، 1383 / 2004.
8. کاظمی محمد کاظم. نگاهی به کتاب "گنجشک و جبرئیل" شادروان سید حسن حسینی. محمد کاظم کاظمی. 1395 / 2016. 26 مهر / 17 اکتبر. URL: <http://www.mkkazemi.com/1395/07/26/gonjeshk/> (تاریخ مراجعه: 23.11.2019).
9. محمودی فاطمه. کنزی بر اندیشه و شعر سید حسن حسینی. مجله ویستا. URL: <https://vista.ir/m/a/nn370> (تاریخ مراجعه: 22.11.2019).
10. میرجعفری سید اکبر. حرفی از جنس زمان: تأملی در شعر انقلاب اسلامی. تهران: نشر نو، 1376 / 1997.
11. یاحقی محمد جعفر. جویبار لحظه ها: جریانهای ادبیات معاصر فارسی (نظم و نثر). تهران: انتشارات جامی، 1385 / 2006.

References

- Akbari, M., 1992. *Naqd va tahlil-e adabiyat-e enqelab-e eslami*. Tehran: Sazeman-e Madarek-e Farhang-e Enghelab-e Eslami.
- Baqeri, S. and Mohammadi Niku, M., 1993. *She'r-e emruz*. Tehran: Entesharāt-e Beinolmellali Alhadi.
- Fazeli, A. N., 2017. *Revolucionnaja poezija v sovremennoj literature Irana (zhanrovo-tematicheskie osobennosti)*. Abstract of Ph. D. thesis. Rudaki Institute of Language and Literature of the Academy of Sciences of the Republic of Tajikistan.
- Hoseini, S. H., 1984. *Hamsedā bā haql-e Esma'il*. Tehran: Howze-ye Honari-ye Sazeman-e Tablighat-e Eslami.
- Kazemi, M. K., 2016. Negāhi be ketāb-e "Gonjeshk va Jabra'il" shādravān-e Seyyed Hasan Hoseini. *Mohammad Kazem Kazemi*, [online] 17 October. Available at: <http://www.mkkazemi.com/1395/07/26/gonjeshk/> [Accessed 23 November 2019].
- Mahmudi, F., n.d. Gozari bar andishe va she'r-e Seyyed Hasan Hoseini. *Vista News Hub*, [online]. Available at: <https://vista.ir/m/a/nn370/> [Accessed 22 November 2019].
- Mirja'fari, S. A., 1997. *Harfi az jens-e zamān: Ta'moli dar she'r-e enqelab-e eslami*. Tehran: Nashr-e Now.
- Qāsemi, H., 2004. *Sovarkhiyāl dar she'r-e moqāvemāt*. Tehran: Entesharāt-e Farhang-e Gostar.
- Yāheqi, M. J., 2006. *Juybār-e lahze'hā: jaryānhā-ye adabiyāt-e mo'aser-e fārsi*. Tehran: Entesharāt-e Jāmi.
- Zarqāni, M., 2004. *Cheshmandāz-e she'r-e mo'aser-e Irān*. Tehran: Nashr-e Sāles bā hamkāri-ye Entesharāt-e dabirkhāne-ye Showrā-ye gostareh-e zabān va adabiyāt-e fārsi.
- Zendegināme: Seyyed Hasan Hoseini (1956–2004), 2007. *Hamshahri Online*, [online] 26 October. Available at: <https://www.hamshahronline.ir/news/34938/> [Accessed 20 November 2019].

Надійшла до редколегії 27.11.19

лидеров Исламской революции, выражает надежду на лучшее будущее иранского народа и т. п. Исследование поэзий с его сборников "Созвучный с Измаилом" и "Воробей и Гауриш" позволило определить основные особенности произведений поэта, а именно: разнообразие жанровых форм, среди которых особое место занимает маснави с новаторскими взглядами и рифмами; новые сюжетные линии; преобладание поэзии общественно-политического характера с религиозным направлением; перенос образов ше'р-е ноу в "новую газель"; внутренняя мелодия слов; большое количество литературных приемов; новые сложные образы и метафоры; наполненность произведений богатой и высокой исламской культурой Ирана. Достигнув поставленной цели, которая заключалась в анализе персидских поэтических произведений революционного и постреволюционного периодов конца XX в. и представлении их авторов украинским иранистам и исследователям литературы Ближнего Востока, удалось отстоять ценность иранского литературного наследия указанного времени с его новыми гранями персидской литературы, собственными художественно-эстетическими и идейно-тематическими особенностями.

Ключевые слова: Революционная поэзия Ирана, поэзия Хасана Хосейни.

УДК 821.581 : 141.312

Тун Лили, стажер
Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев, Украина
(препод., Педагогический университет г. Или, Синьцзян, Урумчи, КНР)
tonglili7600@hotmail.com

ТЕОРИЯ СОЦРЕАЛИЗМА В ИСТОРИИ СОВРЕМЕННОЙ КИТАЙСКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ: ПРОЦЕСС РАЗВИТИЯ И РЕАЛИЗАЦИИ НА ПРАКТИКЕ

Цель статьи – проследить путь формирования теории соцреализма в Китае и показать влияние советской теории соцреализма на литературный процесс в этой стране в XX в. Статья носит описательный характер. В качестве объекта исследования была выбрана теория соцреализма, она исследуется на предмет трансформаций, произошедших с ней на китайской почве. Исследование опирается на следующую периодизацию процесса функционирования теории соцреализма в Китае: 1) 1933–1953 гг., когда в стране появляется западная теория реализма и начинает завоевывать позиции; 2) 1953–1958 гг., когда китайские литературоведы проводят переоценку литературы "4 мая" (1919 г.) с позиций соцреализма; 3) 1958–1980 гг. – времена "культурной революции", когда понятие "соцреализм" вышло из употребления в китайском литературоведении; 4) с 1980 г. и до нынешнего времени, когда в Китае возродился интерес к классическому реализму как творческому методу. Для каждого из этих периодов выделены наиболее важные события или спорные вопросы. В частности, в течение первого периода важным событием для китайских литературных кругов становится речь Мао Цзэдуна в г. Яньань 1942 г., после провозглашения которой ведущим творческим методом в китайской литературе становится соцреализм, а образцом для творчества – произведения советской литературы, созданные в опоре на данный метод. Относительно второго периода утверждается, что причисление Лу Синя – ведущего представителя литературы "4 мая" – к соцреалистам является спорным вопросом. Что касается третьего периода, то отмечается, что в это время установка на соцреализм сменяется ориентацией на совмещение революционного романтизма и революционного реализма, которая остается актуальной вплоть до завершения "культурной революции". По поводу четвертого периода подчеркивается, что в конце концов интерес китайских писателей и литературоведов возвращается к классическому реализму как творческому методу. В результате исследования выделяются такие особенности теории соцреализма в китайском контексте, как установка сопровождать описание реальности оценками, четко излагать суть победы социалистической революции и пропагандировать дух борьбы за лучшее будущее среди читателей. Также отмечается, что соцреализм в Китае в XX в. пережил подъем и спад теоретического интереса, адаптируясь к новому контексту, и в конце концов уступил позиции классическому реализму, в связи с чем можно в дальнейшем ожидать возрождения интереса к последнему, в том числе, и теоретического.

Ключевые слова: литературная теория, заимствование, революционный романтизм, "культурная революция", массовость, пролетариат.

"Реализм" – это один из наиболее распространенных терминов в литературной критике и литературоведении, который обычно используется в двух смыслах. Первый – это реализм в широком смысле слова, когда имеется в виду *правдивое отношение* литературы и искусства к природе. В таком смысле данный термин встречается уже в древнейшей литературной теории на Западе. Например, древние греки считали, что искусство – это прямое воспроизведение природы или подражание ей. Правдивость изображения становится критерием для оценки произведений. Второе значение термина – это реализм в узком смысле, когда имеется в виду литературное движение, возникшее во Франции в XIX в. [Xianshizhuji].

Объектом изучения в данной статье выбрана теория реализма как творческого метода, т. е. в широком значении термина "реализм", но с ограничением до этапа соцреализма, а предметом исследования являются особенности ее распространения и развития в Китае. Новизну данного исследования составляет попытка выделить специфические черты теории соцреализма в Китае по сравнению с изначально заимствованной советской теорией соцреализма. Исследование представляется актуальным в контексте некоторых (пока немногочисленных) попыток в украинском литературоведении переоценить собственный соцреализм. Целью написания данной статьи является определение влияния теории

реализма, в особенности советского соцреализма, на литературный процесс в Китае, а также ее переосмысление в китайской литературной традиции. Для этого определяются следующие задания: 1) установить периоды развития соцреализма в Китае, а затем – 2) выделить особенности теории и практики каждого периода, в отношении теории, при этом 3) провести сравнение с теорией советского соцреализма и определить специфические черты этого явления в Китае. Проблема заключается в том, что указанная теория является заимствованной для Китая, где ее применение на практике потребовало адаптации к контексту, выявив при этом специфические черты самого контекста. В Китае данная проблематика в настоящее время привлекает внимание многих литературоведов, в связи с ней можно упомянуть исследование Вана Цзечжи "Процесс теоретического осмысления соцреализма в Китае" [Wang, 2012] и работу Яна Сюаня "О восприятии и распространении соцреализма в нашей стране" [Yang, 2016], которые попытались осветить историю развития соцреализма в Китае, не уделяя, однако, достаточного внимания сравнению данного явления с другими контекстами.

Появление и закрепление теории соцреализма в Китае (1933–1953 гг.). В 1933 г. в четвертом номере журнала "Современность" китайский писатель левого крыла

Чжоу Ян опубликовал статью "О соцреализме и революционном романтизме: отрицание творческого метода материалистической диалектики". Это была первая статья, в которой была представлена официальная точка зрения китайцев на то, что такое соцреализм. В статье Чжоу Ян изложил свое видение отношений между соцреализмом и революционным романтизмом. Он считает, что соцреализм должен помогать познавать и отражать реальность в развитии и движении. Путь социалистического реализма заключается в том, чтобы описать объективную реальность не в тривиальных вопросах, но в основных и типичных положениях, т.е. так, чтобы, с одной стороны, выразить отрицание или утверждение в отношении описываемых явлений реальности, а с другой стороны, прояснить суть победы социалистической революции; кроме того распространить дух борьбы за лучшее будущее среди читателей [Zhou, Guanyu...].

Кроме того, в статье отмечается важная особенность реализма, о которой говорил К. Маркс: "изображать типичные характеры в типичных обстоятельствах", при этом Чжоу Ян рассматривает массовость и простоту как важные черты наследовавшего ему социалистического реализма. При этом он считает, что революционный романтизм является неотъемлемым элементом социалистического реализма. Таким образом, интерпретация соцреализма Чжоу Яна основывается на марксистской литературной теории.

После опубликования указанной статьи теория соцреализма в Китае стала основным творческим методом левой литературы, ее руководящим и направляющим принципом. В 1942 г. "Речь на симпозиуме литературы и искусства в Яньане" лидера КНР Мао Цзэдуна стала программным документом китайской реалистической литературы, очертив теоретические рамки китайского соцреализма. При этом советскому соцреализму придавалось "огромное идеологическое значение" [Мао, 1943] и он стал важным теоретическим стандартом в литературных и художественных кругах Яньаня. Во вступлении к статье указывалось, что литература и искусство являются неотъемлемой частью революционного аппарата, это – оружие, которое объединяет и обучает людей, борется с врагом и уничтожает его. Литературные и художественные деятели должны стоять на позициях пролетариата и народа и восхвалять его, разоблачать жестокость и обман врага, прославлять труд и борьбу людей, а также описывать процесс идеологического перерождения народа; при этом объектом литературного и художественного творчества являются рабочие, крестьяне и солдаты. Необходимо, "чтобы мысли и чувства деятелей литературы и искусства, а также мысли и чувства рабочих, крестьян и солдат объединились в одно целое", "серьезно изучался язык масс", а также – "марксизм-ленинизм и общество" [Мао, 1943].

В выводах Мао Цзэдун специально обсуждает вопрос адресата литературы и искусства и цитирует точку зрения Ленина, который утверждал, что литература и искусство должны "служить миллионам и десяткам миллионов трудящихся" [Mejlah, 1954], если речь идет о Китае, то это – рабочие, фермеры, солдаты и мелкая буржуазия. Литературные и художественные работы должны исходить из жизни рабочих, крестьян и солдат и совершенствоваться в процессе популяризации. Писатели должны изучать жизнь и борьбу народных масс, чтобы на собственном опыте все это прочувствовать, а также заимствовать и анализировать все исходные материалы, прежде чем создавать произведения. "Жизнь, отраженная в литературных и художественных произведениях, может и должна быть более высокой, более

насыщенной, более концентрированной, более типичной и более приближенной к идеалу, чем обычная реальная жизнь. Тогда она становится более универсальной. Революционное искусство должно создавать персонажей в соответствии с реальной жизнью" [Мао, 1943]. В "Речи" подчеркивается, что "с точки зрения международного охвата, хороший зарубежный опыт, особенно опыт Советского Союза, также играет свою роль в руководстве нами" [Мао, 1943]. В то же время в "Речи" содержится требование, чтобы литературные и художественные работники взяли за основу популяризацию литературы и искусства, впитали в себя жизненные соки масс, выразили позицию масс и стали "лояльными представителями масс" [Мао, 1943]. На основании вышеизложенного можно сделать вывод, что теория Мао Цзэдуна тесно связана с национальными условиями Китая, которые существовали в самый трудный момент антияпонской войны, а понятие "литература для народа" имеет свою эпохальную окраску.

"Речь" определяет отношения между литературой и политикой следующим образом: литература и искусство подчинены политике, но с другой стороны, оказывают большое влияние на политику [Мао, 1943]. Говоря о единстве художественных методов и художественного стиля, Мао Цзэдун в "Речи" указывает: "Мы выступаем за социальный реализм" [Мао, 1943]. Что касается литературной критики, то в "Речи" выдвигается два критерия: политические стандарты и художественные стандарты, а также подчеркивается, что во всех классовых обществах первое – это политический стандарт, а второе – художественный стандарт. "Наши требования – это единство политики и искусства, единство содержания и формы, единство революционного содержания и максимально совершенной художественной формы" [Мао, 1943]. Представляется, что вплоть до сегодняшнего дня это требование к литературным произведениям все еще применимо. Единственное литературное произведение, упомянутое в "Речи", – это роман "Разгром" советского писателя А. Фадеева, при этом Мао Цзэдун считает, что оно, хотя и не соответствует вкусам читателей старого мира, но имеет широкое влияние в новом мире. Речь Мао Цзэдуна о литературе во многом поддерживает взгляды советских писателей.

На этом этапе соцреализм в Китае уже не просто творческий метод, но при поддержке авторитетного дискурса и благодаря административному регулированию, политический, народный и образовательный характер литературы и искусства стал высшим стандартом творчества. В 1946 г. в Советском Союзе начался "период Жданова", идеи которого были близки китайским ученым левого крыла, поэтому они стали уделять больше внимания внедрению соответствующих теорий Советского Союза. Например, Шао Цюаньлинь неоднократно объяснял взгляды Жданова на литературу и искусство, подчеркивал воспитательную роль реализма и полагал, что принцип партийности является основой творчества писателей [Shao, 1983]. Принятие принципа "сочетания творчества и политики" в Советском Союзе является основным требованием соцреализма. С 1947 по 1952 гг. в Китае были переведены в большом количестве теоретические работы, посвященные изучению советского соцреализма.

В декабре 1952 г. в советском журнале "Знамя" была опубликована статья Чжоу Яна "Социалистический реализм – путь развития китайской литературы", и изложенные в тексте взгляды были официально одобрены литературоведами Советского Союза. Чжоу Ян считает, что мощная сила советской литературы заключается в ее

соцреалистическом методе. Современная советская литература является не только примером для китайских писателей, но и "наполняет незаменимым и бесценным содержанием новую культурную жизнь китайского народа, являясь мощной духовной силой, которая обучает и вдохновляет китайцев коммунистической идеологией" [Zhou, 1953]. Он также призвал китайских литературоведов и деятелей искусства усердно учиться, чтобы освоить творческий опыт и художественные навыки советских писателей, "особенно глубоко изучать социалистический реализм как основу своего творчества" [Zhou, 1953]. Очевидно, что Чжоу Ян перенес в Китай социалистический реализм и призвал китайских писателей учиться у советских коллег, а не у писателей капиталистических стран, поскольку советский соцреализм был во многом связан с его собственными политическими наклонностями и социальными идеалами. Новый Китай был построен на основе собственной модели социальной системы после изучения советской модели, также была тенденция использовать советскую модель в качестве образца для литературного творчества.

Чжоу Ян отметил, что для того, чтобы извлечь уроки из советской соцреалистической литературы, писатели должны действительно представлять себе реальную жизнь в развитии настоящей революции, глубоко раскрывать жизненные противоречия, видеть доминирующую тенденцию реальности и решительно поддерживать новые веяния в противовес старым. Они должны избегать тенденций "обелить" и скрыть противоречия в жизни, изучать примеры воплощения новых людей социалистического общества в советской литературе, показывая положительные изменения в жизни и новые черты личности, воспитывать народные массы; учиться описывать противоречия и борьбу старых и новых сил, выражать сложность жизни. Наконец, Чжоу Ян подчеркнул критическую преемственность и тенденцию к развитию выдающихся литературных традиций нации, полагая, что "после знакомства с советской литературой, наша литература начала идти по пути социального реализма" и "будет продолжать продвигаться по этому пути" [Mao, 1943]. Следует отметить, что точка зрения Чжоу Ян на литературу и искусство достаточно интересна и может считаться развитием советской теории соцреализма на китайской почве. Она объединяла вокруг себя реалистические круги Китая, демонстрируя китайскую специфику.

Таким образом, можно видеть, что с 1933 по 1953 гг. в Китае была широко представлена советская теория соцреализма, которая сначала заимствовалась без изменений, а потом стала адаптироваться под действительную ситуацию в Китае в литературном и художественном творчестве. В этот период теория соцреализма Чжоу Яна и Мао Цзэдуна была информационно насыщенной и воспринималась позитивно. При этом она играла руководящую и направляющую роль, являясь интересным дополнением к советской теории соцреализма. В это время Мао Цзэдун защищал "реализм пролетариата" [Geming...]. В 1958 г. он предложил лозунг "сочетание революционного реализма и революционного романтизма" [Zhang, 1955, p. 27].

Этап переоценки литературы "4 мая" с позиций соцреализма (1953–1958 гг.). На Второй национальной конференции по литературе, состоявшейся в 1953 г., китайские литературоведы признали метод соцреализма в качестве высшего критерия как для создания, так и для критики всего пласта литературных и художественных произведений и переоценили творческое наследие культурного движения "4 мая". На встрече выступил Шао

Цилинь, который отметил, что на движение "4 мая" повлияла Октябрьская социалистическая революция в России, благодаря чему новая литература "4 мая" начала воспроизводить соцреализм. Он прокомментировал литературный путь Лу Синя и его влияние на авторов левого крыла и признал Лу Синя величайшим писателем социалистического реализма в Китае.

Популяризация социалистического реализма, а также переоценка его целесообразности и исторической неизбежности, оказали влияние и задали тон историческому формированию современной китайской литературы после 1953 г. Китайский критик Чжан Билай писал в своей "Новой литературной истории", что "в некоторых работах того времени (написанных накануне движения "4 мая"), особенно в работах Лу Синя, революционная художественная концепция преодолела уровень реализма прошлого. Мы обязаны назвать это революционным критическим реализмом, чтобы отличить его от старого реализма. Поскольку это в основном творческий метод, относящийся к категории соцреализма" [Zhang, 1955, p. 27]. Далее он отмечает: "Критический реализм Лу Синя, с отдельными элементами социалистического реализма, – это шаг на пути развития и совершенствования реализма прошлого, драгоценная традиция новой китайской литературы и зарождение литературы социалистического реализма в новой китайской литературе. Сам Лу Синь также начинал с этого, а позже стал полноценным писателем-соцреалистом" [Zhang, 1955, p. 27]. Однако есть основания не согласиться с вышеизложенной мыслью и считать, что реализм в работах Лу Синя не наследует советской модели соцреалистической литературы. Лу Синь отражает реализм общественной жизни и у него развито умение критиковать, но он не обладает способностью вести широкие массы людей к восстанию, а лишь выражает свое недовольство обществом, и изображает отсталость и невежество народа.

Другой китайский критик Дин И в своей "Истории современной китайской литературы" подчеркивал: "Основной тенденцией современной китайской литературы, начиная с движения "4 мая" и до наших дней, всегда был реализм, и она развивается в направлении социалистического реализма. Реализм является основным направлением китайского литературного движения, начиная с движения "4 мая" [Ding, 1955, p. 10]. В указанной работе описывается, как литература социалистического реализма зародилась и развивалась в ходе революции, при этом процесс развития новой литературы в Китае последовательно продвигался вперед, пока данное направление не стало единственным направлением развития современной литературы. С этой точки зрения можно согласиться.

Лю Шоусун писал в своем "Первом наброске истории новой литературы": "Социалистический реализм играет решающую роль в произведениях Лу Синя и постепенно развивается и взрослеет <...>. Сам Лу Синь стал великим пионером литературы социалистического реализма в Китае. Можно также сказать, что история развития соцреализма в работах Лу Синя полностью отражает историю развития соцреализма в современной китайской литературе" [Liu, 1979, p. 12]. Однако тут следует отметить, что социальная среда в 1950-е гг. стандартизировала мысль китайских ученых. Творчество Лу Синя было впереди, а уже позднее, как требование времени, появилась теория социалистического реализма, которая закрепила образцы для подражания.

Таким образом, можно видеть, что с 1953 по 1958 гг. китайские литературные и художественные круги осуществили переоценку новой литературы "4 мая", особе-

нно творчества Лу Синя, и отметили, что учитывая требования своего времени, писатели движения "4 мая" не могли отражать реальное положение дел в китайском литературном мире. 15 мая 1918 г. Лу Синь опубликовал "Записки сумасшедшего" – первый современный роман в Китае. В 1923 и 1926 гг. были опубликованы два сборника рассказов, таких как "Клич" и "Блуждания". Поздние романы Лу Синя были собраны в сборнике "Новых историй". Реализм Лу Синя, очевидно, унаследован от русских писателей-реалистов XIX в., особенно от Гоголя, поэтому в его произведениях чувствуется дух критического реализма. По его словам: "Мой материал, основан на судьбах несчастных людей из большого общества, его задача – разоблачать страдания и привлекать внимание к способам излечения" [Lu, 1980, p. 106]. Можно сказать, что это зародыш социалистического реализма, но это не настоящий соцреализм.

Применение соцреализма на практике в 1949–1958 гг. Нужно отметить, что после активного заимствования и переосмысления, "социалистический реализм" в Китае постепенно стал приобретать местные черты, и в разные периоды создавались произведения с отличительными чертами эпохи. После основания Китайской Народной Республики в 1949 г. он существенно повлиял на литературу последующих "17-ти лет", благодаря чему она продемонстрировала более сложные и уникальные черты в плане эстетики и стиля. Китайские деятели литературы стали активно применять этот метод литературного творчества. Авторы "сельской литературы" могли использовать его в своих произведениях для пропаганды принципов и политики партии, а также революционных принципов, как, например, в произведении "Санливань" Чжао Шули. Или же следовать за временем и сознательно внедрять идею "литературы и искусства для рабочих, крестьян и солдат", как в творении писательницы Дин Лин "Солнце над рекой Сангань". Следы применения данного метода отмечаются также в особенностях выражения темы произведения, развития сюжета или формирования характеров, как, например, в таких произведениях, как "Ураган" Чжоу Либо или "История предпринимательства" Лю Цина.

В 1958 г. установка на "социалистический реализм" была заменена установкой на "сочетание революционного романтизма и революционного реализма", которая и использовалась до конца "культурной революции". В 1958 г. Мао Цзэдун выдвинул лозунг "сочетание революционного реализма и революционного романтизма", потребовав от деятелей литературы и искусства стоять на политической позиции пролетариата, наблюдать и выражать жизнь, придерживаясь взглядов марксизма-ленинизма и идей Мао Цзэдуна, сочетая объективную реальность с революционными идеалами, революционным духом и духом поиска истины, революционной практикой и историческим течением, и объединив в рамках диалектики два творческих метода – реализм и романтизм [Yang, 2016]. Фактически, это подчеркивает важную роль революционного романтического духа в творчестве. Китайские революционные исторические романы этого периода также находятся под контролем господствующей идеологии. В то время были написаны "Следы в заснеженном песу" Цюй Бо, "Красное знамя" Лян Биня, "Песня о молодости" Ян Мо, "Красная скала" Ло Гуанбиня в соавторстве с Ян Иянем. Эти произведения направлены на формирование великих героических образов; их герои способны на выдающиеся достижения, а их героическое поведение тесно связано с судьбой страны и нации. Они переполнены идеями идеализма, коллективизма, героизма и оптимизма.

Китайские литературные критики того периода в своих взглядах на соцреализм ориентируются на определение реализма в качестве метода у К. Маркса как "изображения типичных характеров в типичных обстоятельствах". Основными характеристиками социалистического реализма в этот период являются: в художественном плане произведение должно обладать подлинностью, субъективностью и объективностью, типичностью, утверждать социалистическую реальность и формировать позитивный образ героя. В политике нужно придерживаться тенденции к романтичности, обладать народностью, партийностью и историчностью, описывать жизнь с точки зрения борьбы противоположностей и раскрывать сущность и тенденции жизни [Li, 2008].

Перекосы теории соцреализма в период "культурной революции" (1958–1980 гг.). Китайский ученый Ли Синьмэй считает, что с 1958 г. название "соцреализм" перестало существовать в китайской литературе и художественной политике, но его влияние на китайское литературное творчество не прекратилось [Li, 2008]. Уже со второй половины 1950-х гг. и до периода "культурной революции", из-за "левого" уклона, в Китае преувеличивалось и искажалось идеологическое мышление в литературе соцреализма и формировались гиперболические литературные персонажи по типу "Возвышенный", "Большой", "Совершенный". Внимание к личной жизни и эмоциям героев постоянно уменьшалось и подавлялось, иногда они даже полностью политизировались изнутри [Yang, 2016]. Во время "культурной революции" китайская реалистическая литература была полностью отчужденной от жизни, и теория классовой борьбы была односторонне преувеличена, окончательно отклоняясь от научного взгляда на литературу и теории развития.

Понятие "соцреализм" вышло из обихода в Китае в 1958 г. и с тех пор больше не возвращалось на свои позиции. Тем не менее, при создании реалистических произведений конца 1970-х и начала 1980-х гг., отпечаток этого творческого метода продолжает смутно напоминать о себе. Нужно отметить, что в дискуссии о теории "социалистического реализма" в китайских литературных и художественных кругах впоследствии мнения сильно разделились, в связи с тем, что произошло расхождение в политических взглядах двух стран – Китая и Советского Союза. Произведения Китая того периода были полностью политизированы, а в качестве репрезентативной модели для литературного творчества были представлены восемь революционных драм, которые представляли героев-революционеров, но эта модель оказалась совершенно неподходящей для указанной цели.

1980-е гг. – новый виток классического реализма. После окончания десятилетней "культурной революции", Китай обнародовал курс "двух сотен": "Расцвет ста цветов и соперничество ста школ". В одно мгновение китайские литературные и художественные круги всколыхнулись. В такой обстановке китайские писатели, как и советские писатели, провозгласили литературный лозунг "Вмешательство в жизнь", который в творческой практике реализовался как отражение противоречий жизни и производства, затрагивая широкий круг проблем в разных сферах жизни и изображая богатый эмоциональный мир человека. К произведениям того времени относятся, например, "Новичок в орготделе" Ван Мэна, "На скале" Дэн Юмэя, "Директор офиса" Ли И, "Переизбрание" Ли Говена и "Красные бобы" Цзун Пу.

После середины 1980-х гг. гуманистическая среда в Китае начала меняться от монотонности к разнообразию. Привязка политической идеологии к литературному творчеству и дискурсу стала действительно ослабевать.

В китайской литературе появилось разнообразие: на первый план выходят развитие, "поиск корней", модные романы, поэзия нового поколения, авангардная литература, новый историзм и новый реализм. Влияние социалистического реализма на китайскую литературу в это время становится слабее, а сама реалистическая литература в Китае меняется. Хотя она не полностью отказывается от соцреализма как творческого метода, как то произошло с русской реалистической литературой того времени, но уже больше не связана с ним своими творческими идеями.

В 1989 г. деятели культуры Китая выразили свою позицию на "соцреализм", которая заключалась в полном его отрицании, поскольку то был ложный реализм [Li, 2008], и возобновили в литературе реалистическую традицию "4 мая". В академических кругах были проведены основательные дискуссии по таким вопросам, как "отображение правды" и "гуманизм". В вихре критических замечаний термин "социалистический реализм" утратил свое реальное наполнение, а в литературном мире появилось полностью противоположное ему явление, которое получило название "новый реализм".

В приведенных событиях усматривается прогресс литературного творчества, т. к. оно становится уже не упрощенным и стереотипным, а более красочным и разнообразным. Существенные изменения коснулись всех аспектов формы и содержания художественных произведений, ограничения в сознании людей были сломлены, появилась свобода мысли, пришло осознание важности духовного начала и начались попытки пробовать новые темы и новые формы. Это было использовано для того, чтобы сбросить старые оковы и попытаться создавать нечто новое. Реализм в этот период возвращается на свои позиции, и его представители начинают исследовать новые способы выражения.

Резюмируя вышесказанное, можно отметить, что социалистический реализм, появившийся в Китае в начале 1930-х гг., оказал глубокое влияние на китайскую литературную мысль и творческие методы. Китайская интерпретация этого метода не только совпала с советской, но и была основана на трансформации китайской политики и литературных традиций. Именно в активном обучении, эффективном развитии и совершенствовании соцреализм постепенно приобретал местные черты. Данное литературное течение было тесно связано с китайской литературой XX в. на протяжении более полувека и сыграло важную роль в развитии китайской литературы.

С точки зрения перспектив исследования особенно стоит подчеркнуть, что реализм как творческий метод доказал в Китае, что обладает мощной жизненной силой, и в 1990-х гг. в литературных кругах Китая наблюдалось его возвращение, когда появилась чиновничья литература. В связи с этим стоит ожидать, что и теория реализма вскоре обогатится новыми фактами, а исследования в данном направлении будут продолжаться и углубляться.

Список использованных источников

1. Мейлах Б. С. Ленин и вопросы русской литературы в дооктябрьский период. 1954. URL : <http://transformations.russian-literature.com/pdf/mejlal-lenin-i-voprosy-russkoj-literatury.pdf> (дата обращения : 29.04.2019).
2. 革命现实主义和革命浪漫主义相结合. URL : <https://baike.so.com/doc/28292404-29709913.html> (登录时间 : 28.04.2019).
3. 丁易. 中国现代文学史略. 北京 : 作家出版社, 1955. 456 页.
4. 李新梅. 俄中社会主义文学流变之比较. 复旦外国语言文学论丛. 2008. 春季号. 页 69-73.
5. 刘绶松. 中国新文学史初稿. 北京 : 人民文学出版社, 1979. 727 页.
6. 鲁迅. 南腔北调集 我怎么做起小说来. 北京 : 人民文学出版社, 1980. 233 页.
7. 毛泽东. 在延安文艺座谈会上的讲话. 延安解放日报. 1943. 10 月 19 日. 1 页.
8. 邵荃麟. 沿着社会主义现实主义前进. 中国当代文学. 上海 : 文艺出版社, 1983. 432 页.
9. 汪介之. "社会主义现实主义"在中国的论行程. 南京师范大学文学院学报. 2012. 1 期. 页 143-157.
10. 现实主义. URL : <https://baike.so.com/doc/1588909-1679582.html> (登录时间 : 28.04.2019).
11. 杨烜. 论"社会主义现实主义"在中国的传播与接受. 商丘职业技术学院学报. 2016. 第 3 期. 页 4-7.
12. 张毕来. 新文学史纲 : 一共二卷. 北京 : 人民文学出版社, 1955. 第一卷. 258 页.
13. 周扬. 论社会主义的现实主义与革命的浪漫主义 - 唯物辩证法的创作方法之否定. URL : <http://www.doc88.com/p-0078019351538.html?ref=360> (登录时间 : 28.04.2019).
14. 周扬. 社会主义现实主义 - 中国文学前进的道路. 人民日报. 1953. 1 月 11 日. 第 3 版.

References

- Ding, Yi, 1955. *Zhongguo xiandai wenxue shilue*. Beijing: Zuoja chubanshe.
- Geming xianshizhuyi he geming langmanzhuyi xiangjiehe, n.d., [online]. Available at: <<https://baike.so.com/doc/28292404-29709913.html>> [Accessed 28 April 2019].
- Li, Xinmei, 2008. E-zhong shehuizhuyi wenxue liubian zhi bijiao. *Fudan waiguo yuyan wenxue luncong*. chunji, pp. 69-73.
- Liu, Shousong, 1979. *Zhongguo xin wenxueshi chugao*. Beijing: Renmin wenxue chubanshe.
- Lu, Xun, 1980. *Nanqiang beidiao ji. Wo zenme zuoqi xiaoshuo lai*. Beijing: Renmin wenxue chubanshe.
- Mao, Zedong, 1943. *Zai Yan'an wenyi zuotanhui shang de jianghua*. *Yan'an jiefang ribao*, 19 Oct., p. 1.
- Mejlal, B. S., 1954. *Lenin i voprosy russkoj literatury v dooktjabr'skij period*, [online]. Available at: <<http://transformations.russian-literature.com/pdf/mejlal-lenin-i-voprosy-russkoj-literatury.pdf>> [Accessed 29 April 2019].
- Shao, Quanlin, 1983. *Yanzhe shehuizhuyi xianshizhuyi qianjin*. In: *Zhongguo dangdai wenxue*. Shanghai: Wenyi chubanshe.
- Wang, Jiezhi, 2012. *Shehuizhuyi xianshizhuyi zai Zhongguo de lilun xingcheng*. *Nanjing shifan daxue wenxueyuan xuebao*, 1(1), pp. 143-157.
- Xianshizhuyi, n.d., [online]. Available at: <<https://baike.so.com/doc/1588909-1679582.html>> [Accessed 28 April 2019].
- Yang, Xuan, 2016. *Lun shehuizhuyi xianshizhuyi zai woguo de chuanbo yu jieshou*. *Shangqiu zhiye jishu xueyuan xuebao*, 1(3), pp. 4-7.
- Zhang, Bilai, 1955. *Xinwenxue shigang*. Beijing: Zuoja chubanshe. Vol. 1.
- Zhou, Yang, n.d. *Guanyu shehuizhuyi de xianshizhuyi yu geming de langmanzhuyi - weiwu bainzhengfa de chuanguo fangfa zhi fouding*, [online]. Available at: <<http://www.doc88.com/p-0078019351538.html?ref=360>> [Accessed 28 April 2019].
- Zhou, Yang, 1953. *Shehuizhuyi xianshizhuyi - Zhongguo wenxue qian in de daolu*. *Renmin ribao*, 11 Jan, 1(3).

Надійшла до редколегії 18.12.19

Тун Лілі, стажер
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна
(викл., Педагогічний університет м. Ілі, Сінцзян, Урумчі, КНР)
tonglili7600@hotmail.com

ТЕОРІЯ СОЦРЕАЛІЗМУ В ІСТОРІЇ СУЧАСНОЇ КИТАЙСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ: ПРОЦЕС РОЗВИТКУ Й РЕАЛІЗАЦІЇ НА ПРАКТИЦІ

Мета статті – простежити шлях формування теорії соцреалізму в Китаї і показати вплив радянської теорії соцреалізму на літературний процес у цій країні в ХХ ст. Стаття має описовий характер. Об'єктом дослідження обрано теорію соцреалізму, що вивчається щодо трансформацій, яких вона зазнала на китайському ґрунті. Дослідження спирається на таку періодизацію процесу функціонування теорії соцреалізму в Китаї: 1) 1933–1953 рр., коли в країні з'являється західна теорія реалізму й починає завойовувати позиції; 2) 1953–1958 рр., коли китайські літературознавці здійснюють переорієнтування літератури "4 травня" (1919 р.) з позицій соцреалізму; 3) 1958–1980 рр. – часи "культурної революції", коли поняття "соцреалізм" вийшло з ужитку в китайському літературознавстві; 4) з 1980 р. і донині, коли в Китаї відродився інтерес до класичного реалізму як творчого методу. Для кожного з цих періодів були виділені найбільш важливі події чи суперечливі питання. Зокрема, у першому періоді важливою подією для китайських літературних кіл стала промова Мао Дзедона в м. Яньань у 1942 р., після проголошення якої провідним методом творчості в китайській літературі стає соцреалізм, а зразком для творчості – твори радянської літератури, створені з орієнтацією на цей метод. Щодо другого періоду стверджується, що зарахування Лу Сюня – провідного представника літератури "4 травня" – до соцреалістів лишається суперечливим питанням. Щодо третього періоду зазначається, що в цей час настанови на соцреалізм змінилися орієнтацією на змішання революційного романтизму й революційного реалізму, яка лишалася актуальною до кінця "культурної революції". З приводу четвертого періоду наголошується, що зрештою інтерес китайських письменників і літературознавців повернувся до класичного реалізму як творчого методу. Як результат дослідження визначаються такі особливості теорії соцреалізму в китайському контексті, як настанови супроводжувати описи реальності оцінками, чітко викладати сутність перемоги соціалістичної революції й поширювати дух боротьби за краще майбутнє серед читачів. У висновках зазначено, що соцреалізм у Китаї в ХХ ст. зазнав підйому й занепаду теоретичного інтересу в пристосуванні до нового контексту і, врешті решт, поступився класичному реалізму, тому надалі можна очікувати відродження інтересу до останнього, зокрема й теоретичного.

Ключові слова: літературна теорія, запозичення, революційний романтизм, "культурна революція", масовість, пролетаріат.

Tong Lili, trainee
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine
(university teacher, Xinjiang Yili Normal University, Urumchi, People's Republic of China)
tonglili7600@hotmail.com

THEORY OF SOCIAL REALISM IN MODERN CHINESE LITERATURE HISTORY: PRACTICE AND DEVELOPMENT

The aim of this paper is to show a way of development of the theory of social realism in China and to reveal an extent of influence of soviet theory of social realism to the literary process in this country in XX century. The article is descriptive by its plan. The object of study is the theory of social realism, and the subject of study is transformations of this theory in Chinese context. The research is based on the next model of periodization of the process of development of the mentioned theory in China: 1) 1933 – 1953 years, when the theory of realism was borrowed and started to gain ground in China; 2) 1953 – 1958 years, when Chinese literary critics had reconsidered the literature of "May 4th" Movement (1919) from the social realism point of view; 3) 1958 – 1980 years, when "cultural revolution" took place and the term "social realism" had got out of use from Chinese literary critic; and 4) 1980 year – till now, when revival of interest to the classic form of realism as the method of writing occurred. In addition to this, most important events or contentious issues for each mentioned period were underlined in the paper. In particular, it was recognized, that the most important event for Chinese literary circles during the first period was the Mao Zedong's speech in Yan'an city in 1942; because since then, the theory of socialist realism had officially become the key method of literary writings in China, with works of soviet literature, based on it, as a main pattern. As for the second period, it is stated, that considering the main representative of the "May 4th" literature Lu Xun as a social realist is a matter of opinion, lacked sufficient arguments. Speaking about the third period, it is underlined, that the shift from the social realism to the mix of revolutionary romanticism and revolutionary realism occurred in method orientation during this period, with the last setting dominated till the end of the "cultural revolution". About fourth period it is stressed, that the interest of writers returned to the classical realism as a method of writing during this period. Then, the next features of the theory of socialist realism in the Chinese context were determined as a result of this research: an intention to estimate the described reality, clearly explicate the essence of the victory of socialist revolution and propagate the spirit of fight for the better future among the readers. Thus, it is noted in conclusions to the article, that socialist realism in China in the XX century went through raise and decline of theoretical interest during the process of adaptation to the new context, and finally gave way to the classical realism. So, the new wave of interest to the letter, in the field of theory in particular, is expected in future.

Keywords: literary theory, borrowing, revolutionary romanticism, "cultural revolution", mass character, proletariat.

Наукове видання

ВІСНИК

КИЇВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

СХІДНІ МОВИ ТА ЛІТЕРАТУРИ

Випуск 1 (26)

Оригінал-макет виготовлено Видавничо-поліграфічним центром "Київський університет"

Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за підбір, точність наведених фактів, цитат, економіко-статистичних даних, власних імен та інших відомостей. Редколегія залишає за собою право скорочувати та редагувати подані матеріали. Рукописи та електронні носії не повертаються.

Формат 60x84^{1/8}. Ум. друк. арк. 8,84. Наклад 300. Зам. № 220-9651.
Гарнітура Arial. Папір офсетний. Друк офсетний. Вид. № ІфЗ.
Підписано до друку 12.03.2020

Видавець і виготовлювач
ВПЦ "Київський університет"
Б-р Тараса Шевченка, 14, м. Київ, 01601
☎ (38044) 239 32 22; (38044) 239 31 72; тел./факс (38044) 239 31 28
e-mail: vpc_div.chief@univ.net.ua; redaktor@univ.net.ua
http: vpc.univ.kiev.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1103 від 31.10.02